

XX. ÉVFOLYAM.

1—4. SZÁM.

1931

IRODALOMTÖRTÉNET.

A MAGYAR IRODALOMTÖRTÉNETI TÁRSASÁG
FOLYÓIRATA.

SZERKESZTI

PINTÉR JENŐ.

HUSZADIK ÉVFOLYAM.

KIADJA A MAGYAR IRODALOMTÖRTÉNETI TÁRSASÁG.
BUDAPEST, 1931.

EMLÉKKÖNYV
NÉGYESY LÁSZLÓ
HETVENEDIK SZÜLETÉSNAJPA
ALKALMÁBÓL.

28

29.137

R. 81.

~~41.500~~
Jókai

AZ IRODALOMTÖRTÉNET
HUSZADIK ÉVFOLYAMÁT
TISZTELETTEL AJÁNLJUK
A MAGYAR IRODALOMTÖRTÉNETI TÁRSASÁG
ELNÖKÉNEK :
NÉGYESY LÁSZLÓNAK.

IRODALOMTÖRTÉNET.

A MAGYAR IRODALOMTÖRTÉNETI TÁRSASÁG
FOLYÓIRATA.

SZERKESZTI

PINTÉR JENŐ.

HUSZADIK ÉVFOLYAM.

KIADJA A MAGYAR IRODALOMTÖRTÉNETI TÁRSASÁG.

BUDAPEST, 1931.

A magyar Irodalomtörténeti Társaság 1931-ben.

I. Tisztviselők.

Elnök: Négyesy László. — Alelnök: Dézsi Lajos, Szász Károly, Viszota Gyula, Zoltvány Irén. — Titkár: Alszeghy Zsolt. — Szerkesztő: Pintér Jenő. — Jegyző: Brisits Frigyes. — Pénztáros: Oberle József. — Ellenőr: Perényi József.

II. Választmányi tagok.

Agárdi László	Horváth Béla	Pitroff Pál
Angyal Dávid	Horváth Cyrill	Prónai Lajos
Agner Lajos	Horváth János	Radó Antal
Badics Ferenc	Imre Sándor	Radványi Kálmán
Bajza József	Kardos Albert	Sajó Sándor
Baranyai Zoltán	Kerecsényi Dezső	Sik Sándor
Baros Gyula	Kéky Lajos	Solymossy Sándor
Bán Aladár	Kispartai János	Szabó István Andor
Binder Jenő	Kiss Ernő	Szemkő Aladár
Birkás Géza	Klemm Antal	Szigetvári Iván
Bitay Arpád	Kocsis Lénárd	Szinger Kornél
Bleyer Jakab	Korpás Ferenc	Szinnyei Ferenc
Borbély István	Kőrös Endre	Szira Béla
Császárs Elemér	Kristóf György	Szomolányi József
Császárs Ernő	Kürti Menyhért	Teveli Mihály
Czapáry László	Lám Frigyes	Thienemann Tivadar
Farkas Gyula	Leffler Béla	Timár Kálmán
Fóris Miklós	Longyel Miklós	Tolnai Vilmos
Futó Jenő	Madai Gyula	Tordai Anyos
Galamb Sándor	Madzsar Imre	Vajthó László
Gálos Rezső	Marczinkó Ferenc	Vargha Damján
Gulyás József	Melich János	Ványi Ferenc
Gulyás Pál	Mitrovics Gyula	Várdai Béla
Gyomlay László	Mixich Lajos	Vikár Béla
György Lajos	Morvay Győző	Voinovich Géza
Gyulai Ágost	Pais Dezső	Werner Adolf
Hajnóczy Iván	Pap Károly	Zlinszky Aladár
Halász László	Papp Ferenc	Zolnai Béla
Hartmann János	Pekár Gyula	Zsigmond Ferenc
	Petri Mór	

III. Tiszteleti tagok.

† Id. Szinnyei József. — † Szilády Aron. — † Beöthy Zsolt. — Pintér Jenő. — Négyesy László. — Badics Ferenc.

Tartalom.

Tanulmányok.

	Oldal
Horváth János: Négyesy László	1
Gulyás Pál: Négyesy László élete és munkái	8
Alszeghy Zsolt: Négyesy László irodalmi tanulmányai	21
Badics Ferenc: Négyesy László középiskolai tanári pályája	29
Baros Gyula: Négyesy László és a magyar közlélek	48
Borbély István: Négyesy László és XIX. századi irodalmunk	51
Brisits Frigyes: Négyesy László egri évei	54
Császár Elemér: Négyesy László, a kritikus.	63
Császár Ernő: Négyesy László a tanárképzés szolgálatában	69
Dézi Lajos: Négyesy László és XVI—XVII. századi irodalmunk	76
Farkas Gyula: Négyesy László külföldi kapcsolatai	79
Gálos Rezső: Négyesy László és XVIII. századi irodalmunk	81
Hankiss János: Négyesy László, az egyetemi tanár	92
Horváth Cyrill: Négyesy László és a magyar verstudomány	97
Kéky Lajos: Négyesy László a Kisfaludy-Társaságban	105
Kristóf György: Négyesy László és őstörténelmi kutatásaink	116
Morvay Győző: Négyesy László, a szónok	121
Pap Károly: Négyesy László és Beöthy Zsolt barátsága	130
Pintér Jenő: Négyesy László a Magyar Irodalomtörténeti Társaságban	142
Pitroff Pál: Négyesy László, a pedagógus	145
Sajó Sándor: Négyesy László a Középiskolai Tanáregyesületben	154
Sik Sándor: Négyesy László és XX. századi irodalmunk	158
Szász Károly: Négyesy László akadémiai drámabírálati	164
Szinnyei Ferenc: Négyesy László és középkori irodalmunk	170
Tolnai Vilmos: Négyesy László, a nyelvtudós	175
Várdai Béla: Négyesy László a Szent István Akadémiában	181
Viszota Gyula: Négyesy László a Magyar Tudományos Akadémiában	185
Zilinszky Aladár: Négyesy László, a tankönyvíró	196
Zolnai Béla: Négyesy László és középiskolai tanítványai	204
Zoltvány Irén: Emléksorok Négyesy László ünneplésére	209
Szász Károly: Elnöki megnyitó-beszéd	215
Szentgyörgyi László: Kisfaludy Károly emléke	220
Kerecsényi Dezső: Katona József színi utasításai	229

Kisebb közlemények.

Fejérváry Dezső: Az érckakas	250
Kardos Albert: Zirc emlékezete és a Mohács	238
Tolnai Vilmos: Arany és „Kevéháza“ értelmezése	243

Trencsény Károly: Tompa Mihály „Zivatar“ c. költeményének értelmezése	245
Turóczi-Trostler József: Az gallus virágéneket fú	246
Zipser Sándor: Petőfi Sándor Nemzeti Dala és a csehek	241

Könyvek szemléje.

A Nagykőrösi Arany János-Társaság Évkönyvei	266
A Nemzeti Színház és Kamara Színházának Zsebkönyve	266
Az Izraelita Magyar Irodalmi Társulat évkönyve	267
Barta János: Az ismeretlen Madách	267
Bálint Nagy István: Sámbooky János orvosi működéséről	267
Beöthy Zsolt: A magyar irodalom kis-tükre	268
Bessenyei György: A törvénynek útjai. Tudós Társaság	268
Bessenyei György kisebb költeményei	268
Bessenyei György: Tarimenes utazása	260
Bethlen-emlékkönyv	268
Biró Lajos Pál: A Nemzeti Színház története 1837—1841	263
Brachfeld Olivér: Magyar vonatkozások a régi katalán irodalomban és a katalán népballadában	269
Csahihen Károly: Pest-Buda irodalmi élete 1780—1830	269
Császár Elemér: Ferenci Zoltán emlékezete	269
Dénes Tibor: Péterfy Jenő esztétikája	269
Döry Ferenc: Gróf Buttler János házassága	269
Emlékkönyv Négyesy László hetvenedik születésnapja alkalmából	270
Faludi Ferenc: Caesar Aegyptus földjén Alexandriában	270
Halmi Bódog: Móricz Zsigmond, az író és az ember	270
Hangay Sándor: Azért is!	271
Hankiss János: Jules Verne	271
Hegedüs Loránt: Rákosi Jenő emlékezete	271
Horváth János: A magyar irodalmi műveltség kezdetei	252
Katona József új síremlékének felavatási ünnepélye	271
Kováts József: Török Gyula élete	271
Lehel István: Jászai Mari utolsó szerepe	272
Lósy-Schmidt Ede: Hatvani István élete és művei	272
Magyar Irodalmi Ritkaságok	272
Magyar Bálint: A Nemzeti Színház előtti magyar színészet történetének vázlata	272
Mai Magyar Múza	265
Monsberger Ulrik: A hazai német naptáriródalom története 1821-ig	273
Osztern Rózsa: Zsidó újságírók és szépírók a magyarországi németnyelvű időszaki sajtóban a Pester Lloyd megalapításáig, 1854-ig	273
Pintér Jenő magyar irodalomtörténete	273
Preszly Lóránd: A szegedi népies írók	274
Pukánszky Béla: Geschichte des deutschen Schrifttums in Ungarn	263
Rácz Lajos: Adalékok a XVII. század magyar műveltség történetéhez	274
Rédey Tivadar: Kritikai dolgozatok és vázlatok	274
Rubinyi Mózes: Pósa Lajos:	274
Schack Béla és Vincze Frigyes: A kereskedelmi oktatásügy fejlődése és mai állapota Magyarországon	274

VI

	Oldal
Soproni Katolikus Köri Almanach	274
Speneder Andor: Kisfaludy Károly	275
Staud Géza: Az orientalizmus a magyar romantikában	275
Szent-Iványi Béla: Szilágyi Sándor szerepe az irodalmi életben	275
Gróf Széchenyi István: Hitel	275
Gróf Széchenyi István írói és hírlapi vitája Kossuth Lajossal	275
Szép Ernő: Magyar drámák a bécsi színpadokon	276
Vajda Péter erkölcsi beszédei	276
Világirodalmi Lexikon	277

Folyóiratok szemléje.

Ötvenhat folyóirat és hírlap irodalomtörténeti vonatkozású cikkei. Munkatársak: Alszeghy Zsolt, Baros Gyula, Pintér Jenő	278
--	-----

Figyelő.

Négyesy László ünneplése a Magyar Irodalomtörténeti Társaság 1931. évi közgyűlésén	295
Elhunytak	296
Új könyvek	301
Társasági ügyek	307
Inhalt N. 1—8.	308

A Magyar Irodalomtörténeti Társaságnak működése huszadik évében, 1931-ben, 579 tagja és előfizetője volt. Ezek közül tiszteleti tag 3, alapító tag: 32, rendes tag: 311, előfizető: 233.

Folyóiratunk 1912-ben indult meg. 800 példányban jelenik meg. Ebből 661 példányt küldtünk a tagoknak és előfizetőknek, 33 példány ment szét cserepéldány gyanánt, a többi példány könyvtárosi forgalomba került.

A Magyar Irodalomtörténeti Társaság eddigi tisztviselői:

Elnökök: — Beöthy Zsolt (1911—1921). — Négyesy László (1921—).

Alelnökök. — Négyesy László (1911—1921). — Szász Károly (1911—). — Dézsi Lajos (1911—). — Zoltvány Irén (1911—). — Viszota Gyula (1921—).

Titkárok. — Horváth János (1911—1918). — Viszota Gyula (1918—1921). — Alszeghy Zsolt (1921—).

Szerkesztők. — Pintér Jenő (1911—1914). — Baros Gyula (1914—1916). — Pintér Jenő (1916—).

Jegyzők. — Kéky Lajos (1911—1918). — Zolnai Béla (1918—1921). — Brisits Frigyes (1921—).

Pénztárosok. — Ágner Lajos (1911—1925). — Oberle József (1925—).

TANULMÁNYOK.

Elnöki megnyitó-beszéd.

A Magyar Irodalomtörténeti Társaság 1931. évi közgyűlésén.

Írta: SZÁSZ KÁROLY.

Egy idő óta irodalmi társaságunk ünnepei majdnem kizárólag régi nagyjaink emlékezetének jegyében zajlanak le, s mindúntalan sírokra teszünk csak koronát, születési vagy halálozási centenáriumokon. Ez a most folyó esztendő is több ilyen emlékünnepet hoz, elsősorban irodalmunk lelkes bajnokának, a széphalmi vezérnek, a „szent öreg“-nek, Kazinczynak ünnepét, ki most száz éve hanyatlott küzdelmes és diadalmas élet után sírjába.

Bármennyire hódolattal viseltetünk is „régii dicsőségünk“ iránt, s bármily lelkesen járunk is „őseink sírlakához“, s gyűjtünk mindúntalan „régii fénynél új szövétneket“, és bármily boldogan és büszkén időzünk is azokkal, akik „másszor voltak“ — mégis, vagy talán annál inkább kell éreznünk, hogy irodalmunknak nemcsak nagy halottjai, hanem jeles élő munkásai is vannak, s kötelességünk nemcsak sírokra, hanem homlokokra is koszorút fonnunk. Bizonyos, hogy nemzeti irodalmunk jövőjének biztosításához szükségünk van multunk szent hagyományaira — de kétségtelen, hogy a jelennek a multat soha szem elől nem tévesztő áldozatos munkájára is. Ne csak azt nézzük, hogy mit tettek elődeink — hanem figyeljük azt is, mit dolgoznak kortársaink. Amint a multnak köszönhetjük a jelennek megalapozását — éppúgy a jelen munkája záloga a jövő sikerének. Tisztelnünk kell a régieket, s meg kell szívlelnünk a mult tanulságait — de ne tépdessük le a babért mai emberek érdemes fejről sem, s a munka verejtékes hétköznapjai között szenteljünk olyan ünnepet is, melynek hőse még közöttünk jár, s érzéseink és gondolataink eleven kölcsönhatásban vannak az övéivel.

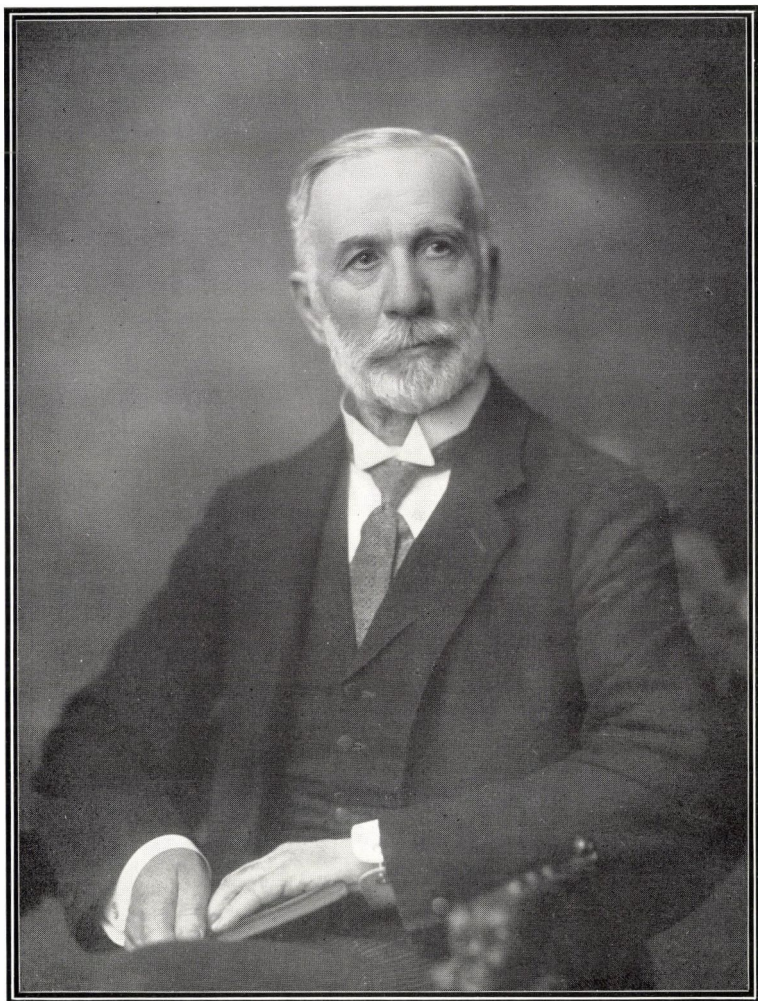
Nem léha, zajos, hivalgó személyi kultuszra gondolok, aminek jogosultsága semmiképen sincs, tudományos társaság életében különösen nem lenne helyénvaló. De igenis, ünnepelnünk kell azokat az élőket, akik nem csupán egy vagy más tekintetben való kiválóságukkal szolgálnak rá vonzalmunk megnyilatkozására, hanem akiknek egyénisége valami jelentősebb eszme hordozója, kik küzdelmeiket eszményekért vívják, s kiknek neve így fennszárnyaló lobogó az önzetlen nemzeti munka valamely terén. Az a kortársunk, akinek egyéniségében kimagasló emberi értékek foglaltatnak, s kinek pályája és tevékenysége a nemzeti gondolat magasztos képviselőjét jelenti: már életében is megszerezte az érdemet arra, hogy ne csak kövessük, ne csak tanuljunk tőle, hanem egy-egy alkalommal ünnepeljük is őt.

Ezt a mostani egész esztendőzt szellemi életünk egyik vezető embere teljes joggal nevezte a „Kazinczy évé“-nek. De legyen szabad most tekintetünket a felé a férfiú felé is fordítanunk, aki Kazinczynak egyik legtudósabb, legmegértőbb magyarázója, aki a széphalmi mester akadémiai ünneplésében is az irodalmi munka fő-fő részese lesz, készülő nagyszabású tanulmányával. Nekünk e Társaságban különös örömeinkre és büszkeségünkre, s nemes dicsekedésünkre szolgálhat, hogy ez a Kazinczy-búvár nemcsak hogy egész szellemi világunk s irodalmi életünk egyik legkimagaslóbb és legtiszteltebb alakja, hanem éppen a mi Társaságunknak elnöke.

A külső alkalmat az ő bensőséges ünneplésére egy életrajzi szürke időpont nyújtja, egy mérőföldjelző, melyhez elnökünk a Gondviselés kegyelméből jó egészségben, teljes szellemi erejében, töretlen munkakedvvel jutott el. Tartalmát és értelmét ennek az ünnepnek elnökünk munkájának elpusztíthatatlan értéke adja meg, — fényét az országos közvélemény nagyra-becsülése és helyeslése, — melegét a mi szíveink igaz szeretete.

Mikor több mint negyedszázaddal ezelőtt Beöthy Zsolt a Kisfaludy-Társaságban átnyújtotta a tagsági oklevelet a széket foglaló Négyesy Lászlónak — azt hangoztatta, hogy Négyesy irodalmi munkái példát mutatnak arra, hogy „mikép lehet és kell a lelkiismeretes tudományos részlet-búvárlatot a szellemi élet nagy távlatainak megvilágítására értékesíteni“.

Ez a mondás igazán találóan jellemzi a Magyar Irodalomtörténeti Társaság ezidőszerint való elnökét. Az ő munkáit —

NÉGYESY LÁSZLÓ.

Emlékezés Greguss Ágostinra.

— Születésének századik évében, a Kisfaludy Társaság Greguss emlékének szentelt hár. ülésein, 1898. jún. 3. án.

Grigóius immorponk kött az ebben Greguss Ágostinok is szentelünk kell egy meleg visszaemlékezést töl is az áldott 1828. é. év szült a magyarországnak, s a méltó az egész nemzet: küggel. töl; különösen álló, hogy a nemzet immorpi megemlékezése ebben a társaságnak fős. ön. k. fejére. Greguss jó hárm. é. töl. Ezen az egytől volt szellemi életünk utó. alakjainak, az elméleti esztétikáinak magyar nyelvű első rendezőalkotója, zöl. politikai író, a balladák kiváló művege. sa, Arany Jánosnak utó. magyarírója, az első nagyvonalú magyar irodalmi. könyv. sorója, műfordító és moskó. töl; az utó. próza egyik mestere, társ. ságnak egyik legoda. adó. tagja,

Négyesy László kezeírásának hasonmása.

NÉGYESY-TANULMÁNYOK.

. Négyesy László.

Írta: HORVÁTH JÁNOS.

Irodalomtörténetünk, mint ismeretes, kezdettől fogva nyomon követte az irodalom fejlődésszerű mozdulatait s köztük azt a legelhatározóbbat is, mely a XVIII. század alkonyán a latin le-szorításával a nemzeti nyelvnek kizárólagos irodalmi nyelvvé emelését tűzte ki céljául. Szaktudományunk fejlődésében innen fogva kezdi felváltani az addigi „tudós-“ és „tudománytörténetet“ a voltaképeni „nemzeti irodalomtörténet“.

Első jelentkezésében alig volt egyéb, mint egyik alosztálya a nyelvre vonatkozó összes tudományosságnak s nem is ő maga, hanem e nagy egész viselte a litteratura nevet. Révai Miklós Magyar deákság-a, Pápay Sámuel Magyar litteratura-esmérete jelzik az indulást s Kazinczy Tübingai pályairata is voltaképen hasonló körű és jellemű ismeretközlés. „Deákság“, meg „litteratura-ismeret“ e könyveikben nyelvkultúrát, humaniztikát jelent, mely eladdig csak a deáknyelvűség velejárója volt, de amelynek méltóságát már ezentúl anyanyelvünk számára tartozunk megszerezni, művelése által. Semmi kétség: a deák nyelv nagy műveltségi örökségét: humanista nyelvkultúráját készült itt birtokába venni — egyelőre csak ösztönszerű mozdulattal — a nemzeti nyelv.

A Révai—Pápay—Kazinczy-féle nyelvi szempontú tudományrendszer nem független idegen példáktól. De jellemző a korra, hogy éppen ezt a típust fogadta magáévé. E rendszer három, egyenrangú tagozatban tekinti át a nyelvre vonatkozó tudnivalókat; első tagozata a voltaképeni nyelvtudomány (nyelvjellemzés, nyelvtan, nyelvtörténet); a nyelv írásbeli használatának történetét ismerteti a második (irodalomtörténet!); s a „szép előadás“, „szép toll“ gyűjtőneve alatt stilisztika, poétika, retorika valamelyes szövedékét öleli fel az utolsó. Észrevehetjük, hogy az

anyanyelv oktatásának mai középiskolai tanmenete — nyelvtan, stilisztika, retorika, poétika, irodalomtörténet — a „litterátura-eszmélet“-nek, a „magyar deákság“-nak ugyanazon összetételű, nemzetileg-humanista eszményét tartja szem előtt, mint legelső nemzeti irodalomtörténeteink.

Amit tehát ma irodalomtörténetnek nevezünk, az ez első kísérletekben korántsem önálló tudomány, csak része valamely nyelvi érdekű tudomány-gyűjteléknek; s nem is vezér-része, hiszen pl. Pápay könyvében a nyelvtudományi tagozat csaknem háromannyi terjedelmű, mint az irodalomtörténeti. Alig is áll egyébből emez, mint az anyanyelv irodalmi használatának leltárszerű konstatálásából. Számára a nyelvi szempont csak szelektív elv, melynek alapján a mult összes irodalmi termeléséből különválasztja a magyarnyelvűt s időrendi lajstromot készít róla. Az egész diszciplina-tömb különben is inkább propagandisztikus, mint tudományos szellemű s irodalomtörténeti tagozata távol van még attól, hogy autonóm szaktudományá szervezkedvén, a többiek elemeit is felszívja magába és a korszerű nyelvproblémát saját különleges szempontjai szerint tudományosítsa.

Irodalmunk, főképp költészetünk hatalmas továbbfejlődése vonta maga után a nemzeti irodalomtörténet önállósulását, vagyis kiválását a Révai—Pápay-féle együttesből. Ezúttal is, mint életben és történelemben oly sokszor, az elválás élenkítette fel az összetartozás tudatát s az önállóság bátorított kiteljesedésre.

Toldy Ferenc ismert művei jelzik az önállósulás kezdetét. A nemzeti irodalomtörténet az ő felfogásában már szuverén szaktudomány, saját tárggyal, feladatokkal és módszerekkel. Őt már nem a nyelvhasználat pusztá statisztikai ténye érdekli, hanem a művek és írók: a szellem, mely e nyelv közvetítésével, attól meghatározva s fejlesztve is azt, irodalmilag tevékenykedett és kifejezvén, megörökítette magát. A nyelv e felfogásban már „kifejezést“ jelent, a nemzeti szellem megnyilatkoztató szervét, a műöszön anyagát; a „nyelv“ itt már az irodalomfogalom lényeges elemévé szívódott fel. Érthető tehát, hogy Toldy irodalomtörténete, bár teljesen kiszakadt egykori tudomány-felei kötelékéből s látszólag csupán a nyelv korszakokénti állapotát ismertető fejezeteivel utal vissza rájuk, — lényegileg éppen az igazi belső érintkezést kezdi meg velük s az irodalom felfogásá-

ban problémamező szempontul értékesíti a nyelvbeliség jegyét. A „szép előadás“, a „szép toll“ tudományát nem írja meg külön, de igenis értékeli, jellemzi az írókat, műveket a „szép előadás“: a stílus és általában a nyelvvel összefüggő alakiságok szempontjából.

A nemzeti irodalomtörténetnek a nyelvkultúra jegyében való továbbfejlődése nem annyira magukban az irodalomtörténeti szintézisekben ment végbe, mint inkább egyes részletekkel foglalkozó tanulmányok, essaik, bírálatok során s nem mondhatni, hogy irodalomtörténeteink eléggé felszívták volna azok szellemét és eredményeit. Arany János, Gyulai Pál és klasszikus társaik itt a legnevezetesebb hatótényezők s a különbség, mely Toldy Ferenc és Beöthy Zsolt kézikönyve közt mutatkozik, jelzi jótékony hatásukat.

Mind nyilvánvalóbbá vált a vázolt s itt tovább nem részletezhető fejlődés folyamán, hogy szaktudományunk, minthogy tárgya (az irodalom) nyelvbeli jelenség, a maga egész területén egy különleges nyelvproblematika légkörében mozog, minden lélekzetvételével arra van utalva s nemzeti jellege határozmányait is részben attól nyeri. Az irodalmi tevékenységnek nemesak közege és gondolatformáló edénye a nyelv, hanem fejlesztménye is, mind anyagában, mind formakészletében. Az irodalom történeti folytonosságának legautomatikusabb biztosítója, történeti változásainak legközvetlenebb lenyomata, egyén és kollektivitás között szövedező hatásrendszerének legörökebb vehikuluma: a nyelv. Nincs közlemény, eszme, belső forma, ihlet-, gondolat-, érzés- és ízlésváltozat az irodalomban, mely a nyelvet megkerülhetné s megnyilatkozván, ne azon hagyna legelőször nyomot. Irodalmi és költői nyelv, próza-típus, versalak, műfaji képződmények, stílusképletek, ízlésváltozatok, az irodalmi öntudat módosulásai. — egyszóval mindazon nevezetes alaki fejlődmények, melyekben az irodalmi tevékenység végső, korszakonként új-új kollektivitást létesítő eredményeit szoktuk látni: egytől-egyig nyelvi, vagy a nyelvet is átható, mintázó alakiságok egyúttal.

Nos, a nemzeti irodalomtörténetnek e nyelv-morfológiailag s nemzeti értelemben *annál* fogva humanisztikussá kiteljesedő értelme, mely kezdeményezőiben még csak ösztön- és sejtelemként derenghetett: *Négyesy László tudós gyakorlatában és elméleti tanításaiban jutott el máig legteljesebb öntudatra.*

Emlékkönyvünk közleményei részletesen feltárják az ő sok-

oldalú tudományos munkásságát. Iménti tételünket néhány futólagos utalás is megvilágíthatja.

Mindenki tudja, hogy az ú. n. irodalmi segédtudományoknak Négyesy László mind a mai napig legiskolázottabb szaktudósa, köztük verstanunknak első tudományos rendszerezője. Némelyek egyoldalulag e segédtudományok — nyelvtan, vers-tan, stilisztika, poétika, retorika — specialistájának hajlandók őt tartani, nyilván mert ezekből tankönyveket is írt, irodalom-történeti kézikönyvet viszont nem adott ki. Pedig e hiány mind-össze annyit jelent, hogy meg volt elégedve az országszerte használt Beöthy-féle kézikönyvvel s maga is szívesen tanított annak fonalán. Kézikönyvei tanulsága (melyek egyébként igazi szaktudományi becsüek) ellenkezőleg az, hogy ő oly specialis-tája az irodalomtörténetnek, aki másokhoz képest jobban fel-szerelte magát az irodalom nyelvi oldalát illető szabatos ismeretekkel s ennél fogva a szaktudományunkban oly igen fontos formatörténeti problémák iránt a megszokottnál hasonlíthatatlanul kiműveltebb fogékonysággal bír. Nem is hangsúlyozza az irodalom fogalmában nálánál mélyebbre látón senkisémet a nyelvbeliség jegyét s szaktudományi koncepcióját nem járhatja át szerveesebben a nyelvbeliség tényéből következő probléma-tudat-tal. A primitív nemzeti irodalomtörténetek nyelv körül tapogatózó sejtelme önála szellemmé, a nemzeti irodalomtörténet fogalmát lényeggel kiteljesítő vezéreszmévé tudatosodott.

Hogy a nyelvi fogantatású irodalmi alakiságok nem merő külsőségek, hanem igazi lényeg-értékei a nemzeti irodalomtörté-netnek, az még ma sem vált elemi meggyőződésévé az egész tudományos köztudatnak. Épp azért jónak látom idézni Négyesy Lászlónak némely idevágó, felülmúlhatatlan szabatosságú meg-állapítását, egy igen határozott irodalom-koncepció megannyi alaptételeit.

„Amit az egyes szempontjából kicsinylőleg formának ne-vezünk, nemzeti szempontból gyakran épp az a lényeg.“ — „A ‚forma‘ sokszor valami stereotíppá vált lényeg, oly elv, mely igen általános, igen állandó mintája a dolgoknak.“ — „Az eszme csak termék, melyet az anyagcsere nemsokára feldolgoz, a forma e termékek állandó mintája, a szellemi termelés határozott módja, melynek ellenállóképessége sokkal nagyobb.“ — „A nemzeti génusz bizonyos formák összege, melyek szerint az a nemzet érez, gondolkozik és cselekszik.“ — „A költő más versformában

mintegy másképp gondolkozik... a versforma nem puszta külsőség, hanem szerves része a költeménynek, melyből mintegy kinőve látszik, s mellyel együtt fogant a költői koncepcióban. Ha tehát valamely költő vagy kritikus a verset csupán külső járuléknak tekinti, csak azt árulja el, hogy a tartalom és forma szerves összefüggését sohasem érezte.“ — „A nemzeti formákban — értve itt nem csupán a verset — a nemzeti géniusz van megkövülve; idegen formák átvétele idegen jellemvonások átvételét jelenti.“ — „A formaátvétel a kölcsönzés netovábbja, a nemzetek egymásra gyakorolt kulturális hatásának maximális hőmérője; ...a hatás... ott éri el tetőpontját, hol a kölcsönzés a költői beszéd zenéjéig hatol.“

Mindezeket A mértékes magyar verselés történetéből, tehát egy már 1892-ben megjelent alaktörténeti tanulmányból idézem. Kiki megítélheti, vajjon a „segédtudományok specialistája“ szól-e ezekből hozzánk, vagy pedig a nemzeti irodalomtörténetnek teljes látókörű mestere. Érthető ily teljes látás mellett, hogy az irodalomtörténet „igazi szisztematikus anyagához“ nemcsak az ízlés, a stílus, az irodalmi, a költői nyelv s a vers történeti tényeit vallja hozzátartozónak, hanem „a magyar próza muzsikájának“, sőt „a technikának“ a kifejlődését is.

Az itt szóbanforgó alakiságok lényegszerűségét mi sem bizonyítja nyilvánvalóbban, mint az az ösztönző hatás, mellyel a velük foglalkozót az irodalom és irodalomtörténet mibenlétének vizsgálatára készítetik. Újabban kapós portéka lett az irodalomelmélet, de míg utánajárunk ott, hol legdúsabban terem, a németeknél: meg szoktunk feledkezni magunk itthoni terméséről. Forma és lényeg viszonyáról mélyebb precíziójút és igazabbat ma sem mondanak, mint Négyesynek imént idézett magvas tételei. Tanulmányai általában gazdagok irodalomfilozófiai elmélyedésekben, a „tényszerű fejlődési folyamat“ alapos ismeretéből elvont elméleti tanulságokban. De vannak tisztán módszer-tani és elméleti hozzászólásai, egy hatalmas bírálata pedig való-ságos programmértékű s az irodalomtörténeti szintézis elveit és feladatait félreérthetetlen világossággal tűzi ki. Fejlődésrajzot óhajt. Óhajtja a történeti folytonosság éreztetését, az egész irodalmi életnek mint evolúciós egységnek felfogását, a fejlődést állandóan irányító nagy tényezők nyilvántartását, a nagy összefüggések és áramlások rajzát. Óhajtja látni a szintézisben a szisztematikus történeti elem teljességét; látni kívánja: „az

újabb jelenségek mikép sarjadnak a régiekből, hogyan képződnek a hagyományok, hogy esnek szét, elemeik hogy kapcsolódnak új szintézisekké; hogyan támadnak eszmék, eszmények, ízlésformák, hogyan ömlenek be az irodalomba ösztönző hatások, tárgyak, motívumok a nemzeti élet egyéb köreiből és más irodalmakból“.

Tárgyszerűségére s elfogulatlanságára jellemző, hogy ő, aki szaktudományunk esztétikai természetű feladataira legjobban felkészült, óv — irodalomtörténeti szintézisben — az esztétikai szempont önmagáért való érvényesítésétől. Állítja e szempont feltétlen szükségét, „de csak a történeti szempont szolgálatában“ s irodalomtörténetben esztétikai feladatul inkább a jellemzést, mintsem az értékelést: dícsérést vagy hibáztatást jelöli ki.

Nem kevésbé figyelemreméltó latinnyelvű irodalmunkkal szemben elfoglalt állása. Ő, aki az eddigiekből is kitetszőleg, a „nemzeti“ irodalomtörténetírás legteljesebb tudatú mestere, — ő, aki a nemzeti nyelv irodalmilag kifejlesztett esztétikumát szinte az irodalomszemlélet fényforrásoként becsüli: a hazai latin irodalomban „szerves alkotórészét“ ismeri fel a magyar szellem irodalmi tevékenységének. Amit ma felfedezésként kezdenek hangoztatni, ő régóta tudja: „még a XIX. század epikájának egyes gyökerei is latinnyelvű hazai előzmények talajába nyúlnak alá, a XVIII. század jezsuita epikájába, melynek történeti tárgyai közt ott találjuk a hunok bejövetelét is“.

Elmélete tudományos gyakorlat gyümölcse s kétségkívül önmagával való számvetés egy magyar irodalomtörténeti szintézis megvalósítása közben vagy küszöbén. A filozófiailag egyetemes, mindennemű irodalomtörténetre érvényes elem mellett ott van benne a konkrétumból, az egyből, a miénkből sarjadottság gyakorlatisága, amint azt „A magyar irodalom korszakai“ című velős közleménye (1916) tanúsítja. Egyetemes, mindennemű irodalmi fejlődést befolyásoló korhatárokat jelöli ki ebben a szóbeliségről az írásbeliségre, s ez utóbbin belül a kéziratosságról a nyomtatásra való áttérés időpontját: ma már szükségtelen hangoztatnunk, mily lényegbevágó indokok alapján. Viszont a mi irodalmunkra nézve kifejti a hagyományos korszakolás — 1001, 1526, 1772 — valódi értelmét: a latin betű által belépésünket az egyetemes európai irodalmi életbe, majd a vallás mellett a tudás, kritika és világiság jelentkezéseit, végül — s ez látszik egyik legtermékenyebb és alapvetőbb, egyébként már 1892-ben

kifejtett megfigyelésének — az irodalmiság intézményes megszervezkedését, az irodalom tudatosodását.

Joggal ismétlem: a nemzeti irodalomtörténet, mint nyelv-problematikával kiteljesült szaktudományi típus, Négyesy László tudós gyakorlatában és elméleti tanításában jutott el máig leghatározottabb öntudatra.

A Magyar Irodalomtörténeti Társaság méltán hajtja meg lobogóját a nemzeti humanisztika egyik leghívebb bajnoka, legjellegzetesebb történettudósa, nevelő mestere és példászerű stílművésze előtt.

Négyesy László élete és munkái.

Összeállította: GULYÁS PÁL.

I.

Életének legfőbb adatai.

Négyesy László dr. phil., egyetemi ny. r. tanár, a Sz. István Akadémia másodelnöke, a M. Tud. Akadémia és a Kisfaludy Társaság r. tagja, a Magyar Irodalomtörténeti Társaság elnöke, született Szentesen (Csongrád vármegyében) 1861 március 6-án. A gimnáziumot szülővárosában és Egerben, az egyetemet Budapesten és Bécsben végezte. Doktori és középiskolai tanári oklevelét Budapesten szerezte. Tanári pályáját az egri kath. főgimnáziumnál kezdte meg 1885-ben mint helyettes tanár. Itt működése második évében rendes tanárrá léptették elő. 1887-ben az akkor államosított szolnoki főgimnáziumhoz került, 1891-ben pedig a budapesti tanárképzőintézet gyakorló főgimnáziumának vezetőtanára lett. 1893-ban a kir. magy. Pázmány Péter-egyetemen az irodalmi segédtudományok magántanárává habilitáltak s e minőségben a tanárképző-előadások keretében stilisztikai gyakorlatokat tartott. 1911-ben ugyanez az egyetem meghívta rendes tanárnak a magyar irodalom tanszékére. 1923-ban átment a Beöthy Zsolt halálával megüresedett esztétikai tanszékre. Az 1920—22. évi nemzetgyűlésen a szentesi kerületet képviselte s elnöke volt a közoktatásügyi és a zárszámadási bizottságoknak. A M. Tud. Akadémia 1896-ban levelező, 1918-ban pedig rendes tagjává választotta meg. A Kisfaludy Társaságnak 1904 óta, a Sz. István Akadémiának pedig megalakulása (1916) óta rendes tagja. Ugyanakkor megválasztották a Sz. István Akadémia III. osztályának elnökévé. Ezt a tisztséget 1928-ig töltötte be, amikor is a Sz. István Akadémia másodelnöke lett. Az Országos Magyar Középiskolai Tanáregyesületnek 1896-ban főtitkára, 1907-ben elnöke lett s itt szerzett érdemei elismeréséül elnyerte a Ferenc József-rend középkeresztjét. Az országos tanárvizsgáló bizottságnak 1895, az Országos Közoktatási Tanácsnak pedig 1901 óta tagja. 1900 óta miniszteri biztosa a budapesti r. k. polgári

iskolai tanárképző képezítő bizottságának. 1928-ban elnöke volt a III. egyetemes tanügyi kongresszusnak. Irodalmi és tudományos érdemei elismeréséül 1930-ban elnyerte a Korvin-koszorút.

II.

Irodalmi munkássága.

1880.

„Imádj érettünk.“ Magyar Nyelvőr, 1880: 554—555. l.

1881.

Hangtani adatok a szentesi nyelvjárás köréből. Tanulmányok az egyetemi magyar nyelvvtani társaság köréből, Bp., 1881.

Magyar nyelv- és írálytan. Írta: Klinckenberg Jakab, a népisk. V. és VI., valamint a polg. isk. I. és II. o. számára. (Könyvismertetés.) Magyar Nyelvőr. 1881: 315—319. l.

1883.

Bukfenc, bukségg, bukseng. M. Nyelvőr. 1883: 228—229. l.

Szállj el... Dal a multból a régmultnak. (Vers.) Szentesi Lap. 1883: 26. sz.

1884.

Bár lehetnék... (Vers.) Szentesi Lap. 1884: 19. sz.

Bőjti oseevegés. (Nem prédikáció.) Szentes és Vidéke. 1884: 14. sz. (ssssi jegy alatt.)

A Horváth Mihály-émlékünnepély. Szentesi Lap. 1884: sz. (ssssi jegy alatt.)

*-hoz. (Vers.) Szentesi Lap. 1884: 14. sz.

Hölgyeink az emlékleplezési ünnepen. Szentesi Lap. 1884: 13. sz. (ssssi jegy alatt.)

A magyar ősi vers. Föv. Lapok. 1884. ápr.

Multságban. (Vers.) Szentesi Lap. 1884: 10. sz.

Száz leány. (Tárca.) Szentes és Vidéke. 1884: 19. sz. (Százasy álnéven.)

Szentesi tárca. Szentes és Vidéke. 1884: 9—10. sz. (ssssi jegy alatt.)

Az ugor összehasonlító verstanról. Budencz-Album. Budapest, 1884: 84—95. l.

1886.

Magyar verstan. Írta: Dengi János. (Könyvismertetés.) Orsz. Középkisk. Tanáregyes. Közl. 1886. XIX: 555—559. l.

Magyar verstan. Középisk. segédkönyvül és magánhasználatra. Bp., 1886. Franklin. 8-r. 112 l. — 2. jav. kiad. U. o., 1898. (151 l.)

Megérett kérdések a magyar vocalismus köréből. Magyar Nyelvőr. 1886: 198—204. l.

A szegedi nyelvjárás. M. Nyelvőr. 1886: 391—401., 442—50., 487—96., 539—49. l. (Az Akadémia Sámuel-díjával kitüntetve.)

1887.

A magyar vers. Általános verstani elvek. A magyar vers szerkezete. Az egri kath. főgimn. értesítője 1886/7-ben. 3—94. l. és különnyomat, Eger, 1887. Érs. lyc. kny. 8-r. 96 l.

1888.

Enyh, enyhely, enyhében. M. Nyelvőr. 1888: 203—21. l.

Éte bére. M. Nyelvőr. 1888: 85. l.

A magyar verselmélet kritikai története. Bp., 1888. Franklinnyomda. 8-r. 74 l. (Kny. a Kisfaludy Társ. Évlapjai 21. köt.-ből.)

A phonétika elemei, kül. tek. a magyar nyelvre. Írta: Balassa József. (Könyvism.) M. Nyelvőr. 1885: 541—551. l.

1889.

Aggastyán. M. Nyelvőr. 1889: 26. l.

Rádai Ráday Pál munkái. Összegyűjtötte és életrajzzal bevezette. Bp., 1889. Franklin. 16-r. 216 l. (Olesó Könyvtár. 256. sz.)

Verseghy Ferenc mint versújító. A szolnoki áll. főgimn. értesítője 1888/9. Szolnok, 1889: 3—17. l.

A verstan-tanítás módszereiről. Orsz. Középisk. Tanáregyes. Közl. 1889. XXII: 222—231. l.

1890.

Baróti Szabó Dávid leszármazása. Egyet. Philol. Közl. 1890: 803—807. l.

A „Magyar Nyelvőr.“ Nyelvőr-Emlék. Budapest, 1890. Hornyánszky V. ny. 8-r. 18—29. l.

Verstani kérdések. Válasz Torkos Lászlónak. M. Nyelvőr. 1890: 18—25., 61—69., 112—15. l.

Czapáry László: Maklár György emlékezete. (Egri kath. főgimn.) Könyvismertetés. Egyet. Phil. Közl. 1891: 584—87. l.

Málé. M. Nyelvőr. 1891: 235. l.

1891.

Petőfi „Őrült“-jének versalakja. Irod. Közl. 1891: 195—203. l.
 Poetika és poetikai olvasókönyv. Szerk. Riedl Frigyes. Bp., 1889. Lampel. 8-r. (Könyvismert.) Egyet. Phil. Közl. 1891: 50—59. l.

Túladunai. M. Nyelvőr. 1891: 126—130., 566. l.

1892.

A mértékes magyar verselés története. A klasszikai és nyugateurópai versformák irodalmunkban. A Kisfaludy-Társaság Lukács Krisztina-díjával jutalmazott pályamű. Bp., 1892. Hornyánszky V. ny. 8-r. 337 l.

Egy ismeretlen ige. M. Nyelvőr. 1892: 230. l.

Izé. M. Nyelvőr. 1892: 229. l.

Nyugati formák a legújabb költőknél. P. Napló. 1892: 166. sz.

Vakszem. M. Nyelvőr. 1892: 230. l.

Várkonyi báró Amade László versei. Összegyűjtötte, bevezette és jegyzetekkel kísérte. Bp., 1892. Franklin. 16-r. 575 l. (Olcso Könyvtár. 309. sz.)

1893.

Berzsenyi iskolázásáról. Egyet. Phil. Közl. 1893: 113—128. l.

Pallas nagy lexikona. Bp., 1893—1897. Pallas. 8-r. I—XVI. k. Szerkesztette magyar irodalmi, retorikai és poétikai részét s az idevágó cikkek javarészét ő maga írta.

Tell Anasztáz: A műballada a magyar költészetben. (A panonhalmi sz. Benedek-rend győri főgimn.) Ismertetés. Egyet. Phil. Közl. 1893: 219—222. l.

1894.

Kész van. M. Nyelvőr. 1894: 177—181. l.

1895.

A Königsbergi Töredék versmértéke. II. Nyelvtud. Közlem. 1895: 353—355. l.

Stiliztika a középisk. IV. o. számára. Bp., 1895. Lampel. 8-r. IV, 223 l. — 2. kiad. u. o., 1897. — 3. kiad. u. o., 1900. — 4. kiad. u. o., 1903. — 5. kiad. u. o., 1905. — 6. kiad. u. o., 1908. — 7. kiad. u. o., 1909. — 8. kiad. u. o., 1910.

Szarvas Gábor. M. Paedagogia. 1895: 544—549. l. (N. L. betűjegy alatt)

Szerkesztéstan a gimn. V. o. sz. Bp., 1895. Lampel. 8-r. 230 l.

Verstani tájékozás. Endrődi Sándor: A magyar költészet kincsesháza. Bp., 1895. Athenaeum. 8-r. XCVII—CXXXVIII. h.

1896.

Beköszöntő. Magyar Paedagogia. 1896: 2—3. l.

Berzsenyi Dániel. Keszthelyi Helikon, Költőnök. (Beöthy: A magyar irodalom története. Bp., 1896. II: 230—245. l.) — 2. kiad. u. o., 1900. — 3. kiad. u. o., 1906.

A deákosak Virág Benedekig. (Beöthy: A magyar irodalom története. Bp., 1896. II. köt. 50—60. l.) 2. kiad. u. o., 1899. — 3. kiad. u. o., 1906.

Madzsar Gusztáv: A magyar népköltés versalakjai. Bp., 1895. Lampel. (Könyvismert.) Egyet. Phil. Közl. 1896: 146—153. l.

Magyar Paedagogia. Szerkesztette 1896—1899.

A XVII. századi széppróza és színészet. (Beöthy: A magyar irodalom története. Bp., 1896. I. köt. 401—412. l.) — 2. kiad. u. o., 1899. — 3. kiad. u. o., 1906.

A XVII. század vallásos irodalma. (Beöthy: A magyar irodalom története. Bp., 1896. I. köt. 295—312. l.) — 2. kiad. u. o., 1899. — 3. kiad. u. o., 1906.

A XVIII. századi szépirodalom. (Beöthy: A magyar irodalom története. Bp., 1896. I. köt. 462—487. l.) — 2. kiad. u. o., 1899. — 3. kiad. u. o., 1906.

1897.

Csokonai Vitéz Mihály: Dorottya. Életr. bevezetéssel. Bp. (1897.) Lampel. 16-r. 66 l. (M. Könyvtár. 10. sz.)

Fiatal véreim. [Irta] Szemere Miklós. (Könyvismertetés.) M. Paedagogia. 1897: 505—507. l. (N. L. betűjegy alatt.)

A II. orsz. és egyetemes tanügyi congressus. Orsz. Középisk. Tanáregyes. Közl. 1897. XXX: 21—26. l. (N. L. jegy alatt.)

Paedagogiai értekezések. Irta: Bartók László. (Könyvism.) M. Paedagogia. 1897: 580—582. l. (N. L. betűjegy alatt.)

A poétikai tanítás kerete. Kármán-émlékkönyv. Bp., 1897. 222—229. l.

Volf György †. M. Paedagogia. 1897: 465—466. l. (N. L. betűjegy alatt.)

1898.

Arany ca poet. Ungaria. 1898: 97—101. l.

Emeric Madách ši „Tragedia omului“. Ungaria. 1898: 129—135. lap.

Erzsébet királyné. M. Paedagogia. 1898: 449—450. l.

Iskolai magyar nyelvtan elemzés alapján. A középisk. I. és II. o. szám. Írta: Kalmár Elek. 2. kiad. (Könyvism.) M. Paedagogia. 1898: 97—100. l.

Jelentés a Farkas—Raskó-pályázatról. Akad. Értesítő. 1898: 297—300. l.

Magyar Könyvesház. Szerk. Böngérfi János. 1. sz. (Könyvismertetés.) M. Paedagogia. 1898: 239—243. l. és Felelet Böngérfi úr válaszára. U. o., 1898: 313—314. l. (N. L. betűjegy alatt.)

Szerkesztő válasza (Bartók László nyílt levelére). Magyar Paedagogia. 1898: 53—54. l.

1899.

Búcsúszó. M. Paedagogia. 1899: 639. l.

Góbi Imre: Poétika. 2. javított kiad. Bp., 1898. (Tankönyvbírálat.) Hiv. Közl. 1899: 16. sz.

1900.

Bartha József: A magyar nemzeti irodalom története. Bp., 1900. (Tankönyvbírálat.) Hiv. Közl. 1900: 10. sz.

Faludi Ferenc versei. Összeszedte és jegyzetekkel kísérte. VI. kiad. Bp., 1900. Franklin. 16-r. 182 l. (Olesó Könyvt. 1163/65. sz.)

Kölcsey Ferenc válogatott versei. Összeáll. és bevezetéssel ellátta. Bp., (1900.) Lampel. 16-r. 62. II. l. (M. Könyvtár. 95. sz.)

Magyar nyelvtan közép- és polg. isk. és f. leányisk. I—II. o. szám. Bp., 1900, 1901. Lampel. 8-r. 2 köt. 77. VIII, 82 l. — I. rész. II. kiad. u. o., 1907. 3. jav. kiad. u. o., 1911. — II. rész. 2. jav. kiad. u. o., 1910.

Magyar olvasókönyv közép- és polg. isk. I—III. o. számára. Bp., 1900/903. Lampel. 8-r. 3 köt. III. 220; 225, III; 232 l. — I. köt. 2. kiad. u. o., 1905. 3. kiad. u. o., 1909. 4. kiad. u. o., 1911. — II. köt. 2. kiad. u. o., 1908. 3. kiad. u. o., 1911. — III. köt. 2. kiad. u. o., 1910.

Tolnai Vilmos: Csokonai Vitéz Mihály verstani nézetei. (Könyvism.) Egyet. Phil. Közl. 1900: 932—935. l.

1901.

Rhetorika. Prózai olvasmányok. Elmélet. Gimn. és reálisk. V. o. számára. Bp., 1901. Lampel. 8-r. VIII, 295 l. — 2. kiad. u. o., 1904. — 3. kiad. u. o., 1908. — 4. kiad. u. o., 1912.

1902.

Az egyesület évi fölterjesztése. Orsz. Középisk. Tanáregyes. Közl. 1901/2. XXXV: 457—469. l.

Az Orsz. Középisk. Tanáregyes. programmja. Orsz. Középisk. Tanáregyes. Közl. 1901/2. XXXV: 577—579. l.

Poétika olvasmányokkal. Gimn. és reálisk. VI. o. számára. Bp., 1902. Lampel. 8-r. 287, III. l. — 2. kiad. u. o., 1907. — 3. kiad. u. o., 1911.

A rimaszombati Tompa-ünnepélyről. Akad. Értesítő, 1902.

1903.

Az áll. és kir. kath. középiskolák t. tanszemélyzetéhez. A hetes bizottság jelentése a fizetésrendezés ügyében. Orsz. Középisk. Tanáregyes. Közl. 1902/3. XXXVI: 389—396. l.

Az egyesület évi fölterjesztése. Orsz. Középisk. Tanáregyes. Közl. 1902/3. XXXVI: 373—379. l.

Jelentés az 1902. évi Teleki-pályázatról. Akad. Értesítő. 1903. 169—193. l.

A reáliskolák egyenjogúsítása és a reáliskolai érettségi vizsgálat. Orsz. Tanáregyes. Közl. 1902/3. XXXVI: 665—673. l.

Rendszeres magyar nyelvtan közép- és polg. isk. III. o., valamint f. leányisk. és tanítónőképző-int. számára. Bpest, 1903. Lampel. 8-r. 144 l. — 2. kiad. u. o., 1904. — 3. kiad. u. o., 1910.

1904.

Az egyesület tisztelt köreihez. Orsz. Középisk. Tanáregyes. Közl. 1903/4. XXXVII: 133. l.

Fölterjesztés a közokt. miniszter úrhoz. Orsz. Középisk. Tanáregyes. Közl. 1903/4. XXXVII: 725—737. l.

Gvadányi József gr. és Fazekas Mihály munkáiból. Sajtó alá rendezte és bevezetéssel ellátta. (Magyar remekírók. 6. köt.) Bp., 1904. Franklin. 8-r. 304 l.

A gyakorlati tanárképzés megvitatása. Orsz. Középisk. Tanáregyes. Közl. 1903/4. XXXVII: 348—354. l.

Jelentés az 1902/3. évi gróf Karátsonyi-pályázatról. Akad. Értesítő. 1904: 164—175. l.

A kormányelnök programjáról. Orsz. Középisk. Tanáregyes. Közl. 1903/4. XXXVII: 154—160. l.

1905.

Bajza József emlékezete. Bpesti Szemle, 1905. CXXII: 161—188. l. és A Kisfaludy-Társ. Évlapjai, 1905. XXXIX: 51—75. l. és külön Bp., 1905. Franklin. 8-r. 35 l.

Helmecezy Mihályról. Bpesti Hirlap. 1905: 46. sz. és A Kisfaludy-Társ. Évlapjai, 1905. XXXIX: 192—198. l.

Jelentés az 1905. évi Kóczán-pályázatról. Akad. Értesítő. 1905: 664—668. l.

Orsz. Középisk. Tanáregyesületi Közlöny 1904/5. XXXVIII. évf. 1—6. számát ideiglenesen szerkesztette.

A tanárképzés gyakorlati része. Orsz. Középisk. Tanáregyes. Közl. 1904/5. XXXVIII: 193—95. (Névtelen, de a tartalomjegyzékben Négyesy neve alatt.)

Toldy Ferenc emlékezete. Bpi Szemle. 1905. CXXIV: 337—366. l. és A Kisfaludy-Társ. Évlapjai. 1906. XL: 121—146. l.

1906.

Az alkoholizmus elleni küzdelemről. Középisk. Tanáregyes. Közl. 1905/6. XXXIX: 418—27. l.

Mikes Kelemen élete. Zágonyi Mikes Kelemen törökországi levelei. Emlékkiadás. Bp., 1906. Franklin. 4-r. VII—XIX. l.

1907.

Arany János kiadatlan levele Tompa Mihályhoz. Budapesti Szemle, 1907. CXXXII: 141—148. l.

Kazinczy Ferenc szobránál. Akad. Értesítő. 1907. 709—715. l.

A Mikes-kérdés új fejleményei. Ker. Magyar Ifjúság. 1907. V. évf. 8. sz.

Volf György szülőházánál. Akad. Értesítő. 1907: 664—671. l. és A bpi gyakorló főgimn. 1907/8. é. értesítője. Bp., 1908. 55—61. l.

1908.

Jelentés az 1907. évi gr. Karátsonyi-pályázatról. Akadémiai Értesítő. 1908: 343—349. l.

Nyelvtudomány és irodalom a szabadtanításban. Népművelés. 1908. V: 59—64. l.

Szülőhelyi elemek Katona Bánk bánjában. Beöthy-emlék-könyv. Bp., 1908. 257—269. l.

1909.

Bajza József munkái. Sajtó alá rendezte. (Remekírók képes könyvtára.) Bp., 1909. Lampel. 8-r. XXXI, 347. l.

A helyzet. Orsz. Középisk. Tanáregyl. Közl. 1909. XLII: 146—49. l.

1910.

Jelentés a Vojnits-jutalomról. Akad. Ért. 1910: 377—384. l.

A magyar irodalom korszakai. Alexander-émlékkönyv. Bp., 1910. 454—456. l.

A magyar költészet eredete. Bpesti Szemle. 1910. CXLIV: 38—60. l. és külön Bp., 1910. Franklin. 8-r. 22 l.

Mikszáth Kálmán. Bpi Szemle. 1910. CXLII: 219—242. l.

1911.

Gyulai Pál. Orsz. Középisk. Tanáregyes. Közl. 1911. XLIII: 177—180. l.

Jelentés az Ordódy Amália-jutalomról. Akad. Értesítő. 1911: 547—550. l.

A tanárkérdés. Magyar Fgyelő. 1911. II: 271—86. l.

1912.

Árpádkori motívumok a Buda Halálában. (Heinrich-émlékkönyv.) Philologiai dolgozatok. Bp., 1912. 17—24. l.

Az egyesület ügye. Orsz. Középisk. Tanáregyes. Közl. 1912. XLV: 233—39. l.

Tompa szelleme. A Kisfaludy-Társ. Évlapjai. 1912. XLVI: 64—67. l. és Bpi Szemle. 1912. CXLIX: 420—424. l.

1913.

Árpádkori compositio. Bpi Szemle. 1913. CLIV: 188—201. l. és külön: Bp., 1913. Franklin ny. 8-r. 15 l.

Elnöki megnyitó beszéd a M. Irodört. Társ. I. r. közgyűlésén. Irodört. 1913: 193—200. l.

Eötvös költeményei. Bpi Szemle. 1913. CLVI: 169—188. l. és A Kisfaludy-Társ. Évlapjai. 1914. XLVIII: 35—70. l.

A Kisfaludy-Társ. Nemzeti Könyvtára. Bp., 1913/14. Szerk. Beöthy Zsolt és Császár Elemér társaságában.

A tanári szolgálati idő. Orsz. Középisk. Tanáregyes. Közl. 1913. XLVI: 113—119. l. és külön Bp., 1912. Athenaeum-ny. 8-r. 8 l.

1914.

Br. Eötvös József emlékezete. Irodalomtört. 1914: 1—8. l.

Br. Eötvös József mint költő és író. Orsz. Középisk. Tanáregyes. Közl. 1914. XLVII: 187—194. l.

Mennyei kecske. *M. Nyelv.* 1914: 259—262. l.

Zrínyi Miklós gróf művei. Kiadja —. I. (egyetlen) kötet. Költői művek. Bp., 1914. Franklin. 8-r. (A Kisfaludy-Társ. nemzeti könyvtára 14. köt.) 472 l.

1915.

Bíráló jelentés a Széher Árpád-féle pályázatról. A Kisfaludy-Társ. Évlapjai. 1915. XLIX: 274—277. l.

1916.

Csendes munka. Orsz. Középisk. Tanáregyes. Közl. 1916. XLIX: 2—4. l.

Elnöki megnyitó beszéd. Orsz. Középisk. Tanáregyes. Közl. 1916. XLIX: 68—73. l.

Jelentés a Farkas—Raskó-pályázatról. Akad. Értesítő. 1916: 237—40. l.

Laskai-féle énekeskönyv (Laskai-Psalterium) nincs. Irodalomtört. Közlem. 1916: 183—185. l.

Nyilatkozat a Pesti Hirlap Esti levelére. (Sajó Sándorral.) Orsz. Középisk. Tanáregyes. Közl. 1916. XLIX: 366—71. l.

A pataki névtelen és Dobó Jakab. Irodalomtört. 1916: 81—86. l.

1917.

Arany. A költő születésének százados évfordulója alkalmából a Kisfaludy-Társ. ajándéka a magyar tanulóifjúságnak. Bp., 1917. Franklin. 8-r. 52 l. — 2. kiad. u. o., 1917.

Arany és a magyar nyelv. *M. Nyelv.* 1917: 129—141. l.

Arany János százéves ünnepén. A temesvári Arany János Társ. 1914/16. é. jelentése. Temesvár, 1917: 10—17. l.

Arany művészete. Akad. Értesítő. 1917: 438—457. l. és Bpi Szemlé. 1917. CLXX: 336—359. l.

Elnöki megnyitó beszéd. Irodalomtört. 1917: 217—221. l.

Jelentés a Farkas—Raskó-pályázatról. Akad. Értesítő. 1917: 96—100. l.

Tompa. Bpi Szemle. 1917. CLXXII: 340—354. l.

Shakespeare és a magyar költői lélekrajz. A Sz. István Akad. Ért. 1917. II: 4—23. l.

1918.

A magyar szenvedő igéről. Emlék Szily Kálmánnak. Bp., 1918. 38—42. l.

Zrínyi, a költő. M. Figyelő. 1918. I: 576—595. l. és A Szent István Akad. Értesítője. 1918: 92—109. l.

1919.

Beszéde Beöthy Zsolthoz. Irodalomtört. 1919: 115. l.

1920.

Az ős Toldi, M. Múzsza. 1920: 19—26. l.

Megnyitó beszéd Pázmány Péterről. Sz. István Akad. III. oszt. 1920. é. dec. 3-i ülésén. A Sz. István Akad. Ért. 1920. V: 191—193. l.

Zrínyi prózai munkáinak új kiadása. Bpi Szemle. 1920. CLXXXII: 12—50. l.

1922.

Búcsúzó beszéde Beöthy Zsolt ravatalánál. Irodalomtört. 1922: 1—2. l.

Meg van az szeretve. M. Nyelvőr. 1922: 155—156. l.

Üdvözlő beszéd Alszegehy Zsolt székfoglalója alkalmából. A Sz. István Akad. Ért. 1922. VII: 111. l.

1923.

Beszéde Gárdonyi Géza ravatalánál. A Kisfaludy-Társaság Évlapjai. 1923. LV: 136. l.

Beszéd Heinrich Gusztáv ravatalánál. A Kisfaludy-Társaság Évlapjai. 1923. LV: 137. l.

Elnöki megnyitó beszéd a M. Irodalomtört. Társ. 1923. évi közgyűlésén. Irodalomtört. 1923: 3—9. l.

Az Ember Tragédiájáról. Budapesti Hirlap. 1923: 227. sz. és Nógrádi Közl. 1923: 4. sz.

Petőfi. Kath. Szemle. 1923: 3—11. l. és M. Élet. 1923: 1—5. l.

1924.

Beöthy Zsolt emlékezete. Akad. Értesítő. 1924: 1—6. sz. és Bp., (1925.) Franklin. 16-r. 34 l. (Olesó Könyvtár. 2080. sz.)

Egyetemesség, magyarság és egyéniség az Ember Tragédiájában. Bpi Szemle. 1924. CXCIV: 1—19. l.

Kritika és irodalomtörténet. Pintér Jenő nagy irodalomtörténeti kézikönyvének értékelése. Bpest, 1924. Studium. 8-r. (Kleny. az Egyet. Phil. Közl. 1923: 7—10. füzetéből.) 36 l.

Lehr Albert köszöntése. M. Nyelv. 1924: 105—110. l.

Ritmus és verstechnika. Bpi Szemle. 1924. CXCIV: 194—228. l. és CXCVI: 61—88. l.

Üdvözlő beszéd Voinovich Géza székfoglalója alkalmából. A Sz. István Akad. Ért. 1924. IX: 153. l.

1925.

Gr. Festetics György a magyar irodalomban. Keszthelyi Helikon. Keszthely, 1925. Sujánszky J. ny. 8-r.

Greguss Ágost. Irodalomtörténet. 1925: 229—230. l.

Jókai költői és nemzeti értéke. Akad. Értes. 1925: 106—126. l.

Megnyitó beszéd [Jókai]. A Szent István Akad. Értesítője. 1925: 2. sz.

A magyar irodalom és költészet fejlődése. Akad. Értesítő. 1925: 263—279. l. és külön is Bp., 1926. Akadémia (Franklin-ny.). 8-r. 22 l. — Francia fordítása: Revue des Études Hongroises et Finno-Ougriennes. 1926: 1—4. sz.

Köszöntő-beszéd Mihályfi Károly művészpályája 50. évfordulója alkalmából. A Sz. István Akad. Ért. 1925. X: 124. l.

Üdvözlő beszéd Brisits Frigyeshez székfoglalója alkalmából. A Sz. István Akad. Ért. 1925. X: 162. l.

1926.

Berzsenyi Dániel sírjánál Niklán. Akad. Ért. 1926: 9—12. sz.

A magyar kritika hat éve. Bpi Szemle. 1926. CCI: 459—472. l.

Jelentés Vadnay Tibornak A magyar hivatalos nyelv szabályai című könyvéről. M. Nyelv. 1926: 52—56. l.

Metrikai megfigyelések Aranynál. (Nemzeti ritmusú verseiben.) Török Bálint. Mátyás anyja. Irodalomtört. Közlem. 1926: 1—13. lap.

Toldy Ferenc. Irodalomtörténet. 1926: 1—7. l.

1927.

Az Ady-pör. P. Hirlap. 1927: 91. sz.

Fel szólalása Perényi József felolvasásával kapcsolatban. A Sz. István Akad. Ért. 1927. XII: 86—87. l.

Igazítás-próbák az ó-magyar Mária-siralom olvasásához. M. Nyelv. 1927: 373—379. l.

Irodalmi valutarontás. Reális és túlesapongó Ady-kultusz. Levélváltás Hegedüs Loránttal. Budapesti Hirlap. 1927: 87. sz. és Irodalomtörténet. 1927: 157—166. l. Külön is megjelent. Bp., 1927. Franklin. 8-r. 16 l.

Üdvözlő beszéd Pitroff Pál székfoglalója alkalmából. A Sz. István Akad. Ért. 1927. XII: 86. l.

27 137
41.500²

1928.

Bajza József munkái. Bevezette —. Bp., (1928.) Franklin. 8-r.
(Élő könyvek. I. 9.)

Gyulai Pál emlékére. A Kisfaludy-Társ. Évlapjai. 1928.
LVII: 115—118. l.

A magyar kritika hat éve. (1919—1924.) A Kisfaludy-Társ.
Évlapjai. 928. LVII: 268—281. l.

Az utókor és a szellemi tulajdon. Irodalomtörténet. 1928:
285—288. l.

1930.

Kisfaludy Károly. Budapesti Szemle. 1930. CCXVI. köt.
331—347. l.

Négyesy László irodalmi tanulmányai.

Írta: ALSZEGHY ZSOLT.

„Bizonyos, hogy nagyokká az emberek inkább lesznek, mint születnek s kiválóságukat csak részben határozza meg velők-született képességek, jórészben azoknak a szükségleteknek a fontosságától és terjedelmétől nyerik, melyeket a közösség: a nemzet, az emberiség javára kielégíteniök sikerül.“ — Ezekkel a sorokkal kezdi meg Négyesy László azt a tanulmányát, amelyet Bajza Józsefről írt. Bennük a maga értékelő megítélésének mértékegységét abban a munkában határozza meg, amelyet a történelmi ember a közösség, a nemzet és emberiség javára végzett. Ezzel a vallomásával mintegy elkülöníti magát attól a történelmi iskolától, amely megelégszik a szellemi jelenségek oká-nek többé-kevésbé valószínű felderítésével, és irodalomtörténelmi vizsgálódásának feladatául az *értékelést* tűzi ki. És ebben az értékelésben is fölébe emelkedik a formalisztikus, l'art pour l'art becslésnek, emberibb, általánosabb szempontot, a nemzet és az emberiség javának szempontját emelvén maga elé. Az érték nivoltának ez a felfogása nyilván világnézleti fontosságú; esztétikai vonatkozásban bizonyára kapcsolatban van azzal a tanítással, amelyet Greguss ültetett át hozzánk, irodalomszemléleti programjában pedig annak az elméleti alapvetésnek rokona és hajtása, amelyet Gyulai Pál, Beöthy Zsolt és követőiknek díszes sora a múlt század második felében uralkodóvá tett. A tudományos világnézet közösségének ez a nyilvánvaló volta érteti meg velünk annak a szónak igazi jelentését, amelyet Négyesy székfoglaló előadása alkalmával Beöthy Zsolt, a Kisfaludy-Társaság elnöke, hangoztatott: a *hűségét*, amely vezette, áthatotta és emelte Négyesy egész irodalmi munkásságát.

Négyesy László irodalmi tanulmányai annak az eredményben gazdag kornak, nemzeti lelkesedésben törhetetlen nemzedéknek, becsületes emberiességnek és józan tudományos alaposágnak szülöttei, amelyet összefoglaló néven a millenium korának nevezhetünk. Neki és kora egész tudományosságának az irodalom nem szórakoztató játék, hanem az értékes léleknek olyan meg-

nyilatkozása, amely közösséget fejez ki és közösséget visz előbbre. Önmagát e kor embere elsősorban a nemzeti közösség tagjának érzi, s ez az érzés szabja meg munkáját is: a nemzeti közösség javára dolgozni. Az általános emberi, amelyet ma oly sokan a nemzeti érdekekkel egyenesen szembenállónak tartanak, amelynek eszményét a nemzet érdekének bilincseiben sorvadónak szeretik festeni, e kor szemében a nemzeti közösség alapján volt csak elképzelhető. Ennek a kornak a lelke igazán a múltban gyökerezett, a nemzeti múltban, amelyet nemes optimizmusuk talán szebbnek látott a valóságnál, de amelynek minden tanulságát megbeesülték, s jövőjének minden lehetőségét ebből a múltból akarták kifejleszteni. És mentől jobban érezték, hogy ez a szellem „belülről kezd dekomponálódni“, annál hangosabban és erőteljesebben hirdették, hogy a nemzeti életet ezen az alapon kell megszervezni, s minden tudományának a nemzeti eszme és összetartozás érzetét kell a nemzetbe belevinnie.

Valóban, Négyesy László irodalmi tanulmányaiból a mélyen érző, nemzetének minden értékéért egész lélekkel lelkesedő, a szépnek nemesítő erejében hívő s az igazi szépet épp ezért megbecsülő magyar tudós revelálódik. Ha a sors megengedi neki, hogy megírja a magyar irodalom ezerezstendős történetét, bizonyára Toldy törekvését valósítja meg: szakadatlan folyamatát tüntetni fel a nyelvben és irodalomban működő nemzeti értelmiségnek. S ha ebből az értelmiségből jobban hangsúlyozza is a lélek költői megnyilatkozását, ha nagyobb gonddal kíséri is nyomon a külföldi szellem és irodalom ihlető és formáló hatását, ha erősebben érvényesíti is a filozófiai, elsősorban esztétikai felfogást, alapul mégis az a rajongás maradt volna meg, amellyel Toldy a magyar múltat és magyar szellemet nézte. A magyar tudományosság nagy kárára, sajnos, ma csak egy-két fejezetét ismerjük ennek az irodalomtörténeti összefoglalásnak. Mint Gyulai Pál, ő is megelégedett a tanulmány rövidebb, csak részletkérdést megvilágító munkájával. Itt is inkább a módszeres vizsgálódás újszerű szempontjával, mint új eredményeivel fejleszti a maga szaktudományát. Úgy érzem, ma az én feladatam sem lehet más, mint ezeknek a szempontoknak a regisztrálása.

Ha valami összefoglaló névvel akarám jellemezni tanulmányait, a pszichológiai esztétika hajtásainak kellene őket mondanom. Mert Négyesy vizsgálódása elsősorban az írói művészet

lélektanára támaszkodik. Ennek a vizsgálódásnak két iránya van: az író egyéni lelkének elhatárolása, másrészt ennek az egyéni léleknek révén az egyéni megnyilatkozás megértetése. A legvilágosabban Tompa-tanulmánya tűzi ezt a célt maga elé: Tompa költészete pszichológiai alapjának rajzát. Az ilyen irányú tanulmánynak valósággal módszeres mintája ez a dolgozat. Az életpálya ismeretét feltételezve, megállapítja annak bizonyos tragikus vonását: „Az izmos testalkatú és talentumú költő, mialatt mintegy ösztönszerűleg kerüli a küzdelmet és a vidéki élet esendjébe menekül, ott is küzdelmek martaléka lesz, melyek saját szervezetéből törnek reá és halálos csapást mérnek boldogságára. És van benne még egy megkapó, de már örvedetesebb ellentét: hogy amit a költő félrevonulásával kockáztatott, t. i. működésének hatását, mégsem vesztette el, sőt falusi magányából időnként az egész nemzetre szétsugározta szellemének erejét.“ Majd jelzi azokat a kereteket, amelyekben ez az élet, külső viszonyaiban és térbelileg, eltelt. Csak ez után jön a lélekhez közelebb; felveti a kérdést, milyen meghatározottsággal lépett bele Tompa a fejlődésnek abba a szakába, amikor a származás, a helyi, természeti és emberi környezet helyett a korhatások veszik át az író formálásában a vezérszerepet. Ebből a szempontból vizsgálgatja Tompa értelmi adományát, azt erősnek, de nem reveláló fajtájúnak ítélvén és érzelmi világát, amely mind a két irányban fejlett volt. Amikor pedig Tompa lelki valójának ezeket a vonásait így megállapítja, figyeli azoknak jelentkezését és továbbélését irodalmi fellépéséig. Költészetünk épp akkor újabb fejlődési fokba volt átmenendő; hogy Tompa ehhez az új irányhoz hamarosan hozzácsatlakozhatott, annak okát abban látja, hogy magát a költőt is természetes előzmények terelik ebbe az irányba. A változást először a legszubjektívebb költeményekben mutatja ki, utalva már itt arra a három rétegre, ami ezekben a szubjektív költeményekben felismerhető: az első réteg, egyszersmind a legősibb az, melyekbe senki más nincs belefoglalva, csak saját énjének megpróbáltatásai, e világi vagy a sírontúli sorsa a téma; ezeknek a hangja többnyire szomorú, gyakran patetikusak s csak néha válnak dalszerűvé. A második rétegben más is van szóban: az altruisztikus érzelmek. Utolsónak lép fel a harmadik réteg, az univerzalizmus érzelemköre, a közösségi érzelmek csoportja, a haza, az emberiség motivumai. Majd irodalmi dokumentumokban kíséri nyomon ezt a fejlődést.

A tanulmánynak ez a része a leggazdagabb finom megfigyelésekben: a megnyilatkozást nemcsak eszmei tartalmában tekinti, hanem a hangulatot és a szemléltető eszközöket, a képanyagot, a stílt és kompozíciót szerves egységben látja. Egy-egy megjegyzése a mélyrelátó szemnek csodálatos éleslátásáról tesz tanúságot; így az a figyelmeztetése, hogy a fejlődés egyik stádiumában az erkölcsi reflexiók miatt a regékben és nem a lírában jelentkeznek. Általában nemcsak konstatálja a fejlődés egyes fázisait, hanem meg is magyarázza azokat, a legszebben talán ott, ahol a hazaszeretetnek uralkodó szenvedéllyé válásáról tesznek a költemények tanúságot. Az egyéni lelket csodálatosan megérti és megérteti, még az olyan aprólékosnak látszó problémák felvetődésénél is, mint Tompa metafizikai tárgyú költeményei gondolati tartalmának kérdésénél. Ez a gondos pszichológiai poétaelemzés a maga rövidségében természetes előkészítője annak a hatalmas fejlődésrajznak, amellyel Horváth János „Petőfi“-je ajándékozott meg bennünket.

De nem mehetek el szó nélkül a mellett a pompás verselemző tanulmány mellett sem, amelyet Négyesy a Kisfaludy-Társaság ünnepélyes ülésén Eötvösnek szentelt. A lírai költőnek két nagy adományát hangsúlyozza: az érzelmi élet gazdagságát és az eszmék bőségét. Bajzáról szóltaiban is azt hangoztatja, hogy a lírai hangulatok csak bizonyos lírikus feltételek mellett válnak költői indítékokká. Ott ilyenekül az érző szívet s ennek patetikus állapotait és azt a lelki alaphangot jelöli meg, amely a patetikus érzelmi hangoltságokat harmóniába oldotta fel, s utalt a lírai megnyilatkozás hibájára is: a szűk érzelmi skálára, a változatlanság hiányára. Eötvösnél keresi azt a gátló okot, amely nem engedte ezt a dús lírai eret megfelelő önkéntességgel érvényesülni. A magyarázatot mindjárt az első költeményben megtalálja, *A megfagyott gyermekben*. Összeveti Jókai *Koldus fiújával* s megállapítja, hogy „kevésbé konkrét, kevésbé reális, egy kissé idegenszerű, mert ritmusa német és nincs helyi színezete; a falusi gyermek nem eléggé falusi, hanem inkább városi“. Ezzel már utal is az ismételve előforduló hiányra: a fantázia viszonylagos elmaradottságára az érzéshez képest és a genuin magyaros kifejezésmód hiányára. De igazi újság ebben a tanulmányban a költői megnyilatkozás művészetében a fejlődés nyomkísérése. Csak egy szakaszt idézek ennek megvilágítására, azt, amely az első költemények kompozíciójának megfigyelését

szövegezi meg: „Az első még elbeszélésszerű, de közel áll egy nyugvó szituációhoz. A második épp annyira képnak mondható, mint elbeszélésnek. A harmadik már egy vázlatos képpé rövidült, mely egy hangulatos reflexiót fejez ki, mintegy Eötvös-féle gondolatot. Ez mutatja, hogy Eötvös nem annyira mesét keres, mint képet, s a képben is inkább a gondolatot és a hangulatot. A képnak pedig megelégszik a vázlatával, nagyobb realizmussal és részletességgel nem dolgozza ki. Az utoljára említett költeményben némiképp ismét egy kis történet van elmondva, de az mellékes, a fő a gondolat, mely a végső képből kisugárzik.“ Az elemző megfigyeléseknek hosszú sora rakódik ebben a tanulmányban egymásra, s ezekből alakul ki Eötvös egyéni művészetének meghatározása: érzelmekben és eszmékben gazdag, könnyen asszociálja azokat, de képzelete aránylag visszamaradt; inkább a szemlélete erős, mint képzelete. És kisebb mértékben volt meg benne a lírikusnak egy szükséges kelléke: a dalformában, a ritmusban való gondolkodás, a gondolatnak a nyelv muzsikájába való önkéntelen átömlése.

A költői művészet műhelytitkaiba világít az a tanulmánya is, amelyet *Arany művészete és elmélete* címen írt. Ebben is érdekes probléma vetődik fel: melyik az eredetibb lelki működés Aranynál, a költői szemlélet-e, vagy az ítélet? A költő alkotásainak és önvallomásainak gazdag során halad végig, rámutatva a genie ihletére és az alakítás, a leszűrés, finomítás eszméletességére. Az olvasót nem is a végső megállapítás érdekli, hogy Arany „alkotásaiban az érzésé, az ihleté a prioritás“, hanem a lehellétfinom figyelése az ihlet és eszmélődés jelentkezésének. Négyesy László tehetségének ez a legtermékenyebb területe, s bizonyára ez az a tudományos eredmény is, amellyel a magyar irodalomtudományt a legbővebben gazdagította.

A költői művészet lélektani vizsgálatának még egy tanulságos példáját akarom kiemelni. Nem a Madách-tanulmányt, bár abban is megkap annak a kérdésnek a fejtegetése, hogy ez az egyetemes tárgyú és szempontú, drámai formájú költemény minél fogva egyéni jellegű és hatású, — nem is azt a Petőfi-tanulmányt, amely 1909-ben a Petőfi-almanachban jelent meg s a Júlia-élmény átformáló hatására mutat reá és a költő egyéniségének sajátos komplex állapotára; nem is arra a fejtegetésre, amely Katona Bánk bánjában a szülőhelyi elemeket próbálja regisztrálni; a költői képzeletnek azt a sokrétű elemzését szeret-

ném társaimnak figyelmébe ajánlani, amelyet Jókai értékének meghatározása kapcsán foglalt írásba. Azt a felfogást utasítja e tanulmányában vissza Négyesy, amely csak mesekitaláló fantáziát ismer. Elismeri, hogy Jókai képzelete a meseszövő típus felé hajlik, de megvilágítja lélekkeremtő és jelenetalkotó képzeletének működését is. Ez a tanulmány különben magában, Jókai értékeinek megállapításában is új hármasságot emel ki: képzeletét, érzését és gondolkodó erejét.

A lélektani vizsgálódásnak nálunk legkevésbé kultivált területére lép, amikor a magyar költészet eredetét vizsgálja. Itt nem egyes ember lelkéről, hanem nemzeti lélekről van szó. Természetes, hogy a talaj sokkal ingadozóbb, a megállapítások könnyebben tévednek hamis irányba. De bennünket nem is az érdekel ebben a pillanatban, hogy a későbbi vizsgálatok mennyiben igazolták Négyesy feltevését, csak az út, amelyen e fejtegetések haladnak. Abból a ma már általános meggyőződésből indul ki, hogy a költészet ősi az irodalomnál, mert már a naiv néplélek első megnyilatkozásául jelentkezik. Az irodalom története tehát ennek az ősi költészetnek a problémájával is foglalkozik. A magunk költészetére vonatkozólag ezt az ősi fokot tagadhatatlanul bizonyíthatónak tartja. De mást is kétségtelennek tart: ennek az ősi költészetnek az élete irodalmunk főgyökere, s az továbbra is táplálta a magyar költészet fejlődését. Hogy ennek az ősi költészetnek a mivoltát megállapíthassa, igen érdekesen fejtegeti, hogy a költészet épp olyan eredetű, mint a nyelv. „A néplélek nyilvánulásának legelső, alapvető területe a nyelv. De szorosan rajta épül a költészet hagyománya is. És ahol életrevaló nyelvet találunk... ily éber nyelvszellem és egészséges nyelvi tenyészet követeli a lélek másik kifejező közegeinek, a költészetnek is megvoltát és párhuzamos folytonosságát.“

A magyar népszellem költői gazdagságának bizonyosságául igen érdekesen elemzi a XI. század történetét, amint az a Képes Krónikában előttünk van. Előbb arra a jelentős költői motívumra hívta fel a figyelmet, amely a Buda halála kompozíciójára és motíválásának összetett módszerére volt hatással, majd az egész eseménysort elének tárta, hogy ráébresztvén a krónikás elmondásban szembetűnő művészi kompozícióra, az ősi magyar elbeszélő költészet megvoltát és művészi fejlettségét sejttesse. Bár a magunk részéről nem tudunk szabadulni azoktól a megfontolásoktól, amelyeket ennek a kompozíciónak a Homeros

eposzaiénál is nagyobb fejlettsége és a naiv eposz kiformalódásának megállapított lépesői kényszerítenek reánk, magát a tanulmány éles szellemét és elemzéseinek finom művészetét a magyar mondakutatásban példaadó jelentőségűnek ismerjük el. Mert azt, hogy az éles szem itt még mennyit vehet észre, ugyancsak Négyesy László egyik részlettanulmányában látom igazoltnak, abban, amelyet a Toldi-mondáról írt. Pompás elmeélel fejti itt fel azt a két eseményesomót, amelyek Ilosvai forrásában, az ősbib Toldi-mondában élhettek. Az egyik a gyilkossággal kezdődik és a kegyelemnyerésig terjed, s a legelemibb életszükséglet kielégítése körül forog; a másik a király tudakozólevelével indul meg és azzal ér véget, hogy Miklóst a király fejéhez választá és tizenkét lóra neki hópénzt adata. A művészi kompozíció iránt annyira kifejlett érzék itt szembeszökő igazsággal látja meg és mutatja ki az ősi mondának két önálló részletét, s igazolja ezzel azt a feltevést, hogy a Toldi-monda milyen üdén élt Ilosvai előtt. Különösen annak a szempontnak kell elismeréssel adóznunk, amellyel e két mondacsomónak a nép képzeletében természetes kiformalódását emeli ki. Az esztétikai vizsgálódás néplélektani alapon épülő megállapításai itt rengeteg okulást nyújtanak.

Nem lenne teljes a kép Négyesy irodalmi tanulmányairól, ha nem emlékeznénk meg azokról az írói arcképekről, amelyeket egy-egy kiadás bevezetéséül írt. A példátadó módszeresség ezekben ölel fel a legtöbb szempontot, az irodalomtörténeti vizsgálódás ezekben a legkörültekintőbb. Csak a legtökéletesebből szölok: a Zrínyi-tanulmányról. Már beosztása is mesteri: világosan tagolt, minden kérdést felölelő, minden szempontot hangoztató. Az életkép meleg és művészi; meleggé teszi az az érzelmi kötelék, amely írónkat a hőshöz, a magyarság egyik legnemesebb hajtásához fűzi; művészivé a stílus lendülete, a színek változatossága. A költői művek tárgyalását a költemények időrendi, tárgyi és műfaji csoportosítása vezeti be. A Szigeti veszedelemre térve, az előbb ismertetett lélektani-esztétikai fejtegetésekre emlékeztető kérdést vet fel és világít meg: hogyan támadt az eposz eszméje? Magának az eposznak alapeszméjét az erre vonatkozó eddigi fejtegetések gondos regisztrálásával kezdi, majd alapos mérlegeléssel az alapjegyet fejti föl: a magyar „athleta Christi“ hősi alakjában, s ehhez kapcsolja a természetes, kor és egyéniség megszabta asszociációkat. Összeállítja, az eddigieket kiegészítve, a költemény forrásait, a történetieket és költőieket. Megvilágítja

az eposznak mintáihoz való viszonyát, meggyőző erővel tisztázza a Karnarutichoz való viszonyt, megtoldva az eddig vizsgált mintákat két magaeészrevette új, lehetséges mintával. Mesteri finomsággal elemzi az eposz szerkezetét, megállapítva Zrínyi változtatásait, a felséges keret jelentőségét, a kettős világképet és azt a finomságot, amellyel Zrínyi esztétikai szemléletünk beállítását fokozatosan a realitástól a csodálatos felé emeli. Ez a rész az új megállapításokban oly gazdag, hogy ismerete nélkül ma Zrínyi eposzáról szólanunk nem is lehet. A lelki élet, jellemzés, majd az előadás, nyelv és verselés bemutatása után megvilágítja az eposz hatását, elsősorban azt az okot, amely hatását megjelenése után gátolta. Végül röviden áttekinti a kisebb költeményeket, mintáikat, értéküket.

Az a mondás, amelyet rövid bemutatásom elején idéztem, rokon Goethének azzal a kijelentésével, amelyet Walter Muschnak tanulmánya (*Das Dichterporträt in der Literaturgeschichte*) idéz az emlékezetembe: „Nicht in sofern der Mensch etwas zurückerlässt, sondern in sofern er wirkt und geniesst und andere zu wirken und zu geniessen anregt, bleibt er von Bedeutung.“ Azt hiszem, Négyesy László tanulmányainak áttekintése jogot ad arra, hogy ezt a mondást most reá alkalmazzam. Feladatomat óhajtasom szerint oldottam meg, ha ennek a mondásnak reá alkalmazását olvasóm is jogosnak fogadja el; mert céloom e sorokkal csak ennyi volt.

Négyesy László középiskolai tanári pályája.

(1885—1911.)

Írta: BADICS FERENC.

Négyesy László 1885 őszén ott kezdte meg tanári működését, ahol öt évvel azelőtt érettségit tett: a ciszterciek egri katolikus főgimnáziumában.

Ez az ősrégi jóhírű intézet a később kassai főigazgatóvá lett *Juhász Norbert* (1853—66) és *Szvorényi József* igazgatósága (1866—92) idején élte legküzdelmesebb, de — az utóbbi vezetése alatt — egyszersmind legszebb virágzása korát is. Az ötvenes évektől kezdve a középiskolák újra- meg újraszervezése, a folyton változó tantervek s az egymást érő helytartósági, majd miniszteri rendeletek nyomában kelt zavarok csak a nyolevanas években jutottak nyugvópontra, midőn az 1883:XXX. t.-cikk valahára szabályozta a középiskolák mindenmemű viszonyát s az új *Tanterv*hez (1879) készült általános, majd az összes tantárgyak módszeres tanítására vonatkozó részletes *Utasítások* is megjelentek (1887). Ennek a forrongó korszaknak utolsó negyedére esik Négyesynek tanulói ifjúsága (Egerben a VI—VIII. oszt. 1877—80) és kezdő tanársága (1885—87).

Négyesy életének ez utóbbi két időszaka szorosan összefügg egymással s mindenkép jelentős. Egeri tanuló korában nyilvánult meg írói hajlama, sőt ennek tudományos iránya, az egeri évek döntőleg hatottak pályaválasztására is, s kezdő tanársága mély benyomásai- és tanulságaival indult később egyre nagyobb jelentőségűvé vált pályájára.

Mint a régóta virágzó ifjúsági Önképzőkör tagja, már VII. oszt. tanuló korában igen buzgó munkásságot fejtett ki: pályadíjat nyert Arany *Egri leány* című költeményének „széptani taglalása“-val s egy történeti balladájával, a Kör évváró ünnepélyén felolvasott *Petőfi emlékezete* című irodalomtörténeti munkáját Szvorényi, alapos évközi bírálatait pedig egyik tanára külön jutalomban részesítették, s jutalmat kapott évközi magyar dolgozataiért is. Mint VIII. oszt. tanuló *Katona és Bánk bánja* című értekezésével ismét pályadíjat nyert, az évváró díszülé-
sén

felolvasott *Népköltési tanulmányok* című értekezéséért s Arany *Pázmán lovagjának* elszavalásáért pedig ismét Szvorényi részeseítette értékes könyvadományokban.¹

A ciszterci Rend mindig nagy gondot fordított növendékeinek tudományos kiképzésére. Midőn a Minisztérium a szerzetes tanárookra nézve is kötelezővé tette az egyetem látogatását, ez a Rend volt az első, mely e követelménynek megfelelt; de már előbb is mindhárom akkori gimnáziumában voltak olyan tanárok, kik szaktárgyaik alapos ismeretében éppúgy kitűntek, mint az ifjúság nevelőoktatásában. Ilyen volt Egerben *Szvorényi József*, ki *Ékes szökötés* című pályamunkájával még fehervári tanár korában (1846) akadémiai jutalmat és lev. tagságot nyert, az 50-es és 60-as években, már mint egri tanár (1849–1866), lelkes tanításával és nyelvtani és irodalmi kézikönyveivel évtizedeken át elméleti és gyakorlati útmutatója volt az ifjúság irodalmi oktatásának. Méltó munkatársai voltak Egerben (hogy csak néhányat említsünk): az idősebbek közül *Horváth Zsigmond* (1854–84), a természettan kitűnő tanára s a gazdagon fölszerelt fizikai szertár megalapítója; a bécsi egyetemen végzett *Kiss Ernő* (1860–1885), a klasszikus nyelvek és archaeológia tudós tanára; az ifjabbak közül *Szerencse Menyhért*, dr. *Maczki Valér*, *Kassuba Domokos*, amaz a latin-görög, emezek a magyar irodalom és filozófia lelkes tanárai stb. Nagyon valószínű, hogy e kiváló tanárok példája hatott Négyesyre, hogy maga is a tanári pályára lépett, mint ahogy példaképekül álltak előtte Szvorényi gondos stílussal írt irodalmi munkái: ez viszont korán észrevette önképzőkörü komoly szárnypróbálgatásait, sőt jutalomkönyvein kívül szóbeli útmutatásokkal is serkentette további működésre.

Négyesy, mint tanuló, bizonyára jó emlékezetet hagyott Egerben, s a későbbi sorsát figyelemmel kísérő Szvorényi és egykori tanárai örömmel látták, hogy az önképzőkörü ígéretnek utóbb teljesebbé indultak. Négyesy ugyanis már egyetemi tanulmányai idején írt néhány nyelvészeti és verstani cikket (*Nyelvőr*, *Budenz-album* stb.), melyek figyelmet keltettek, de tanári vizsgálataival is jórészt elkészült. Így történt, hogy midőn Kiss Ernő 1885 augusztusában súlyos betegsége miatt többé nem taníthatott, Szvorényi Négyesyt hívta meg helyettes tanárnak.

Nem első eset volt, hogy a Rend, ha saját tagjai közt nem

¹ A ciszterci rend egri kath. főgimnáziumának 1878/9. és 1879/80. évi Értesítőjéből vett adatok.

volt megfelelő szaktárgyú, szükségből világi tanárokat is alkalmazott; régebben *Budenz József* Székesfehérvárott, *Szarvas Gábor* Egerben (mindkettő 1858—60), s ugyanitt volt a polihistor *Szabó Ignác* (1858—1893). Négyesy örömmel fogadta Szvorényi kitüntető meghívását, s amely készséggel jött Egerbe, éppoly szívesen fogadták egykori tanárai is, kik közül még ott voltak Szerencse Menyhért, Maczki Valér, Kassuba Domokos és Szabó Ignác, s mint kezdő tanár bizton számíthatott támogatásukra.

A 70-es évektől kezdve — a tanítás eredményesebbé tétele végett — a Minisztérium ismételve sürgette s utasította a tanárkarokat módszeres értekezletek tartására. E leiratokat kevés helyen vették komolyabban, mint Egerben. Az ilyen értekezletekről fölvelt s a Minisztériumhoz fölterjesztett jegyzőkönyvekben sok olyan eszme és javaslat merült föl, melyek a későbbi leiratokban és utasításokban mint általános követelmények szerepelnek, ilyenek pl. az idegen nyelvek tanítására, a latin „extemporale” iratásmódjára, a nagyobb szakaszok elvégzése után tartandó összefoglaló ismételésekre, a tanulók előadóképességének tervszerű fejlesztése végett a számonkérésnél a kérdések helyes föltevésére, s az összefüggő, értelmes feleltetés módjára vonatkozó utasítások stb.² E kérdések legtöbbit maga Szvorényi dolgozta ki s a tanári-kar fogamatba is vette a határozatokat. Négyesy tehát már egri tanuló korában olyan tanításban részesült, hogy mint fiatal tanár bátran követhette egykori tanárai példáját. De sokat tanulhatott magától Szvorényitől is, aki ugyan gyenge egészsége s az új szervezkedés (rendszeres rajztanítás és tornázás bevezetése stb.) kapcsán reá nehezető nagy igazgatói elfoglaltsága miatt a 70-es években már fel volt mentve a gyakorlati tanítástól, de állandóan figyelemmel kísérte a tanárok működését, s nyelvtudományi és irodalomtörténeti munkáin kívül évről-évre egy-egy gondosan kidolgozott pedagógiai értekezést adott elő az évzáró ünnepélyeken összegyűlt szülőknek: a házi és iskolai nevelés feladatairól, a testi nevelésről, a szülői példaadásról, a jellemképzésről stb.³

Négyesy az első évben (1885/6) csak szaktárgyait tanította: az I-ben és V-ben latint, a IV-ben magyart; a második évben

² Kassuba D.: *Az egri gymnasium története* XIX. fej. (Az 1896/7. évi Ertesítő 12—18. l.) közölt jegyzőkönyvi kivonatokból.

³ Ezek az előadások egyenkint az évi Ertesítőben, később *Gyakorlati tanácsok a házi és nyilván. nevelés körében* cím alatt Bpest 1890. összegyűjtve is megjelentek.

(1886/7) az V. és IV. osztályt tovább vezette a VI., illetve V. osztályban, de szükségéből a II-ban még földrajzot kellett tanítania. A kezdő tanár munkáját nagyon megnehezítette, hogy az I-ben 91 tanuló járt eléje s a felső osztályokban is 40—50, kiknek temérdek írásbeli dolgozatát is javítgatnia kellett. Szerencsére a tanítás eszközeiül a legjobb új módszerű kézikönyveket használták: a latinban Bartal-Malmosi nyelvtanát, a klasszikusokat ugyanazok és Pirchala meg Köpesdy magyarázataival olvasták, a magyarban „Toldi“ magyarázatán kívül Szvorényi könyveit használták. Ezenfelül, mint Maczki mellett az Önképzőkör társelnöke, vezette és ellenőrizte az ifjúság önkéntes munkálkodását.

Ennyi iskolai munka közben Négyesy fáradhatatlanul dolgozott a maga továbbképzésén is: 1885 decemberében utolsó vizsgájával megszerezte tanári oklevelét, 1886 június havában pedig letette a doktori szigorlatot is. Ezekkel elkészülvén, szabad idejében tovább foglalkozott korábban megkezdett irodalmi tanulmányaiival: a *Szegedi nyelvjárásról* írt (Nyelvőr, 1886) értekezését az Akadémia a Sámuel-díjjal tüntette ki, a verstan általános elveiről s a magyar vers szerkezetéről írt dolgozatát pedig az intézet 1886/7. Értesítőjében Szvorényi közölte, majd *Magyar verstan* című kézikönyvében foglalta össze kutatásai eredményét. Kutatást mondtam, mert Négyesy e munkáit a saját eredeti vizsgálatai alapján építette föl, s számtalan példa elemzésével tüntette föl a versnek, különösen a magyar versnek eladdig föl nem ismert sajátságait. Mélyenjáró s elmés fejtegetései során kimutatja, hogy az eddigi „hangsúlyos és időmértékes vers“-osztályozás helytelen, mert egyik a másikat kizárja, holott „hangsúlyból és időmértékből áll minden vers ritmusa“.

Cikkünknek nem feladata Négyesy irodalmi működésének méltatása. Itt csak rá akarunk mutatni arra, hogy aki tudományos kutatásaiban új utakat tör magának, s az így fölfedezett nyomokon a meggyőződés bátorságával biztosan halad: az a fiatal tanár a tanításnak régi módjával sem elégedhetett meg. Ha szemei előtt lebegett is egykori tanárainak tanításmódja (mást még nem volt alkalma látni), egyben-másban bizonyára máskép járt el, főképp a második tanévben.

1886 télutolján kettős ünnepet ült az intézet: február utolsó napján Klamarik János, a középiskolai ügyosztály akkori vezetője, Trefort megbízásából ünnepi keretek közt adta át Szvorényinak a hosszú és nagyszerű tanári és igazgatói működésével

kiérdemelt királyi kitüntetést: a Ferenc József-rend lovagkeresztjét, március első napjaiban pedig a kíséretében jött új tankerületi főigazgató, Hóman Ottó végezte az intézetben első hivatalos látogatását. Már ekkor is sok szó esett az új tantervhez készülő módszeres utasításokról, melyeknek sikeres gyakorlati alkalmazásáról a tanárképző-intézet gyakorló-iskolájában, mint azok műhelyében, ismételt látogatásai alkalmával személyesen is meggyőződött. A régi tanterv némi módosításával készült új *Gymnasiumi Tanterv* s a reá vonatkozó általános és részletes *Utasítások* nagy kötetéből a Minisztérium 15 példányt küldött az intézetnek (bizonytalán a többinek is), hogy mindegyik tanárnak jusson belőle, ezzel is ki akarván fejezni, milyen nagy súlyt vet annak életbeléptetésére.

Valóban a két *Ratio* és *Entwurf* óta nem jelent meg a gimnáziumi tanítási rendszert alaposabban átfogó, de a haladó kor és tudomány igényeit számbavevő, s a hazafias és erkölcsi mozzanatokat jobban kidomborító pedagógiai és didaktikai munka, mint ez, mely a középiskolai ifjúság közös nevelő-oktatásában új korszakot nyitván, hivatva volt azt jobbá s eredményesebbé tenni.

Az Utasítások tanulmányozásába kevés tanár mélyedt el jobban, mint a pályájára buzgó igyekezettel készülő fiatal Négyesy. Amivel eddig általános utasítások és tanulmányai révén csak kísérletezett, az induktív tanítás módszerét itt az egész vonalon rendszerbe foglalva látta. Mennyi hasznos útmutatás, mennyi gondolatkeltő s önbírálatra serkentő észrevétel van e könyvben, melynek minden lapja arról győzi meg az olvasót, hogy a tanárnak nem elég szaktárgyait alaposan tudni: a tanulókkal való közlésnek és a tanultak lekérdezésének módja éppoly fontos, amit sokszoros gyakorlással külön kell megtanulni, s akkor az egész osztályt foglalkoztató s helyesen vezetett induktív tanítás nemcsak logikus gondolkodásra és rövid, értelmes felelésre szoktatja a tanulókat, hanem a figyelem állandó ébrentartásával egyszersmind hathatós fegyelmi eszközül is szolgál.

Az Utasításokban lefektetett tanítási módszer bizonyára művelőbb hatású, mint a régi iskola rideg leckeadó s kikérdező rendszere, de annál fárasztóbb munkát ró a tanárra, mennél népesebb s mennél különbözőbb tehetségű tanulókból verődött össze egy-egy osztály. A pályáját szerető s lelkiismeretes tanárt

azonban az a becsvágy serkenti az akadályok legyőzésére, hogy tanítványai minél szebb eredményt mutassanak fel. S Négyesy ezek közé fog tartozni. Szvorényi már eddigi buzgó igyekezetét is annyira méltányolta, hogy javaslatára a zirci apát — másfél-évi helyettes tanárság után — rendes tanárrá nevezte ki. Mindenki iránt előzékeny, de értéke tudatában önérzetes modorával az egész tanári-kar becsülését is kivívta. Minden oka megvolt tehát, hogy elégedett legyen, állásában egyelőre meg is maradhatott volna (utóda egy évig még szintén világi tanár volt), de jövője biztosítása érdekében inkább állami szolgálatba kívánt lépni. S erre az 1886/7. tanév vége felé kínálkozott is alkalom.

Híre kelt ugyanis, hogy a szolnoki hatosztályú városi kath. nagygymnáziumot, melyben 1831 óta ferencrendi szerzetesek tanítottak, átveszi s nyolcosztályúvá fejleszti az állam, s az 1887/8. tanévben már világi tanárok veszik át a tanítást. Négyesy folyamodott s a Minisztérium 1887 július 13-án jóváhagyván a várossal kötött szerződést, harmadnap már kinevezte az új tanári-kart. Köztük volt Négyesy is *rendes tanári* minőségben, amit eddigi rendes tanárságának s bizonyára Szvorényi és Hóman kitűnő minősítésének köszönhetett.

1887 augusztus havában megtörténvén az intézet vagyónának átvétele, rendes időben megkezdhatték a tanévet s megnyithatták az új VII. osztályt. Négyesy ezúttal ugyanazon tárgyakat és osztályokat kapta, mint Egerben: az első évben IV. és V.-ben latint, VII.-ben magyart, a második évben III.-ban magyart és latint s a VII—VIII.-ban magyart tanított, amihez még osztályfőnökség s tanárkari jegyzőség járult. A tanulók száma jóval kevesebb volt, mint Egerben: az alsó osztályokban 40—50, a középsőkben már felényi, az új VII. és VIII.-ban pedig csak 6—10. Ezekkel tehát igen intenzív tanítást lehetett volna kifejtteni, de ennek többféle akadálya volt. Először is hiányzott az a családi együttműködés, mely Egerben az oktatás és fegyelmezés rendjét oly példásan egyöntetűvé tette. A szolnoki tanári-karnak minden tagja más intézetből kerülvén ide, évek munkája kellett ahhoz, míg a tanítás valamennyire egyöntetűvé válhatott. Nehezítette ezt az is, hogy az újabban bevezetett Bartal-Malmosi latin, s Beöthy magyar irodalomtörténeti kézikönyvein kívül csupa régi s elavult rendszerű könyveket használtak. De a tanárok buzgó munkássága is csekély eredményt érhetett el a miatt, hogy a tanulók jórésze gyenge előkészültséggel került a felső

osztályokba, s itt nehezen boldogult. Szomorúan igazolta ezt az 1888/9. év végén tartott első érettségi vizsgálat, melyen a négy jelentkező közül *csak két tanuló végzett* (elégséges eredménnyel), kettő pedig javító-, illetőleg ismétlő vizsgálatra utasított.⁴ Az eredmény a következő években csak lassan javult. Ilyen ernyesztő viszonyok között csak a kötelességérzet ösztönözte a tanári-kart kitartó munkásságra.

Négyesy az iskolai munka mellett mindkét éven át igen szorgalmasan dolgozott irodalmilag is. A Kisfaludy-Társaság Évlapjaiban megjelent tőle *A magyar verselmélet kritikai története*, *A kölcsönversek története* című pályaművel pedig megnyerte a Kisfaludy-Társaság Lukács Krisztina-féle jutalmát. Ez utóbbiból az iskolai Értesítőben közölte a Verseghy verselméleti munkáiról szóló fejezetet, melynek végén felhívta a közönséget, hogy a város kiváló szülöttének emlékét örökítse meg. Kiadta még *Ráday Pál* verseit. Az 1888. nyarán elhalt Trefort miniszter emlékezetére október 30-án rendezett iskolai gyászünnepélyen ő tartott emlékbeszédet, s írt több kisebb cikket is.

Ezt a jelentős irodalmi munkásságot sok elismerés kísérte ugyan, de egészsége megsínlette, úgyhogy az 1889/10. évre kénytelen volt szabadságot kérni, amit a Minisztérium meg is adott s helyettesítésére egykori egri tanuló társát, Balogh Pétert rendelte Szolnokra. Mikor szabadságideje leteltével újra munkába állt, ott találta másik egri iskolatársát, a későbbi jeles fizikus Szijártó Miklóst. Mindkettő okleveles helyettes tanár volt, míg Négyesy 1890. nyarán már véglegesített rendes tanár; de az akkori mostoha pénzügyi viszonyok miatt voltak 5–6 éves helyettes tanárok is.

Az 1890/1. tanévben új osztállyal kezdte működését, amennyiben a párhuzamosított I. a) osztályban (37 tanulóval) magyart és latint, a VIII.-ban magyart tanított. Ez utóbbiak az érettségien is kellően megfelelték, mert hat tanuló közül három jeles, kettő elégséges eredménnyel végzett s csak egy ment javító vizsgálatra. Javult s így összehangzóbb lett a tanítás módszere is. Balogh Pétert ugyan Négyesy visszatérte után Zomborba helyezték át, de ott volt Szijártón kívül Roseth Arnold, a jeles latinista, Timár Pál, a német nyelv s Szekeres Kálmán, a matema-

⁴ Ezek s a köv. iskolai adatok a szolnoki áll. főgimnázium 1887–91. évi Értesítőiből vannak véve.

tika tanára, akik pár év múlva mind a fővárosba kerültek. Legelőször Négyesy és Roseth, de — nem egy helyre.

Négyesyt tanári és irodalmi becsvágya egykép arra ösztönözte, hogy a fővárosba kerülhessen. Mindkét téren elért sikerei jogossá is tették vágyait, de arra aligha gondolt, hogy mindjárt a középiskolák pedagógiai laboratóriumába, a tanárképző-intézet gyakorló-főgimnáziumába *vezető tanárnak* nevezzék ki; mert ha munkásságának az Utasításokba foglalt eredményeit jól ismerte s már több éven át alkalmazta is, annak mint tanárjelölt nem volt tagja, s így működését közelebbről nem ismerhette.

A középiskolai tanárképzésnek sokáig rendezetlen ügyében még báró Eötvös József tette meg az első intézkedéseket, midőn az egyetem filozófiai karán felállította a tanárképző-intézetet, de ennek pedagógiai szakosztályát, az egyetemet végzett tanárjelöltek gyakorló-iskoláját, már utóda valósította meg (1872). Ennek megszervezése Bartal Antal és Kármán Mór érdeme, kik több jeles s pedagógiai gyakorlattal bíró tanár közreműködésével példát igyekeztek adni az egyöntetű s módszeres tanításra. Minden eszközük hiányzott ahhoz, hogy megfelelő eredményt érhessenek el: 15 éven át egyik bérházból a másikba vándoroltak, nem volt semmiféle szemléltető eszközük (a legszükségesebbeket évekig kölcsön kellett kérniök), mert minderre az állam súlyos pénzügyi helyzete miatt sokáig nem volt költség. De a tanári-kar lelkes és fáradságot nem ismerő buzgalma leküzdötte az akadályokat. Az első nyolc év alatt (1872—80) 181 tanárjelölt látogatta az iskolát, akik apostolokként vitték szét az országban a gyakorlati tanítás új módszerét. A tanulók szüleinek bizalma pedig annyira növekedett, hogy, bár a Szervezeti Szabályzat 20-ban állapította meg egy-egy osztály létszámát, miniszteri engedéllyel már 1875 óta 30-on felül is fölvehettek néhány tanulót.

A jelöltek száma egy ideig még növekedett: 1879/80-ban 54, 1880/1-ben 61 s 1881/2-ben 51 volt a számuk, de a következő években egyre kevesebben (1888/9-ben már csak 32, 1889/90-ben csak 25 tanárjelölt) látogatták az iskolát, s év közben ezek jórésze is távozott. A csökkenés oka egyrészt az volt, hogy a 80-as években a Minisztérium négy évre emelte az egyetemi tanulmányok idejét, másrészt ennek következménye, az egyre fokozódó tanárszükség, mely miatt az állami és felekezeti iskolák a jelölteket — a törvény szerint is kötelező — gyakorlati év befejezése, sőt tanári oklevelük megszerzése előtt, alkalmazták helyettes taná-

rokul. Panaszkodik is e miatt Bartal s aggodalommal jegyzi föl utolsó (1889/90) Értesítőjében, hogy e korai alkalmazás a jövőendő tanárok pedagógiai képzettségének kárával fog járni; másrészt azonban örvendetes jelenségnek mondja, hogy az egyetemre járó szerzetes tanárok nagy buzgalommal látogatják a gyakorlóiskola előadásait is.

De nemcsak ezek, hanem a tanügyi főhatóságok, valamint a hazai és külföldi fő- és középiskolák igazgatói és tanárai is sűrűn látogatták az intézetet. Már 1883-ban örömmel jegyzi föl Bartal, hogy E. Wiedemann, a hírneves lipcsei tanár, tudományos körútjáról kiadott jelentésében (*Deutsche Revue*, 1883) nagy elismeréssel említi, hogy „a tanárképzés szervezésében, különösen pedig a tanárképzés gyakorlati feladatának megoldásában jelenleg Magyarország *mintaszerű példával* jár elül.“ Hasonló elismeréssel adóztak az iskola működéséről a többi külföldi és hazai látogatók a következő évtizedekben is.

Emlékezetes következménye lett Trefort miniszter és Berzeviczy államtitkár 1884-i és 1885-i látogatásainak. A legteljesebb elismerés mellett jelentette ki a miniszter, hogy törvényhozás útján fog gondoskodni megfelelő épületről. Így történt, hogy az 1887/8. tanévet már ebben (Trefort-utca 8. sz.) nyithatták meg. Megérhette tehát Bartal, hogy annyi gonddal ápoltt intézetét bevezethette az „ígéret földjére“. De az még sok mindennek híjával volt: nem volt tornacsarnoka, hiányzott még sok szertári felszerelése s betöltetlen volt több tanszék. De belefáradt a 18 évi igazgatói és tanári munkába, s midőn 1890 május havában meghalt Sztoczek József, a tanárképző-intézet igazgatója s a gyakorló-iskola felügyelője, mindkét intézetnek s neki személyesen is jó barátja: maga is kérte nyugalmaztatását, amit a következő évben királyi kitüntetés kapcsán meg is kapott. Egyidejűleg Sztoczek helyébe *Beöthy Zsolt*, Bartal örökébe egykori tanítványa s az iskola régi tanára, *Volf György* lépett, egyelőre ideiglenes minőségben. A hirtelen változásnak 1890,1-ben az lett az első következménye, hogy az eddigi egy kisegítő tanár helyett *négyet* kellett munkába állítani, akik mind fővárosi intézetek rendes tanárai, de régi tanárjelöltjei voltak az iskolának. A tanítás tehát a megszokott mederben folyt, de a helyzet még sem maradhatott így; ezért 1891 nyarán Volf György véglegesítése után, legalább a magyar-latin órák ellátására vezető tanáru *Négyesy Lászlót* nevezte ki a Minisztérium, a matema-

तिकai tanszéken pedig egyelőre kiegészítő, utóbb rendes tanári minőségben Demeczky Mihályt hagyta meg.

Az 1891/2-ben így megalakult tanári-karban a régiek közül még ott voltak *Kármán M.*, *Staub M.*, *Marczali H.*, *Wagner A.*, s már több év óta itt működő két jeles ifjabb tagja: *Csengeri János* és *Gyömlay Gyula*. Ebbe a tudományos működésével és pedagógiai tapasztalatával egyaránt kiváló testületbe lépett a még csak 30 éves, de mindkét téren már szintén érdemeket szerzett Négyesy. Ha eleinte talán nehéznek tetszett is az új feladat, hamarosan megtalálta az utat, melyen haladnia kell. Hiszen a módszeres tanítás elveit már alaposan ismerte, sőt évek óta gyakorlatilag is próbálkozott azok megvalósításával. Csak néhány havi hospitálásra volt szüksége, hogy beleilleszkedjék az intézet közös munkájába, s néhány év múlva maga is mestere legyen a tanításnak, tudományos működésénél és egyéni tulajdonainál fogva pedig általánosan tisztelt tagja a testületnek.

Mindjárt az első hetekben meleg családi ünnepnek volt tanúja, midőn az intézet 1891 október 11-én búcsút vett nagyérdemű igazgatójától, ki 18 évi fáradhatatlan munkásságával felvirágoztatta iskoláját. Ennek mostani tanári-karán kívül a régi jelöltek és tanítványok, köztük sokan már neves tudósok és tanárok, s legutolsó tanítványai, mind a szeretet és el nem múló hála szavaival szóltak az intézet egykori gondviselő atyjáról, aki viszont meghatva mondott köszönetet, biztosítva mindenkét változatlan szeretetéről. Valóban, a munka közösségén kívül az egymást megértő s egymást támogató baráti és családi érzelmek voltak kezdettől fogva az intézet legerősebb összetartó kapcsai.

Négyesy ernyedetlen munkásságára annál nagyobb szükség volt, mert az első hét esztendő alatt sok minden történt, ami zavarólag hatott a tanításra. Az 1892. és 1893. tanévek elején a fővárosban dúló járvány miatt itt is egy-egy hónapig szünetelt a tanítás, több ízben történt változás a tanári-karban, sőt az igazgatásban is, s az évvégi Értesítőben évről-évre megújulnak a régi panaszok a hiányos felszerelés, a betöltetlen tanszék, s legfőképp „az ijesztően fokozódó tanárhiány“ miatt. Az iskola-fenntartó hatóságok néha szinte akaratuk ellenére vittek el s alkalmaztak tanárokat olyan jelölteket is, kiknek sokszor legfeljebb alapvizsgálatuk volt. Jogos volt tehát a már Bartaltól hangoztatott aggodalom, hogy az ifjabb tanárnemzedéknek e

készületlenségét az egész magyar tanügy meg fogja sínelni. Az 1890—95. években a gyakorló-tanárjelöltek száma 19-re olvadt le (évközben ezekből is 8—10 távozott), képzettségük sem felelvén meg a követelményeknek (oklevél vagy szakvizsga), az ösztöndíjas helyeknek alig felét lehetett betölteni. A Minisztérium, hogy az anyagi támogatás is buzdításul szolgáljon, 1895/6-tól kezdve a 300 forint ösztöndíjat 500 forintra emelte, s ez évben be is tölthették a kilenc rendes tagsági helyet, de később ismét visszaesés mutatkozott. Némely évben csak 8—10 jelölt vehetett részt a tanításban, mert a vezető tanárok a kellő szakképzettség híján levő jelölteknek egész évben sem engedhették meg a tanításban való részvételt.

Zavarólag hatott a tanításra, hogy a távozó rendes tanárok utódait többször csak hónapok mulva nevezte ki a Minisztérium, s az ideiglenes helyettesítések (egyszer Volf hosszas betegsége miatt is) súlyosan nehezettek a tanári-karra, amiből bőven kijutott Négyesynek is. De a szükség s az iskola érdeke fokozta munkaerejüket, s megtartották a szokásos iskolai ünnepeket és hangversenyeket is. 1892-ben előadták Lessing *Philotas* című drámáját (két VIII. oszt. tanuló fordításában) és Berczik *Közügyek* című vígjátékát. Még nagyobbarányú volt 1896-ban az ifjúság ezredévi ünnepélya, melyen — Volf, Mika, Kármán és Beöthy ünnepi beszédei keretében — a tanulók énekei és szavaltatai a hazafias költészet remekeiből úgy voltak összeállítva, hogy nemzetünk ezeréves történetét és érzelmeit tüntették föl. A színművek és szavaltatok betanítását mint a magyar nyelv és irodalom tanára s az Önképzőkör tanárelnöke, mindig *Négyesy* vezette. És e téren úgy, mint a tanításban, mindvégig igen hasznos befolyással volt az ifjúságra Négyesynek a csongrádmegyei Szentésről hozott tiszta magyar kiejtése és romlatlan magyar nyelvrézéke, amire sehol sem volt nagyobb szükség, mint a kevertnyelvű fővárosban, s főkép a gyakorló-főgimnáziumban, melynek az előkelőbb középosztályból kikerült növendékei majdnem mindnyájan beszéltek németül és sokan más modern nyelveken is.

A jelzett évkörben legemlékezetesebb volt az 1897. június havában az iskola 25 éves fennállásának és Kármán egyidejű tanári működésének emlékére rendezett kettős ünnepség. Ez június 12-én este az intézet aulájában az ifjúság színelőadása-és szavaltataival kezdődött; a főünnepség másnap az új város-

háza dísztermében volt, melyet a Minisztérium, Akadémia, Egyetem, tanári és más egyesületek küldöttségein kívül az intézet sok régi és új, mindkét rendű tanítványa zsúfolásig megtöltött. Az üdvözlő beszédek után következett Kármán tanulságos beszámoló előadása az iskola negyedszázados működéséről. A Kármán-bizottság által ugyanott rendezett külön ünnepélyen elsőnek a bizottság elnöke, Gyulai Pál üdvözölte Kármánt, majd Csengeri szavalta el alkalmi ódáját s ezután Beöthy az Emlékönyvet, a szülők képviselője pedig az ünnepeltnek Székely Bertalan által festett arcképét nyújtotta át. Kármán mélyen megindulva mondott köszönetet: háláját — úgymond — azzal fogja leróni, hogy „igyekezni fog életében példát adni arra: mily boldogság a tanítás, ha összekötjük a nemzet és az emberiség érdekeivel“. A kettős gyűlést ünnepi lakoma követte, melyen — a felköszöntők során — *Négyesy* Gyulai Pált éltette.

Azonban sem Kármán óhaja, sem Volfnak az a reménye, hogy „a mult tanulságaitól ösztönözve, újult erővel fogják a munkát folytatni“ — nem teljesedett be. Alig két hónap múlva szinte tragikus hirtelenséggel sujtott le a végzet, két legerősebb oszlopának ledöntésével alapjaiban rendítvén meg az intézetet.

Először Kármán dőlt ki: a hosszú munka fáradalmi s a kettős ünnepség izgalmai annyira megviselték idegzetét, hogy az új iskolai év kezdetén már nem állhatott munkába. Volf György megnyitotta az új évet, de már szeptember 13-án váratlanul elhunyt. Hirtelen halála csak fokozta a részvétet, mely temetésekor oly nagy mértékben nyilatkozott meg, hogy az iskola udvara alig tudta befogadni a gyászolókat. Az Akadémia és a tanári testület nevében *Négyesy László* mondott a ravatalnál gyászbeszédet, ékes szavakkal méltatván előbb az elhunynak tudományos érdemeit, majd megható módon esetelvé az intézetnél 1875 óta eltöltött tanári és igazgatói működését s jóságos atyai szeretetét tanárjelöltjei és tanítványai iránt.⁵ Ez volt *Négyesynek* hatévi ittműködése óta első, nagyobb nyilvánosság előtt elmondott beszéde, melynek hatása alatt az Akadémia később őt bízta meg a Volf Gy. felett tartandó hivatalos emlékbeszéd megírásával is.⁶

A szomorú eseményekkel kezdődő tanévet Heinrich Gusztáv, a tanárképző-intézet új igazgatójának erélyes támogatásával s

⁵ A beszédet közli az intézet 1897/8. évi Értesítője.

⁶ Felolvasta az Akadémia 1899 október 30-án tartott összes ülésén.

a tanári-kar áldozatos fáradozásával sikerült mégis eredményesen befejezni. Kármán munkakörét egyik jeles tanítványa, Waldapfel János, egyelőre mint h. tanár, Volfét a tanításban Négyesy és Geréb, az intézet vezetésében ideiglenesen Wagner Alajos vette át.

A gyászos érzelmek közé még szeptember hó végén országos öröm hangjai vegyültek a szeptember 25-én kelt királyi leirat kapesán, mely a magyar történelem kiváló hőseinek emlékére tíz szobor felállítását rendelte el Budapest terein. Az ez alkalomból október 28-án tartott iskolai ünnepélyen *Négyesy László* ismertette az egykor vallási és nemzeti szabadságunkért küzdött tíz magyar hős érdemeit, s fejtegette a király és nemzet együttérzésének fontosságát. Megülték a 48-i törvények szentesítésének évfordulóját, s megtartották a szokásos tavaszi hangversenyt is, melyeken a szavalatokat ezúttal is Négyesy gyakorolta be a tanulókkal.

Így folyt e nehéz év munkája, de befejezése előtt már gondoskodás történt a tanári-kar kiegészítéséről. Az V. ker. főgimnázium igazgatójává kinevezett Wagner A. tanszékére a VIII. ker. főgimnázium kiváló fizikus tanárát, Szijártó Miklóst helyezte át Wlassics Gyula akkori miniszterünk, az igazgatói szék betöltésénél pedig e sorok írójára esett választása, mint aki egykor két éven át (1880—82) volt az intézetnek Volf György mellett ösztöndíjas rendes tagja s ennek betegsége idején több hónapon át helyettese, s legutóbb mint az I. ker. áll. főgimnázium igazgatója, ennek megszervezése s végleges elhelyezése körül több év óta sikerrel működött, irodalmi munkásságával pedig akadémiai pályadíjat és lev. tagságot nyert és így a szükséges tapasztalattal és tudományos szakképzettséggel vehette át két jeles elődjének örökét, — akkori gyöngye egészségi állapota miatt — nem minden aggodalom nélkül ugyan, de megnyugtatta a tanári-karnak az Értesítőben nyilvánosan is megnyilatkozó előlegezett bizalmától.

Ez a hivatása fontosságától áthatott tanári-kar valóban példaadó buzgalommal támogatta az új igazgatót abban a törekvésében, hogy a gyakorlati tanárképzésben úgy, mint az ifjúság nevelő-oktatásában tovább ápolja a régi becses hagyományokat, pótolja az évek óta érzett hiányokat s a haladó kor igényeivel is számolva, a súlyos csapások után újra felvirágoztassa az intézetet. E törekvések megvalósításában egyik legodaadóbb

munkatársa volt *Négyesy László* is, kihez az igazgatót 1891 óta előbb irodalmi ismeretség, majd a sűrűbb érintkezés s egymás munkájának megbecsülése révén egyre szívesebb viszony fűzte. Ez a viszony később az együttműködés idején meleg barátsággá fokozódott, melyet félreértés sohasem zavart, se nem csökkentett.

Négyesy munkaköre a szorosán vett iskolai dolgokban továbbra is kétirányú, t. i. tanárjelöltekkel és tanulókkal való foglalkozás maradt, s ez annál fontosabbá vált, mert 1898/9-től kezdve mindkét csoport létszáma tetemesen megnövekedett. A jelöltek száma ez évben 31, 1901/2-ben már 59, 1905/6-ban pedig 72 volt, s ezt a tanév utolsó hónapjaiban még szaporította az Eötvös-kollégium 8—10 negyedéves növendéke, kik közül a legjelesebbek a következő tanévben mint rendes tagok tértek vissza. Készültségük is évről-évre javult: az ösztöndíjas helyekre már 30—40 okleveles vagy szakvizsgás jelölt folyamodott, s csupán alapvizsgálattal már rendkívüli tagnak sem vettünk föl senkit. Évközben 8—10-en eltávoztak ugyan, de némely szakban olyan torlódás volt, hogy négy osztályban nehéz volt őket foglalkoztatni. Növelte a nehézségeket, hogy a tanulók eredeti 20—30 létszámát az egyre tömegesebben jelentkezők miatt az alsó osztályokban 40—45-re kellett emelni. Mivel azonban a váltakozó osztályrendszer mellett csak minden második évben lehetett új tanulókat fölvenni, az így kimaradottak szülei nem szűntek meg a Minisztériumot ostromolni, hogy az iskolát fejlessze teljes nyolcosztályúvá.

Mindeme bajok orvoslása s a régi szükségletek pótlása tekintetében gróf Apponyi Albert minisztersége alatt történt döntő intézkedés. Többszöri sürgetés után 1905-ben már nagyobb összeg volt felvéve az építkezésre, de ez az állami költségvetés az akkori politikai viszonyok miatt csak 1906-ban vált törvénnyé. Apponyi, hogy az iskola munkáját és egyéb viszonyait megismerje, 1906-ban több főtisztviselő kíséretében kétszer is (október 3. és december 27.) meglátogatta intézetünket: minden osztályban meghallgatott egy-egy előadást, majd sorra vizsgálván a helyiségeket, elhatározta, hogy minden hiányon segíteni fog, s a szülők érdekeit is kielégítvén, teljessé fejleszti az osztályokat, aminek az a haszna is meglesz, hogy több új vezetőtanár foglalkozhatik a jelöltekkel.⁷

⁷ A két miniszteri látogatásról részletesen beszámol az 1906/7. évi *Ertesítő*.

Ezen intézkedések alapján 1907/8-ban megnyílt az új I. osztály, s a következő évben megindult az építkezés, egyúttal a törzépületen is több célszerű átalakítás történt. Követte mind ezt az új tornacsarnok felszerelése, új iskolai bútorok készítése, s a külön utalványozott nagyobb összegből a régi és új szertárak és a tanári könyvtár szükségleteinek beszerzése.⁸ Mindezekkel annyi modern eszköz birtokába jutott az intézet, hogy sok tekintetben szemléletesebbé és intenzívebbé válhatott a tanítás, s rendszeresebbé a testnevelés, mely eddig idegen helyen folyt. Megfelelő helyiségeink lévén, a már 1900-ban bevezetett művészettörténeti, valamint a földrajzi előadásokat kellő számú vetített képekkel illusztrálhattuk, a felső osztályok részére meghonosítottuk a fizikai és természetrajz-kémiai gyakorlatokat; már az új század első éveiben eredményes kísérletet tettünk a latin nyelv kezdő (I—II. oszt.) tanításában, s később a francia nyelv mellett bevezettük az angol nyelv tanítását is. Az ifjúság önművelésére újra szerveztük az Önképzőkört, Zenekört, Gyorsírókört, s a Testgyakorlókört, valamennyit tanári vezetés mellett. Kiegészítették mindezt a főváros és környékére vezetett félnapos, s hazánk különböző vidékeire a felsőbb osztályokkal rendezett többnapos tanulmányi kirándulások. A mindezekről évenként részletesen beszámoló iskolai Értesítők tanuskodnak arról, hogy az egész évtizeden át egyre élénkebb munkás élet folyt az intézetben.

Az iskolai és házinevelés egy célra törekvő s egymást támogató közreműködése mindig elsőrendű érdeke lévén a nyilvános iskolázásnak (l. főntebb Szvorényi egri előadásait): az intézet pedagógiai tanárának javaslatára s a Minisztérium egyenes felhívására 1901-től kezdve több éven át ú. n. *szülői értekezleteket* tartottunk, melyeken a tanári-kar egy-egy tagjának előadása mellett több fontos kérdés került megvitatás alá. (Ezekről is beszámolnak az 1899/1900—1904/5. évi Értesítők.) Másik új intézmény volt a *Gyakorló-főgymn. Egyesület*.. Már az intézet 25 éves jubileumának örömnapjaiban fölmerült az eszme, hogy iskolánk tanárai, volt tanárjelölt tagjai és egykori tanítványaik egyesületbe tömörülve „ápolják a meggyőződések és törekvések közösségének érzetét és nemzeti közművelődésünk érdekében gyámolítsák és hathatósabbá tegyék az anyaintézet működését“.

⁸ Az építkezés, bútor és szertári felszerelés részletes kimutatása az 1908/9—1909/10. évi Értesítőkben.

Az intézetet ért csapások után ezt az eszmét is felkaroltuk, s a Minisztérium jóváhagyván az alapszabályokat, 1903 május 16-án 6 alapító, 141 rendes és 5 pártoló taggal végleg megalakult az Egyesület, melynek taglétszáma 10 év alatt megkétszereződött. Senki sem örült ennek jobban, mint Kármán Mór, ki felgyógyulása után a Minisztériumban nyervén beosztást, az Egyesület útján tartotta fenn az összeköttetést iskolánkkal, sőt mindjárt az 1903/4. év telén igen tanulságos pedagógiai, kultúrpolitikai és filozófiai előadássorozatot tartott, amit a következő években a tanári-kar és régi tanítványok előadásai követtek.

Négyesy László a szorosán vett iskolai munkával kapcsolatban felső osztályú növendékeit — irodalmi tanulmányaik kiegészítése végett — ismételve elvitte a Nemzeti Múzeum könyv- és kéziratárába, hogy megismerjék közép- és újabbkori irodalmunk nevezetesebb kézirati emlékeit és legrégebb nyomtatványait, s mint az Önképzőkör tanárelnöke irányította az ifjúság irodalmi kísérleteit. De résztvett a főntebbi alakulatok munkáiban is. A szülői értekezletek során 1901/2-ben *A tanulók házi olvasása* cím alatt előadást tartott,⁹ azt fejtegetvén, mit tehet a szülői ház, hogy a tanulók házi olvasása kellő módon egészítse ki az iskolai nevelés munkáját, s megbeszélvén a szülővel, mit kíván ez irányban a szülői ház az iskolától. Szerepet vállalt továbbá a Gyfg. Egyesület életében is. Miután Volf Györgynek közadakozásból készült síremlékét 1899 tavaszán felállítottuk, a maradék összegből alapítványt létesítettünk, melynek kamataiból évenként három darab körmöci aranyat adtunk egy-egy nyelvtudománnyal foglalkozó tanárjelöltünknek, egyet pedig Volf szülőhelye, Törökbálint község olyan elemi iskolai tanulójának, ki legjobb előmenetelt tanusít a magyar nyelvben. Ez később arra indította a község előljáróságát, hogy maga is kegyeletes áldozatot hozzon kiváló szülőtte emlékének: emléktáblával jelölvén meg Volf György szülőházát. Az ezzel kapcsolatos ünnepséget a Gyfg. Egyesület rendezte s 1907 szeptember 15-én az Akadémia, Tanáregyesület képviselői, az elhunyt tisztelői s a község népének jelenlétében *Négyesy* tartotta a felavató ünnepi beszédet, vázolván Volf György küzdelmes ifjúságát, majd főképp mint magyar nyelvtudósnak jelentős működését.¹⁰ — De az élőkrol sem feledkeztünk meg: alkalomadtán csa-

⁹ Közölve az intézet 1901/2. évi Értesítőjében.

¹⁰ Négyesy beszéde s az ünnepély leírása közölve az 1907/8. évi Értesítőben.

ládias összejövetelen ünnepeltük a tanári-kar szeniorát, Staub Móricot (1902) 30 éves itteni tanársága, Beöthy Zsoltot és Kármán Mórt kir. kitüntetésük, Bartal Antalt 70. és 80. születésnapja alkalmából. Sajnos, a két legidősnek (Staubnak 1904 és Bartalnak 1910) nemsokára már csak gyászünnepélyeinken fejezhettük ki kegyeletes hálánkat azért, hogy munkás életük és tudományuk javát iskolánk útján a közművelődésnek és így a hazának áldozták.

Sajnálatosan érintette intézetünket az is, hogy 1910 január havában a Wekerle-kormánnyal együtt lemondott gr. Apponyi Albert miniszterünk, megleghangú leiratban búcsúzván el tanügyi munkatársai közt iskolánktól is. Valóban, ismételt látogatása alkalmával annyi megértést és jóakaratot tanusított a tanári-kar munkája s az intézet szükségletei iránt, hogy intézkedéseivel új korszakot nyitott a fejlődés útján. Kár, hogy alig négyévi minisztersége alatt, majd a rosszabbodó pénzügyi viszonyok s utóbb a világháború kitörése miatt nem válhatott valóra az az 1906-i kijelentése, hogy — a törzsepület az új szárny felépítése után sem tudván befogadni mind a nyole osztályt — intézetünk számára idővel „egy minden szükségletnek megfelelő mintaszerű épületet fog állítani“. A szaporodó osztályok számára tehát utóbb a szomszéd házban kellett helyiségeket bérelnünk, s így az 1913/4. tanévben mégis teljes nyolcosztályúvá lett iskolánk.

Az osztályok szaporodása természetesen új vezető tanárok alkalmazását is szükségessé tette. Ezek között volt másokon kívül *Császár Elemér* is, 1905/6-ban Négyesy gyakorló-tanárjelöltje. Az utóbbi évtizedben szintén az ő jelöltjei közül kerültek ki: *Meller Simon*, a neves műtörténész (1898/9), *Várdai Béla* esztétikus (1900/1), *Horváth János* egyetemi r. tanár és akadémikus (1903/4), *Kéki Lajos* irodalomtörténész és akadémikus (1904/5), s az ifjabb tanárnemzedék több jeles tagja, kik ugyan nem a gyakorlófőgimnáziumban, de másutt is hasznosan értékesítik azt, amit Négyesy vezetése alatt tanultak.

Bármennyire elfoglalta Négyesyt iskolai s ezzel kapcsolatos egyéb dolga, szabadidejében két évtizeden át igen jelentős működést fejtett ki irodalmi és tágabb tanügyi körökben is. Már 1893-ban egyetemi magántanári képesítést szerzett az irodalomtörténet segédtudományaiból (stilisztika, retorika, poétika), 1896-ban levelező (utóbb 1918-ban rendes) tagja lett az

Akadémiának, 1901-ben tagja (utóbb szakreferense) a Közoktatási Tanácsnak, 1907-ben rendes tagja a Kisfaludy-Társaságnak, Beöthy elnöksége idején főtitkára, utóbb (1906) elnöke lett az Orsz. Középiskolai Tanáregyesületnek, s e tisztében, mint a tanárság egyetemes képviselője, a minisztériumok előtt erélyes támogatója a tanárság anyagi érdekeinek is.

De mindezen elfoglaltsága, s közszereplése mellett sohasem szorult háttérbe iskolai dolga: elsősorban mindig és mindenben intézetének állott szolgálatában. E közben szinte észre sem vette az eseményekben és munkában egyaránt változatos évek eltűnését, melyekben egyik nemzedék a másikat váltotta fel. Annak a tanári-karnak, mellyel 1891-ben megkezdte gyakorlóiskolai működését, már egyetlen tagja sem volt itt, s így ő lett a tetemesen megnövekedett testület seniora. Mint új ember, akkor ismerkedett meg az intézet sajátos feladataival, utóbb ő lett becses hagyományainak egyik leghívebb ápolója. Az akkori 30 éves fiatal tanárból sokat tapasztalt vezető tanár, nagyérdemű tudós, ékesszavú szónok és — 50 éves ember lett: midőn az 1911 február 19-én kelt királyi dekrétum a Pázmány Péter Tudományegyetem bölcsészeti karán a magyar irodalomtörténet rendes tanárává nevezte ki. Mivel az ezt közlő miniszteri rendelet csak március közepe felé érkezett le, iskolánkban március 18-án fejezte be működését. Hogy érdemeit kellően méltathassuk s kitüntetése felett érzett örömünknek ünnepélyesen adhassunk kifejezést, március 22-én iskolai ünnepség keretében vettünk tőle búcsút. A tanári testület nevében e sorok írója (mint az intézet akkori igazgatója) meleg szavakkal üdvözölvén, hosszabb beszédben méltatta az iskolánál két évtizeden át kifejtett fáradhatatlan és nagysikerű működését, s szavait ekkép fejezte be: „Kívánom, hogy új hivatásod körében a régi munkakedvvel és erővel, a magasabb helyről még több eredménnyel hirdesd a legnemzetibb tudománynak, a magyar nemzeti lélek irodalmi megnyilatkozásának ígét; költőink és íróink műveit magyarázva, tudományoddal, izléssel vezesd új tanítványaidat az igazi költői szépségek, s a nemzeti ideálok megértésére, és nyisd fel azokban az igazi hazaszeretet forrásait; mint nagy mestereidnek hű tanítványa, légy új mesterük a nemes irodalmi hagyományok megőrzésében, s ékesszólásod legyen útmutatójuk a tiszta szép magyar beszéd és stílus ápolásában. Adjon neked a Gondviselés kegyelme e nagy és szép munkához erőt, hogy még

sokáig szolgálhasd irodalmunk fontos ügyét. Minket pedig: barátaidat, ifjabb munkatársaidat és ifjú növendékeidet — tarts meg mindnyájunkat jó emlékezetedben, baráti és atyai szeretettedben, mint ahogy mi is szeretettel gondolunk rád, s hálával őrizzük meg emlékedet. Isten éltesen és vezéreljen utaidon!“ Ezután még egyik tanárjelölt, s egy tanuló tolmácsolták társaik érzelmeit. A beszédekre együtt felelt az ünnepelelt, hálás köszönete mellett biztosítván mindnyájukat, hogy ezután is osztozni fog az iskola minden örömében és fájaldalmában.¹¹

¹¹ Az intézet 1910/11. évi Értesítőjéből.

Négyesy László és a magyar közlélek.

Írta: BAROS GYULA.

A Magyar Irodalomtörténeti Társaság ez évben, elnöke személyével kapcsolatban hármias örömnepet ül. Az idei esztendő ugyanis nem csupán arról nevezetes, hogy Négyesy László születésnapjának hetvenedik évfordulóját hozta meg, — s nemcsak arról, hogy az érdemes ünnepelt immár huszadik éve vesz részt a magyar irodalomtudomány szervezett munkájának irányításában, — hanem arról is, hogy egy alkotásokban dús, írói mult félszázados jubileumát jelenti.

Mindhárom mozzanat bő alkalmul szolgálhat bizonyos tények megállapítására, melyekből kitűnik, hogy tudományszakunk s a magyar közműveltség szempontjából mily nagyfontosságú e szép eredményekkel díszes életút. Négyesy László pályája annyi vonatkozásban érintkezik az utóbbi ötven év művelődési mozgalmával, hogy pusztán az erre való utalás fényes bizonyága a kollektivitás ügye iránti fogékonyságnak, ami egyik főjellemvonása az ünnepelt tiszteletreméltó egyéniségének. A középiskolához kapcsolódó működése, egyetemi tanársága, a Középiskolai Tanáregyesületben, a Közoktatási Tanácsban, a Nemzetgyűlésben, a M. T. Akadémiában s egyéb tudományos és irodalmi társaságokban való szerepe mind-mind egy-egy termékeny állomása az ő alkotó és útjelölő tevékenységének.

De eszmékben gazdag munkásságának éppen ez a sokfelé ágazása okozhatta, hogy igazi jelentősége még nem idegződött be eléggé a köztudatba, s talán tisztelőinek egy része is — a *vezetőelme* helyett — inkább néhány jó iskolakönyv és egypár jeles tanulmány szerzőjét látja benne. Kétségtelen, hogy az eszmélkedés ez irányban sem jár helytelen nyomon (hiszen tankönyvei tudományos értékét már Beöthy Zsolt hangoztatta, tanulmányai becsét pedig annak idején a nyilvánosságra tett hatásuk fémjelezte), az ünnepelt közéleti pályájának lényege azonban nem csupán ebben határozódik.

Ha Négyesy László lelki arcképei közül ki akarnók választani az őt legtalálóbban ábrázolót, tekintetünk okvetlenül

a magyarság szellemi érdekein örökös tudósán pihenne meg. Nemesak azért, mert ez a legjellemzőbb rá, hanem azért is, mert ez a kép rokonszenvesen egyesíti a többinek részletelemeit. Hogyan értsük ezt? Úgy, hogy ez az ábrázolás föltünteteti az emberi vonásokat is, még pedig az erkölcsi magatartásnak olyanmű érzékeltetésével, amely megfelel az emberméltóság eszményének.

A tudomány művelőinek általában két főtípusa van. Az egyik öncélnak tekinti az ismeretek világában való elmerülést. Nagy, szinte ösztönös becsvágygal keresi a jelenségek törvényszerűségét, de a továbbiakra nincs gondolja. Divatosan szólva, mintegy elefántesonttoronyban él, melyből bizonyos göggel tekint alá az értelmi jobbagysorsban élő tömegre. A másik nem feledkezik meg arról, hogy ő is tagja egy közösségnek, s akkor végez teljes munkát, ha ennek lelkiességét gazdagítja. Nem nehéz kitalálni, hogy Négyesy az utóbbi tipushoz tartozik. Sőt tovább menve, szembeűnő, hogy saját kutatásai területére nézve egyenesen a közléleknek ezt a gazdagítását tartja egyik legfőbb teendőnek. Ez a meggondolás vezette őt a mult irodalmi értékeinek (Zrinyi, Faludi, Amadé, Kölcsey, Bajza stb. versei) gondos közzétételében, s ez azokban a bölcséleti felfogástól áthatott, mesteri tanulmányokban, melyekben irodalmunk nagyjainak (Mikesnek, Eötvösnek, Petőfinek, Aranynek, Tompának, Mikszáthnak stb.) helyét a szellemi folytonosság vonalán kijelölte.

Szép és igen hálás feladat lenne, Négyesynek, mint irodalomtörténétírónak érdemeire tüzetesebben rámutatni. Ezúttal elég, ha annyit említünk, hogy élő tudósaink között kevesen vannak, akik szellemi multunk *egész* anyagát tartalmi és formális oldaláról, fejlődéstörténeti fontosságához mérten s a nemzeti egyéniséghez való viszonyában alaposabban ismernék és értékelni tudnák, mint ő. Az irodalmat a közlélek kifejezésének tekintve, mélyrehatóan kutatja, hogyan érvényesül remekíróinkban a haladás két fő tényezője: a hagyomány és az egyéni kezdeményezés. Állandóan szemmel tartja az európai kapcsolatokat, de ugyanakkor a velük egyidejű szellemi reakciókat is. Éleslátása e közben nem egyszer oly megfigyelésekhez juttatja, melyeknek későbbi, részben másoktól folytatott nyomozása a fejlődés egész menetének tökéletesebb megvilágítását eredményezte.

Gondoljunk e részben csak az irodalmi tudatot, a korszakok természetes elhatárolását s a magyar verselméletet illető tanításaira, vagy arra a mélytávlatú s Négyesy egész irodalomszemléletét klasszikusan feltáró essay-jére, mely a magyar költészet fejlődését ismerteti és egyben a jelenre s a jövőre nézve is állást foglal.

Külön említést érdemel az az erkölcsi bátorság, mely őt a nemzet öröklékét érintő irodalmi kérdésekben állandóan vezeti. Hangsúlyozza, hogy a fejlődést megkötni senki sem akarja, de figyelmeztet, hogy a mai költőnek is a nemzeti lélek mélyeiből kell merítenie és a költészetnek vannak ethikai forrásai is. A jelszavak és a kontárság jármát nyögő közvélemény kioktatása többnyire hálátlan feladat, a hivatottságát érző Négyesy azonban nem tér ki előle s szükség esetén nyomatékkal emel szót a fogalmi zavar megszüntetésére. Legyen elég e ponton a „túltengő Ady-kultusz“, a Bánk bán átdolgozása s az utókor és a szellemi tulajdon tárgyában elhangzott felszólalásaira hivatkozni.

Mindezekben, a böcs mérsékletű tárgyilagosság mellett, a nemzeti közlélek épségéért aggódo gond nyer kifejezést a nagy elődökre emlékeztető irodalmi méltóság hangján.

De bármily csodálattal hajlunk is meg a félszázados munkásság teljesítménye előtt, örömrünk e pillanatban a jelené, hogy a nemzeti és egyéni sors annyi megpróbáltatásai dacára testi és lelki ereje teljében üdvözölhetjük az ünnepeltet. Köszönjük neki nemcsak azt, hogy a magyarság szellemi életének vizsgálatában új szempontokra hívta fel figyelmünket, hanem azt is, hogy az irodalom és a közlélek egymásrautaltságának erősebb hangoztatásával az idetartozó célkitüzéseket magasabb szintre emelte.

Az utóbbi megállapítás, melyhez kétség nem férhet, a hozzáértők szemében bizonyára többet jelent egyszerű tudós érdemnél. Az egyéni lelkialkatnak olyan öneszméletre lendülése ez a közösség irányában, amely Négyesy Lászlót méltó utódává teszi azoknak a kiválóságoknak, akiknek vezéri zászlaját a közbizalom az ő kezébe adta. Az a körülmény aztán, hogy az így gondjaiba vett eszmei örökséget munkás szelleme terméseivel gazdagítva, ékes foglalatban igyekszik közkinccsé tenni, csak természetes folyománya vezetésre termettségének. Az így jellemezhető életmű joggal tarthat igényt tiszteletre és hálára!

Négyesy László és XIX. századi irodalmunk.

Írta: BORBÉLY ISTVÁN.

Négyesy Lászlót, mint irodalomtörténetírót, a szó nemes értelmében Arany János tanítványának kell tartanunk. Mint Arany, úgy Négyesy is verstani tanulmányokkal kezdte tudományos irodalmi munkásságát. E tény nem annyira azért fontos, mivel Négyesy éppen Arany Jánosnak metrikai tanulmányait folytatta tovább és bontotta ki teljes értelmükben, hanem inkább azért, mert irodalomtörténetírásunknak az 1880-as évekkel kezdődő új korszakában a költészetnek formai elemeire irányította a figyelmet. Az esztétikai magyar irodalomtudományban a nagy szintetikus Gyulai és Beöthy mellett Négyesynek ez analízise akkor valóságos irodalmi *tett* volt. Beöthy — mint egyébként Gyulai is — az irodalomnak esztétikai jelenségeit felülről, átfogó egységükben nézte; Négyesy alulról, formális felépítésükben szemlélte. Beöthy eljárása az alkotóművésznek műszemlélete volt; Négyesy viszont intím műhelytanulmányokat végzett. *A magyar vers* című, 1887-ben megjelent kötete s még inkább a Kisfaludy Társaság által 1892-ben megjutalmazott *A mértékes magyar verselés története* metrikai irodalmunknak mind máig nagyértékű kötetei, amelyeknek jelentőségét semmi sem mutatja jobban, mint az a tény, hogy ma a magyar vers vizsgálatánál minden szaktudós Négyesynek megállapításaiból indul ki.

Verstani és verseléstörténeti tanulmányainak megjelenése után Négyesy majdnem két évtizeden keresztül a megújulás korának irodalmi életét tanulmányozta. Nem tudom megmondani, hogy vajjon egyéb körülmények indították őt e korszaknak speciális tanulmányozására vagy pedig az irodalmi formák problémáinak előző tanulmányozása vitte e rendkívül érdekes korszakhoz. Bármint lett légyen is a dolog, annyi tény, hogy Négyesy a magyar XVIII. századnak irodalmi életéről oly kitünő tanulmányokat írt, amelyeknek értéke maradandó becsű.

Nem hallgathatom el itt azon tapasztalati meggyőződésemet, hogy a magyar XVIII. század irodalmi életének tanulmányozása a legjobb bevezető a XIX. század magyar szellemi életének tanulmányozásába. Egész későbbi mentalitásunk a politikában éppen úgy, mint az irodalomtudományban a XVIII.

századi megújhodásnak mozgalmaiban alapozódott meg. Szellemi életünk valóban ekkor kapcsolódott be az európai egyetemes szellemi mozgalmakba s irodalmunk ekkor vette magába azon külföldi hatásokat, amelyek az irodalmi esztétikumnak öntudatosá tételével addigi túlnyomólag politikai és vallásos irányú irodalmunkat önálló irodalmi-irodalommá tették. A megújhodás korának e generális jelentőségét a korszaknak többi speciálistái, Beóthy, Marczali, Ballagi és Széchy Károly, már előbb megállapították. Azonban sok lényeges részletkérdést csak Négyesy tanulmányai világítottak meg.

Az 1900-as évektől kezdve Négyesy érdeklődését a XIX. század vonta magára.

Aki módszertani szempontból összehasonlítja Négyesynek *Aranyról, Tompáról, Lévaírói, Gyulaiírói, Eötvösírói, Mikszáthírói* és *Bajzáról* (hogy csak a nagyobb dolgozatokat említsem) írott tanulmányait a XVIII. század íróiról készített tanulmányaival, megállapíthatja, hogy ezen újabb munkái sok tekintetben különböznek az előzőktől. A megújhodás koráról készített dolgozataiban a historikus volt erősebb. Így különösen a *Gvadányírói* és *Fazekasírói* való dolgozatok éppen historiai beállításuk által emelkedtek Széchy Károlynak idevonatkozó, néhol erőszakolt konstrukcióival, de kétségtelenül mindenütt költői lendülettel megírt monografiái fölé. Igaz, hogy Széchy több adatot fedezett fel, de dialektikája nem mindig volt elég éles. Négyesy viszont az adatokat történetileg jobban tudta értékelni. Széchy perspektívája esztétikailag rendszerint előre bcállított, módszere e tekintetben nagyon emlékeztet Nisard-éra; Négyesy perspektívája inkább fejlődéses, nála a helyesen értékelt adatokból és tényekből nő ki a korszak s benne a tárgyalt egyén. Széchy jellemrajzai talán nagyvonalúbbak s karakterisztikusabbak, Négyesyé korhűbbek s elevenebbek. Széchnél szebb a kép, de Négyesy korrajzai s jellemképei biztosabbak.

Különösen Aranyt vizsgálta Négyesy nagy odaadással és szeretettel.

Az irodalomtörténetíróknak nálunk Arany méltatása a próbája. Arany olyan, mint a csillagos ég: sok mindent meg lehet látni benne, azt is, ami ott van s azt is, amit hozzá képzel az ember. Maga Arany János például önmagát nagy torzónak, félbenmaradt nagyotakarásnak tartotta. Nem volt igaza. Ennyi-nél sokkal, de sokkal több volt. Viszont Gyulai a befejezett

tökéletességnek tartotta. Ez meg talán igen sok. Úgy érzem, hogy Négyesy helyesen jelölte meg a helyes mértéket, midőn a magyar epikai költészethez viszonyítva, tehát magyar relativitásban legnagyobb verses epikusunknak tartotta, de ugyanakkor rámutatott arra is, hogy csak a magyar epika még nem az egész világirodalom...

Négyesynek Arany-monográfiája Gyulainak méltán híres emlékbeszéde mellett a nem éppen túlgazdag Arany-irodalomnak legjelesebb alkotása. Nincs benne semmi Taine módszeréből, vagy hogy *magyarul mondjam*: Riedl „természetrájából”. Nem is Péterfy Jenőnek annyira egyénies „mikroszkópján” keresztül készült. Van Négyesy eljárásában valami sajátos szubjektivitás, amely — ha jól vettem észre — csak a XVIII. századdal való két évtizedes foglalkozása után vált írásainak jellegzetes karakterisztikumává s ez: a „sub aspectu aeternitatis” való nyugodt, biztos tárgykezelés. Ezen újabb tanulmányait már nem azért írta, mintha rá akart volna beszélni vagy valamit be akart volna bizonyítani. A tárgyával való foglalkozásnak értéke a tárgyban neki ezentúl önkényt adódott. Azzal ezentúl nem fáradott, hogy hősét dicsérje vagy a vélemények felsorolásával dicsértesse. Új s máig használt módszere ez: nyugodtan kifejt és elbeszél. Fejtegetéseinek ma már nincsenek lírai részei. Ha előadásmódját valakiéhez hasonlítani akarnám, a Herczeg Ferencéhez hasonlítanám. Stílusán nem érezzük, hogy írásán maga is mulat, mint pl. Mikszáth vagy Keszler József; sem azt, hogy céltudatosan mulattatni akar, mint Jókai, illetőleg Beöthy Zsolt. Nem áll annyira az olvasó fölé, mint Kemény Zsigmond és Gyulai Pál; de nem áll félre sem tárgyától, mint a pozitivisták valamennyien „hüben und drüben”. Nem köti meg magát preokkupált konstrukciókhoz, nem eredetieskedik, nem vitatkozik (mint ez ma különösen divat), hanem elegánsan, egyszerűen, röviden s mégis kimerítően elbeszél. Stílusa főképpen elegáns, akárcsak — mint mondtam — a Herczeg Ferencé. Tehát nem demagóg, nem jobb- vagy balpárti, hanem nyugodt és derült kedélyű, gondolatain és stílusán föltétlenül uralkodó úr. Nyelvezete válogatott és szép. Nem hanyag, nem fecsegő. A tárgyszeretet, mi minden dolgozatán meglátszik, a stílus megbecsülésében is nyilvánul: Négyesy tudós, kinek írásművészete magánviseli foglalkozásának felelős méltóságát.

Négyesy László egri évei.

Írta: BRISITS FRIGYES.

Az a kapcsolat, amelyben Négyesy László a ciszterci renddel ifjúságától kezdve állott és áll, többet jelent, mint a tanítványi érzületnek nevelő rendjével szemben táplált kegyeletét és tiszteletét. Viszont a ciszterci rend nevelői oktatásának belső történetében Négyesy László tudományos pályája, szilárd és nemes fölfelé ívelése több értéket képvisel, mint csak a néhai tanítvány visszasugárzó emlékhagyományát. A kölcsönös vonatkozás és kapcsolat tulajdonképpen abban a tényben egyenlítődik ki s kap fontosságot, hogy Négyesy László tudós egyéniségének, irodalomtörténeti tárgyvonzalmainak első alakulása, irány szabása arra az időre esik, amikor a ciszterci rend egri főgimnáziumának volt tanulója, majd később tanára.

Négyesy László az 1878—79. s az 1879—80. évben volt az egri főgimnázium növendéke. Az iskola akkori igazgatója *Szvorényi József*, a M. Tud. Akadémia tagja, a kiváló pedagógus és irodalomtudós volt, aki állandó elismerő figyelemmel és külön jutalmakkal kísérte Négyesy Lászlónak főleg az „Ifjúsági Önképző Egyesület“-ben feltűnő munkálkodását. Magyar tanárai a VII. osztályban *Maczke* (később: *Maczki*) *Valér*, a VIII. osztályban pedig *Kassuba Domokos* voltak. Kassuba Domokos ma is él. Egyik levelében magáról minden érdemet Szvorényi Józsefre áthárítva, így emlékezik meg Négyesy László egri éveiről: „...VIII. oszt. tanuló korában a kör ünnepélyes zárógyűlésén egy verses népmeséről írt tanulmányát olvasta fel, melyet a jelen volt előkelő közönség nagy elismeréssel fogadott és Szvorényi József igazgató úr is értékesnek ítélte. Az volt a véleménye, hogy ha kiforrja magát, jeles író válik belőle... Szvorényi József, mint még egészen fiatal tanárt abban a kitüntetésben részesítette, hogy nagyobb terjedelmű verstani értekezését méltónak ítélte arra, hogy a gimnázium értesítőjében megjelenjék. Ez az értekezés egyszerre ismertté tette Négyesy László nevét a magyar vers iránt érdeklődők előtt az országban, s az általános elismerés ösztönül szolgált neki arra, hogy

verstani tanulmányait mélyítse, s megszerezze neki, amire törekedett, hogy állami középiskolába kerüljön, előbb a vidéken s aztán rövidesen a fővárosban...”

A Szarvasról Egerbe került ifjú Négyesy Lászlónak az „Önképző Egyesület”-ben nyílt alkalm a az irodalomra különösebb fogékonysággal és elmélyedéssel hajló hivatottságának megjelentetésére. Résztvesz az egyesület minden irányú, szinte tipikusnak mondható munkásságában: szaval, költeményeket ír, bírál, tanulmányokat készít. Hetedik osztályos korában a következő költeményeket szavalja: Arany János: Tetemre hívás; Petőfi Sándor: A külföld magyarjaihoz. — Homér és Oszián; Pósa Lajos: A bajusz halála; Zalár József: Zizim. A bírálók gesztusait egyes helyeken hibásaknak minősítik, néha kifogásolják, hogy „hol az érzemény culminál, azt nem mondta eléggé nagy tüzzel”, de kiemelik helyes hangsúlyozását, s azt, hogy „igyekezett előadásában érvényesíteni mindazon kellékeket, melyek megkívánhatók arra, hogy valamely szavalat jó legyen”. Így lesz ő az egyesület egyik legjobb szavalóinak, aki résztvett a zárógyűlés szavalatversenyén is. „Négyesy László — írja a jegyzőkönyv — Pósa Lajosnak A bajusz halála című költeményét adta elő, mely megéltjeztetett. Jutalomban nem részesült e szavalat azért, mivel a jutalmul kiosztandó tárgyak száma öt volt s a szavalatok száma hét; hogy tehát mindenki meg legyen jutalmazva, az igazgató úr — Szvorényi József — az elnök úrral — Horváth Ágost — elhatározták, hogy a szavalók közül ketten, kik már úgylis kaptak jutalmat pályaműveikért, e szavalmati versenyben... ne kapjanak jutalmat. Az egyik a most említett Négyesy László, a másik pedig Mihalik Lajos.” Nyolcadikos korából a következő szavalmatait említik a jegyzőkönyvek: Arany János: Filemile; Petőfi Sándor: Homér és Oszián; Arany János: Pázmány lovag; Petőfi Sándor: Egy gondolat bánt engemet; Levél Arany Jánoshoz. Egy alkalommal Kossuth Lajos egy beszédét adta elő. A szűkszavú jegyzőkönyvek mint „jó szavalmatokat” értékelik a költemények előadásait. Ezúttal is résztvesz a zárógyűlés szavalmati versenyén Arany János Pázmány lovag e. költeményének előadásával, s ezzel „a harmad-jutalmat”: az igazgatótól elajánlott Kazinczy Ferenc Pályám emlékezetét nyeri el.

A tudással kiművelt és izléssel formai fogékonyságúvá nevelt képzele munkáját mutatják Négyesy László ezidei ver-

sei. A bírálók minden versét elfogadják, s a formai és tárgyi elismerés mellett csak igen csekély kifogásolni, avagy változtatni valót találnak rajtuk. A „Zsengetár“ máig is híven őrzi e költeményeket, mint az önképzőkör munkásságának javát: Az árva dalos. Barátaimhoz. Egy lánykához. Messze hagytam. Epigramm. A hű kedves. Egyik balladája: Szécsi Mária, a második pályadíjat nyeri el.

Az a terület azonban, ahol Négyesy László tehetségének egészen magára valló, egyéni formájával tűnt ki: a kritika és a tanulmány volt. Önképzőköri munkásságának előbb tárgyalt irányjaiban sokszor meg kellett osztozkodnia a sikerekben másokkal, itt — mindig egyedül volt az első. Érdeklődése meghaladja a középiskola irodalmi anyagának terjedelmét, szempontjaiban sok olvasottságon finomult műveltség és tárgyi tudás csillámlik, feldolgozásának szerkezetében pedig néha meglepő módszeresség igényli magára az elismerő méltánylást. E kritikai és irodalomtörténeti dolgozatok szellemi gyökérszállai átlátszó tisztasággal vezetnek vissza Kölcsy Ferenc érzelmes páthoszához, Gyulai Pál belső igazságot kereső felfogásához, Toldy Ferenc kézikönyvének módszeréhez, Greguss Ágost műelemző irányához, Szvorényi József stílusnevelő tankönyvéhez és tanárának: Maczke Valérnak „fejtegetései“-hez. De viszont másrészt a dolgozatokban egybefonódó és így együttesen érvényesülő hatásukkal igazolják Négyesy Lászlónak a tárgyi tudáson felül, szinte önmagában is kiemelkedő esztétikai fogékonyságát.

Az önképzőkörnek figyelmét is elsősorban kritikai készségével vonja magára. Az 1878 november 9-i ülésen lép fel Négyesy László először *Sűrű homályos estben* című költemény írásbeli bírálatával. Tulajdonképpen ez a bírálat jelenti Négyesy László irodalmi működésének megindulását és a nyilvánosságra való kilépését. Az idegenből jött és először szereplő „tag“-nak mindjárt nagy sikere volt: bírálatát felvették a „Zsengetár“-ba. Egy pillanatra érdemes e bírálat előtt megállni. Visszafelé haladva Négyesy László pályáján, egészen e bírálatig, anélkül, hogy az esetlegességet értékelni akarnók, úgy találjuk, hogy már ebben az első munkában, ámbár csak a vázlatyszerűség homályával is, de benne van a későbbi Négyesy László: Szereti az irodalmi formák elemzését; a műalkotás folyamatosságát, magában hordozott szándékát a részletek finom gondosságával

kívánja tökéletessé betetőzni; az ethos philologicum remegésével hajlik rá, s kényes a legkisebb irodalmi tényre is, főleg pedig a szavak verséletére, a ritmikára. Ezért megy végig a versen kifejezésről kifejezésre, mintha csak ösztönösen féltene a rossz asszociáktól a költemény esztétikai sorsát, s ezért elemzi át a költemény versalkatát, hogy „a tagszámító“ sorok helyett hozzásegítsen a „valóban szabályos ütemű vers“ létrehozásához. Ebből a kezdetből hajtott ki később Négyesy László irodalomtudománya és munkássága, amelyhez a bevezető sejtelmet, az élettől igazoltan, önkéntelenül adta meg önmagáról e bírálata elején, mikor a szerzőről ezeket írja: „Örvendetes jelenség, midőn a fiatalság vidám szakában már látjuk az ifjú lelkének nagyra törekvő nyilvánosságát, midőn életeéljának érzetétől áthatva próbálgatja szellemének szárnyait... Remény tölti el kebleinket, ha e szárnypróbálgatások nem éppen eredménytelenül csattognak, de szép jövőt hagynak sejtetni...“

Összefoglaló távlatával, inkább sejtett, mint világosan látott problémájával tűnik ki az a nyolcadikos korából származó bírálata, amelyet *A halászeány búja* című költeményről írt, s amelyet az önképzőkör a Zsengetárba való elhelyezéssel jutalmazott. Ez a bírálat azért jelentős, mert első ízben állítja eléink Négyesy Lászlót azzal a költészettel való kapcsolatban, amely a népies nemzeti költészet után támadt, amelyet azonban ő akkor még nem látott tisztán, de a különalakulás vonásait jól sejtette benne: „Valóban — mondja — a Kölesey modorában írt új költemények — aminő a fent jelzett költemény is —, nem hatnának többé, nemcsak, de Kölesey korának remekműveit is alig olvassák már. A kor szelleme megváltozott s ennek hatása visszatükröződik a költészetben is. A társadalmi és politikai eszmék újabb és újabb áramlatai szerint alakulnak a költészeti szokások. Itt is a divat uralkodik, mint mindenben a világon. Az újabbat követjük, a régiről megfélekedzünk, s — valljuk meg — nem mindig helyesen. Szeretnők tudni, vajjon a legeslegújabb szintelen, hatálytalan költészet mennyivel jobb és jogosultabb, mint az, melyet az új népies iskola három nagyszerű megalapítója ragyogtatott. Avagy mennyivel szebb és jogosultabb az az üres sopánkodás, mint az Aurora költőinek bár többnyire homályos, de mindig mély érzemenyessége? Való, hogy az új népies költők még most legkedveltebbek a közönség előtt; azonban a magyar poézisben egy idő óta oly jelenségek merül-

nek fel, hogy méltán aggódhatunk az új népies irány elejtése miatt is. E legújabb költészet pedig úgy támadt elő, mint a sas szárnyai alól az ökörszem. Egy ideig a népies árnyékában húzódott meg, sőt abból is fejlett ki, s míg annak műköltészeté emelését negélyezte, tulajdonkép szobapoézissé vált. Nem az egyszerű erkölcsű, pirosposzsgás, daliás magyar legény többé, hanem az úri ruhába bujtatott, elpuhult „sybarita váz“. Ha ez irány előlné a tiszta magyar zamatú népies irányt, költői irodalmunk bizonyára el fogná veszteni erejét, életrealóságát. Épp azért nem kell engedni, hogy elhatalmasodjék, de szerény ízlésünk szerint a sokkal szebb nemzetiesebb új népies irányt kell pártolni. S ha már az ó-klasszikai, majd az érzeményes irányt odahagytuk, maradjunk meg híven a nemzeti szellemünél.“

Ettől az időtől kezdve alig van gyűlés, amelyen ne hallatszanék Négyesy László akár szóbeli, akár írásbeli kritikájának hangja. Értékelésének forrása és mértéke mindig a tartalom és forma harmonikus összeolvadása, a versforma tiszta kiképzése, az irodalmi mondat-alkotás gondossága, és műfaji elvszerűség határozottsága. Amint kitetszik, erősen deduktív menetű ez a kritikai gondolkozás, s igen emlékeztet Greguss Ágost és Gyulai Pál irányára. Hogy Négyesy László kritikai működését hogyan bírálták el, annak legjobb bizonyítéka az, hogy egyik tanára: Horváth Zsigmond év közben tüntette ki jutalommal éppen bírálataiért.

Önképzőköri munkásságának legfinomabb területét tanulmányai jelzik. A fejlődés szempontjából sokat jelentene, ha olvashatnók Négyesy László iskolai dolgozatait. Ezeknek sajnálatos híján, az önképzőköri tanulmányokat így kell vennünk, készen, kialakulásuk folyamata nélkül. Az első ilyen tanulmánya, tehát első irodalomtörténeti értekezése is egyúttal „*Emlékbeszéd Petőfi felett*“ című rajza volt. Az önképzőkör gyűlésén, 1879 jan. 28-án, amikor ez a felolvasás elhangzott, a beteg elnök-tanár: Horváth Ágoston helyett Szvorényi József elnökölt. A tanulmány rendkívül nagy hatást gyakorolt a jelenlevőkre. „...Kellemes és a lelkesedés tüzeiben bővelkedő nyelvezete — írja róla a jegyzőkönyv — nagy érdekeltséget keltett. Már maga a tárgy is olyan volt, mely mindenki lelkét lebilincselé, s a nagyszerű tárgynak megfelelt a minden tekintetben helyes kidolgozás is, mit azon hangos éljen igazolt, mely az önképzőkör tagjainak ajkain kelt, midőn a szerző művének utolsó igéi is

elhangzottak.“ A tanulmány Petőfi Sándor költészetének s ebben felmagasztosult életének magasztaló értékelése. Petőfi költészetének lényegét és jelentőségét „az ó-classicai és átmeneti iskolák“ után fellépő „új népies irány“ megteremtésében látja. „Dalai-ban — írja — egy új, szokatlan világ tárult fel tündéries fény-nyel a magyar közönség elé. Népies nyelve, gondolkozásmódja, közvetlen lírai alanyisága, mely a lelket önkénytelen elragadja, amellettt érzéseinek őszintesége, néha nyersesége is, továbbá a könnyed verselés, gondolatainak szabatos, nyílt kifejezése egy-szerre Magyarhon első költőinek sorába emelték... Fantáziája merészröptű, majdnem páratlan; korlátot nem tűrő lelkét sza-badon csapongásnak ereszté s a gondolatnyügző formai szabá-lyokat sokszor mellőzi“. A felolvasást Szvorényi József külön jutalommal tüntette ki.

Ugyancsak hetedik osztályos korából való, egyúttal pályá-nyertes műve: *Arany János Egri leány című balladájának esz-tétikai fejtegetése*. Az értekezés módszertani szempontból meg-kapó. Bevezetésében adja a Hunyadi-tárgykor irodalmi történe-tét, majd Teleki monografiája alapján ismerteti a történeti ese-ményt. Ezután a szépnek a balladában megnyilvánuló értékelé-sét és módját Greguss Á. után elméletileg fejtegeti. Ebből vezet-i le aztán az egész dolgozatot: „Mindezen elméleti szabályok gya-korlati élebeléptetése, részint a mű egészénél, részint az egyes részekben szemlélhető.“ A tanulmány folyamán minden szem-ponttal találkozunk: szómagyarázó, stilisztikai, verstani, szer-kezetbeli, esztétikai irányban. Valósággal esztétikai exegesis. Alljon ezekből itt egy-két részlet. Ebben a verssorban: *Ordas új bor...* az ordas szó jelentését végigvezeti Bartl-Veres, Bal-lagi, Szenczi, Molnár Albert, Páriz-Pápain keresztül. Végre Cso-konai Dorotttyájában találja meg mintáját. „Nagyon valószínű — mondja —, hogy Arany is e példa nyomán indult.“ Igen finom szemre vall az a megjegyzése, mellyel a vitéz és az egri leány epizódját méltatja: „Az egész második részen csupa kellem, csupa báj, csupa melegség ömlik el, s nagy mértékben magán viseli a néprománec jellegét, még a külalakja is.“ Lessing Laokoon-jának esztétikai tanulságát, hogy „Homér csak fejlődő eseményt fest“, ügyes átvitellel alkalmazza Arany esztétikai értékelésére: „Arany is ilyen gyönyörű műfogással él, midőn a közönséges szerelmi nyájaskodások helyett az idehozó előz-ményt, a bebocsáttatást írja le.“ A költeményt végül ezzel az

összefoglalással méltatja: „...Két tragikai folyamat van e műben. Az egyik az egri leány története, ki szeretője halála folytán hősi fellángolásra, páthoszra gerjedvén, a gyilkosokra tör, de megöletik s elbukik, azonban eszméje a kedveséveli egyesülés diadalra jut. Ez a tiszta tragikum... A másik tragikai folyamat az, midőn a csehek a lengyel és magyar nemességre törnek... Ámde ez... csak tragikus esemény, mely jó keretül szolgál a tragoediának.“ Az értekezés nyugodt fegyelmezett-sége, élesen felbontott részletezése, apró vonásokból az alkotó művész anyajegyeit kikövetkeztető módszeressége, majd így jellemző összefoglalásra jutása már alapvonalaiban mutatja Négyesy László fejlődése útját. Csak egy feltűnő ezekben az értekezésekben: érzik rajtuk, hogy a szókinés nem tiszta bennük, nem idomult még azokhoz az új széptani fogalmakhoz, amelyek e tanulmányokba Négyesy László olvasmányáiból termékenyültek át.

Nyolcadik osztályos idejéből, a már említett kritikákon kívül, Négyesy Lászlónak három nagyobb dolgozatát őrzi az önképzőkör. Az egyik *Horatius ad Aristium Fuscum* c. ódájának fordítása. Maga a fordítás hiányzik a jegyzőkönyvből. A hozzáfűzött s töredékesen megmaradt jegyzetek azonban sejtetik a fordításnak ritmikai kényes gondosságát.

A második munkálata egy népköltési tanulmány: *Néhány eszmetöredék a népköltészet köréből s egy népies drámai dal ismertetése*. Két részből áll. Az elsőben az ifjú szerző azzal a kérdéssel foglalkozik, hogy miért nem ér rá a nép „conceptiót alakítani“ sem epikában, sem dalban. Aztán a második részben ismerteti az Erdélyi Népköltési gyűjtemény egy románcának: *A királyfinak* azt a változatát, amelyet ő hallott Szentesen. „Én románcunkat — jelzi forrását — Szentesen, a közép Tisza mellékén hallottam, s hallottam több ízben, több embertől. És nem csupán elmondták a közönséges beszéd hangján, hanem bizonyos egyszerű lejtésű dallammal énekelték. Szinte fülembe bűg az a melódia trochaeusi menetével és együgyű refrain-jével.“ Azután leközi egymás mellé a két variánst, Erdélyiét és az övét, azzal a megjegyzéssel, hogy az Erdélyi-változatot Egerben is hallotta „nem paraszt-embertől, az illető azonban erősítette, hogy ő az egri köznéptől hallotta“. A Négyesy-féle szöveg kerekbb s főleg a befejezésében finomabb:

„Jónap Isten, jónap! szégin kis árva lán(y),
 Hm hm hm, haja hm, szégin kis árva lán(y)!“
 „Jónap Isten, jónap! gazdag kiráj fija,
 Hm hm hm, haja hm, gazdag kiráj fija!
 Újjönek lé nálunk, nálunk a lóczára,
 Hm hm hm, haja hm, nálunk a lóczára“
 „Nem azér' jöttem én, hogy én itt léüjjek,
 Hm hm hm, haja hm, hogy én itt léüjjek.
 Hanem azér' jöttem:
 Jössz-é hozzám, vagy nem,
 Hm hm hm, haj hm, jössz-é hozzám, vagy nem?“
 „Nem megyek én hozzád, gazdag kiráj fija,
 Hm hm hm, haja hm, gazdag kiráj fija!
 Elmentém mán éczczér égy kocsis leginhö“,
 Hm hm hm, haja hm, égy kocsis leginhö.“
 „Én vagyok az, nem más
 Csókojjuk még egymást,
 Hm hm hm, haja hm, csókojjuk még egymást!“

A szövegismertetés, majd pedig a románc földrajzi elterjedésének megállapítása után a románc tartalmát, verselési módját és nyelvezeti sajátosságait tárgyalja. Erdélyivel és Gregussal szemben ezt a műfajt nem románcnak, hanem drámai dalnak minősíti. A tanulmánynak Négyesy Lászlóra legjobban jellemző része az a fejezet, ahol a verselésről szól: „A verselési oldalnál azonnal észrevesszük, hogy rímek nagyon gyéren találkoznak, véletlenségből akkor is. Csak a rythmus lüktetése teszi verssé a verset, ugyanazon magyar rythmusé, mely ósrégi verseinknek egyedüli külformáját tette, s melyről Arany oly behatóan értekezett, midőn „A magyar nemzeti versidom“-ról szólt. De másrészt bárki észreveheti a lejtő lábakat is, kivált ha dallamát is tudja. (A melódiákat ugyanis a sorok első felében rendszerint negyed- és nyolcadhangok váltakozása teszi.) Csudálatom, hogy a különben nagyérdemű Erdélyi, ki abban az egyben mégis tévedett, hogy a népköltészetben erővel föl akarja fedezni az időmértékelést, s a „Káka tövén költ a ruca“ soraiba hol cohriiambust, hol antiopastust (ez kifordított choriiambus) nézett bele, — a Királyfinak csaknem kivétel nélkül pompás trochaeusi lábakra osztható lejtelmét nem hozta fel állításának bebizonyítására“. A tanulmány, akár formáját, akár a benne felhalmozott tanulságot tekintjük, jóval túl van a középiskolai szintájon. Valóban megérdemelte, hogy az önképzőkör zárógyűlésén „díszes vendégközönség“ előtt hangozzék el, s méltó volt arra, hogy Szvorényi József sokat várjon szerzőjétől.

Négyesy László utolsó középiskolai munkálata: *Katona Józsefről* szóló irodalmi tanulmánya, mellyel az önképzőkör

pályadíját nyerte meg. A dolgozat kevés önállóságot mutat, értéke összefoglaló jellegében van. Az addig megjelent művek nyomán, amelyeknek teljes bibliográfiáját adja, ismerteti Kátóna életét és méltatja a Bánk bánt. „Mi csak regisztráljuk röviden — jelzi feladatát — mit a kritika eddig kitisztázott e kérdést illetőleg.“

Ezzel végződik Négyesy László és a ciszterciék kapcsolatának első fejezete.

A második akkor kezdődött, amikor Négyesy László 1885-ben a ciszterci rend egri főgimnáziumához került, mint helyettes-tanár, s itt maradt az 1887. iskolai évvel bezárólag. Ott lett tanár, ahol tanuló volt, s annak a Vitkovics-önképzőkörnek lett „társelnöke“, amelynek nemrég egyik legkiválóbb tagja volt. Az egri évek fontosak voltak Négyesy László életében. Itt kezdődik meg benne tanár, akit egykori tanára, majd tanártársa: Kassuba Domokos így jellemez: „Lelkes és lelkiismeretes tanár volt. Szinte félénk szerénysége, szelídsége, s előzékeny kedvessége miatt mi, tanártársai, nagyon szerettük és becsültük. Szerették tanítványai is.“ És itt kezdődik benne a tudós, aki a főgimnázium 1886–7. értesítőjében közölte le *A magyar vers* c. tanulmányát, mellyel elindult tudós pályáján.

Azóta az ifjú Négyesy Lászlóból a magyar irodalom- és verstudomány egyik legnemesebb és legkiválóbb mestere lett. S amikor most hetvenedik születésnapján emlékezete bejárja életének mindama helyeit, amelyekből felépült az a munka és világító hetven esztendő, bizonyára Egerbe is eljut, és ismét maga előtt látja a ciszterci Alma Matert, a jó öreg Szvórényi Józsefet, Maczke Valért, Kassuba Domokost, akiktől annyi személyes indítást kapott; az önképzőkört, amely számára az első nyilvánosságot és elismerést jelentette, s az első katedrát, amelyről először hirdette a magyar szellem történetét. A tudós Négyesy László ismét találkozik az ifjú Négyesy Lászlóval, akivel ha rátekint a ciszterci gimnáziumra, elmondhatja azt, amit Nechami Sándor mondott a XI. században st. albansi iskolájáról, amely nevelte: *Hic locus aetatis nostrae primordia novit, Annos felices laetitiaeque dies! Hic locus ingenuis pueriles imbuat annos Artibus, et nostrae laudis origo fuit. Hic artes didici docuique fideliter...*

Négyesy László, a kritikus.

Írta: CSÁSZÁR ELEMÉR.

Megtörtént nem egyszer, hogy a megbírált művész neki-
rontott kritikusanak, és sértődöttségében úgy akarta megszé-
gyeníteni, hogy szemébe vágta:

— Csináld meg jobban, ha tudod!

Négyesy Lászlóval ez az eset nem történhetik meg, mert ő
valóban jobban meg tudná csinálni azt a munkát, amelyet meg-
bírált, mint az, aki írta. Meg is tette egy ízben. Horváth János
Magyar ritmus, jövevény versidom című kis könyvéről bíráló-
tot írván a Budapesti Szemlébe,¹ bírálata nemcsak a megbírált
művel terjedelemben és súlyban is mérkőző tanulmánnyá fej-
lett, hanem — noha állandóan szem előtt tartja Horváth dol-
gozatát — a maga gondolatait adja a kérdéssel s belőlük egész
épületet emel: a magyar verstannak eddig legmélyebb és leg-
meggyőzőbb erejű elméletét.

Amiről Négyesy kritikát ír, ahhoz ő legalább úgy ért,
mint a szerző!

Ez a megállapítás éles világitást vet Négyesyre, a kritikusra.
Megérteti először, miért nem írt majd egy félszázadra terjedő
tudományos pályáján egyetlen szépirodalmi kritikát sem.
Valóban különös! Irodalomtörténetíróink, már Toldyn kezdve,
mind megpróbálták erejüket a költészet legújabb termékeinek
méltatásán, Négyesy az egyetlen, aki ellenállt a kísértésnek.
Miért? Nyilván, mert tudományos célkitűzésre beidegzett lelkét
nem szállta meg a költői ihlet. Vagy talán ő is azok közé az
az irodalomtörténetírók közé tartozik, akik tudatos önfegyel-
mezéssel elhessegetik maguktól a csábító, nyugtalanító ihle-
tet? Mindegy: bele kell törödnünk abba, hogy Négyesy, mivel
nem volt alkotó művész, az élő költészet jelenségeit nem
vonta vizsgálódása körébe, s finom ízlését és mély ember- meg-
lélekismeretét nem gyümölcösöztette ezen a téren — nagy vesz-
teségére a magyar irodalmi kritikának.²

¹ 195. k. (1924) 194—228. l. és 196. k. (1924) 61—80. l.

² A M. T. Akadémia és a Kisfaludy-Társaság irodalmi pályázataira be-
érkezett művekről írt ugyan elvétele jelentést, de ezek más szempont alá
kiváncokznak.

Másfelől azt is megértjük, miért korlátozta Négyesy még tudományos kritikai munkásságát is arra a két tudományra, amelyeken egész lelkével csüngött, és amelyekben a legmélyebb barázdát szántotta: a magyar irodalom történetére és a vers-tanra. De még ezen a két téren is csak kivételesen jelent meg a kritikus fegyverzetében: ha nagyjelentőségű irodalmi mű vonta magára figyelmét vagy olyan komoly irodalmi föladatot vetett föl a tudományos élet sodra, amelyet csak az ő nagy készülsége és átfogó elméje tudott megoldani.

Négyesy megbecsülte a tudományos kritikus tollát, mint senki más!

A legnagyobbszabású tudományos föladatot kétségkívül akkor oldotta meg Négyesy, amikor a Kisfaludy-Társaság megbízásából mint a Greguss-bizottság előadója jelentést írt, két ízben, előbb hét, majd hat év kritikai terméséről. Ez a két jelentés³ a kritikusi lelkiismeretesség legfényesebb példája: Négyesy, hogy kiválaszthassa a két ciklus legértékesebb termékeit, tizenhárom év minden jelentős kritikáját áttanulmányozta, s a róluk leszűrt véleményét külön-külön bírálatokba foglalta. Mint műbírálatok gyűjteményei, ezek a jelentések kritikai irodalmunk legjava darabjai közé tartoznak — méltók volnának maguk is a Greguss-jutalomra. Akár csak röviden, egypár mondatba szorítva, mond megokolt ítéletet egy-egy könyvéről vagy tanulmányról, akár beható elemzésük alapján: egyformán csillogtatja a kritikusi erényeket. Amazok, az apró kritikák, nemcsak csodálatos biztonsággal jelölik meg a dolgozatok érdemeit és fogyatkozásait, hanem miniatűr-képben elénk vetítik hű fotografiájukat, élesen kiemelve jellemző vonásaikat; emezek, a részletező műbírálatok, nem pusztán ideologiai és axiológiai szempontból világítják meg a kritikákat, hanem akárhányszor elvi magaslatra emelkedve a szerző szempontjaival szemben új, értékesebb szempontot vetnek föl, kritikai elmeélel igazolva, hogy a kérdést tisztábban látja a róla egy-két lapot író kritikus, mint a szerző, aki egész tanulmányt szentelt vizsgálatának. De ez a két jelentés több műbírálatok pusztá soránál: Négyesy beúgyazza őket kritika-elméleti fejtegetésekbe vagy nagy távlatú korszakokba. Így p. o. jellemzi a jelenkor kritikájának irányait és törekvéseit, megvédve az alaptalan vádaktól s

³ Hét év kritikai irodalma (1912—1918). Kisfaludy-Társaság Évlapjai, 52. k. 72—93. l. — A magyar kritika hat éve (1919—1924). U. o. 57. k. 268—281. l.

rámutatva igazi gyengéire, másutt meg a nyugatosok költői mozgalmát világítja meg, kutatja, vajjon értékes továbbfejlődés-e ez az irány, forradalmi, de szükséges reform, vagy tévútra jutott kísérlet, s mint hiú lidércfény ingoványba csalja az újságra vágyó lelkeket? Egypár mondatban a találó megfigyelések, a súlyos gondolatok, a megföllebbezhetetlen ítéletek egész sora rajzik föl — s ez a két lapnyi kritika-részlet a jövő irodalomtörténetírója számára megbecsülhetetlen kincs.

Szíve szerint, ellenállhatatlan lelki kényszertől hajtva, Négyesy, említettem, csak ritkán nyúlt kritikusi tollához, mindössze négy ízben.⁴

Ezek közül a bírálatok közül egyet emelek ki, azt, amelyet Pintér Jenő hatalmas művéről, a *A magyar irodalom történetének kézikönyvéről* (1921.) írt az Egyetemes Philologiai Közönybe.⁵ Ez a bírálat Négyesynek legnagyobb szabású kritikai munkája, s értékét fokozza, hogy nehezen megmunkálható anyagban, finom eszközökkel kellett dolgoznia. Egy végtelen sok adatkockából összerakott, nagyméretű mozaik feküdt előtte, irodalmunk egész életének képe — hívek-e a történeti valóság-hoz még árnyalatokban is a kockák színei, tervszerű-e az összeszerkesztésük, s maga a nagy kép megbízható-e arányai-ban, színhatásában? Azután: a köztudatba már a bírálat megírása előtt belegyökerezett, hogy Pintér munkájának nagy jelességei és nagy fogyatkozásai vannak — milyen könnyen tévedhetett volna a bíráló az előbbiektől megvesztegetve az értékek fölfokozásában, vagy az utóbbiakon elkedvetlenedve túlzó szigorúságba! Végül: a mű szerzője a bírálónak hű munkatársa és tisztelője, egyformán tekintély a tudományban és az iskola életében — kritikát írni a könyvről úgy, hogy ne szenvedjen az igazság, és ne fájjon az a szerzőnek, szinte 'tudós-fölötti' vállalkozás. Négyesynek mégis sikerült, s megírta legkitünőbb, egyben legtanulságosabb kritikáját. Kivált akkor tanulságos, ha a szavak mögött a teremtő lelket keressük, ha művéből meg akarjuk konstruálni az író képét. A Pintér-bírálatba ugyanis, ebbe a nemes márványba, belevészte Négyesy a

⁴ Egyik bírálata egész tanulmányá nőtt — erről már szoltam. A másíkról alább részletesen megemlékszem, a hátralevő kettő: Riedl Frigyes: *Shakespeare és a magyar irodalom*. Irodalomtörténeti Közlemények, 1917. 117—119. 1. és Horváth János: *Petőőf*. U. o. 1922. 147—152. 1.

⁵ 1923. 181—216. 1.

magá egyéniségének művészi reliefjét, s benne megörökítette tudományos és emberi valóját.

Egyéniségének tudományos felére mintha alig vetne új fényt ez a bíráló. Amit a tudósból mutat, az az első pillanatban nem lep meg. Hogy Négyesy a magyar irodalomtörténeti ismereteknek végeláthatatlan tömegével rendelkezik, s mivel ismeretei autopszián alapulva, minden izükben megbízhatók, velük elenmondást nem tűrve dolgozik; hogy logikája biztos, személetes, izlése tisztult és kifinomodott — mindezt tudtuk eddig is. Ha azonban a bíráló mélyére nézünk, észreveszünk a tudós Négyesy lelki szervezetében egy eddig még kélően nem ismert csodálatos adományt: a rendkívül finom érzéket a tudományos igazság iránt. Valamint az éles fülű karmester meghallja, ha a hangok összeolvadó sokféleségében, a hatalmas orchesterben az egyik muzsikusz helyett *cist* fog, Négyesy is rögtön megérzi, ha Pintér hamis hangot üt meg. Akár megtéved az esztétikai ítélete, — még ha csak leheletszerű árnyalatban térve is el az igazságtól, — akár csak a szót véti el s mást mond, mint gondol: Négyesy menten kiérzi az idegen hangot s a sok száz ítélet között megjelölí a hamisat. Ezt a finom érzékét Négyesy eddig csak egyetemi munkájában, a stílusgyakorlatokon gyümölcsoztette, — hogy tudományos munkájában értékesítse, arra Pintér nagy műve adott módot.

De még jelentősebb vonással is gazdagította a tudós Négyesy képét ez a bíráló: valóságos revelációként hatott reánk a belőle kisugárzó filozofikum. Kritikai álláspontja Pintér megállapításaival szemben lépten-nyomon arra vall, hogy Négyesy mélyen elmerült az irodalom tényei mögött rejlő eszmék világába: elmélkedett az irodalomtörténet lényegén, hivatásán és eszközein, s ezekből az elmélkedésekből egy egész irodalomelméletet szűrt le. Kritikai megjegyzései így nem pusztá reflexiók, konkrét jelenségektől, ezúttal Pintér esztétikai ítéleteitől életrehíva, hanem irodalmi elveknek, sőt átgondolt irodalomelméleti álláspontnak funkciói. Az irodalomtörténet *tudósa* itt az irodalomtörténet *filozofusává* emelkedett.

És mit tár föl Négyesyből, az emberből, a Pintér-bíráló? A bátorságot és őszinteséget már említettem, kívülük csak egy vonásra utalok, a legfontosabbra. Ez az a lelki finomság, amellyel elvette bírálóának élet. Bókok ostyájába rejteni a hibáztatás érdes porait könnyű mesterség, de nem illett volna Négyesy

egyenes, férfias jelleméhez. Más utat választott. Azzal a tapintattal, amely a jóságnak és az értelemnek az eredője, magyarázatot keresett a könyv hibáinak és fogatkozásainak megértésére, — mert amit megértünk, azt meg is bocsátjuk! Megkereste először a munka célkitűzésében azt a pontot, ahonnan nézve gyöngéit árnyékba vonják jelességei. Úgy látja, hogy Pintér elsősorban az irodalomtörténet terén eddig végzett szellemi munkát akarja összefoglalni s a hozzá tartozó tudományos apparátust rendbe szedve, a további munkálatok számára hozzáférhetővé tenni. A könyv törzsanyaga tehát: az *irodalomtörténeti* anyag rendszerezése, s ez, a magyar irodalomtörténet *kézikönyve*, kitűnő. Amit a munkában hibáztatni kell, az mind abban a többletben kerül elő, amellyel Pintér a *kézikönyvet* megtoldotta, a *vezérszövegben*, az *irodalom* jelenségeinek rendszeres bemutatásában, jellemzésében és értékelésében. Rendkívül szellemes fogás! Megcseréli a lényeges és a járulékos elem szerepét s ezzel elveszi a hibáztatás keserű ízét, hiszen ami fogatkozás a *könyvben* van, az mind az *irodalmi* és nem az *irodalomtörténeti* tárgyalás folyamán bukkan elő.

De még a *vezérszöveg* fogyatékoságára is keres Négyesy gyöngéd lelke mentséget. Hogy találjon is, hőse lelkének mélységeibe száll le, oda, ahol tudós valójának gyökerei erednek. Megállapítja, hogy Pintér Jenő képzetvilágának, lelki alkatából következően, centrális elme a valóság, a tények, az adatok, nem pedig a kategoriák és normák; tudományos egyéniségének *faculté maîtresse*-e a történeti szemlélet, s érdeklődését még inkább ebbe az irányba terelte az a tudományos iskola, amelyen keresztül ment, művelődéstörténeti tanulmányai, s ezúttal „ez az izmos szellem a maga tehetségének eddig ki nem fejtett és eléggé nem gyakorlott oldalait akarta foglalkoztatni és bemutatni“. Pintér érezte magában az esztétikai ítélő erőt, s mint Ádám a földi salakból, ő is a konkrétumok világából magasabb körökbe, a szellem világába vágyott: történeti összefüggések vizsgálata helyett szellemi kapcsolatok teremtésére vállalkozott, s a történeti nézőpontot föleserélve az esztétikaival, rideg ténymegállapítások helyett értékítéleteket akart adni, újszerűeket vagy éppen újakat. Hogy azután „a sok adatteher emelgetéséhez szokott ujjak nehezen nyerték vissza érzékenységüket és hajlékonyságukat; a képekben sok az elrajzolás“ — az óhatatlan következmény, s a hibáztatásban benne rejlik a mentség is.

Négyesynek most idézett mondata frappáns: egypár szóban a képzetek egész sora, egy szemléletességével megkapó képben egy mélyen megalapozott értékítélet. Nem áll egymagában, akárhányat ideírhatnánk melléje. Csak úgy találomra: „Minden író egy-egy energetikai csomópont, sokféle szál fut benne és sokféle szál indul ki tőle“. Vagy: „Pintér történeti távlata... a jelenkor íróival szemben abban áll, hogy magát félig-meddig a jövőbe proiciálja, illetőleg a jelent egy kissé visszagördíti a multba, s a mai irodalom jelenséget praeteritumos igealakokkal beszél el“. Ezek a fényes csillámok a bírálat közetében rávezetnek arra a nemes ércere, amely benne rejlik: a művészetre. A tudós és az ember profilja mögött kivillan a bírálatból egy harmadik: a művésze. Négyesy itt is, mint minden írásában, a stílus művésze. Mestere az előadásnak: mindig az a szó, az a fordulat kerül a tollára, amely gondolatát a legvilágosabban, leghatározottabban fejezi ki, s minden mondatát súlyossá teszi a tartalma, könnyűvé a tolmácsolás módja. Íz, szín, tűz van Kazinezy szerint a versben, ha mesteri mű, — de Négyesy prózájában is: az is mesteri.

Vajjon ez a stílus pusztán a Négyesy lelkében intuitive dolgozó művészi erőknek, hogy az ő nyelvén szóljak: „energetikai csomópontja“? Korántsem. A gondolatot megjelenítő, megelevenítő, színező erőn kívül közrejátszik stílusának kiformálásában a tudósnak széleskörű és mély erudíciója, amely előbb kicsiszolja a képzeteket, hogy belesimuljanak a mondatszövedékbe, és belejátszik az ember gazdag szellem- és érzésvilága, amely az élet melegét árasztja el a holt formákon.

Így a tudós, az ember, a művész elkülönítése Négyesy kritikájában mesterséges abstrakció. A kritikusan nem jelenik meg külön egyik sem, csak együtt a három, az az oszthatatlan értékes egyéniség, akinek mi Négyesy Lászlót ismerjük.

Négyesy László a tanárképzés szolgálatában.

Írta: CSÁSZÁR ERNŐ.

Nem azzal a szándékkal vesszük kezünkbe a tollat, hogy Négyesy Lászlónak a tanárképzés egész területén kifejtett működését tárgyaljuk: csak azt a munkásságát iparkodunk némiképen megvilágítani, amelyet a gyakorló tanárjelölteknek a tanítás munkájába való bevezetésében fejtett ki, azokat az útbaigazításokat, böles tanácsokat ismertetni, amelyekkel a magyar művelődés leendő apostolait pályájuk kezdetén ellátta. Vezetőfonalul a Budapesti gyakorló-középfiskola régi jegyzőkönyveit vesszük kezünkbe, amelyek húsz esztendőös vezető-tanári munkájának igen sok eszméjét őrzik.

Négyesy László 1891 szeptemberében foglalta el a gyakorló-gimnázium magyar-latin nyelvi tanszékét, amelyre hat pályázó közül¹ őt tartotta legméltóbbnak a kultuszminister. Új munkakörében sokáig mind a két szaktárgyát tanította, bár tudományos működése kívül esett a latin filológia körén, s az iskolának is volt több klasszikus filológusa, akik magyar nyelvet is tanítottak (Gyomlay, Csengeri, későbbben Geréb). Pedig Négyesy első-sorban a magyar nyelv tanárának vallotta magát: kitűnik ez abból is, hogy a gyakorló-iskolában szokásos *bemutató tanításai* tárgyául csak magyar nyelvi anyagot választott. Csupán a későbbi években szentelhette magát teljesen a magyar szakos jelöltek vezetésének.

Hogyan oldotta meg Négyesy ezt a feladatát, azt nemcsak a keze alatt tanárrá formálódott jelöltek tanuságtételeiből ítéltjük meg: van erre aktaszerű bizonyítékunk is azokban a jegyzőkönyvkötetekben, amelyekbe a tanári kar heti, módszeres értekezletein elhangzott felszólalásokat jegyezték be. Ezekben a konferenciákon a vezetőtanárok bemutatóelőadásait és a jelöltek próbatanításait beszélték meg, valamennyi tanár és jelölt jelenlétében. Ezek a jegyzőkönyvek sokszor bizony gyakorlatlan

¹ 1. Halász Ignác, székesfehérvári főreálisk. tanár, 2. Kalmár Elek, löcsei főgimn. tanár, 3. Négyesy László, szolnoki főgimn. tanár, 4. Némethy Géza, egyet. magántanár, budapesti V. ker. főgimn. tanár, 5. Ralovich Lajos, besztercebányai főgimn. tanár, 6. Versényi György, körmöcbányai főreálisk. tanár.

jelöltek zavaros munkái, mégis alkalmasak arra, hogy a feljegyzések alapján a hosszú éveken át szereplő tanárok munkáját értékelhessük, pedagógiai nézeteit, sőt tanári egyéniségét megismerjük.

Ha az 1891—1911-ig terjedő évek jegyzőkönyveit átlapozzuk, feltűnik, hogy Négyesy többi kartársaihoz képest aránylag ritkán szólal fel, főképen akkor, mikor a maga vagy a mellette működő jelölt próbatanításáról van szó.² Egyébként csak olyankor vesz részt a megbeszélésben, ha a magyar nyelvről van szó, vagy a jelölt tanítás közben vétett a nyelvhelyesség ellen. Ezek a felszólalásai is rövidek és a nyújas felvilágosítás hangján szólnak. Módszertani kérdésekről folyó vitákba csak akkor bocsátkozik, mikor a maga ügyében kell nyilatkoznia. Ilyen alkalmakkor fejtette ki a magyar nyelv tanítására vonatkozó nézeteit, útbaigazításul a pályakezdő tanárok számára. Ezekből a fejtegetésekből ismertetjük kivonatossan azokat az általános érdekűeket, amelyekből felvilágosítást nyerhetünk tanári működéséről.

A *nyelvtan* tanítására vonatkozóan megállapítja, hogy az első és második osztályban a nyelv jelenségeinek megfigyeltetése a tanítás célja s bár a megfigyeltetés mellett már a nyelvbeli tények némi rendezése sem hanyagolható el, az állandóbb jellegű rendszerezés a harmadik év feladata. Az első évben a megfigyelés a mondatból indul ki, de ezen a fokon inkább az alaki elemek lépnek előtérbe, a második osztályban pedig a jelentéstani elemek kerülnek sorra. Fel kell kelteni a tanulóknak az érdeklődést az anyanyelv tényeinek megfigyelése iránt s irányt kell szabnunk ennek az érdeklődésnek. Evégből szükséges, hogy a jelenségek megfigyelése mellett bizonyos csoportokba is soroljuk azokat. Három lényeges dologra kell ügyelni a nyelvtan tanításában: 1. a magyar nyelv a tanulók anyanyelve, tehát már tudják; 2. a nyelvtan sem ismeretlen előttük, hiszen már az elemi iskolában tanulták; 3. egyidejűleg más nyelvet is tanulnak, a latint. Ebből folyik, hogy a tanulóknak már meglevő ismereteit nem szabad elhanyagolnunk, ha azon-

² Négyesy maga a következő alkalmakkor tartott bemutató tanítást: 1892 január 27. II. oszt. (Tompá: *Kenyérkő*), 1893 december 15. IV. oszt. (*Toldi*, IV. ének), 1894 október 17. V. oszt. (Arany: *V. László*), 1897 február 20. I. oszt. (Arany: *Rege a csodaszarvasról*), 1899 november 14. II. oszt. (állandó határozók), 1901 december 3. IV. oszt. (*Toldi*, VI. ének), 1902 október 27. I. oszt. (beszéd-részek).

ban tévesek, ki kell igazítanunk, mert enélkül az appercepció nem lesz tiszta. Abból pedig, hogy a tanulók a nyelvet már ismerik, az következik, hogy nagyobb szabadsággal rendelkezünk, mint a latin nyelv tanításában, sok analógiára hivatkozhatunk, tömörebbé tehetjük a tanítást. Végül, mivel a latin nyelv tanítása párhuzamosan halad a magyaréval, tanításunkban egyfelől anyagot készítünk elő a latin oktatás számára, másfelől érvényesítenünk kell a magyar nyelv tanításában azt, amit a tanulók a latinban előbb tanultak.³

A nyelvtan tanításában, úgy látszik, leginkább a *határozók* tanításának kérdése foglalkoztatta. Iskolai nyelvtanából általánosan ismert az a rendkívül logikus felosztás, amely teljességével és alapjának egységével felette megkönnyíti a határozók kategóriáinak tanítását. Azonban éppen a tanári értekezleteken erről a tárgyról tartott előadásai meggyőzően bizonyítják, hogy a kérdés megoldása sok tanulmány és hosszú eszmélkedés eredménye. Három ízben is beszámol arról, hogyan tanítja a határozókat.⁴ Első feladatunk — mondja Négyesy —, hogy megértessük a fiúkkal, miért kell a mondatrészek közül éppen a határozókkal foglalkoznunk a legtüzetesebben. Ezt úgy magyarázzuk meg nekik, hogy összevetjük a határozókat a többi mondatrészrészrel s az összevetés alapján megállapítjuk, hogy ezek jelentése a mondatban sokféle lehet. A tanulók egy olvasmányból összegyűjtik a határozókat, azután közös munkával csoportosítják. Ez a csoportosítás azonban nem lélektani elvből vagy kategóriából indul ki, hanem magából a nyelvből. Sokkal helyesebbnek tartja ezt a konkrétumok (jelek, ragok) szerint való csoportosítást, mint bármely más kategória szerintit. Majd azt vizsgálják meg, mit határozunk meg azokkal a jelekkel. A helyhatározók megismerése után kerül sor a többiekre, amelyeket szintén csoportosítani kell valahogyan. Ehelyütt azt tesszük vizsgálat tárgyává, lehet-e a helyhatározókat valami módon kapcsolatokba hozni az időhatározókkal. Azt tapasztaljuk, hogy az egyes exponensek funkciója ugyanaz lehet, pl. mind a két esetben a történés folyását vagy irányát jelölik meg. Ezután kerül a sor az úgynevezett körülményhatározókra. Itt az elvont határozókat vizsgáljuk: így haladunk át lassankint az érzékiről a legelvontabbra. Éppen az a titkuk a határozóknak, hogy nem

³ 1907 április 19.

⁴ 1899 november 16, 1902 január 21, 1908 január 17.

merev kategóriákban helyezkednek el, hanem élénkek, elevenek: valóságos bolygórendszer, amely rendkívüli változatosságban mutatja be magát. Ebben rejlik a mondatok nagy élénkségének, jelentésváltozásainak magyarázata is. A nyelv folyton idomul, fejlődik s ebben a határozók egyik legélénkebb s leghatározottabb eszköze.

A nyelvtanítással kapcsolatban a nyelvész-tanárjelöltekről is van egy, ma is helyálló megállapítása: az egyetemről általában szép nyelvészeti készséget hoznak magukkal, de felfogásuk a nyelvre vonatkozólag néha egyoldalú, szakszerűen nyelvészeti, gyakorlati érzékük kevés. Megtanulják az indukeió értékét is a tanításban, de mégis elvontan alkalmazzák, nem a tanulók ismereteinek megfelelően. Másik hibájuk, hogy hajlandók igen elaprózni a dolgot, mélyen elmerülnek a részletekbe.⁵

Az *olvasmányok* céljáról, tárgyáról és tanításáról is számos megbeszélésen vázolja nézeteit. Tanulságosak ezek a fejtegetések, de ehelyütt csak a *Toldi* tanításához fűződő néhány gondolatának⁶ ismertetésére szorítkozunk. Nagy szeretettel tanította ezt a tárgyat s két ízben is választotta nyilvános tanítása tárgyául. Ennek a műnek jelentőségét a középiskolai tanításban a következőkben állapítja meg: a IV. osztályú tanulók lelki fejlettségének megfelelően olyan lelki állapotokat mutat be, amelyek már nem tipikusak többé, de nem is nagyon bonyolultak. Hősében a magyar fajnak egy, testi-lelki tekintetben igen nevezetes ideálját ismerjük meg. A költemény szerkezet és előadás tekintetében remekmű, gyökeresen magyar nyelve pedig hatalmasan mozdítja elő a tanulók szókincsének gazdagodását, nyelvérzékük erősödését. Mindezeknél fogva nagy áldás az iskolára.

Magát a költeményt a következő módon szokta tárgyalni. Először minden éneket bemutat maga a tanár egészen, kellő hangsúlyozással, sőt némi érzelmi színezéssel, hogy lélek is legyen olvasásában. Majd a tanulókkal olvastatja el részenként. A nyelvi és tárgyi nehézségek és sajátságok megbeszélése után következik a situációk kiszínezése és a lelkiállapotok átértése, illetőleg átéreztetése. Erre már itt kell a tanulókat rászoktatni, mert az irodalmi tanítás már itt kezdődik meg. Miután így végimentek az éneken, sor kerül az ének tartalmi összefoglalására, melynél a szempontok ezekben a kérdésekben fejeződnek

⁵ 1907 április 19.

⁶ 1893 december 5, 1901 december 3, 1904 március 5.

ki: mennyivel haladt a történet? mi újat tudunk meg a személyekről s egyáltalán mi újat tartalom tekintetében? A költemény tárgyalását az egésznek összefoglalása fejezi be. Az 1903—4. tanévben ezt a munkát kiváló jelöltje, Horváth János végezte el, kinek a tárgyra vonatkozó, mintaszerű preparációja az iskola ez évi értesítőjében meg is jelent.⁷ Maga Négyesy is fűzött néhány reflexiót Toldi jellemének összefoglalásához: Ő az egész embert, a nevezetes mesének nevezetes hősét akarja láttatni, mindamellett úgy, hogy az összesített kép megrajzolása alkalmával is tekintettel legyünk azokra a mozzanatokra, amelyekben át egénisége szemünk előtt kibontakozik. Fölvetette magában azt a kérdést, hogy milyen eredménnyel járna a kezdő- és a véghelyzet összehasonlítása. Hogyan jutott Miklós onnan ide? Milyen erőket vitt a küzdelembe? Így, véleménye szerint, világosan kitűnnek a hős nemes lelki hajlandóságai.

A *Toldival* kapcsolatban tett még egyéb igen megszívlelendő megjegyzést is. Figyelmébe ajánlja a kezdő tanároknak, hogy kíméljék meg a Toldit is, más költeményeket is a nyelvtani apróságok feszegetésétől; a fiúkban naív lelkesedést kell kelteni Toldi iránt stb.

A *poétika* tanításáról csak egy ízben⁸ nyilatkozott Négyesy, midőn e tárgy tanításának azt az újszerű módját ismertette, amellyel először Kármán Mór tett kísérletet az 1896—7. tanévben. Az új kísérlet lényege abban van, hogy nem esztétikai principiumokból törekszik a költői alkotások törvényeit levezetni és azután ezekhez a hazai és a külföldi irodalmakban példákat keresni, hanem történeti alapon indulva, bemutatja az egyes költői alkotásokat, amint felmerültek, egymásra hatottak és különféle korokban különbözőképpen kialakultak. Ennek a kísérletnek megtestesülése a *Poétika* c. tankönyve, a magyar tankönyvirodalom egyik remeke.

A poétikával kapcsolatban az *irodalomtörténet* tanításáról is nyilatkozott ez alkalommal. A poétika roppant anyagának letárgyalása — úgymond — akárhányszor meggyőzte őt arról, hogy a magyar irodalomtörténet tanítására sem kell két évet szánni, ha az V—VII. osztály retorikai és poétikai tanítása kellő történeti alapon nyugszik s így az irodalom nevezetesebb ter-

⁷ Toldi Miklós. Tartalmi összefoglalás, különös tekintettel a lelki motívumokra. Gyakorló-főgimn. 1903/4. tanévi értesítő.

⁸ 1899 február 9.

mékeit már előre megismerteti. Ez a nézet megfelel ugyan a gyakorlógimnázium szellemének, azonban Négyesy később megváltoztatta. Midőn néhány év múlva jelöltjének, Kéky Lajosnak, irodalomtörténeti tárgyú órája került tárgyalásra,⁹ Négyesy, a vezetőtanár, kifejti, hogy ennek a tárgynak célja és berendezése sokat változott az 1903-i tanterv által. Azelőtt az egész magyar irodalomtörténet tanítása az idő rövidege miatt ügyszólván nem tehetett mást, mint rendszerezte és némiképen kiegészítette a retorika és poétika tanításában és az ezeket megelőző évek olvasmányi anyagában nyújtott ismereteket. Most van idő a részletes tárgyalásra, de még mindig fontos kérdés, hogy mit tanítsunk. A felelet: irodalmat tanítsunk történeti keretben. Azonban nem szabad jelentéktelen íróknál időznünk, hanem főképen azokat az írókat kell az iskolában részletesen tárgyalni, akiknek hatása tartós, sokáig ható volt. Itt Gvadányit említi példának (rőla tanultak a megbeszélte leckén!): nem nagy író, de jellemző, mert típus és a legkevesebb rafinériával nagy hatást gyakorolt; a faji érzés éppen őnála kezd nemzetivé lenni, mert látja, hogy a magyarságnak nemzeti hivatása van.

Az irodalomtörténet tanításával kapcsolatban szól a tankönyv használatáról is. A tankönyvben van elmélet és olvasmány: ő mind a kettőt használja, s sokszor csak ezzel kell beérni. Az olvasmány anyagot nyújt, az elméleti rész pedig az összefoglalásnál tesz jó szolgálatot. Az egyes órák anyagának előkészítése úgy történik, hogy előre kitűznek egyes szempontokat, azután a tanulók elolvassák a könyvből a kijelölt részt, az iskolában pedig megbeszélik és összefoglalják.

Az életrajznak a tárgyalásba való beleillesztésére két mód van: vagy a tanár maga mondja el az életrajzot, vagy a tanulókkal állítja össze. Kezdetben a tanár adja egy kidolgozott egységben az író életrajzát, hogy a fiúk kapjanak követendő mintákat. A másik módot, az életrajznak a tanulókkal való összeállítását, az a vád éri, hogy a sok kérdés miatt az anyag felaprózódik és a tanulók nem sajátítják el az összefüggő előadást. Éppen ezért felváltva mind a két módszert kell használni.

Az irodalom tanításával szorosan kapcsolódik a *kötelező olvasmányok* kérdése. Egy szülői értekezleten előadást is tar-

⁹ 1905 március 31.

toit erről a tárgyról s a gyermeki lélek alapos ismeretével mutatott rá, hogy a házi olvasmány elveszti varázsát, ha tanári parancs teszi kötelezővé s abban a véleményben van, hogy csak a szülői ház bevonásával lehet a problémát megoldani.¹⁰ Úgy látszik azonban, hogy nem a legbiztatóbb tapasztalatokat szerezte ezen a téren, úgyhogy évek mulva egy módszeres értekezleten¹¹ újra felvetette a kérdést, de kielégítő megoldást nem talált.

Bizonyos, hogy Négyesy tanító eljárása a gyakorlógimnázium szelleméből fakadt. Az itteni módszert teljes lélekkel értékelte s ennek a nagyrabecsülésnek kifejezést is adott, midőn egy alkalommal buzdító szavakat intézett a jelöltekhez, hogy e mellett a módszer mellett szálljanak bátran sikkra oly iskolákban is, melyeknek esetleg kifogásuk volna ellene,¹² azonban az iskola hagyományainak nem volt kritikátlan tisztelője: ahol jónak látta, eltért tőlük.¹³ Sokkal erősebb tanári egyéniség volt, sokkal önállóbb gondolkodó, hogysesm rabja lett volna egy tőle független rendszernek.

Az eddigiekben ismertetett, javarészt metódikai jelentőségű gondolatoknak számát még szaporíthatnók, de talán ezekből is alkothatunk magunknak képet Négyesyről, a gyakorlóiskola tanáráról, a magyar nyelv tanításának mesteréről, aki sokat elmélt azon, hogy mit, miért és hogyan tanítson, s ránevelte a gondjaira bízott ifjú tanárokat is az elméltetésre. Gondolatébresztő hozzászólásai, a tárgya iránt való szeretetéről és tanári nemes becsvágyából eredő módszerkeresése, nagy szolgálatokat tettek a magyar nyelv tanítása ügyének, s ez a hatás, ha pontosan nem is mérhető meg, mégis a középiskola valamennyi magyarnyelvi tanárán, közvetetlenül vagy közvetve, érezhető. Ennél szebb eredményt gyakorlóiskolai tanár nem érhet el.

¹⁰ Gyakorló-főgimnázium 1901/2. évi értesítője. 3. l.

¹¹ 1910 április 15.

¹² 1909 október 29.

¹³ 1902 október 27.

Négyesy László és XVI—XVII. századi irodalmunk.

Irta: DÉZSI LAJOS.

I.

Négyesy László magyar nyelvésznek készült s már ifjonta eljutott odáig, hogy a szegedi nyelvjárásról írt értekezésével elnyerte az Akadémia Sámuel-díját. Ez a jutalom szokta kiemelni a kezdő nyelvészeket ifjú szaktársaik sorából. Itt is lett volna jövője, de azért átesapott a verselmélet és verstörténet terére. A magyar nyelvészettel való beható foglalkozás rákényszeríti nyelvészeinket a régi magyar irodalommal való foglalkozásra. A verstannak már kevesebb köze van a régi magyar irodalomhoz, de azért mégis van, mivel a mértékes verselés története a XVI. századig nyúlik vissza és Balassának is elég változatos versformái vannak. A magyar vers történetével kapcsolatban foglalkozott Négyesy először a régi magyar irodalommal, t. i. a Nyelvtudományi Közlemények 1895. évfolyamába írt egy becses értekezést *A könnigsbergi töredék versmértékéről*. Később a *Mária-siralom* vitás szavaihoz is hozzászólt. *A mértékes magyar verselés története. A klasszikai és nyugateurópai versformák irodalmunkban* (1892) című műve, melyet a Kisfaludy-Társaság a Lukács Krisztina-díjjal tüntetett ki, már behatóbban foglalkozik Sylvestertől kezdve Ráday Gedeonig az antikizáló verselőkkel és a későbbiekkel is. Milyen alapos és gondos ez a munka, arról akkor győződünk meg igazán, ha összevetjük Virág Benedeknek „Magyar poeták, kik római mértékre írtak 1540—1780“ (1804), vagy Toldy Ferenének „A deák szabású magyar versek története“ (1843) című sovány vázlatával. A régi magyar irodalomtörténet körébe vágó értekezése: *A magyar költészet eredete* a finn-ugor költészet analógiájából magyarázza költészetünk eredetét. Egyetlen helyes mód arra nézve, hogy némi fogalmat nyerjünk a magyar ősköltészetéről. A finn-ugor költészetben virágzik az epika, a vogul és osztják nép kivételével virágzik a líra is, tehát virágozhatott nálunk is; az alliteráció és parallelizmus uralkodó formai jegy s megvan a többi finn-ugor népeknél, megvan a régi magyar szólásmódok-

ban, meg kellett lenni az ősmagyar költészetben is. Tovább megy *Árpádkori kompozíció* című értekezésében, melyben krónikáink kerekded elbeszéléseiből állapítja meg, hogy kialakulófélben volt nálunk a magyar királymondakör.

II.

Szükség volt néhány vonással vázolnunk Négyesy Lászlónak a középkori magyar irodalom iránt tanusított mélyreható érdeklődését, hogy ezzel is rámutassunk, milyen szoros összefüggés van a régi magyar irodalmat a maga egészében vizsgáló szaktudós gondolkodásában. A XVI. és XVII. század irodalmát — egyes igen fontos témáiban — hasonló alapossággal tette vizsgálat tárgyává.

A Beöthy—Badics-féle Magyar Irodalomtörténetben két becses idetartozó értekezése jelent meg: *A XVII. század vallásos irodalma. Szenci Molnár Albert, Geleji Katona István, Káldi György és A XVII. századi széppróza és színészet*. Mind a kettő minden kérdésre kiterjeszkedő és a legújabb kutatások eredményeit felhasználó dolgozat. Ugyanezt lehet mondani az e kötetben megjelent más három értekezéséről (A nemzetietlen korról, A deákosokról és Berzsenyi Dánielről) is. A régi magyar irodalom történetével foglalkozó értekezései között különös figyelmet érdemel *Az ős Toldi* című értekezése (a Magyar Múza 1920. évfolyamában), melyben a Toldi-monda Ilosvai előtti kompozíciójával foglalkozik és megállapítja, hogy az két bonyodalmu elbeszélés volt.

Négyesy korábbi nyelvészeti működése arra volt jó, hogy kifejlesztette benne a filológiai akribéiát; hogy ez mennyire fontos és szükséges a régi irodalmi szövegek kiadásakor, azt éppen Négyesy legalaposabb régi magyar irodalomtörténeti művéből, a Zrínyi költői műveinek kiadásából látjuk, mely mint *Gróf Zrínyi Miklós művei* I. kötete a Kisfaludy-Társaság jobb sorsra érdemes Nemzeti Könyvtárában jelent meg (1914).

Sem a Kazinczy Ferenc Zrínyinek Minden Munkáji (1817) című kiadása, melynek már a címe is hibás, mert a „Szigeti veszedelmen“ és „Elegyes verszeteken“ kívül csak az Afium van meg benne; sem a Székács Pálé (1847), sem a Toldy- (1853) és Kazinczy Gábor-féle megújított helyesírású, sem a Greguss Ágost-féle (1863) önkényes verselési, nyelvi és stiláris változtatá-

sokban bővelkedő kiadás nem felelt meg a filológia követelményeinek. Midőn a Szigeti Veszedelem kézírata a Zrínyi-könyvtárból előkerült, érthető volt az az óhaj, hogy ennek tekintetbevételével készüljön egy új kiadás, mert ebben érdekes szövegrészletek vannak, melyek a nyomtatott kiadásba nem kerültek belé, de az eposz keletkezésére nézve fontosak. Ennek kiadására Széchy Károly készült, de mivel jegyzeteit már nem készíthette el, tulajdonképpen a legfontosabb résszel adós maradt, t. i. sokat változtatott a szövegen és a változtatásairól bizonyára a jegyzetekben adott volna számot s így nem tudjuk, miért tért el az eredeti szövegtől?

Négyesyre hárult a feladat, hogy a Szigeti Veszedelemnek Zrínyihez méltó kiadását készítse el. Ezt a feladatot páratlan gondossággal, minden részletre kiterjedő figyelemmel végezte el. Elkezdve a címképen, annak magyarázatán, egész a kéziratban fennmaradt „Újabb versek“-ig mindent megtalálunk itt. Nincs is olyan Zrínyi költői műveivel kapcsolatos kérdés, amire ki nem terjeszkedett volna, amit meg ne magyarázott volna. Amit pedig a szövegkritikáról mond és eljárásáról beszámol, rendre felsorolva először az igazítást és olvasást, másodsor a meghagyott sajátosságokat, harmadszor a kézirat eltéréseit: az régi magyar írók művei kiadásában bizvást mintául szolgálhat. Természetesen a kiadást részletes bibliográfia egészíti ki. Még csak azt említjük meg, hogy szakemberek előtt nem volt meglepetés, hogy Négyesytől ilyen mintaszerű kiadást kaptunk, t. i. Ráday Pál (1889), báró Amade László (1892) és Faludi Ferenc versei (1896) kiadása után erre el lehattunk készülve. Hogyan készültek e kiadások, a kéziratok gondos egybevetésével és kritikájával, erről is szeretnénk megemlékezni, de ez már nem a mi feladatunk.

Négyesy László külföldi kapcsolatai.

Irta: FARKAS GYULA.

A magyar irodalomtörténetírás — legnemzetibb tudományunk — osztozkodik klasszikusaink sorsában: hatása alig terjed túl a magyar nyelvterület határain. Nemesak a magyar nyelv izoláltsága köti meg, hanem talán még inkább a külföld közönye. Toldy Ferenc még jónak látta, hogy — akáresak előzői — irodalomtörténeti kézikönyvét 1828-ban német nyelven jelentesse meg. Nemesak befelé kívánt vele hatni, hanem kifelé is hírt akart adni a magyar irodalom gazdag multjáról és fellendüléséről. Száz évvel ezelőtt ez még természetes volt. Nyugati népeiben még megvolt az univerzális érdeklődés és hazánk megismerése az ismeretlen ország felfedezésének ingerével hatott. W. v. Humboldt, J. Grimm, Fr. Schlegel magyarul tanultak és egy angol, Bowring, magyar költői antológiát adott ki, melyre az angol nemzet legkiválóbb szellemei siettek előfizetni. Nálunk meg szívesen megbocsátották az írónak, hogy németül írt, ha csak a magyar kultúra jóhíréért segített terjeszteni a külföldön.

A mult század közepe óta a helyzet megváltozott. A nemzeti érzés hatalmas fellendülésével együtt járt a magyarnyelvűség követelménye a szellemi élet minden területén. Nemesak Gyulai, Beöthy írták már *csak* magyarul műveiket, hanem Toldy is. A magyar irodalomtörténetírás elszigetelődött, akár csak a magyar irodalom. Petőfi, Jókai még csak keresztültörték ennek az izoláltságnak kínai falát, de Arany János már ismeretlen maradt. A külföld érdeklődése ellanyhult. Bécs, mely eddig szívesen közvetítette a magyar szellem értékeit a nyugati művelődés számára, bezárta kapuit a „rebellis“ magyarság előtt. A magyarországi németiség, leghűségesebb kulturközvetítőnk, pedig csakhamar megmagyarosodott. Hiszen jellemző, hogy még germanisztikai tanulmányok is évtizedeken át csak magyar nyelven jelentek meg és legfeljebb csak kritikák útján váltak a német tudomány előtt ismeretessé. A magyar irodalomtörténetírás hatalmas összefoglaló művei, melyeknél jobban kulturánk magyar szintjét mi sem bizonyítja, még ennyi figyelemre se igen számíthattak. Jelentek ugyan meg alkalmilag

magyar irodalomtörténetek idegen nyelven (Schwicker, Riedl, Kont, Katona—Szinnyei), de ezek elvesztek sokkötetes sorozatokban.

A magyar irodalomtörténetírás valahogyan a tudományos élet nemzetközi organizációjából is kimaradt. Tartatnak történeti, nyelvészeti, germanista, romanista, szlavista, finnugor világkongresszusok: a magyar irodalomtörténész sehol sem találja meg helyét (hacsak romanistáink vagy germanistáink nem képviselnek bennünket). Szláv tanszék minden nagyobb nyugati egyetemen van (Bécsben és Grácban a XVIII. század óta), magyar még Bécsben sincs, rövid ideig Párisban volt, most meg csak egy van, Berlinben. Pedig volna mondanivalónk a külföld számára. Büszkén mutathatnánk Pintér Jenő külföldön is pártját kereső összefoglaló művére, Horváth János magyar elvű módszerére vagy Thienemann irodalomelméletére. A környező román és szláv népek irodalma a mienk nélkül meg sem érthető. Az ifjú irodalomtörténetíró nemzedék érzi is a magyar szellemi expanzió szükségességét (megtanította rá a világháború). Elég német, francia, olasz nyelven megjelenő folyóiratainkra utalni.

Ezen törekvés méltán tiszteli Négyesy Lászlóban az úttörők egyik legkiválóbbját. Négyesy László példát mutatott, nemcsak idegen nyelven megjelent tanulmányaival, hanem talán még inkább a külfölddel szemben elfoglalt álláspontjával. Beszámolt a külföld előtt a magyar irodalom utolsó száz esztendejéről francia nyelven, angol tanulmányt írt Zrínyi Miklósról, németül ismertette magyar verstani tanulmányait. A szerbek és románok tankönyveket készítettek az övéi nyomán. Megjelent nemzetközi esztétikai kongresszusokon és gondoskodott arról, hogy világhírű külföldi tudósok Magyarországon tartsanak előadásokat. Megérezte azt, — amit Kazinczy egy századdal korábban hirdetett és ami azóta mintha feledésbe merült volna — hogy nyelvünk izoláltsága miatt szükségünk van nemcsak fordításokra, hanem személyes kapcsolatokra is, mert csak így biztosíthatjuk a külföldön a magyar gondolat diadalmas útját. Egész lelkisége hivatottá tette őt arra, hogy tudományos életben és személyes vonatkozásokban egyaránt méltósággal képviselje a magyar szellemet.

Tudományunk külföldi őrszemei tisztelettel köszöntik a hetvenéves Négyesy Lászlóban a példaadót.

Négyesy László és XVIII. századi irodalmunk.

Írta: GÁLOS REZSŐ.

1. Toldy Ferenc a XVIII. század nagyobbik felét a kiegyezés idejében még „leketlen és zord ízlésű“ kornak nevezte, fájdalmas melabúval hanyatlást és süllyedést emlegetett. Beöthy e kort nemzetietlennek nevezte. Ha a kutatók előtt ma a barokk fejlődésnek — úgy vélem — igazabb értelmezésével, egy nagyszerű kultúra körvonalai kezdenek kibontakozni, talán a két megvilágítás szembeállításával sikerül a kort jobban megbecsülő fölfogás élén Négyesy munkásságának jelentőségét kidomborítanom.

A barokk műveltség Bécsből induló első nyomai megvannak már a kath. restauráció harcok korában. Hogy az Olaszországból hazatérő Zrínyi is várát esinosítgatja, könyvtárt szerez be, ritkasággyűjteményt kezd összehordani és kertet csinál (érdekes volna tudnunk, milyen volt a Zrínyi kertje), azt kedvvel emlegeti Négyesy; de ez csak egyetlen kis emlékezetesebb mozzanat. Most, a szatmári béke után kezd a városok képe kialakulni, barokk templommal és jezsuita gimnáziumokkal, és feltörekvő kultúra éléd izzó hazafisággal. Bél Mátyásnak és tanítványainak szerepét Pozsonyban a jezsuiták veszik át és Kaprinaitól Prayig céltudatos remzeti munkálkodás, eddig soha nem látott szorgos kutatás, lázas érdeklődés és nemes vetélkedés hatja át a kor szellemét. A protestánsokkal válllvetve a jezsuitáknál is megindul irodalmunk elvilágiasodása, Faludi Ferencceel és a gráci egyetlen doktortársával, Amade Lászlóval a modern versformák művésze és a modern dal története.

Mikor Bessenyeiék Bécsbe kerülnek, az udvar káprázatos pompájában még a restauráció eszmeköre él, a barocchettónak Lombardiából, Velencéből színesedő játékaival. A református iskoláknak egészen más eszmevilágán nőtt testőrök előtt ez a szellem idegen. De közvetlenül a királynő erős katholicizmásának körében megtalálják a titkos társulatokat és a nevelkedésükhöz természetszerűen közelebbálló francia gondolatokat. Mária Terézia mellett él az idősebbik van Swieten. A barokk szellemű város

Lessinget ünnepli ennek bécsi látogatásakor (1775); és Bessenyei Metastasio pásztorjátékainak tapsol, de Voltairét olvassa. Nagyot fordult a világ. A XVII. század hagyománya szerint művelt ember az, aki vallásos. Most azt hirdetik, hogy művelt ember az, aki fölvilágosodott. II. Józsefet Martini már 1760-tól kezdve — éppen mikor gróf Teleki József Franciaországból szinte a poggyászában hozza haza Erdélybe a fölvilágosodást — Montesquieu szellemében neveli.

De nálunk a jezsuita-világ hagyományai kelleténél nagyobb lendületükből kiegyensúlyozzák a francia eszméket. A hazafiság, amely Zrínyi óta karddal és tollal való harcot jelentett német és török ellen, most a nyelv művelésének föladatává élesül. Ez a három összeható erő, a Bécesen át áradó francia eszmevilág, a barokk hagyomány és a nyelvművelés együttesen fejlődik a XIX. század nemzeti kultúrájává. Ezek teremtik meg a biedermeier-kor dinasztikus érzelmű városi polgárának szemléletét: hazájának és városának veleszületett, tisztességéhez tartozó szeretete és a kultúrkérdéseknek természetes, majdnem naiv tisztelete velejáírói a maga nyárspolgári, de becsületos törekvéseinek. A könyv a XVIII. század dereka óta világi irodalmat jelent, szükséglet lett, fölvaltotta a kalendáriumokat, népkönyveket, ponyvairodalmat és kézíratos daloskönyveket, s mert többnyire német volt, íróinkban tudatos lett a magyar kultúra hiánya (ha Bessenyeieik csak a fölvilágosodást gondolták is kultúrának) és az irodalom nemzeti föladata.

Igy teremtette meg a sivárnak látszott, mert eléggé nem ismert század egésze a barokk kultúrából a nemzeti irodalmat. Jobb megértéssel, helyesebb megvilágítással a kutatás lassanként megismerte a kultúrát teremtő eszméknek, mint eddig nem ismert hormonoknak nyüzsgő harcát, amelyből összefüggően és egyre erőteljesebben domborodtak ki a nemzeti mozzanatok — ahogyan először kiélesedve a barokkban Zrínyi óta megmutatkoztak, a fölvilágosodással megerősödtek és a XIX. században Kisfaludy Sándorral és Csokonaival új jelentést kapva, új irányokba térültek. Náluk hangzottak a barocchetto utolsó rezgései.

A XVIII. század magyar irodalmának fejlődésében ma tehát a következő mozzanatokkal számolunk: 1. a barokkvilág összefüggő továbbfejlődése; 2. az irodalom elvilágiasodása; 3. a nagy eszmeváltozás; 4. az irodalmi tudatosság kialakulása; 5. összehangzó nemzeti továbbfejlődés.

2. Ugyanaz a Toldy Ferenc, aki a XVIII. század első felét lélek nélkül valónak mondta, már *A Magyar költészet történetében* (1854) érezte a szellemi fejlődésnek valami összetartozását Zrínyitől Kisfaludy Sándorig: így csoportosította munkájának második felét. Zrínyitől Kisfaludy Sándorig, Csokonaiig — ez az a kor, amely felé Négyesy László figyelme közel félszázadon át legtöbbször és a legnagyobb érdeklődéssel fordult. Mikor az a nemzedék, amely ma átértékelésnek nevezi a részletesebb és alaposabb megismerés földerítő munkáját, megszületett, a fiatal egri tanár már megkezdte ezt a munkát. Elsőnek vette észre, hogy e század nagy eszmefordulata „a szellem történetének ritkább és érdekesebb jelenségei közé tartozik“, rúgóit az okos fajszeregetben látta és szerinte az eredménye egy „új irodalmi berendezkedés, új szervezet teremtése, az *irodalmi lélek öntudatra ébredése*“ volt. Finom megérzéssel és okos következtetésekkel már ekkor megállapította a XVIII. század szellemi fejlődésének döntő mozzanatát, a tudatosságot; de nemes ízléssel fordult filológiai pontosságú részletkutatásaiban a líra felé is, hogy folytatólag Mikes Kelemen, majd Zrínyi igazi jelentőségét világítsa meg. Munkáinak oroszlánrésze tehát ennek a végtelenül színes, eleven, sokszor magasztos fejlődésnek fontosabb részleteit világította meg és Zrínyitől Csokonaiig mint a magyar fejlődés parabolájának a végtelenségéből induló és végtelenségbe törekvő vonalán biztos kézzel jelölt meg új és újabb pontokat: a parabola irányvonala az európai kultúra, gyújtópontja az ő nemes ízlésű, finom egyénisége.

A fejlődés e vonalának két nagyon nevezetes állomását — *Zrínyi-kiadását*, mert a XVI. századra tartozik, és *A mértékes magyar verselés történetét*, mert verstani tanulmányaiban alapvető jelentőségű munka — csak éppen érinthetjük: az utóbbit azért, mert vele kezdődik Négyesynek a XVIII. századot illető munkássága. A versformák tanulmányozásával járt az egész irodalom alapos átbúvárlása s már e munkák során a XVIII. század szükségszerűen a legjobban kapja meg. Azért alakulnak ki könyvének olyan nagy eszméi, amilyen „a mi szellemi forradalmunké“, amelyben „azért van valami robbanásszerű, mert különböző erők hirtelen érintkezéséből támadt: a nemzeti és a kulturális elem egyesüléséből“ — vagy olyan tömör megjelölések, amilyen a Ráday Gedeon jellemzése, aki „inkább az ízlés avatottja volt, mint a költészeté“, az olyan finom észrevételek,

hogy Kis János voltaképen Pétzeli munkásságának volt a folytatója.

3. Mikor ezt a könyvét a Kisfaludy-Társaság pályázatára írta már készülöben volt Ráday Pál munkáinak kiadásával.

Rákóczi Ferenc belső titkáranak, „a legszeretetre méltóbb emberek egyikének“, a Veresmarti Sámuel péceli pap jellemzése szerint is vérbeli, művelt cortegianónak bizonyára rokonszenves emberi vonásai ragadták meg a fiatal tudós figyelmét. Író és hőse: két nemesízlésű, melegszívű ember találkozott össze — jól esik Négyesyről összeszedegetniünk mindazt, amit ifjonti fővel ő írt első hőséről: „...finom modor, kedvesség, műveltség és szellem, ékes és elmés beszédmód, vidám szelídség, okosság és szívjóság... finom és fogékony lélek, nagy képességei... mind oly tulajdonai, melyekről emlékeink vannak“. Sem ez a szeretet, mellyel munkájához látott, sem a tekintélytisztület, amellyel az előttejárók iránt volt, nem tette elfogulttá. Bizonyos „vezérszövegeken“ még nem nőtt túl; „sivár korszak“ volt néki is még a „nemzetietlen“ kor, „oázis“ annak három nagy poétája, — pedig már irogatta sorait a jezsuitákról, akiknek „tradícióihoz tartozott a hazafiság és irodalom szeretete“ — példájuk buzdíthatta Baróti Szabó Dávidot, hogy magyar íróvá legyen és verseit kiadja. De adataival már bátran cáfolja Arany Jánost s megalizonyítja, hogy Ráday Istenes Énekeinek költői szárnyalását, színét és illatát, jó technikáját és magyaros ütemeit érzelme és nem gyakorlata teremtette: vallásos költeményei 23 éves korából valók. Elfogultság nélkül állapítja meg, hogy Ráday Pál csak új változatokban adta a hitélet régi eszméit, de egyáltalában nem adott új lendületet az énekköltésnek; komor szellemű énekei távolmaradnak vidám, gyermeketeg egyéniségétől, még őszinte buzgósága is, a zsoldárok stílusában, csak kölesönzött hangokban és formákban jut kifejezésre, énekeinek eszmekegőre, szerkezete, kifejezőkészlete éppen olyan hagyományosak, mint dallamai; még versformái sem újak. Ráday már fiatalon is jártas stilisztá volt, szenvedélyes irogató, akiben rétori öntudatosság élt. A költőt tehát az irodalomtörténet eladdig a kelletténél többre, a prózaírókat nem méltatta eléggé. Pedig Négyesy szerint Ráday Lelki Hódolásának stílusa tiszta, választékos és ihletett, nyelve szép és kifejező, mondatai kereken és simán peregnek — Ráday költő, de nem kiválólag az. Az énekköltés folytonosságába is beilleszti és észreveszi himnuszain a középkor katolikus eszmevilágának

nyomait; de a *Recrudescunt vulnera inclytæ gentis...* szerzőjében a magyar prózának is egyik mesterére ismert. A kép, amelyet Rádayról adott, teljes és teljességében más volt, mint amilyenek addig látták.

Ennyi bátor, új megállapítás mellett arról talán nem is kellene szólunk, hogy a kiadás filológiai pontossága, megbízhatósága ma is állja helyét. A 26 éves, fiatal íróban meg volt az a biztos, művészi szerkesztőkészség, melynek külső és belső szilárdsága talán már akkor is a nagy lelki rendezettségnek megnyilvánulása, mint ahogy ebből kellett finom ízlésének és nyugodt logikájának is alakulnia.

4. Ugyanavval a módszerrel, amely Ráday-kiadásában bevált, Négyesy menten Amade László verseinek összegyűjtéséhez (1889) és kiadásához (1890) látott. Amadeval egészen más-ként állott szemben, mint Rádayval. A milieut még mindig úgy látja, mint az imént: a puszta is virágozik, írja. Egyéniségét, adatok híján, kevésbé közelíthette meg, leginkább azért, mert Véghely Dezső a családi levéltárból kapott anyagot nem adta ki és nem adta rendelkezésére. Azóta életrajzát részint Vértesy Jenő közléseiből (Véghely kiadatlan hagyatéka a Múzeumba jutott), részint máshonnan felbukkant adatokból jobban ismerjük, diákkora, mindkét házasságának története, apjához való viszonya, anyja szomorú sorsa és zárkózott viselkedése jobban megvilágosodott, tudjuk, hogy Olaszországban csakugyan katonáskodott, könnyelmű, bohém jelleme, a végletek közt hanyórázó életpályája különös részletekkel, de meglehetősen föltárult már. A kor ismerete megmagyarázza a feszült ellentétet mély vallásossága és ledér életmódja, istenes énekei és pajzán versei között. Négyesy ezekről egy emberöltőnél is több idővel ezelőtt mások hibájából nem tudhatott. Ráday-kiadásával kerek, befejezett egészet adott; Amadeval — megmondta — csak arra törekedhetett, hogy kiadása „másokat újabb kutatásokra ösztönözzön“. De meglátta Amadeban a költő nagyságát és költészetének jelentőségét. El kell olvasni, milyen kevésre méltatták Amadet Négyesy előtt s mennyire találóan más az, amit Négyesy mond Amade költészetéről. Meglátta benne a vérbeli lírikust, a par excellence szerelmi költőt — Balassától Kisfaludy Sándorig az egyetlent; megmondta, hogy Amade az erotikus líra művelője, impresszionista, a pillanatnyi ihlet költője, akinek költeményei — bár nem olyan szűkkörűek, „mint mai nap álta-

lánosan képzelik“ — egy tömegben kissé egyhangúak, egyenkint azonban újak és frissek voltak, egyéniek és közvetlenek, a maguk korában váratlanul modernek. Dalszerű alkotásai legközelebb állottak népdalainkhoz és azért népszerűek is voltak. Formai gazdasága pedig a sok Balassa-stófa után szinte forradalom volt s a Himfy-strófákkal szemben még a szertelenségig hajtott változatosság is üdítő. Csupa olyan jellemző vonás, amelyeket későbbi ismereteink kimélyítettek, de meg nem változtattak: Amade költészetének maradandó képe úgy él az irodalom történetében, ahogyan Négyessy negyven évvel ezelőtt megfestette. Ez a kiadás is teljesen kritikai volt, jegyzeteiben gazdag utalásokkal s a népi változatokkal is. Az anyagot azóta Vértesy Jenő és Erdélyi Pál gyarapították: az utóbbiakkal szemben ma is vannak kétségeink.

Amadera még egyszer visszatért abban a tanulmányában, amelyben a Képes Irodalomtörténet részére *A XVIII. századi irodalom* rajzát adta. Most már többet tudott a költő életéből is, vázlata mintha a Véghely-hagyaték egyik-másik adatát ismerné, költészetében még jobban hangsúlyozza az élmény erejét, az egyéni lendületet s a modernséget, közvetlenségét meg (helyesen) éppen Petőfiéhez méri. Már ekkor (1895) kiemeli a forma barokk ízlését — csak Amade egészében nem látja még a barokk világ emberét és poétáját. A vérbeli poéta, a költői tehetség kidomborítása azonban végképen érdeme maradt s Amade méltó ismerete, miként verseinek kiadásából eljutott a tudományos világ — a „nagy Beöthyből“ beszivárgott a nagyközönség tudatába is.

5. Faludi Ferenc prózai munkásságát is, legsikerültebben nyelvi reformjának, mintegy új fejlődés kezdetének hangoztatásával, itt jellemezte először. Ebben a dolgozatában mutatkozik először a *szépiró* Négyesy, a magyar tudományos prózának ma legelegánsabb stilisztája. Érdekes a Ráday-kötet bevezetésének még avult fogalmazásához az Amade-kötetet s ehhez a Képes Irodalomtörténet fejezetét mérni: milyen ütemben közeledik stílusának mai szépségéhez. Faludi prózájának ismertetésében stílszerű a fejlődésnek ez a lendülete. Költészetének méltatását rövidebbre szabja; formájának csak eredetiségét emeli ki s nem esiszolt dallamosságát, erős ütemét (éppen a „csekély értékű“ egyik Nádasdy-versben), de hangoztatja lírájának objektív szemléletét s ami talán a legmaradandóbb észrevétele volt

Faludi verseiben: érzelgés nélkül való természetszeretetét. Érdekes, hogy Faludi költészetéről részletesebben utóbb sem fejtette ki véleményét.

A megjelenés rendjében Négyesynek más munkái következének; de mi tárgyi összetartozásuknál fogva Faludi-kiadására és Mikes-dolgozatára térünk. A Faludi-kötetkét tíz esztendő választja el Amadejától, szerkesztésében is nagy változás mutatkozott. A kiadás befejezte a sorozatot, amelyet Négyesy Ráday munkáival kezdett, de ezúttal a hangsúly csak a kritikai közlésen volt; a rövid bevezetés csak egy kis tömör vázlata volt a legszükségesebb tudnivalóknak; az életrajzi adatok fölsorolásán túl a széppróza művelőjét domborította ki, a költőről ezúttal is keveset szólt. Faludi életének azóta pontos, adatszerű részletezését szerkesztette meg Gyárfás Tihamér, aki már — úgy nézem — kiaknázte Paintner Mihály Pannonhalmán őrzött, felében maradt, kéziratos, latinnyelvű jezsuita író-lexikonát (*Bibliotheca Scriptorum S. J.*); de költészetének is tisztább a képe s a mai fölfogásban nagyobb, sokkal nagyobb a jelentősége, mint egy emberöltővel ezelőtt Négyesy gondolta. Ma igazabban hangzik Paintner jellemzése: „Quidquid scripsit... poetica, sacra et profana, purissimo sensu, saporeque gustuosissimo scripsit. Hic summus e poëtis est, in quo consederunt Gratiae; cujus ex ore locutae sunt Musae Hungaricae; et quem in puritate, sinceritateque gustus omnium aetatum gentiumque, gustui merito opponimus.“ A század vége őt tartotta ízlésén kívül gráciájáért is a legnagyobb magyar költőnek. Kisfaludy Sándor és kortársai sokat tanultak tőle, mint ahogyan ő sokat tanult Pázmánytól, de Zrínyitől is. Népszerűségének egyik okára azonban Négyesy egy elmés magyarázatának analógiájával következtethetünk; ezt a szellemes és rendkívül találó magyarázatot Aranynyal szemben Négyesy a Zrínyi—Gyöngyösi-kérdésben fejtette ki. Nem részletezzük, csak ideírjuk a párját. Koháry István versei — miként Négyesy szerint az *Adriai Tengernek Sirenája* is — csak jóbarátok számára jelentek meg, 1720-ban; ezentúl Faludi Ferenc verseinek Révai kiadta gyűjteménye (1786) az első nyomtatásban megjelent magyar lírai verskötet. Előtte csak Baróti Szabó Dávid próbálkozásai, nyomban utána Révai Elegyes versei jelentek meg gyűjteményesen. Nyilvánvaló hogy miért tartja Kisfaludy Sándor Gyöngyösit és Faludit a legelső magyar poétáknak, miért tartják Faludit és tanítványát, Révait az első

magyar dalköltőknek. Négyesynek ez a nagyszerű gondolata a legtermékenyebbek egyike is. A világirodalom tudatos művelésének kezdetén egyszerűben megérthető Bessenyei nagyszerű hatása: eladdig egészen, de azontúl is sokáig példátlan volt, hogy valaki egy évben (1772) négy, s alig nyolc éven belül tizennyolc magyar könyvet boesásson közre nyomtatásban. Négyesynek így gyümölcsöző megállapítása egyik magyarázata Faludi nagy tekintélyének. De költészetét s különösen leíró költészetét már Császár Elemér is (1903) nyomatékosabban hangsúlyozta, verseinek szellemére Trostler-Turóczy és Kastner Jenő mutatott rá, Horváth János könyve óta pedig (1927) Faludi lírája méltó helyére jutott. Szépprózája viszont Négyesy ítéletében már 1900-ban is az volt, aminek ma tudjuk: Pázmányéhoz hasonlóan, Faludi magyar eszejárásával a magyar próza tartalmi és formai megújítása, idegen gondolatokban is magyar szín, új szín és új eszmeáradat a magyar szellemi életben. A kritikai kiadás maga pedig ma is az egyetlen biztos alap Faludi költészetének ismeretéhez.

6. A szellem, a grácia az, amit Mikes írásaiban is nagyra becsül. Rákóczi hűséges kamarásához, a XVIII. század legrokonszenvesebb és talán máig legelevenebb írójához kétízben látogatott el, mind a kétszer azzal a szeretettel és melegséggel, amely egyrészt Négyesy egyéniségéből, finom izlésével kiválasztott hőseire mindig is áradt, másrészt mint e kor legjobb ismerőjétől kijárt Mikesnek. Ünnepi alkalmakkor szólt róla; a Képes Irodalomtörténetben inkább és bővebben munkáiról, tíz évvel utóbb a Törökországi Levelek díszes emlékkiadásába bevezetésül életéről. Mindkét tanulmánya a Mikes-kutatásoknak első korszakából való, amikor a levelek missilis-voltának kérdése Császár dolgozatával lezárult, de sem Saussure *Törökországi Levelei* nem kerültek még elő, sem Király György és Zolnai Béla munkálkodása nem térítette még új irányokba a Mikes-kutatást. Négyesy éles pillantása előttük is, nélkülük is észrevett sok mindent, amit a későbbi kutatás adatokkal, részletes következtetésekkel igazolt. Nagy filológiai gondossággal dolgozott ugyan: Abafi vízjegytanulmányaira éppen úgy ügyelt, mint Toldy, majd Töncs Gusztáv megállapítására a Levelek naplórészleteiről. De genialitása akkor tündöklök legszebben, mikor a történeti fejlődésből kiesett írónak egy elkésett fejlődésben gyümölcsöző szerepét emlegeti, vagy mikor művészetének nagyságát avval

érteti meg, hogy éppen a művészi célzatot megtagadja tőle. Új megfigyeléseinek egész halmaza él ma is. Mikes írói fejlődését, a Törökországi Levelek genézisét és sok részletproblémáját vizsgálták azóta mások („az utóbbi hatvan év, amióta van magyar filológia — írja Zolnai Béla — valósággal élményé avatta a magyar tudomány számára Mikest“), de leveleinek igazi élvezetéhez a legfinomabb ujjmutatást, paradoxonnak hangzik: a legválasztékosabb közvetlenséggel ma is Négyesy tanulmánya adja. Nagyságának bizonyosága, hogy sok új kutatás bővíthette megállapításait, de egy sem cáfolta meg egyetlen nézetét sem.

II. Rákóczi Ferenc belső titkárától és bizalmas követétől indult el az ezt a korszakot földerítő útja, eleddig Rákóczi udvarában, a fejedelem kamarásánál fejezte is be; két végtelenül rokonszenves embernél járt, akikhez, mert a legjobban ismeri s nagyon szereti őket, a legjobban megtalálta a kellő közelséget: azért rajzolt ilyen közvetlen, meleg képet róluk. De Faludi szelíd egyénisége — *quietus ac placidus, natura virtuteque jucundus*, írja róla Paintner — és Amade derűs kedve is tetszetős volt néki; Amade költészetében oldotta meg a legtöbb és legnehezebb problémát, Faludi prózájáról írt a legstílszerűbben, Rádayról rajzolta a legteljesebb képet és Mikest szereti a legmelegebben: Négyesy élete-munkája, ha verseléstörténetével nagyobb munkát végzett is és Zrínyijében jutott is a legnagyobb tökéletességre, ebben a korban gyökerezett s a barokk-kor e második, nyugodtabb részének történetét Négyesytől, Négyesyt e kedves íróitól nem lehet különválasztani. Éppen Négyesy mutatta meg, aki régi csapásokon indult el, hogy ez a kor nem a hanyatlás, nem a süllyedés kora, nem is nemzetietlen: a régi kereteket megőrizte ugyan, de a fejlődés nagyszerű folyamatának ismeretét Zrínyitől kezdve ő mélyítette ki és hidalta át a Toldy—Gyulai—Beöthy fölfogástól a modernhez.

7. A régi keretek megtartásával a folytonosságot mutatta meg akkor is, mikor a mértékes magyar verseléshez végzett sok tanulmányára támaszkodva, a Képes Irodalomtörténetben a „deákosokról“ írt összefoglaló tanulmányt, beleértve Virágot és Berzsenyit is. A renaissanceból indult el, csak megszakítva látta, s nem kereste a jezsuiták latin költészetében a folytatást, amely éppen két jezsuita költőben szólalt meg először magyarul, hogy Virággal, aki „a triász kezdeményét igazán költészetté emelte

s az új technikába első lehelt klasszikai fenséget“ és Berzsenyi méltatásával a forma elterjedését megvilágítsa. A forma elavult. De a „fenségi elem“ éppen Berzsenyi költészetéből — „felfogásban, érzésben és nyelvben“ továbbfejlődött Vörösmarty poézisében, Széchenyi és Wesselényi ihlettségében. Ebben a folyamatban megint részletkutatásokkal mélyítette szerette tudományát és a nagy egészet meglátva, sok finom észrevétellel gyarapította annak ismeretét. A régi keretből is észrevette az újat. Ha most — mert ezekkel a részletekkel verstani munkái méltatásakor csekélységemnél hivatottabbnak tolla foglalkozik — Négyesy érdeklődésének egy másik tárgykörére siklom át, az eddig vázolni próbált képet még egy vonással egészíthetem ki. Ez a másik tárgykör az ú. n. magyarosak csoportjának népszerűsítése. A Magyar Remekírókban Gvadányi Nótáriusát és Fazekas Ludas Matyját és verseit Négyesy adta közzé (1094), s a népszerű kiadások elé is, szokott lelkiismeretességével, alapos, mindent megvilágító és eredeti tanulmányokat írt. Gvadányi arculata valóságos műremek, nagyszerűen világítja meg azt a látszólag kettős képet, amely az öreg generálisban ránk maradt: a monarchia közös érdekeiért harcoló, dinasztikus érzelmű katonát, akinek a magyar viselet újból való megteremtése, minden németiségnek, idegenszerűségnek irtása az eszménye, s a jezsuitaiskolák hagyományainak neveltjét, az illuminátusok esküdt ellenségét, aki Voltairt olvassa és szabadgondolkodók történeti munkáit használja forrásul. A plasztikus kép nemcsak egészében elfogulatlan, új és mesteri: még itt is van alkalma részletkérdéseket tisztázni. A Nótárius 1790-i, első kiadásáról kimutatja, hogy az sokszoros kiadás; bizonyítja Gvadányi hatását Berzsenyire; közelebb hoz Gvadányinak kortársaival való viszonyához, vallja, hogy a két Rontó Pál-modell egy-ugyanaz volt — és megállapítja, hogy a *Nótárius* szerzője természetes eszejárása ellenére is mindvégig a barokkvilág alakja maradt. Szép ellenképül rajzolja meg a vele csak technikai okokból egy kötetbe szorult Fazekas Mihálynak, a fölvilágosodás hívének emberszeretettel teljes, fiatalos alakját, és ismerteti *Ludas Matyi* irodalmával és hű beállításával Fazekas egész munkásságát. Egy kis szabadsággal idesoroljuk még a *Dorottya* iskolai kiadásához (Magyar Könyvtár, 1895) írt rövid bevezetését s akkor áttekintettünk Négyesynek a magyaros csoportról írt munkáin is. S most egy negatív megállapítással pótoljuk meg az eddi-

gieket: Négyesy sem a testőrökkel, sem az „illuminatusok“ másik csoportjával, a németesekkel nem foglalkozott tudományosan. Miért? Nyilván nem rokonszenvesek neki a végeredményében idegen eszmeáramlatok, idegen gondolatok, nem állnak konzervatív, nyugodt egyéniségéhez a hevesebb reformok. Erős *fajszerep* nyilvánult ebben. Neveltetése és érzülete egyformán a barokkvilág szeretetéhez vonta, amely Zrínyitől Gvadányiig a hagyományok szellemét folytonosan, megszakítás nélkül adta és fejlesztette tovább. Tárgyilagosan ítélte a szívéhez kevésbé közeljártó áramlatokról is, mikor a nyugati versformák tárgyalásában Kazinczy körével kellett foglalkoznia, de meleg szeretetével egyik író felé sem fordult. Sajátosan magyar egyénisége nemes vonásaival és nem idegen hatásokból európai. Finom ízlésében, tiszta, világos logikájában, megfontolt, nyugodt ítéleteiben a magyar faj nemesedett ki úgy, ahogyan Széchenyi gondolta. Ezekkel a tulajdonságaival fordult irodalmunk legérdekesebb, legfordulatosabb korának, a XVIII. századnak vizsgálatához.

Négyesy László, az egyetemi tanár.

Írta: HANKISS JÁNOS.

Idestova húsz év távlatából kell emlékezetembe idéznem Négyesy László tanszékfoglaló előadását. De úgy érzem, hogy később is, mindvégig könnyű és kellemes lesz rágondolnom, nemcsak azért, mert az elsőéves egyetemi polgár első tudományos élményei közt van a helye, hanem azért is, mert az igazi nemes és nagy alakok belépése életünkbe mindenképen felelhetetlen.

„Táblás ház“ volt abban a nagy tanteremben, ahova akkor Beöthy, Riedl s annyi más híres professzor szellemét lokalizálta törzsközönségük. Az első sorban most maguk a professzorok ültek, akik bizalommal hívták maguk közé a középiskolai tanárság vezérét, az egyetem régi kitűnő magántanárát. A többi padosorokban a kiváncsi diákság helyezkedett el. Megint egy jólismert név viselője mutatkozott be személy szerint is annak a lelkes, de elkényeztetett közönségnek, amit pesti filozopternek hívtak. Nagy esemény volt ez nekik: új csillag az ő négyévre szóló egükön, vagy talán egész életükre kiható fényforrás?! A bölcsészek külön ege ebben az időben egyébként is tele volt szórva Isten kegyelméből való csillagokkal s minden újonnan fölkeltnek a régiek fényével kellett megküzdenie.

Négyesy László az első pillanattól kezdve tisztafényű állócsillagnak mutatkozott. Első előadásának tárgya: a magyar epika kezdeteinek története közel állt eddigi kutatásainak középponti problémáihoz. Férfias és mégis meleg hangja kitűnően illett a régi finn-ugor énekekhez s az epikai emelkedettséghez. A magyar vers legnagyobb ismerője mindenkinél szebben tudta éreztetni a felolvasott szemelvények ritmusát s a „magyar Hannover“, Szentes szülötte szinte eszményien tiszta és szép magyar nyelvet beszélt. De mindezek csak külsőségek és Négyesy László igazán nem jellemezhető külsőségekkel. Kezdetől fogva feltűnt az a nagy, széles legyezőbe táguló apparátus, amit a magyar epika eredetének tárgyalásánál használt. Anélkül, hogy valaha is túlzásba vitte volna a mozaik-filológia

elemző és összehasonlító tendenciáját, Négyesy mégis a szó szoros értelmében vett *tudományos* irodalomkutatás képviselője volt a kritikai, szubjektívebb irányzattal szemben. Az 1911. évjárat modern nyelvi szakos tanárjelöltjeinek szerencsésük volt: a régi nagyok mellé ekkor jött új professzorok: Bleyer, Négyesy és a néhány évvel előbb Pestre került Haraszti, a maguk egyéni árnyalataitól itt eltekintve, kiváló iskolába vezették be a hallgatóságot s a következő nemzedék előkészítésében igen nagy érdemeik vannak.

Az első előadást, az ünnepet a munka hétköznapjai követték, s nagyon hamar kiderült, hogy Négyesy a középiskolából mindazt magával hozta, amit egyetemre hozni üdvös. A felsőfokú pedagógusnak kevés ily tökéletes példányát hordozta a dobogó. Nemcsak értelem volt, hanem egész lélek, aki éppen ezért sohasem engedett az eredetieskedés csábításának. Tüze belül égett, férfias egyénisége mélyén; sohase szolgált transzparenst s csak ritkán táplált szíporka-tűzijátékot. Ő is tudta, mint mindenki, hogy az előadó énjének hangsúlyozása, túlstilizálása megszokott, sőt megengedett dolog. De az alföldi magyar tehetségek esöndes mérsékletével lemondott a ragyogás s a feltűnés olesó eszközeiről. És éppen ezzel nevelt tanítványokat, tanárokat — jellemeket. Nem lett sem ötvözött beszédű rétor (pedig az ilyen annyira kedves a politizáláshoz szokott magyar közönségnek), sem franciás könnyedségű csevegő. De tanulni sokat lehetett tőle és belőle. Akik igazán az ő tanítványainak érezték magukat, észrevétlenül vitték magukkal kincsüket: valamit az ő esöndes és mégis ékesen beszélő egyéniségéből. Az ő példája növelte — sokszor észrevétlenül — sok tanítványának vágyát az egyenes út után, mely nem épít kíváncsisága körül mesterséges labirintust; talán rá emlékeztek, amikor megindították önmagukban vagy maguk körül is a harcot a „l'art pour l'art“ légüres tere ellen; s idegen jelszavak divatos és hatásos hangzavarában általa és érette is hallották meg a magyar klasszikusok halhatatlan esengésű szavát, mit egyébként mellette többi nagy professzoruk is nagy művészettel igyekezett hallhatóbbá tenni.

Mindjárt az első évtől közvetlen kapcsolatok keletkeztek Négyesy és tanítványai között. E kapcsolatok tere az ő specialitása volt: a stílusgyakorlatok. Mint magántanár is tartott már ilyen természetű órákat, de 1911-től kezdve a kar, sőt az

egyetem minden rendű és rangú irodalomkedvelői köréje gyűltek, hogy kritikust, pódiumot és közönséget kapjanak műveiknek. A jóságos szívű professzor hagyta maga köré seregleni azokat, akik az egyetemen is valami önképzőkörfele után vágyódnak. A stílusgyakorlatokon, legalább eleinte, szépirodalmi műveket is föl lehetett olvasni s egyébként sem volt ott más korlát, mint a jó magyar stílus alapkellékei. Négyesy jól tudta, hogy ez az egyetemesség, ez a nagy szabadság fáradsággal fog járni, de fel volt vértézve azzal a türelemmel, ami a jó nevelő tökéletes neveltségének bizonyosága. Mivel a felolvasások tárgya nem volt előre kitűzve, a felolvasók gyakran megszövelegtek a magyar irodalomtörténet vagy akár a magyar irodalom teréről. Külföldi írók, pozitivisták népszerűsítések vagy magyar ideológusok emlőin nevedekett felolvasók sokszor botránkozatták meg a hallgatóság többségét s már előre élvezték a feltűnést s a „botrányt“ (milyen csöndesek ezek a botrányok húsz év távolából!), — ám nem számoltak a professzorral, aki mindig ura maradt a helyzetnek s a magyar klasszikusok ráruházott tekintélyével finoman, csöndesen, udvariasan intézte el a vitákat. Mindig volt egy-két elismerő szava az érték számára, de a feltűnési viszketeget nem szenvedhette. Bíráló szavai rendszerint nem jelentettek merev állásfoglalást: ő a vitázók fölött maradt a normák s az igazság kéklő magasságában, de azt sohase mulasztotta el, hogy le ne szállítsa kellő értékükre a megdöbentő és elkápráztató kijelentéseket, a zöld merészségeket. Nem volt militáns, s ámbátor mindenki tudta, hogy meggyőződéses keresztény s a magyar hagyományok folytonosságának rajongója, sohase követte el azt a hibát, hogy más véleményű diákjaival perbe szálljon. Szerény volt ahhoz, hogy mindenben véglegesnek tekintse a maga álláspontját; másfelől azonban hibának tartotta volna, ha vitásnak engedi tekinteni a nagy magyar célkitűzéseket. Álláspontja ideális nevelői álláspont volt s Négyesy nőttön-nőtt tanítványai szemében. Évről-évre tisztábban kellett látniuk, hogy a stílusgyakorlatok elérik céljukat: egy professzor köré gyűjtik az egyetem írópalántáit és közönségüket s így a viták kedvező mederben, felügyelet alatt folynak le; aztán meg kifejlődik egy piedesztál, amelyen a stíluskésztség gyakorlása aránylag kedvező körülmények között történhetik. Még egy hasznuk volt: a legkülönbözőbb szakok hallgatói általuk maradtak mindvégig az

irodalom és általában a művészet közelében és tisztelőiben. Sokan először itt hallottak a nagy irodalmi áramlatokról is, s különösen azok, akik otthon „óvatosabb“ nevelésben részesültek, itt, a leggondosabb irányítás mellett ismerkedtek meg mindazzal, amit az egyetemen kívül csak mint ellenségek vagy mint kritikátlan rajongók szorítottak volna magukhoz.

Nem tudom, az eddig elmondottakból eléggé kidomborodik-e az, amit mi, Négyesy László tanítványai, róla, mint jó pedagógusról, mint szerény és mégis erőteljes egyéniségről, mint szelíd és mégis férfias emberről tartottunk.

De Négyesy László nemcsak ez. A jó pedagógus mellett mindig megvan benne az egyetemi tanár másik, centrálisabbnak tartott tényezője: a tudós. A mi témánk keretében a tudósnak a tanterem felől látható képéről lehet szó. A tudós itt egyrészt a tudományos kutatás bemutatója, a tudási anyag átadója; másrészt a tudományos munkára serkentő, a kutatásba bevezető szuggesztor.

Ha végignézzük Négyesy, a magántanár, majd rendes tanár előadásainak címjegyzékén, azt találjuk, amit ettől a lelkiismeretes embertől bizton reméltünk: alig van óriási munkatérnek olyan parcellája, amit föl ne szántott, meg ne munkált volna. Mint magántanár, természetesen, szűkebb területen mozgott: stiliztikát, poétikát, retorikát adott elő, — sorsszerű előkészület a leendő esztétikus számára. Az irodalom anyagából Arany érdeklí leginkább: a legnagyobb magyar művész, akit az esztétika professzora is szívesen fog majd elemezni. Később a magyar irodalom történetének első része, majd egésze is rá vár, s ő legszívesebben nagy műfajsoportokba osztja munkáját (az epika története, a dráma története stb.) s így szerencsésen egészíti ki Riedlt, aki inkább egy-egy kort vagy egy-egy nagy író ére csoportalkotó elemnek. Közben Négyesy is ad egy-egy magyar klasszikusról fő- s még gyakrabban mellékkollégiumot. A stílusgyakorlatok mellett megjelenik nála a modern tudományos szeminárium is (magyar irodalomtörténeti gyakorlatok, később „esztétikai társaság“). Mindenre van ideje, mindenütt mélyről merít.

Sokoldalúsága, lelkiismeretessége, tehetsége megannyi ösztönzés tanítványainak, akiket oly korán magához kapcsol s levezet az alkotás műhelyébe.

De frissesége s tudásának sokrétűsége akkor állja ki a leg-

nehezebb próbát, amikor Beöthy örökében az esztétikai tanszékot kell betöltenie. Mint már láttuk, munkálkodásában az esztétikai és ircdalomelméleti, illetőleg technikai kérdések mindig egyenrangúak voltak a történeti problémákkal. De azért még így is bámulatcs az a teljesítmény, ami az esztétika új professzorának munkaprogramjából kidomborodik. Írjunk ide néhány előadáscímét: „Esztétikai szemlélet, művészi alkotás“, „Újabbkori esztétikai forrásművek ismertetése“, „Esztétikai értékelés“, „Általános művészettan“, „Esztétikai jelenségek és kategóriák“, „A tragikum“, „A jelenkori esztétika problémái“... Ezek mellett a nagyon sokoldalú és modern szempontú elméleti előadások mellett ott találjuk *Az ember tragédiájának* vagy Arany balladáinak elemzését, s megint csak örömmel állapítjuk meg, hogy Négyesy schasem szakadt el a gyakorlattól, amely felé tanítványainak nagy többsége orientálódik, de sohasem is elégedett meg az ideált s az ideát lefitymáló, szemellenzős analízissel, amelytől tanítványait már csak azért is meg kellett óvnia, mert nem szűnt meg szeretni őket.

Az emlékkönyvbe rajzolt portrék megengedett hibája, hogy nem használnak erős árnyékokat. Nekünk az a megnyugvásunk, hogy nem kellett elhallgatnunk semmit: Négyesy László, a tiszta és tisztos magyar professzor lelki arcképén igazán nem találunk foltot. Minél érettebb szemmel nézzük őt, annál több vonzó vonást fedezünk fel rajta. A tökéletesen jó embert most már úgy is ismerjük mint szellemes plémistát, akinek finom pengéje tiszteletteljes távolban tudja tartani a dilettánsokat; tudjuk, hogy mindig mélyül s hogy ez adja meg lelke fiatalságát. Négyesy László arcképe fordította a Dorian Gray arcképének: egyre szépül, finomodik, eszményiesül. A tanítványi hála leheteti a retusáló esetet: hála Istennek, nem volt rá semmi szükség!

Négyesy László és a magyar verstudomány.

Írta: HORVÁTH CYRILL.

Négyesy Lászlótól negyvenhárom esztendővel ezelőtt, huszonkét éves koromban olvastam az első dolgozatot. A címe ez volt: *A magyar vers*; az egri főgimnázium Értesítőjében jelent meg és nagy meglepetés volt az akkori bölcészethallgatók számára.

Részemről annak idején a verstant a Laky Demeter kis kézikönyvéből tanultam. Abban az volt, hogy a magyar vers ütemekre oszlik, az ütemek 1—4 szótagból állanak, ezek közül az első értelmi hangsúlynak kell lennie. Szót egyik ütemből a másikba áthúzni nem szabad. Az egészet pedig arról lehet megismerni, hogy nincs benne időmérték. Utóbb áhíthatos tisztelettel forgattam Arany János híres értekezését s Szász Károly könyvét a vers-szavalásról; ezek viszont azt hirdetik, hogy a hangsúlyos szótag nem jut mindig a taktus elejére és nem áll, hogy a magyar szabású vers írójának egyáltalán semmi dolga a szótagok időmennyiségével. Végre jött Greguss és Torkos László... Erődi Dániel... Maczki Valér; ki ezt, ki azt tanította; sehogy se fértek össze egymással; utoljára is úgy összezavartak, hogy szinte legjobbnak látszott visszatérni néhai jó Laky Demeter egyszerű oktatásához.

Akkor jelent meg a Négyesy programm-értekezése. Szép, világos fejtegetései úgy hatottak, mint a napsugár a szürkületben botorkálóra... El sem kellett olvasni teljesen; az első tizenkét lap után oly világosan állt lelki szemeim előtt a magyar vers, hogy csodálkoznom kellett, mikép lehetett ezeket az egyszerű dolgokat már régóta nem ismerni.

És így voltunk vele mindnyájan, akkori húsz-egynéhány évesek és még fiatalabbak. Itt-ott mutatkozott némi nehézség; de a lényegben, úgy éreztük, kétségtelenül igaza van Négyesy Lászlónak, az egri tanárnak, aki nálunk csak egy-két évvel idősebb. És az a negyven esztendő, amely azóta elrepült, szinte érin tetlenül hagyta ezt az érzésünket.

A magyar verselőművészet háromféle verset ismer: a magyar, az antik szabású és a modern vagy nyugateurópai versidomot. Az utóbbiak idegenből szakadtak hozzánk, az első, úgy látszik, legalább is nagyon régi örökség. Bizonyos, hogy első ismert verselők: Vásárheli András, Farkas András, Szkarosi, Tinódi Sebestyén, Balassa B., Zrínyi Miklós, Gyöngyösi és mások magyar szabású versekbe foglalták munkáikat és a XVI. század második felétől kezdve mind több és több verses mű vonja magára a figyelmet zengzetes és sima verseivel. A magyar versetnikának erre a fejlődésére föltehetőleg a középkori és az új latin költészet volt legnagyobb hatással. Az írók az iskolákból és az egyházak révén eleget ismertek ezekből a népies alakú költeményekből, amelyeknek ritmusa sokszor hajszálig egyező a mienkkel, pompás technikája és dallamossága pedig kiválóan alkalmas volt a ritmusérzék fejlesztésére.

Az ízlés, a formaérzék tökéletesedése azonban még nem az elmélet kibontakozása. A régi magyar irodalomban mindössze Szenczi Molnár Albert foglalkozik a magyar vers problémájával, ő is csupán az egyhangú rímelésre mutat rá, a maga verseinek változatosságát emlegeti és szóval sem érinti a magyar versnek tulajdonképen való mivoltát. A nemzeti versidomot mint sajátos, külön ritmusfajt a XVIII. század második felében kezdi emlegetni.

Az azóta fölmerült véleményeket és próbálkozásokat Négyesy László foglalta össze egy nagybecsű dolgozatban, *A magyar verselmélet kritikai történetében*. A legelső nyilatkozatok még azokból a körökből kerülnek ki, amelyek a XVIII. század vége felé, vagy a XIX. század elején jövevény versformák meghonosítása mellett kardoskodnak, tehát törekvéseiknél fogva sem mentek bizonyos egyoldalúságtól és túlzástól. Rájnis a „kádenciás verset“ mélyen az óklasszikai alá helyezi; viszont Verseghy, a zenész, még valódi versnek sem akarja elfogadni. „Mivelhogy a vershez ritmus, azaz kettő kívántatik: hasonló hosszúságú és értékű lábak és a lábakban határozott esés“, holott a hagyományos magyar versek pusztán „syllaba számra vötte és egyenlő hanggal végződő mondások“; mint ilyenek prózának sem jók, mivel a rímes próza nem természetes, annál kevésbé verseknek, mivel a szótagszámolás a ritmust nem pótolja.

Jóval tisztábban látja már a dolgot Horváth Ádám, a *Holmi II.* és az *Arion* szerzője. Horváth nemcsak az idegen, ha-

A taktusnak — Arany szerint a magyar taktusnak — fő tényezője tehát a hangsúly, a beszéd értelmi nyomatéka. De, ugyancsak Arany szerint, az időmértéket sem lehet tőle elvitatni. Való, a magyar ütemnek nincsenek szigorúan meghatározott mértékei, mint a görög alkajoszi sornak vagy a hexameternek; nincs megszabva, hogy a sorok melyik lába milyen legyen; még az sem kívánatos, hogy a sor csupa egyforma tagolódású ütemekből álljon, ez ártana változatosságának; „de vannak az egyes ütemeknek bizonyos mértékei, melyeket a magyar zene kiválóan kedvel, és így a magyar költő, ha versét a dallammal összhangzásba tenni kívánja, szükség, hogy azokat tartsa szem előtt“.

Meg kell vallani, Arany nagy verselő művészetével teljesen igazolja ezt a tanítását. Csakhogy egyébről van szó, nem a versek hangzatosabbá, zeneibbé tételéről. A probléma abban rejlik, van-e a magyar taktusnak egyáltalán bizonyos időmértéke. A nemzeti versidomról szóló nagy értekezés csak „implicité“, kotta-jelzéseivel felel a kérdésre: azzal, hogy az általa tárgyalt és elemzett ütemfajok egytől-egyig $\frac{1}{8}$ vagy $\frac{3}{8}$ terjedelműek. Nyíltan, világosan nem mondja ki a költő által érzett fontos igazságot. A magyar vers időmértékének világos megállapítása Torkos László nevéhez fűződik.

Torkos legkitartóbb munkása volt a magyar vers elméletének. Évtizedeken át harcolt a maga igazáért könyvekben, folyóiratokban, önálló tanulmányokban és kritikákban. Gyakran tévedett, sokszor nem tudta magát világosan kifejezni; de nagyon sok a jó megfigyelése, és tanítása több tekintetben figyelemreméltó kiegészítése Arany János fejtegetéseinek. Alapvető gondolata, hogy a magyar ritmust nem a hosszú és rövid szótagok, hanem az erős és gyenge hangok váltakozása alkotja. A magyar vers csak akkor énekelhető jól, ha hangsúlyos szótagjai a zene hangsúlyával egybeesnek. Mint mondani szokták, a *limine* elutasítja az „időmérték“-et, de csupán azt, amelyet a kortársak ezen a néven értenek: a szótagok mennyiségét ő sem tartja egészen közömbösnek, ellenkezőleg, nyomatékkal hirdeti, hogy az ütemek egyenlő időtartamúak, tehát csupán akkor hangzanak jól, ha a bennük levő szótagok száma és hosszúsága fordított arányban van egymással. Más szóval: a szótagok szabadon osztoznak meg az ütem időtartamán, de a sokszótagú ütemben rövid, a kevés szótagúban hosszú szótagok legyenek.

Kétségtelen, hogy ez a nézet lényegében megegyezik az

Arany tanításával. Annál szélesebb és mélyebb köztük a szakadék a hangsúly kérdésében. Torkos hibáztatja Aranyék véleményét, hogy a magyar szabású versben az értelmi hangsúly uralodik; szerinte ez a fontos szerep a szóhangsúlyt illeti. „Hangsúlyos minden szó eleje (főhangsúly) és harmadik tagja (mellékhangsúly).“ Arany szerint az ütem rendesen hangsúlyos szótaggal kezdődik, de nem okvetetlen; Torkos szerint az ütem elején csakis hangsúlyos szótag állhat. Aztán Arany egy-, két-, három- és négyszótagú ütemeket ismer; Torkos szerint az ütem mindössze kétféle: vagy trochaesusi, azaz olyan, amelyben egy súlyos szótagra egy súlytalan következik, pl. *hová, édes, férjem*; vagy dactylusi, azaz olyan, amelyben egy hangsúlyos szótag után két súlytalan szótag áll; pl. *hatalom, csatába*. A négytagú taktusok pedig valójában kettős trochaeusok, amelyek közül az elsőnek hangsúlya erősebb a másodikénál.

A görög-római terminusok meglehetősen zavart és ellenmondást okoztak. A „hová“-t trochaesusnak, a „csatába“ ütemet dactylusnak a szótagok mennyisége szempontjából csakugyan nem lehetett elfogadni. De valójában egészen másról van szó: először arról, hogy az antik lábokban is van súlyos és súlytalan rész, másodsor, hogy a nyomatékos és a súlytalan részek elhelyezkedése a magyar kétszótagú taktusban és a görög trochaeusban, a magyar háromszótagú taktusban és a görög dactylusban teljességgel azonos. Ebben az értelemben igenis lehetett magyar trochaeusokról és dactylusokról beszélni.

Torkost sokan támadták, de a fölmerült viták és próbálkozások szerencsésen tisztáztak egyes kérdéseket. Kétségtelenné lett, hogy a magyar vers nem pusztán „syllaba számra vött és egyenlő hanggal végződő mondások“; hogy a verssor egyenlő tartamú ütemekre szakad; az ütem hangsúlyos és hangsúlytalan részre bomlik; hogy nincsenek meghatározott „lábak“, mint a görögben... Viszont több fontos kérdést nem sikerült eldönteni. Elsősorban teljességgel tisztázatlan marad a hangsúly problémája. A nyelvtudósok háromféle nyomatékról is beszélnek: ezek közül kettő, az értelmi vagy mondattani, továbbá a szóhangsúly már régebben ismeretes; a harmadikat, a „hangidomit“, vagy „ritmusit“ 1860-ban Fogarasi csatolta hozzájuk. Kérdés: melyiknek van s milyen versformáló szerepe? Honnan kapja hangsúlyát a más ütembe átvitt szórész kezdőszótagja, pl. ebben: boldogtalan | sága, a második ütem eleje? Kinek van igaza: Aranynak-e,

hogy a taktus nyomatóka nem áll okvetlen legelül, vagy Torkosnak, aki mindenkép az ütem élére követeli?

A tett kísérletek mindezekre és sok más kérdésre adások maradtak a döntő felelettel. Négyesy ebben az állapotban találja a magyar vers elméletét. Jól látja, hogy a vizsgálatot a leg-
elejéről kell kezdenie: a versnek lelke a ritmus, tehát a ritmus fogalmát kell mindenek előtt megállapítani. Arany óta bizonyos zavar uralkodott ebben a kérdésben; sokan gondolati elemeket keverték a ritmus fogalmába. Ezekkel szemben hangsúlyozni kell, hogy a versritmus pusztán hangbeli dolog, azaz hangritmus, ahogy dr. Thewrewk Emil már húsz évvel azelőtt megállapította egy nagybecsű értekezésében (*A hang mint műanyag*). Thewrewk az ókori Aristoxenes és két újkori Aristoxenes-magyarázó: Rossbach és Westphal elvei alapján állott. A ritmust szigorúan elkülönítette a „rhythmizomenon“-tól: mint formát az anyagtól. A ritmus „abstract törvény“ s érzéki megnyilatkozása többféle: ott van a versben, a zenében, táncban, hullámmozgásban. A törvény mindenütt ugyanaz, de az anyag más és más, tehát a törvény elkülönítendő az anyagtól: a grammatikai hangsúlytól és időmennyiségektől. A ritmus „időbeli rend“, „időmozzanatok egy-
séges csoportokba foglalása“. Anyaga, a „rhythmizomenon“, a zenében és a versben a hang. A hangnak van ereje, huzama, magassága és színe. A zenében mind a négy, a versben csupán az első kettő érvényesül. Négyesy szintén itt ragadja meg a kérdést. A vers: hangritmus, tehát két fő tényezője van: a hang tartama és ereje; az időmérték és a hangsúly. Minden vers időmértékes és hangsúlyos egyszersmind. A hangsúly abban áll, hogy minden taktusban van egy erős rész, amelyhez egy gyenge csatlakozik; az időmérték abban, hogy a taktusok egy vers keretében mind egyenlő ideig tartanak. Mindez minden versnek, idegennek és magyarnak egyaránt lényeges sajátága. De vannak speciális sajátágok is. A magyar szabású versnek jellemző tulajdonsága, hogy benne az ütemnek mindig az első része az erősebb, aztán, hogy az erősebb, a nyomatókosabb rész egyenlő időtartamú a gyengével. Ez a magyar ütemfeleződés törvénye: Négyesy legsajátabb fölfedezése. Végre még egy fontos speciális sajátág: a magyar szabású vers egyáltalán nem ismer olyan időmértéket, aminő a görögöké; az ütemeknek sem szótagszáma, sem a szótagok időmennyisége nincs benne meghatározva. „Legyen az ütemben két, legyen három vagy négy szótag, egyre

megy"; a szótagok arányosan megosztoznak az ütem huzamán: „amit a taktusok szótagszámban nyernek, azt az egyes szótagok időtartamának rövidebbre fogásával egyenlítik ki“.

Mint látható, csupa rendkívül egyszerű, sőt jórészt „régí“ gondolatok. Csak hogy nem ez a fő, a lényeg abban rejlik, hogy ezek a régi, töredék, összefüggéstelen nézetek most egységes egészet alkotnak, egymást magyarázzák és teljesítik. Hogy összefüggésük oly világos, mint egy pompás dedukcióé; holott nem is deduktív úton, hanem szigorú indukciós eljárás révén, pontos és finom verselemzések segítségével jutottak az elméletbe.

Mi több, Négyesy nem is csupán az ütemeket vizsgálja. Az ütemfeleződés, a kettősség törvényét éles szemmel fedezi föl az ütempárokban, a sorok, a sorpárok, a versszakok szerkezetében. A magyar vers mivoltáról szóló értekezés egy teljes, új verselméleti rendszert alapoz meg, sőt épít fel a magyar szabású versről szóló részeiben, és majdnem minden megmagyarázni valót megmagyaráz. „Meg nem ért“ kérdése csupán egy van: a háromütemű sorok problémája; lényegbe vágó tévedése alig több egynél; de még ebben is szembeszökő a megfigyelés pontossága.

Négyesy Arany Jánossal a mondattani hangsúlyt tekinti a magyar ritmus egyik főtényezőjének. De ugyanekkor hangsúlyozza, hogy az ütem eleje mindig nyomatékos, még akkor is, ha a kezdő szótag értelmileg súlytalan. Azt mondja: ilyenkor a ritmusérzék teremti az „ictus“-t, annak az „elvonat törvény“-nek az érzése, amely a versen uralkodik. Ez igaz, de fontos beismerés is egyúttal: hogy a versek nyomatékának nem az értelmi hangsúly a fő-fő tényezője. Itt valami erősebb és egyetemesebb törvény uralkodik, amely független a szöveg értelmétől, talán éppen az a „hangidomi“ nyomaték, amelyről Fogarasi beszélt azelőtt huszonöt esztendővel.

Négyesy megállott a „ritmusérzék“-nél; de a „hangidomi nyomaték“-nak is másfél évtizedig kell még várnia, míg Arany László fölfedezi fontosságát, s még tovább, míg Horváth János végleg beiktatja jogaiba.

Ma biológiai alapon és a hangidomi nyomatékkal magyarázzuk a versritmus keletkezését; de ez semmit sem csökkenti a Négyesy László nagy érdemét. Az egrí programmértekezés megelőzte korát és méltó kezdete egy fényes tudományos pályának. Érdekes, hogy az új verselmélet elterjedése mégsem neki, hanem

egy másik dolgozatnak, a vele csaknem egyidejűleg megjelent rendszeres *Magyar verstannak* tulajdonítható. Ezt a kis könyvet mindenki megértette; még azok is szívesen forgatták, akik nem értettek egyet a rendszer minden gondolatával. Torkos, az „Arany-párt“ ellenzékének vezére, nagy elismeréssel üdvözölte, csupán a $\frac{3}{8}$ -os ütemek mellőzése miatt emelt érdemleges kifogást. Az iskolák javarészeiben hovatovább megszűnt a külön „hangsúlyos“ és „időmértékes“ vers tanítása, és a verstani oktatásban egymásra az új eszmék jutottak érvényre. Olyan siker, aminővel kevés huszonöt éves író tudományos munkássága dicsekedhetik.

Ma Négyesy László hetven esztendő. Sok mesteri művet írt s az írói és tudományos tökéletesedésnek arról a magas fokáról, amelyre fölhágott, egyben-másban talán nincs is megelégedve ezekkel a verstani dolgozatokkal. De engedje meg, hogy mi, akik annak idején huszas éveink elején vagy közepén jártunk, arra a nagy és maradandó hatásra gondoljunk, amelyet rájuk a huszonöt-huszonhat éves tanár dolgozatai gyakoroltak. Szorgalmasan olvastuk azóta megjelent műveit is; csodáltuk nagy tudását, finom boncoló elméjét, nagy esztétikai érzékét, stílusának csillogó művészetét. De fiatalkori mestereink, Gyulai Pál, Budenz József, Thewrewk Emil, Beöthy Zsolt közé verstudományi iratai révén soroztuk. Ezen a téren az akkori nemzedék, de az irodalom is valóban neki köszönhet legtöbbet.

Négyesy László a Kisfaludy-Társaságban.

Írta: KÉKY LAJOS.

Négyesy Lászlónak már kezdetben sokat ígérően induló tudományos pályája első koszorúját az Akadémiától nyerte, mely *A szentesi nyelvjárást* ismertető tanulmányát a Sámuel-díjjal jutalmazta. De az első, valóban tudományos igényekkel fellépő s terjedelmesebb műve a Kisfaludy-Társaság elismerésétől koszorúzva keltett szélesebb körű figyelmet és várakozást a magyar költészet egyik fontos kérdésének vizsgálatába éles elméjű, eredeti nyomokon induló bűvárkodással s meglepő készíltéssel elmélyedő ifjú tudós iránt.

Négyesy pályakezdő munkássága legfőképpen a magyar vers tudományos vizsgálatára, a magyar verselmélet kritikai történetének megírására s rendszeres és tudományos magyar verstan készítésére irányult. Tanulmányainak eredményét *Mi a magyar vers?* című terjedelmesebb munkájában foglalta egybe s ezt a Kisfaludy-Társaságnak ajánlotta fel kiadásra 1885-ben. A Társaság Bartalus Istvánnak s Beöthy Zsoltnak adta ki bírálatra, kik terjedelmes jelentésre érdemesítették a három nagyobb részből álló dolgozatot.¹ Az első rész a magyar verselmélet kritikai történetét nyújtotta, a második a verselés elméletével foglalkozott, a harmadik a magyar verselést tárgyalta s erre oly egységes elméletet fejtett ki, melyben minden addig fölmerült s egymástól eltérő nézet vallói megnyugodhassanak. Verselméletének alap gondolatával: a vers fogalma gyanánt a ritmusnak a szótól való teljes elvonásával bírálói minden elismerésük mellett sem értettek egyet, de a magyar verselméletek beható ismeretetését hasznos munkának mondták. A művet Beöthy jelentékeny rövidítésekkel kiadásra ajánlotta, Bartalus azonban erre vonatkozólag nem adott határozott feleletet. Ezért a Társaság Ponori Thewrewk Emilt bízta meg véleményadással a kiadásra vonatkozólag. Ekkorra azonban már Thewrewk tanácsára sokat rövidített s más célszerű változtatásokat is eszközölt a munkán szerzője. Thewrewk kiadásra ajánlotta, de megjegyezte, hogy

¹ A bírálatok Kisfaludy-Társ. *Évtapjai* XXI. k. 84–92. l.

nem tudományos mű, csak ismertető munka gyanánt. A Társaság úgy oldotta meg a kérdést, hogy a bírálóktól véleménykülönbség nélkül legértékesebbnek mondott első részt, mely az 1886 október 27-i ülésen bemutatásra is került, *A magyar verselmélet kritikai története* címmel kiadta Évlapjaiban.² Bátran föltehetjük, hogy a munka második és harmadik részével azonos, legalább fővonásaiban, az a terjedelmes dolgozat, melyet a ciszterci-rend egri kath. főgimnáziumának 1886/87. évi értesítőjében bocsátott közre Négyesy *A magyar vers* címmel.

Ez az első szál, mellyel Négyesy munkássága a Kisfaludy-Társasághoz kapcsolódott. Immár csaknem félszázados kötelék fűződött e szálból. Négyesy verstani bűvárlatai reményt keltettek a Társaságban költészetünk egyik érdekes kérdésének, a kölcsönversek történetének tisztázására s így tüzte ki a Társaság 1888. évi Lukács Krisztina-pályázatának tételül: „Kíváncsintak a mértékes magyar verselés (a klasszikai és nyugot-európai formák) története“. A pályázatra egyetlenegy pályamű érkezett *A magyar kölcsönversek története* címmel s „Formadat esse rei“ jellegével: az akkor Szolnokon tanárkodó Négyesyé. Munkájának olyan széles alapot vetett, hogy a pályázat határnapjáig csak mintegy harmadrészével volt képes elkészülni, de tervrajzot mellékel s megbízatást kért a mű megírására. Bírálói — Ponori Thewrewk Emil, Heinrich Gusztáv és Beöthy Zsolt — jelentése alapján elismerését és bizalmát az ifjú szerzővel szemben azon az egészen szokatlan módon fejezte ki a Társaság, hogy nemcsak megbízatást adott neki a pályakérdés kidolgozására, hanem a jutalmat is kiadta. Egy esztendő alatt befejezte a munkát szerzője s bírálói nagy elismeréssel szóltak a teljes műről is.³ Beöthy Zsolt egyebek közt ezt írja róla: „A munka kiváló szorgalomról és készületségről tanúskodik; irodalmunk fejlődésének egy oldalát, melynek eddig jóformán csak külső és vázlatos történetét ismertük, intenzíve dolgozta föl; még azon részleteiben is, hol elmélete kérdésesnek mutatkozik, komoly, figyelemre méltó és gondolatébresztő. Mindenesetre hézagot tölt be irodalmunkban s a Kisfaludy-Társaság meg lehet elégedve a pályázat eredményével.“ Kifejezi azt az óhaját is, hogy a könyvnek mielőbbi megjelenését is tegye lehetővé a Társaság.

² *Évl.* XXI. k. 293—362. l.

³ A pályamű bírálata *Évl.* XXIII. k. 17—18. l. A második feléről szóló bíráló *Évl.* XXV. k. 37—39. l.

Pár év múlva ez az óhaj is valóra vált.⁴ Beöthy Zsolt az 1893 február 5-i nagygyűlésen felolvasott tikári jelentésében a Társaság kiadványairól emlékezve meg, ezt írja: „Szorgalommal, tudással és tanulsággal jelenik meg ezek közt Négyesy László pályanyertes műve: *A mértékes magyar verselés története*, az első nagyobb magyar verstörténeti munka, mely nemcsak költői technikánk fejlődését világítja meg, hanem értékes verstani eredményekre is vezet.”⁵

Csakhamar másik kitüntető megbízást is nyer Négyesy a Társaságtól. Még 1892-ben a következő pályatételre hirdette meg a Társaság a Lukács Krisztina-jutalmat: „Kívántatik Arany János életének és munkáinak ismertetése a mívelt közönség számára.” Bár két ízben is eredménytelen volt a pályázat, 1896-ban harmadszorra is meghirdette a Társaság. Ez alkalommal „már szerencsésebben járt”, mert Négyesy László részletes életrajzi tervet s belőle egy kész fejezetet nyújtott be. A beküldött dolgozatot bírálói⁶ — Szász Károly, Vadnay Károly és Péterfy Jenő — „komoly figyelemre méltó”-nak mondták. Ismerve a pályázó irodalmi működését, legjobb reményüknek adtak kifejezést abban a tekintetben, hogy a magára vállalt feladatot java tehetségével s komoly becsvággyal fogja megoldani, de ennek ellenére sem akartak véglegesen dönteni a pályázat ügyében. A beküldött tervrajzot elég érdekesnek ítélték, de mégsem találták annyira megállapodottnak s kidolgozottnak, hogy abból a készülő munka alapvonalait teljes tisztaságban láthatták volna. A beküldött kész fejezetet sem érezték olyan-
nak, hogy határozott ítéletet mondhattak volna róla. Maga a szerző is megvallotta, hogy csak hevenyészett, igen elmagyolt s pótlást, helyreigazítást, sőt átdolgozást kíván. A bírálók javaslata, melyet a Társaság elfogadott, az volt, hogy szólítsa fel a Társaság a szerzőt véglegesen megállapított tervrajz s egy, ennek nyomán kidolgozott nagyobb részlet benyújtására, mely Arany költészetének vagy legalább valamelyik nagyobb művének méltatása által a szerzőnek ilyen irányú hivatottsága felől is tájékoztatást nyújtson. Véglegesen csak ennek elbírálása után döntsön a Társaság Négyesy László megbízatása tekintetében.

⁴ *A mértékes magyar verselés története*. A klasszikai és nyugateurópai versformák irodalmunkban. A Kisfaludy-Társaság Lukács Krisztina-díjával jutalmazott pályamű. Kiadja a Kisfaludy-Társaság. Bpest, 1892.

⁵ *Évl.* XXVII. k. 14. l.

⁶ Bírálatauk *Évl.* XXXI. k. 49. l.

A beküldött pályaterv a Társaság irattárában megmaradt s igazolja bírálóit. Erősen érezteti, hogy írójának körmére égett a dolog s tisztázatlanul hagy és elnagyol sok mindent, aminek tisztázása nélkül hozzá sem foghatott volna a megíráshoz. Lapszéli megjegyzései gyanánt ilyesmik fordulnak elő: Utána kell nézni; ennek még utána kell járni; ezt el kell igazítani; mindezt behatóbban a hely színén lehet megállapítani. Egy helyt ezt írja: (a pályázó) „reméli, hogy mikor az egész anyag keze közt lesz, lesz annyi ereje, hogy a banálitásokat eltüntesse munkájából.“

A pályaterv minden elsietettsége mellett is megérdemli figyelmünket, mert, ha a sors megengedte volna szerzőjének, hogy kidolgozhassa, alighanem ez lett volna életének főműve.

Általános tervrajzában a munka iránya, szerkezete, módszere és főbb forrásai felől nyújt tájékoztatást. A pályázathirdetés értelmében nem szakmunkának, hanem olvasmánynak szánta munkáját, még pedig általában a magyar értelmiség számára. Feladatának tekintette volna aránylag röviden, de azért behatóan méltatni a költő pályáját és műveit. Arany képét túlságos részletezés helyett kevesebb, de erős vonásokkal óhajtotta volna megrajzolni. Mintaképpül „a Gyulai-féle életrajzokra“ gondolt. Szerkezetére nézve két szempontot emelt ki. Egyik az, hogy Arany alakját környezetestül kell rajzolni, a másik az egész munkának következetesen biografikus tárgyalása, nem választva külön az életrajzot s külön a művek méltatását. Módszere gyanánt ezt jelöli meg: minden forrásra kiterjedő előtanulmány alapján lehetőleg élő képét festeni Arany-nak mint embernek és költőnek s költészetét a kor keretében mutatni be, mint az ő adományának meg korhatások, tradíciók és irodalmi tanulmányoknak eredményét és új irodalmi fejlemények alapját. A főbb forrásokra vonatkozólag úgy nyilatkozik, hogy a teljes Arany-irodalom felhasználásán kívül ki akarta aknázni az Aranyra vonatkozó esetleges személyes közléseket s szándékában volt felkeresni személyes impressziók végett Nagyszalontát és Nagykőröst.

A kidolgozott fejezet s egyszersmind Arany életének *Első időszaka: Arany gyermek- és tanuló-évei* (1817—1836). Kidolgozott formájában azonban Aranynak csak hatesztendő koráig terjed. A továbbiakat csak vázlatosan ismerteti, a következő

fejezetcímeiket jelezve: II. *A szalontai iskolázásról* (1823 tavaszától 1833 novemberig). III. *Debrecen*. IV. *Színészlete*.

A vázlatban Arany életének *Második időszak*aul A szalontai éveket (1836—1849) jelzi, *Harmadik időszak* gyanánt A forradalomtól leánya haláláig (1849—1865) terjedő időt jelöli meg, a *Negyedik időszak* az Akadémiai évek. „Alkonyat.“ (1865—1882.)

Befejezés gyanánt egy elég bőnek és tüzetesnek tervezett összefoglaló fejezetet szánt. Ez foglalkozott volna az ilyen természetű kérdésekkel: minő helyet foglal el Arany a magyar költészetben? minő viszonyban áll a világirodalom nagy alakjaihoz, akiket tanulmányozott? mit teremtett, amivel a magyar költői művészetet gyarapította? („Bizonytalán legtöbbet minden eddigi költőink közt.“) S végzi ezzel: „A pályázó igen nagy véleményvel van Aranyról, de ügyelni fog, hogy méltatása ne legyen pusztán dícséret, ne legyen csupán fény, hanem objektív és motivált jellemzés.“

A Társaságtól kívánt tervrajzot és mutatványt nem küldte be Négyesy s ezzel a sokat ígérő kezdet elakadt. Úgy látszik, a tudós elmélyedéstől s nyugodt munkától egyre messzebb sodorták sokasodó testületi s közéleti teendői. Kár, mert ez nemcsak méltó, hanem lelki hajlamainak is minden irányban megfelelő feladat lett volna számára.

Húsz esztendő múlva, Arany születésének százados fordulóján a sors mégis lehetőséget nyújtott számára, hogy a szíven melengetett tervet, ha szerény keretek közt is, megvalósíthassa. 1916 június 7-én elhatározta a Kisfaludy-Társaság, hogy az Arany-centenáriumra „egy Arany János nagy költői és nemzeti jelentőségét megfelelően ismertető munkát nyomtat és osztat ki az iskolákban ingyen. A mű megírására Négyesy László kéretett fel, ki szívesen vállalta a megbízást.“ Az emlékfüzetből körülbelül 15 ezer példány készült s ezekből 14 ezret szétküldtek az iskoláknak.⁷ Meglátszik rajta, hogy szerzőjét két évtizednél hosszabb idő óta foglalkoztatta Arany lángelméje. Szinte csodálatos, mily gazdag anyagot halmozott össze ebben a kitűnően szerkesztett s lendületes és választékos előadású kis füzetben s mennyire meleg és egységes tónussal vonja be az

⁷ *Arany*. A költő születésének százados évfordulója alkalmából a Kisfaludy-Társaság ajándéka a magyar tanulmányi társaságnak. Pár hét múlva második, bővített kiadásban jelent meg. Bpest, 1917.

egészet az Arany költészetébe való komoly és bensőséges elmélyedés.

Természetes, hogy Négyesy értékes munkakészségét s ügyszeretetét a Kisfaludy-Társaság szorosabb kapcsolattal is igyekezett a maga számára biztosítani. Az 1903. évi tagválasztásra rendes tagul ajánlotta Beöthy Zsolt, de, bár megnyerte az abszolút szavazattöbbséget (33-ból 17 igent), Fraknoi Vilmos és Ferenczi Zoltán mögött kisebbségben maradt. A következő évben, az 1904 február 2-án tartott tagválasztó közülésen, szintén Beöthy Zsolt ajánlása alapján, 34 szavazatból 24 igennel rendes tagjává választotta a Társaság. A február 7-i nagygyűlésen Vargha Gyula nagy melegséggel köszöntötte titkári jelentésében: „Munkásságával már eddig is bajtársunk volt... Hiszszük, hogy jeles társunk, a kiváló irodalomtörténetíró és esztétikus, Társaságunk munkásságában ezután is mély és maradandó nyomokat fog hagyni.”⁶

Ennek a várakozásnak az új tag teljes mértékben megfelelt, híven és buzgón kivette részét a Társaság munkájából. Megválasztása után negyedévre már székét is elfoglalta *Bajza József emlékezetét* ünneplő emelkedett, sokoldalúan elmélyedő emlékbeszédével,⁹ melyet a Társaság felkérésére mondott a költő születésének százados fordulója alkalmából 1904 április 27-én tartott ünnepi ülésen. Beöthy Zsolt az új tagot üdvözlő elnöki beszédében¹⁰ a tanítványa kiválóságán örvendő tanár büszkeségével egy kedves személyes emlékükből indult ki: egyetemi stílusgyakorlatain Négyesy első felolvasásából, melyben a magyar ritmika kérdését fejtegette. Kiemelte, hogy ennek a tárgynak vizsgálatát azóta is a magyar szellem lelkes szeretetével folytatja. „E munkálatai tovább fejlesztették költészetünk egyik legnemzetibb mozzanatának ismeretét s példát mutatnak rá, miképp lehet és kell a lelkiismeretes tudományos részletbúvárlatot a szellemi élet nagy távlatainak megvilágítására értékesíteni.”

Nemcsak székfoglalása történt ünnepi keretek közt, később is gyakran szerepelt ünnepi alkalmak s ünnepélyes ülések előadójaként. Az 1905 február 12-i nagygyűlést követő ünnepi lakomán a Gyulai-serleggel kezében ő mondott felköszöntőt *Helmecczy Mihályról*.¹¹ Toldy Ferenc születése századik évfor-

⁶ *Évl.* XXXVIII. k. 14. l.

⁹ *Évl.* XXXIX. k. 51–74. l.

¹⁰ U.-ott 74–75. l.

¹¹ *Évl.* XXXIX. k. 192–198. l.

dulójának emlékezetére 1905 október 25-én a Nemzeti Múzeum dísztermében tartott ünnepélyes havi ülésen ő mondta az emlékbeszédet¹² (*Toldy Ferenc emlékezete*) s lelkesen ünnepelte a magyar irodalomtörténetírásnak s a Kisfaludy-Társaságnak atyjában „az irodalmi buzgalom genie-jét“. Az 1910 február 6-i nagygyűlésen *A magyar költészet eredete* című tanulmányát¹³ olvasta fel s ez, mint a szerző tervezett rendszeres irodalomtörténetének igen eredeti szempontokat fölvető első fejezete, nagy figyelmet és várakozást keltett.

A Társaságnak első vándorgyűlésén, melyet 1911 november 19-én az agg Lévay József tiszteletére, tagságának félszázados jubileuma alkalmából, Miskolcon tartottak, Négyesy is ott volt a tisztelgők sorában s az ünnepelt nagy barátjának emlékét idézte *Tompa szelleme* című kis tanulmányában.¹⁴

Tompáról ezenkívül még két ízben szólt. Mintha az ő védelmére találta volna meg a legerőteljesebb hangot Négyesy igazságérzete s a mult értékeihez és hagyományaihoz ragaszkodó hűsége. A Tompa születése százados fordulójának emlékére 1917 október 28-án tartott ünnepi ülésen ő olvasott fel tanulmányt *Tompa költészetéről*.¹⁵ Világosan és szépen festi benne Tompa „érzésvilága költői ábrázolásának pszichológiai fejlődésmenetét“ s bátran és emelkedett hangon veti fel azt a kérdést is, mit jelent ma nekünk Tompa, — fölveti akkor, mikor az indokolatlan újjáértékelő törekvés éppen Tompa lebunkózásával próbált életjelt adni magáról. A Kisfaludy-Társaságnak a nemzeti irányú költészet népszerűsítése céljából rendezett irodalmi délelőtti során 1920 március 7-én Négyesy *Tompa, Lévay, Gyulai* költeményeit bevezető tanulmányt¹⁶ olvasott fel s ebben is határozottan és szépen emelte ki Tompa költészetének sajátos értékeit.

1913 október 1-én ünnepélyes havi üléssel emlékezett meg a Társaság b. Eötvös József születésének százados fordulójáról. Négyesy *Eötvös költeményeit*¹⁷ méltatta s ezeknek szerzőjük lelki történetével kapcsolatban elődeinél nagyobb jelentőséget

¹² *Évl.* XL. k. 121—146. l.

¹³ *Évl.* XLIV. k. 25—40. l.

¹⁴ *Évl.* XLVI. k. 64—67. l.

¹⁵ *Évl.* LI. k. 51—63. l.

¹⁶ *Magyar Klasszikusok.* A Kisfaludy-Társaság matinéinak bevezető előadásai. Bpest, 1920. 62—87. l.

¹⁷ *Évl.* XLVIII. k. 55—71. l.

tulajdonított s ebből a szempontból, Shakespeare-re gondolva, Eötvös szonettjeinek nevezte őket. 1920 június 2-án Szilády Áron ötvenéves tagságát Négyesynek *Szilády Áron köszöntése* című tanulmányával ünnepelte a Társaság.

Nemzeti életünk nagy gyászában az első fénysugarak egyike volt a keszthelyi helikoni ünnepek százados fordulójának emlékére 1921 június 2. és 3-án Keszthelyen tartott fényes irodalmi ünnep. Rendezését herceg Festetics Taszilo a Kisfaludy-Társaságra bízta s ez a műsor prózai előadásait pályázat útján óhajtotta biztosítani. A *Gróf Festetics György a magyar irodalomban* címmel hirdetett pályázat nyertese Négyesy László volt s a pályamű egy részletét fel is olvasta június 2-án a Kisfaludy-Társaság vándorgyűlése gyanánt Keszthelyen tartott Helikoni Ünnepen.¹⁸ A tárgy annyira rokonszenves volt előtte, hogy készséggel vállalkozott a Keszthelyi Helikon történetének megírására is. Erre a tételre pályamű nem érkezett. A Társaság felkérésére Négyesy vállalta megírását; nagy kedvvel tervezgette, sokat emlegette, hogy mily kellemes lesz balatonboglári szép nyaralójából átjárni Keszthelyre s ott búvárkodni; de a mű nem készült el. Kevés embernek volt meg akkor a lelki nyugalma ilyen hosszabb lélekzetű munkához.

Az 1927 február 6-i ünnepélyes ülést követő lakomán a Gyulai-serleget ő emelte ünnepélyesen *Gyulai Pál emlékére*.¹⁹ Ajánlatosnak látta Gyulai eszmei örökségére eszméltetni a Társaságot akkori válságában s ebből az eszmei hagyatékból különösen Gyulai hitét és egyéniségének összhangos egységét ünnepelni. Ő mondotta az ünnepi beszédet²⁰ az 1930 február 9-i nagygyűlésen, melyet *Kisfaludy Károly* halála százados évfordulójának ünneplésére szentelt a Társaság.

Számos alkalommal s az ország legkülönbözőbb részein képviselte a Társaságot ünnepi kiküldetésekben is: 1906 novemberben az eperjesi Széchenyi-körnek Greguss Ágost-emlék-ünnepén, 1907 májusban Győrött, Révai Miklós emléktáblájának felavatási ünnepén, 1907 szeptemberében az érsemjéni Kazinczy-emléktábla felavatásán, 1908 októberében Vajda János váli szobrának leleplezésén, 1909 májusában a sátoraljaújhelyi Kazinczy-körnek széphalmi Kazinczy-ünnepén, 1909 szeptember

¹⁸ Voinovich Géza bíráló jelentése *Évl.* LIV. k. 109–110. l. Az egész megjelent: *Keszthelyi Helikon*. Szerk. Lakatos Vince. Keszthely, 1925. 37–236. l.

¹⁹ *Évl.* LVII. k. 115–118. l.

²⁰ *Budapesti Szemle*. 216. k. 331–347. l.

26-án Ferenczy István rimaszombati emlékének leleplezésén, 1909 október 3-án Dayka Gábor ungvári szobrának leleplezési ünnepén, 1912 december 22-én Székesfehérvárott Prohászka Ottokár harmincéves írói jubileumán,²¹ 1921 november 19-én Egerben Tárkányi Béla születésének centenáris ünnepén,²² 1925 májusában az Arany János első pesti lakásán elhelyezett emléktábla leleplezési ünnepélyén. De a kegyelet ritka kötelességérzetének szolgáltatva bizonyosságát elhalt tagtársai végső tisztességtételének megadásában is, bár hivatalos megbízatásból csak kétszer állott ravatal mellé: Gárdonyi Gézáttól²³ s Heinrich Gusztávtól²⁴ búcsúzott a Társaság nevében.

A Társaság körében nemcsak az ünnepi szereplés fényéből, hanem a csöndes, belső munkából is derekasan kivette részét. Kezdetől fogva ritka kötelességtudással látogatja a Társaság üléseit; a zárt ülések tárgyalásai sok hasznát veszik tisztán látásának és kifejezésbeli szabatosságának, éles judiciumának s megalkuvást nem tűrő lelkiismeretességének. Ezek az adományai kiváló értékűvé tették a bizottságok munkálataiban való közreműködését is. E téren legfontosabb szerepe s legnagyobb dísze a Greguss-bizottságban viselt előadói tisztje. A Greguss-jutalom minden hatodik évben az elmúlt hat esztendő magyar műkritikai irodalmának legjelesebb termékét illeti. Az első évkör előadói tisztét Angyal Dávid töltötte be, de jutalomra vonatkozó határozatát Négyesy indítványa értelmében hozta meg a Társaság. A második évkörről szóló jelentést²⁵ már Négyesy készítette, de csak mint meghívott előadó, mert, bár Angyal Dávid több ízben hivatkozott arra, hogy már nem érzi magát elég erősnek a nagy munkát és felelősséget jelentő előadói tiszt betöltésére, csak 1925 június 3-án mentette föl a Társaság s választotta helyére Négyesyt. A harmadik évkörről szóló jelentést²⁶ már ebben a minőségben terjesztette elő. Négyesynek ezek a jelentései maguk is kritikai mesterművek. Azokká teszi lelkiismeretessége az anyag összehordásában és mérlegelésében, tiszteletreméltó elvi állásfoglalása, elfogulatlansága s formájának választékossága.

²¹ Jelentése: *Évl.* XLVII. k. 268. l.

²² Üdvözlő beszéde: *Évl.* LIV. k. 202–204. l.

²³ Beszéde: *Évl.* LV. k. 136–137. l.

²⁴ Beszéde: *Évl.* LV. k. 137–138. l.

²⁵ *Évl.* LII. k. 72–93. l.

²⁶ *Évl.* LVII. k. 268–281. l.

Kivette részét egyes pályázatok bírálóbizottságainak munkájából is. Ő írta néhányszor a bíráló jelentést is; így arról a Bulyovszky-jutalomról,²⁷ melynek nyertese Zempléni Árpádnak a jelentésben igen formásan méltatott *Bosszúja* lett; arról, a Szigligeti Ede életére hirdetett Széher Árpád-pályázatról,²⁸ melyen töredékes pályaművével Vértesy Jenő nyert megbízatást, s már a pályázatok haldoklásának idején a Greguss Ágost esztétikájának méltatására hirdetett, de eredménytelen Széher Árpád-pályázatról.²⁹

Igen fontos szerep jutott Négyesynek a Kisfaludy-Társaság legmonumentálisabb vállalkozásában, a Nemzeti Könyvtár megindításában. Gondolatát 1909 március 31-én vetette föl Beöthy Zsolt s Négyesy mindjárt tagja lett a javaslat tárgyalására kiküldött bizottságnak. Nagy része volt az előkészítő munkálatokban, egyik szerkesztője volt a megindult vállalatnak s a megjelent sorozatnak egyik köteteként mintaszerű kiadásban közrebocsátotta Zrínyi költői műveit.³⁰ A háború megakasztotta a rendkívüli fontosságú vállalatot s útját szegte annak is, hogy Zrínyi prózai munkáinak kötetével kiegészíthesse Négyesy a költői művek pompás kiadását.

A Társaság életének csak egy mozzanatában mutat feltűnő tartózkodást Négyesy: a tagajánlásban. Több mint negyedszázados tagsága alatt csak Kéky Lajost³¹ s Horváth Jánost³² ajánlotta és Sajó Sándor ajánltatásához járult hozzá. Nyugodt lélekkel állíthatjuk, hogy ennek a tartózkodásnak forrása nem a közöny, hanem a szerénység és a felelősségérzet.

Íme, egy tevékeny pálya munkássága egyetlen irodalmi társaság keretei közt. Ezeken kívül is mily sokfelé kellett még sugározni ennek az elmének fényéből s ennek a szívnek melegéből; mily sok tere nyílt másfelé is ügybuzgalmának, munkaszeretetének s áldozatkészségének! Mint minden munkakörében, a Kisfaludy-Társaságban is egész emberként látjuk Négyesy Lászlót. Egyéni kiválóságainak tiszteletet parancsoló hatásán kívül idő folytával egyre inkább a múlt legszebb és legneme-

²⁷ *Évl.* XLII. k. 123—127. l.

²⁸ *Évl.* XLIX. k. 274—277. l.

²⁹ *Évl.* LVI. k. 166. l.

³⁰ *Gróf Zrínyi Miklós művei.* Első kötet: Költői művek. A Kisfaludy-Társaság Nemzeti Könyvtára. XIV. 1. k. Bpest, 1914.

³¹ Ajánlása: *Évl.* L. k. 195—196. l.

³² Ajánlása: *Évl.* LV. k. 144—146. l.

sebb hagyományainak képviselőjét is kell látnunk tiszteletre-méltó személyében s úgy éreznünk, hogy az ő ajkán szólal meg legbátrabban a nagy mult kritikai lelkiismerete. A Társaságra válságos időkben ennek szavát nem némíthatta el nála sem baráti rokonszenv, sem méltánytalan sajtó-meghurcolás. Bajzáról mondott emlékbeszédében igen határozottan emeli ki a kritika jelentőségét szellemi életünk egészséges fejlődésére s azokat a nagy hagyományokat, melyek ezt a kritikát éltették: a becsületességet, jóhiszemőséget, függetlenséget és nemzeti fontosságának erős tudatát. Ő ezeket a hagyományokat szolgálta s igaz meggyőződéssel hirdette, hogy ezt az örökséget, ezeket a becses erkölcsi hagyományokat kritikánknak nem szabad könnyelműen eltékozolnia. Ez nála nemcsak nemes és szép tanítás, hanem hitvallás is. Négyesy László nemcsak írt így, hanem élni is így élt.

Négyesy László és őstörténeti kutatásaink.

Írta: KRISTÓF GYÖRGY.

Őstörténetünknek, a magyarság eredetének, kialakulásának, további fejlődésének az az élénk kutatása, mely jó félszázadon át a tudományos világ és értelmi osztályaink érdeklődésének kellőközepében állott, a magyar állam ezeréves fennállása után rövidesen ellanyhult, elernyedett, mintegy holtpontra jutott. A nagy tudományos felkészültséggel és hévvel, olykor még éppen zajt ütő szenvedélyességgel is folytatott vitatkozások az egész kérdésanyagnak csak egyes részleteit tudták végérvényesen felderíteni és többé már kérdésessé sem tehető bizonyossággal eldönteni és megállapítani. E végérvényes eredmények között legfontosabb a magyar nyelv finn-ugor eredetének a bebizonyítása és megdönthetetlen, módszeres igazolása. Nyelvünk finn-ugor eredetének szinte kézzelfogható evidenciája ez elmélet híveinek tudományos önérzetét a jól végzett munka örömeivel jutalmazta. Számukra most már csakugyan nem volt más feladat, mint a finn-ugorság további részletes tanulmányozása, a főtétel alkalmazása a részletekben is. A kivívott eredmény, nyelvünk finn-ugor eredete, tudományos alapigazság, dogmatekinvélyt és súlyt nyert. Iskolában, hivatalos helyeken mindenütt ezt tanítottuk és ezt tanultuk.

Ez az eredmény azonban csak részleges. A magyarság őstörténetének, eredetének kérdését csak nyelvtudományilag s csak egy ponton, az alapnyelv tekintetében tisztázta. Ezen a téren bizonyosságot teremtett. De a török nyelvi hatást és a finn-ugor etnikumban meg nem található, attól különböző műveltségi, jellembeli és monda-költészeti stb. elemeket megmagyarázatlanul hagyta. És így csak természetes, hogy a finn-ugor nyelvi eredet, bár érvényességét el nem ismerni lehetetlen volt, közhitté, szívbeli meggyőződéssé izmosodni sohasem tudott. Szeretni csak a török rokonságot szerettük, hinni csak a hun-magyar rokonságban hittünk továbbra is. Amazt egyszerűen és hidegen tudomásul vettük. De az volt a sejtésünk és érzésünk, hogy az utolsó szó még nem hangzott el, hogy az eredetprobléma végső,

vezérgyökere, ha egyszer sikerül azt az ismeretlenség humuszából napfényre kiásni, mégis csak a török származást vagy keveredést fogja igazolni. Az irodalomtörténetírók javarésze pl. — mondja Császár Elemér — sohasem szűnt meg hinni a magyar és hun nép vérségi kapcsolatában... Nyíltan, tudományos dolgozataikban nem igen merték hangoztatni a nyelvtudósok tekintélye miatt, de egymás között és előadásaikban határozottan hirdették, hogy a nyelv és faj kérdése két egészen külön dolog s így a magyarság, bár nyelvileg finn-ugor, fajilag lehet türk, mint a hun. Sőt annak is kell lennie: véralkatunk és történeti szereplésünk kétségtelenül török és nem finn-ugor karakterű.¹ Ha ez volt a pszichológiája — pedig ez volt — az irodalomtörténet művelőinek, mennyivel inkább így érzett költészetünk s a nemzeti közlélek.

A török rokonságot, vagy legalább is annak hitét e külső körülmények mellett táplálta és fenntartotta egy egész sereg benső, tudományos érv is. Az eleinte megtorpant török-rokonítók arra kényszerültek, hogy a bizonyítást a nyelvtudomány teréről a történelmire és az etnológiára vigyék át. Oda, ahol viszont ők voltak az erősebbek. A török eredet álláspontját nem adták fel, azt mondván s példákkal támogatván, ami csak erősítette az irodalomtörténetíróknak, költészetünknek és a nemzeti közérületnek említett hitét és sejtelmét, hogy más a nyelvi és más a vérségi eredet. A magyar nép vérségileg türk nép. Legfőlebb keverék. Maga a finn-ugor elmélet is vallotta, hogy nyelvünkre nagy hatással volt még az ázsiai őshazában vagy attól nem messze egy török fajú nép és ennek nyelve.

Az egész kérdésesomó ott állott kibogozatlanul. Egyetlen főszál felfejtése sikerült. A többinek a megoldásához hiányzott az az ezelőtt oly intenzív munkakedv és érdeklődés. És még valami, a helyes módszer, a kérdés helyes föltevése.

E mozdulatlanság idején, 1910-ben, a Kisfaludy-Társaság közgyűlésén olvasta fel Négyesy László a Magyar költészet eredete című tanulmányát.² E tanulmányban költészetünk eredetét, régiségét vizsgálva, eljut ahhoz a tételhez, hogy „a költészet lényegileg olyan eredetű, mint a nemzet“ (9. l.). Ekkor azonban

¹ Császár Elemér: A magyar hun-mondák kérdésének mai állása. Irodalomtört. Füzetek 2. sz. 13. l.

² Négyesy László: A magyar költészet eredete. Budapesti Szemle 144. köt. 1910. Külön füzetben is. A hivatkozott lapszámok erre vonatkoznak.

kényszerül azt kérdezni: Milyen eredetű hát a magyar nép s vele a magyar költészet? Majd utalva a kérdés nehézségére, a nyelvtudósok és a történetkutatók álláspontjának ellentétes voltára, bizonyos előkelő tartózkodással, az állítmányt feltételes módban használva, megrajzolja az egész kérdés problematikáját, elmondja, hogyan oldaná meg ő a kérdést.

Kiindul a magyar nyelv feltétlen bizonyossággal megállapított finn-ugor eredetéből, amely azt igazolja, hogy a magyar nép valamikor benne élt a finn-ugor népek közösségében. E közösségből utóbb teljesen kivált, elszakadt. Ez a nép, melynek Négyesy egyelőre nem ad nevet, illetőleg magyarnak nem nevezne, a különválás után egy ideig keveredés nélkül élt, majd árja és kaukázusi kultúrhatások alá került, amelyeknél azonban sokkal erősebb egy ezekre következő török törzsnek a hatása. Ez az érintkezés mélyreható volt. Valószínűleg nem külső érintkezés, hanem beolvadás. „Itt kerül aztán sorra — mondja Négyesy (12. l.) — az a kérdés, hogy a két nép egyesülése minő lehetett: szövetségi csatlakozás-e, vagy hódítás, s ha ez, akkor melyik hódította meg a másikat? Igaz-e, amit történetíróink tekintélyes része állít, hogy ez alkalommal a török elem azt a szerepet játszotta, amit a normannok Európa többi nyugati és északi nemzeténél, akiknek kis számmal, de nagy eréllyel a nyakára ültek és hatalmas nemzetekké szervezték őket? Igaz-e, hogy itt is egy kisszámú török faj leigázta a nagyobb, de nehézkes és szervezetlen ugor tömeget, azt néppé, mintegy nemzeté szervezte, a maga politikai és hadi képességeit beleoltotta, intézményeit áthozta, egyébként azonban nyelvileg beleolvadt úgy, hogy attól fogva van igazán magyar nemzet, e két elem ötvényéből s hogy ez új egységben a nemzeti szervező elv török, a nyelv ugor eredetű.“

Ha e sorokat s Négyesynek őstörténetünk megfejtésére alkalmasnak vélt egész módszeres, azt mondhatnám, javaslatát összevetjük, azzal az úttal és azokkal az eredményekkel, amelyek a világháború után a Gombocz, Hóman és mások ismét hatalmas lendületű kutatásainak köszönhetőek; azt kell mondanunk, mintha csak a Négyesy ujjmutatását követték, az általa javasolt módszert alkalmazták volna.

Nem állítom a világért sem, hogy akár Gombocz, akár Hóman közvetlenül vagy közvetve tudatosan Négyesyt követték. Mind Gombocz, mind Hóman sokkal kiválóbb tudományos fő,

semhogya azt lehessen még feltenni is, hogy Négyesy nélkül nem jöttek volna rá követett módszerükre. Viszont Négyesynek sincs szüksége arra, hogy efféle „hatás“ megállapításával öregbítsük munkásságának jelentőségét. Egyszerűen csak arra akarunk rámutatni, hogy Négyesy intuitív módon már jó tíz évvel előbb megjelölte azt az irányt, amelyen a Gombocz—Hóman munkássága tényleg elindult és haladt,³ feltárva és hozva olyan eredményeket és bizonyosságokat, amelyek őstörténetünknek minden eddigi hcmályát, ellenmondását, kétségét — hisszük — végérvényesen eloszlatták és el fogják oszlatni, úgy, hogy azokat az eredményeket nemcsak hidegen tudomásul vettük, hanem máris meggyőződéssel valljuk és nemzeti lelkünk hitével hisszük is. Mert összhangban állanak ezek az eddig elért exakt bizonyosságú tétellel, nyelvünk finn-ugor eredetével; megmagyarázzák és igazolják etnikumunk, vérségünk nem finn-ugor, de turk mi-voltát; megerősítnek hun-magyar hagyományaink és mondáink hitében és eredetiségében; lehetőséget nyújtanak a székely kérdés minden irányú végleges megoldására is és végül biztos alapot nyújtanak költészetünk eredeti szellemének és régiségének a pontos és nem ingadozó meghatározásához is.

A Gombocz—Hóman és társaik követte szigorúan tudományos út és az így elért eredmény a magyar tudományos erő és gondolkodás történetében a legszebb, legimponálóbb teljesítmények közé tartozik. Becsületükre, becsületünkre válik, Érvényességük sebezhetetlenül ép. Ebben áll tudományos értékük. De áll abban is, hogy őstörténetünk szakadékait eltüntetik, az ellenmondásokat kiegyenlítik és pedig olyan módon, hogy az a nemzet lelkéből lelkezett, de eddig inkább csak sejtett és ösztönösen érzett, most azonban megnyugtató és fölemelő valóság gyanánt jelenik meg. Ez a Gombocz—Hóman munkásságának másik tudományos, de egyúttal nemzeti jelentősége. Négyesy ezt az utat tíz évvel előbb megrajzolta, az eredményeket felvetett kérdéseivel lehetőnek, valószínűnek megsejtette.

Ismételten kijelentem, hogy nem állítom: post hoc, tehát: propter hoc. (Ámbár még ha így volna is, sem a személyi érdem, sem a tárgyi érték nem csökkenne.) Csak azt a tényt állítom, hogy őstörténetünk problematikájának haladásában a Négyesy

³ Különösen alapvető tanulmányaikra célozok, mint Gombocz: A bolgár kérdés és a magyar hunmonda. Magyar Nyelv. 1921. — Hóman: A székelyek eredete. U. o. és A magyar hun-hagyomány és monda. 1925.

említett dolgozata szintén láncszem, olyan mozdulat, amely östörténetünk kutatásának utóbb követett helyes irányát jelezte s az elért eredményeket kérdés alakjában megsejtette.

Csak az időbeli prioritást állítom.

És ha a Gombocz—Hóman östörténeti munkássága s munkásságuknak becses eredménye tudományosságunk és nemzeti lelkünk önérzetét bizalommal és örömmel tölti el: mennyivel igazabb és felemelőbb lehet az öröme annak a magyar tudósnak, Négyesy Lászlónak, aki mindazt előbb látta, sejtette s mint valószínűséget, a maga megszokott világos és előkelően fegyelmezett stílusával ki is fejezte?!

Az irodalomtörténet vizsgálati anyagában a szellemi életnek számtalan eleme és megnyilatkozása foglal helyet. Kizárva egyetlen egy sincs. Így az irodalomtörténetírás, ha mélyre veti hálóját, a dolog természeténél fogva oly problémákat is emel ki, amelyeknek további kutatása már nem az ő feladata. A magyar irodalomtörténetírás fejlettségére mutat, hogy saját feladatának tisztos végzése mellett problémalátó is tudott és tud lenni. Ez kötelessége is, de érdeme is. Négyesy ezt a kötelességet mindig lankadatlan hűséggel s tiszteletreméltó példaadással vállalta, végezte. Bokros érdemei előtt boldogan s tisztelettel meghajolva köszönti őt a magyar irodalomtörténetírás.

Négyesy László, a szónok.

Írta: MORVAY GYŐZŐ.

Tanulmányai már egri diáksága idején (1878—1880) megjelölték az irányt, melyben férfikorában ékesenszóló alkotásokat fog létrehozni. Szvorényi József, az elsőrangú tankönyvíró, állott a ciszterci-rend katolikus főgimnáziumának élén. A Vitkovics-önképzőkörnek vezetője, Maczki Valér, majd utána Kassuba Domonkos, volt a tanára. Az ifjúsági ünnepélyeken tartott beszédeivel a cs. aranyokból álló jutalmakat vitte el.

Mint budapesti egyetemi hallgató, az ifjúsági egyesületek vezeterei között van. Gyulai Pál irodalomtörténeti gyakorlati óráin, tanárával egy katedrán ülve, tanulságos vitákba bocsátkozott a magyar verselésről, a népköltészetéről és Arany Jánosról.

1885—87. években, mint helyettes tanár Egerben, Maczki Valér mellett, az önképzőkör társelnöke volt, majd később, az 1887—91. években a szolnoki állami főgimnáziumban, mint rendes tanár, ugyanolyan körben kiváló eredményt mutatott fel. Alkalma nyílt, hogy tanítványait az élőszo művészetébe bevezesse. Cicero Philippikáinak, Kossuth, Deák és Eötvös szónoki remekeinek tárgyalása nemcsak a körben, hanem az osztályokban is az ékesszólás szabályainak fejtegetésére nyitott tág teret. Szvorényi és Névy László tankönyveinek megvilágítása nagy terjedelmet foglalt el tanításában. Rátermett tanár volt. A természettől nyerte, mit mások megtanultak.

Innen került föl a budapesti gyakorló főgimnáziumba mint nagyhirű vezetőtanár. Ettől fogva mind tudományos, mind közéleti szereplése ismeretes. Szónoki kiképzésének inkább rúgója, mint alapja az ékesszólástannak elméleti fölfogása. Erre nézve tájékoztatóul szolgálnak a Pallas Lexikonban megjelent fogalmi magyarázatai és a „Rhetorika“ tankönyvében ezek önálló összefoglalása. Mindkettő eredeti munka. Nem tekintve az általános, minden tankönyvben található közjegyeket, egyikkel sem azonos. Míg amott éles és a mindennapi megfigyelésnek kivonatát olvassuk, addig itt teljesen önálló iránnyal és mély tanulmányokból fölépített törvényekkel találkozunk. Itt fekteti le a

vitatkozásnak tiszta fogalmait is. Könyvében az arisztoteleszi, a tudományos vagy újabb elméletekből kiemelkedő tapasztalatainak visszasugárzását látjuk.

Beszédei emlékszerőségüknél fogva maradandó hatást keltek és mintaszerűek. A Magyar Tudományos Akadémián, a Kisfaludy Társaságban, az Irodalomtörténeti Társaságban, a Közoktatási Tanácsban, a Szent István Akadémián, az Országos Középiskolai Tanáregyesületben és végül az első nemzetgyűlésen akár önkéntes, akár megbízásból származó szónoklatai három osztályba sorolhatók: akadémiai emlék-, középiskolai tanárság ügyeiért mondott és politikai becsű beszédek.

Az első csoportba emlék- és köszöntő beszédei tartoznak. A terjedelmesebbek a szónoki beszéd tökéletes formáiba ékelt félértekezések. A tartalom, mely az alkalomhoz idomul, nem meríti ki teljesen a tudományos értekezés kellékeit. Nagy szerepre jut bennök a képzeletnek és telítvék költői gondolatokkal. Egyszerűség, eredetiség és a magyar nyelv művészi kifejezése jellemzik. Képeit a környezetből meríti: „Elment a nagy hajó, már füstje sem látszik, de barázdájával nyoma fodrozódik.“ (Toldy.)¹ Kedvesebb emlékeinél az író jellegzetes külsejét is leírja, társalgási modorát idézi föl. Hangra, kézre, homlokra, járásra emlékszik. (Beöthy, Riedl, Szilády.) Emellett fokozott gyönyörrel tárja ki a lelki mozzanatok összefüggését. Ilyenkor a főtárgyról mellékutakra is tér. (Beöthy.) Szereti a természet-tudományi összehasonlításokat. Ezek nem díszletek, hanem szerves kellékek. Ilyenkor ajkai szózatossá válnak. (Arany.) Előadása megélenkül és a kifejezés művészete megható. Izgat és tüzzel gyújtja agyunkat. Kiváló mestere a leleményes fordulatoknak, a velős villanásoknak és csattanó végeknek. Az elhúnytakat megeleveníti s megmaradt nyomaikat említve föl-fölkiált: „Él, él!“ „Volf György sírköve az életerő kifejezése, a sír komor — a szülőház kedvesebb.“ Prohászka: „Gellért apát“, „a magyar szó szárnyaló lelkű nívésze.“ Gárdonyi: „az egri fényes csillagok legfényesebbike.“ „Ott az alak, — itt a szó, itt a dal a mi keblünkben. Ez együttvéve ismét Tompa Mihály.“ „Beöthy után szomorú, fázós lesz a világ körülöttünk.“ „Beöthy Irodalomtörténetének van egy nagy hiánya, az, hogy hiányzott belőle Beöthy.“

¹ A zárójelben foglalt nevek az emlékbeszédek személyei és az évszámok az ideje a beszédeknek.

Jóllehet sokszor kitekint az európai irodalom látóhatárára, a világot magyar szívvvel nézi. Nem híve a „l'art n'a pas patrie“-nek. Az irodalomtörténeti méltatás, az író jellemzése, helye, minden beszédében lerögződik. Nemcsak az írók korára, magánéletére és gyermekéveire (Volf), egyes eseményekre, mint Toldy temetése, hanem nagy hatásukra is emlékeztet. Emelkedetté válik, mikor az eltávozottaknak maradandó alkotásait sorolja föl. Belehelyezi őket a fejlődés folyamatába és megjelöli fokát is. Gárdonyi: „millióknak édesszavú írója, melegkeblű, meghitt lelki barátja, emelője és vigasztalója, aki egri semlegességéből az eszményinek, a hitnek, a szeretetnek sugárait árasztotta. Jónak, szépnak kútfeje.“ A magyar mult kultuszát nézve Heinrich Gusztávban „világító elme lobbant ki. Kemény harcok törhetetlen, viharedzett bajnoka. Szellemi életünkben a tudományosság és az oktatásügy terén hézagot hagy maga után.“ Tompa Mihály: „kinek szelleme minduntalan átöltözött madárba, lepkébe, fába és virágba, kőbe, érebe, hogy a szív misztériumát jelentse nekünk.“ Kazinczy Ferencben megtalálható „másfél évszázadnak a nemzeti lélek egész, nagyszerű fejlődése, minden sikere és diadala, minden emléke és büszkesége, amit másfél század alatt felmutatott.“ Senkiben annyi hit nem volt. Csoda volt, hogy a nemzetet álmából fölrázta. Beöthy Zsoltról szóló többszörös megnyilatkozása beszédeinek legfényesebb termékei közé tartozik: „költőnek, műélvezőnek és charmeurnek született. Széchenyi programjának végrehajtója.“ Berzsenyi „lélek, tűz, fenség, báj. Költészete élő érték. Későbbi költők nem homályosították el.“ Jókai: „az egész világé, annál inkább az egész emberiségé, mert van erkölesi oldala, nevelő jelentősége.“ Vörösmartynál, Aranynál az erkölesi fajsúly a hódító eszme. Kiemeli az elhúnytaknak egyéb jellegzetes érdekeit is, mint Beöthynél, Riedlnél, Volfnál, Gyulainál a tanárkodást. Ritkán csap át politikai történetünk területére, mint a magyar nemesség méltatásakor. (Berzsenyi.) Nem vonakodik egyes írók árnyékát és hiányát is bemutatni. Így Jókainál az erotikum határain jelentkező napfoltokat és „morális lehetlenségeit“. Riedl „művész volt, de nem az alaposág, a hitelesség, csak a teljesség rovására“. Pátosza ritkán ragadja túlzásokba: mint Eötvösnél a merészség magasztalása. Madách „a magyar költő megelőzte a világ összes költőit a feladat vállalásával“. Beöthynél érthető az apotézis, mert „mindent neki

köszön“. Vagy az etikai nagyság dicsőítése. (Greguss.) Mindamellettrámutat a pótlandó hiányokra is: mint Eötvös bővebb ismertetésének hiánya, Arany tudományos életrajzának szűkségessége, ugyanannak még nem elég hathatós terjesztése, Zrínyi teljes kiadása.

Ritkán tér ki személyes élményeire. Így Berzsenyi sírjához való ifjúkori zarándoklása, Beöthyvel való baráti viszonyára, Riedlre, Volfra. Siratja Beöthyt, aki „e kifosztott hazából végleg olyan országba költözött, amelyben nicsen erőszak, rútság és igaztalanság“. Ezekkel néha a könnyeket is megindítja. (Gárdonyi.) Vele önmaga megéppülését is bizonyítja.

Vitába keveredik egyes közkeletű támadásokkal is. Megvédi Toldyt Kunfi Zsigmond értékelésével szemben, ki szerint csak tanulmány és nem szellem volt. Megvédi Aranyt az idegen hatások kutatóival szemben, mert ezek a hatások nem egyezések, csak emlékezősekből fakadó okok, eszmetársítások. Minden ellenszenvvel szemben igazságot akar adni Heinrich működésének.

Világnézete a nemesen gondolkozó magyaré. Az írónak elsősorban erkölcsi életébe néz bele. Saját énjében beszédesen szól ez az erkölcsi fölfogás: Benne az etikum a vezérfonal. A lelki tisztaság minden beszédéből kisugárzik, meleggé fűtődik. Meghajol a vallásos, a keresztény erkölcs előtt. Szikrázik a kegyeletlőtől. (Tárkányi.) Bölcselkedő elmélyedése is van, de ez inkább érzékeltető, sőt érzelmes, jóságos költői mezben jelentkezik, mint metafizikában (Eötvös), bár ettől sem riad vissza. (Madách.) Az etikai erő mindenekelőtt való. Ebbe foglalja a nemzeti eszmét is és a hagyomány szeretetét. Ekkor ékes-szólása megfényesedik. Nem esik kétségbe, tudja, hogy 1817, 1848, 1918 a nemzet életében csak fordulópontok, mikből gyógyultan fog kikerülni. A háborúban bízott győzelmünkben, de leszögezésünk-, keresztrefeszítésünkben a föltámadás életereje nyugszik.

Ezek után könnyen látható, hogy ízlése ragyogó, tiszta.

E beszédek a logika szabályain épültek föl. Világos szókötés, semmiféle érzelmi homály vagy miszticizmusz. Az elrendezés stílszerű, amint azt évekig tanította.

Még idetartoznak azok a fölszólalások, melyek társaságokba-ajánlások és üdvözlések alkalmából majdnem rögtönözve, ösztönszerűleg keletkeztek. Ilyenek Szilády Aron, Mihályffi

színész, Badics, Pintér Jenő, Prohászka, Apponyi, Beöthy, Britsits, Horváth János és mások üdvözlése. Itt is a kerekded egész, az eszmék tolongása és mégis kimért takarékoság a jelleg. Egyetlen főgondolat köré csoportosítja mondanivalóját. Félig irodalmi művek, félig tettek. Ilyen az Irodalomtörténeti Társaság első megnyitójában irodalomtörténetünk multjának fényes fejtegetése. Új korszakot hirdet az elnöki székéből: „Nem akarjuk megkötni a szellem szabad lendületét, a képzelet kombináló működését, de nem hanyagoljuk el az igazoló eljárásokat.“ Ellene van, hogy az egyetemen az irodalomtörténeti tanszéket eltöröljék. (1923.) Kívánja a megszállott területi magyar irodalomhoz való szorosabb közeledést. (1926.) Ide sorolhatók célkitűző beszédei is: Arany műveinek a tanuló ifjúság közt való terjesztése (1917), Zrínyi műveinek kiadása (1916), a Shakespeare-bizottság érdekében elhangzott beszéde (1910), az akadémiai helyesírás, a külföldi helynevek írása, Arany, a Zalán futása, Petőfi és Madách centenáriuma. —

Az 1908. évi középiskolai tanáregyesületi közgyűlés megnyitóbeszédében így kiált föl: „Magyarország arat, csak a tanárság nem arat, csak vet, mindig csak vet!“ E magvető nép között egész lelki tartalma fölébred, újjá születik. Itt mondja leghatásosabb beszédeit. Ezek a Magyar Pedagógiai Társaság, a Közoktatási Tanács és az Országos Középiskolai Tanáregyesület ülésein hangzottak el. Érzelmi dolgokban egyenrangúak Beöthy Zsolt, Sajó Sándor és Pintér Jenő tanárszeretetével. A lényeg a magyar tanárság szomorú és elhagyatott helyzetének javítása, szellemi színvonalának emelése, társadalmi megbecsülésének előmozdítása, ezzel együtt a tanárok együttérzésének, önérzetének ápolása és közéleti súlya. Tanügyi jelszavai: jobb módszer, jobb tankönyv, jobb tanítás mellett jobb díjazás is. Itt emelte ki a tanárság életkérdéseit. Itt vívta legnevezetesebb vitáit is. Utóbbiak előzetesen kitűzöttek voltak, akár időszerű megbeszélések alapján, akár spontán támadt esetekből támadtak, végig érdekesekek és eredményesek is voltak. Nem fogalomforgatás, hanem a nemes dialetika mögött a logika és a tudományos vizsgálat művészete szólalt meg. A tárgyra néző beszédek azt kimerítették. A helyesbítő fölszólalások a szónoklat minden megengedett eszközeinek sokszerű árnyalatát és összes szerszámaikat segítségül hívva, tudásának gazdag készletét fölgöngyöltette. Mint a Magyar Paedagogia című lapnak szerkesz-

tője, szónoki működése inkább vitákra szorítkozott. Míg itt minden gondolatot azonnal társít és méltányol, érveket értékesít, célzatait legott tetszetős és szabatos formába önti, addig a Tanáregyesületben életbevágó kérdéseket vet felszínre. Mindenkor bizonyítani kívánta, hogy a testület, melyért küzdött, független bármely felsőbb rendtől vagy osztálytól, mert arra van hivatva, hogy körébe eső föladatait önállóan oldja meg. (1898.) Szereti az érdemek kitüntetésénél (Maezki V., Fináczy) a közfelkiáltást kivívni. A tankönyvek beosztásánál ellene van, hogy a magyar olvasókönyvekből a görög mondákat kiszorítsák. (1893.) Kikel a tanári közönyösség ellen. (1894.)

A fizetésrendező memorandumokban az ő hangját és stílusát ismerjük föl. (1895.) A kassai, debreceni és a szabadkai (1908) közgyűléseken riadós szava fölhat a vallás- és közoktatásügyi minisztérium ügyosztályaiba és az elzárkózott hivatallelkekben rokonszenvet kelt. A tanárság létérdekéért folytatott harc az anyagiaknak állandó hajtogatása 1889-től 1919-ben végleg győzött, midőn részére az V. fizetési osztály is megnyílt. Küzd a létszám megharmadolásáért, az igazgatók külön státusáért, a korpótlék megszüntetése-, a 35 éves szolgálat ellen és a helyettes tanárok szomorú helyzetének orvoslásáért. Szakszerű adminisztrációt követel és támadja a hierarchikus deklasszifikációt. Hangsúlyozottan foglal állást a tankönyvmonopólium ellen és az engedélyezések tárgyában. (1915.) A bírálati rendszert óhajtja és ellene van a pályázatoknak.

Az ifjúságtól lelkesedést kíván. Világnézleti jelszavak ne hassák át sem a tanulót, sem a tanárt. Örvend, hogy megjött az idő, mikor a tanuló nyersebb hajlamait levetköztette és máris több az ismeret, a szorgalom és a józanság. A vallásos buzgalom terén föllendülést állapít meg. (1908.) A tanár figyelje meg, van-e elég hit, tisztelet és a hagyományokhoz való vonzalom. Ezt beleviszi a tantervrevízióba is. Támadja a Nietzsche- és Wilde-kultuszt, mert ezektől mételyezve, nem ízlik a magyar toll. Ezekkel szemben, korábban, mint a Társadalomtudományi Társaság mozgalma, hathatósabb reformokat hirdet. Mindenütt kiemeli a nemzeti érzés ápolását és azért még sem szabad a kulturális versenyben lemaradni.

Ezek az eszmék általánossá váltak és nyomában jártak tanulságai, mert az iskolában a nemzeti eszme erősbödött, az erkölcsi javak értéke csak fokozódott. E beszédek formai szép-

ségek. Beleszövi kultúránk, egyes nagy városaink életét is és országos rokonszenvet tudott kelteni. (Selmecebánya, Nagyvárád.) Itt is ihletesen tör ki belőle Magyarország győzelme: „Magyarország lesz. Lesz hatalomban, tekintélyben, jólétben és szellemben!” Jóslata nagy ígézet maradt! —

Végül maradtak parlamenti beszédei, melyek közül kettő válik ki. Hozzájuk bátorság és nyíltság kellett. Mindkettő meg volt a homo novusban, aki egyszerre meghódította a honatyák szívét. Az első (1921 júl. 22, 235. ülés) a trianoni szerződés ellen szól, a második (1922 febr. 16, 315. ülés) a választójog kiterjesztése reformjára vonatkozik. Utóbbiban a királykérdésről is nyilatkozik. Mindkettő nagy hazaszeretetéről tesz bizonyosságot. Van még két beszéde, még pedig a lakbérleti rendeletek ellen és a földbirtokosok haszonbérleti szerződésének elévüléséről. Mindkettő interpelláció. Inkább úgynevezett haza-beszédek voltak. Ezek is jól kiesiszolt és átgondolt, a tárgyat szakszerűen megvilágító hosszabb felszólalások.

A Trianon elleni beszéd alkalmat adott neki napirend előtti felszólalásra. Július 11-én a francia szenátusban elhangzott az „európaivá vált magyar kérdés“. Reynald előadó és Briand miniszterelnök előtt a szenátus két tagja tárgyalta a békét. Négyesy szerint „Meggzólalt az emberek lelkiismerete, a mi kiáltásunkra megmozdultak a szívek, az igazságtalanság érzete áthatotta ezeket a lelkeket.“ De Monzie szenátor szerint „a győztes államok, mikor a vesztes nemzeteket büntették, semmi féle arányt, szabályt nem tartottak meg.“ Magyarországot felelősség nem terheli. Tisza Istvánról kisült, hogy nem volt a háború főkezdeményezője. Lamarzelle szenátor szerint: „hiányzik Közép- és Kelet-Európában az állami szervezetek egyensúlya. A nemzetiségi elv sem érvényesült.“ Briand válaszában kifejti, hogy „Magyarország tíz századon át elnyomta a nemzetiségeket. A franciáknak hálásaknak kell lenni barátjaik iránt, kik a háborúban segítették. Magyarország feldarabolása már a háború alatt befejezett tény volt és nincsen változtatási lehetőség“.

Négyesy szerint kilenc századig nem volt a nemzetiségeknek panaszuk, sem itt, sem a külföldön. Nekünk 8—10 Strassburgunk van. Sohasem volt reváns gondolatunk, mindig a defenzív nacionalizmus hívei voltunk. Franciaországban enyhült az ellenséges hangulat és vannak már pártfogóink. Ezek száma növekedni fog, mikor eljön a moment psychologique, melyben

főleszmél igazságtalan tetteire és látni fogja, hogy minket beledobtak az európai vörhenyjárványba. Magyarország teste lázas, a románok kifosztották, tisztviselőink éheznek. Dicsőíti Apponyit, aki a jóvátétel csiráit elhintette.

A hosszú beszéd telve van költői szépségekkel. Stílusával, elrendezésével és erejével általános tetszést aratott, mely az egész országban visszhangot ébresztett.

Utolsó terjedelmes beszéde rendkívül ingerült hangulatot keltett. Számos közbeszólással akarták megzavarni, de annál talpraesettebb visszavágásokban részesültek. Az elnök az ülést kétszer is felfüggesztette. Kifejtette, hogy nem híve a demokratikus választási kiterjesztésnek minden polgárra. Erkölesi és értelmi minőség legyen a döntő. Eszményi állapotokról úgy sem lehet beszélni. A választójog gyakorlására való képesség kellő értelmi tartalommal és a felelősség érzetével párosuljon. Az állam csak kategóriákat állíthat föl: Vagyoni és korkategóriákat. Szemére vetik, hogy választóihoz nem így beszélt. Erre bemutatja a szentesi kerület választóinak levelét, melyben azok a jogkiterjesztésben a köztársaságtól és a kommunizmustól félnek. Beszél a kisebbségi képviseletről is. Ellene van annak, hogy akit harmadszor küldenek a parlamentbe és polgári állást tölt be, azt fosszák meg ennek jövedelmétől. Ha meg is történnék, akkor az egyetemi tanárokat vonják ki ebből. Kéri, hogy a királykérdést ne vigyék bele a választási harcba. Ő legitimista állásponton van. Igaz, hogy voltak a Habsburgok közt olyanok, akik vétettek a nemzet ellen, de voltak olyanok is, akik emelték azt. Védi Mária Teréziát, II. Józsefet. Mikor Kossuthot kiáltják feléje, kijelenti, okmányokkal tudja bizonyítani, hogy Kossuth hazajött volna, ha Ferenc József magyar király lett volna. A nemzet leveheti királya fejéről a koronát, ha a nemzet ellen van, mint azt Salamon király esetében cselekedte.

Habsburg-vonzalmáról már több esetben adott ékes kifejezést, még pedig Erzsébet királyné fölött mondott klasszikus szépségű emlékbeszédében a gyakorló főgimnáziumban és Ferenc József halálakor irodalmi társaságokban. Itt is a királyhűség, a törvényszerűség védőjeként lépett föl.

Áttekintve beszédeinek összességét, mind a tárgy, mind a kidolgozás szempontjából emlékszerű és el nem múló eleven erővel ható művekkel állunk szemben. Csak olyan tárgyhoz nyúl, melynek erkölesi értékéről, becséről meg van győződve.

Soha alacsony tekintet és érzelem nem üti föl fejét. Semmiféle habverés, fogalomesavarás, vagy pattogó frázis. Nem demagóg, mindig a magasztos ügy ragadja meg. Ekkor képzelete szárnyalóvá válik és magához láncolja a hallgatót, aki belefeledkezik érzelmeinek és gondolatainak áradatába. Nagy szó- és mondatépítő. Művészi szabályossággal emeli föl beszédének építményét és boltozatát. A periódusok összhangos változatossága a pátosznak, az ihletnek magvas, tömör kitöréseivel párosul. Minden egyes mű kerekdedségével, az eszmék tökéletes sugárzásával, az ismeretek ragyogó mélységével tűnik ki. Nemesak széépítő, hanem nyelvművész, aki anyanyelvének mind érzelmi, mind értelmi húrjait megremegteti. Előadásába kellemet, férfias-ságot, világosságot, rendet visz, még akkor is, hogyha rögtönözve szólal meg. Szigorú eszmeláncolatok sorakoznak egymás mellé és megragadó hévvel hat. Virágzó, meleg hangok hagyják el ajkait. Rábeszélése nem iskolai, nem rideg parancsolás, hanem az ész megdöntő érvein alapszik. És ha hozzávesszük egyéniségét, megjelenését, hanghordozását, szótlan mimikáját és komoly taglejtését, melyek külön szónoklatok, előttünk áll az ékesszólásnak nemes mestere.

Négyesy László és Beöthy Zsolt barátsága.

Írta: PAP KÁROLY.

Már a megismerkedésük igen érdekes körülmények közt, Négyesy egyetemi hallgató korában, a 80-as évek elején történt, mely idő a kiegyezés után fölpezsdült magyar életnek különben is egyik legtartalmasabb szakasza. Államiságunk súlya egyre növekedőben s csak a tudomány, szépirodalom és művészet terén mennyi kiváló egyéniség, organum és intézmény jelenik meg egyszerre! „A régi keservek és vágyak eszményi lendülete után a reális munka prózája következett“, írja egy helyütt maga az ünnepelet. Az egyetemen nagyhírű tanárok, közelebről a bölcsészeti karon: Gyulai Pál, Greguss Ágost, Salamon Ferenc, Budenz József, Thewrewk Emil, Hunfalvy János, az ifjabbak közül meg Eötvös Lóránt, Heinrich Gusztáv, Ábel Jenő, Simonyi Zsigmond, akik közé 82-ben, mint Greguss helyettese, Beöthy Zsolt is odalép, hogy kivételes egyéniségének varázsával mihamar elbűvölje tanítványait. Gyulai tanári működésének is — azt hisszük — ez az évtized a valódi fénykora; a nyelvészet körében meg Budenz elmélete, a Nyelvőr orthológiája, később Hunfalvy és Vámbéry eredet-vitája köti le az érdeklődők figyelmét. Olyan benyomások, amelyek minden valamirevaló ifjúnak szárnyakat tudnának kölesönözni. Ekkor iratkozik be, a 80/81. iskolai év őszén, a magyar és latin irodalmi szakra Négyesy László s pár hónap alatt egy kiváló baráti kört talál maga körül, amelyből többen már akkor feltűnnek, ma pedig tudományos és szépirodalmunk elősmert jelesei.¹

A lelkes és beesvágó ifjú, akit már az egri gimnáziumban íróvá avatott az ékestellú akadémikus, Szvorényi, másodéves korától kezdve szintén nagy odaadással hallgatja Beöthy előadásait. Hírből és az irodalomtörténetéből már rég ismeri, most a lábainál ülve bámulattal telik el széleskörű tudásán s azon a

¹ Nevezetesebb pályatársai: Alexics György, Balassa József, Balogh Péter, Erdélyi Pál, Kalmár Elek, Kardos Albert, Kunos Ignác, K. Lippich Elek, Munkácsi Bernát, Némethy Géza, Petz Gedeon, Radó Antal, Sebestyén Gyula, Solymossy Sándor, Vikár Béla, Zolnai Gyula és mások.

keresetlen elegancián, amellyel formába önti ragyogó gondolatait. Egy-egy szép órája után úgy érzi, mintha valami nagy esztétikai élményben lett volna része, amelynek a hatása alól alig lehet kibontakozni. Közelebbi viszonyba azonban sokáig nem kerül vele. Ekkor történik, hogy Gyulai „Irodalomtörténeti és kritikai dolgozatain“ Négyesy László is olvasni kíván s bemutatja annak a verstani elméletének alapvonásait, amelyek későbbi pályamunkájában kifejtve, ma már uralomra jutottak irodalmunkban. Három egymást követő héten, kettőzött órákon folyt ez a bemutatás, még pedig ugyan heves vitákkal a vezető tanár és a felolvasó tanítvány részéről. Miután az előző elméleteket sorra bírálta, azt a tételt állítja fel Négyesy, hogy a magyar vers hangritmusának törvényszerűségét szükségtelen a zenétől elvonni, mintegy kölcsönkérni, amikor magában a természetes versmondásban is megvannak ezek a törvényszerűségek, t. i.: az ütemegyenlőség és ütemfeleződés. Ebből foly az a könnyen megfigyelhető prozódiai szabály, hogy soktagú ütembe inkább rövid, kevéstagú ütembe inkább hosszú szótagok valók. Gyulai, bár maga nem tud megválni a régibb elméletektől, elismerő szavakkal méltányolja Négyesy talentumát és szorgalmát, de a többi tanárok és pályatársak figyelmét is egyszerre szerzőjére irányítja a jeles dolgozat. Pónori Thewrewk Emil ritmikai útmutatásokkal támogatja, majd a Philologiai Társaság ülésén is bemutatattatja véle tanulmányát (1883 május), de amikor ott egy nagytekintélyű író és költő Arannyal szemben kegyeletlenséggel vádolja és élesen bírálja elméletét, maga az elnöklő Pónori Thewrewk is a felszólalóval való egyetértésének ad kifejezést. Beöthy volt az, aki a fiatal kutatót melegen karolja föl, a stílusgyakorlatokon felolvasott dolgozatait nagy figyelemmel kíséri,² párizsi tanulmányútja érdekében — bár sikertelenül — felterjesztéseket szerkeszt, egyúttal bátorítja, hogy a már időközben rendszeresen kidolgozott elméletét kiadás végett a Kisfaludy-Társasághoz nyújtsa be. Négyesy hálával fogadja a gondolatot, de a bírálói eljárás megint olyan soká húzódik, hogy azt a dicsőséget, hogy műve még egyetemi hallgató korában lásson nap-

² Egyik dolgozatában pl. az esztétikai hatás törvényszerűségének alapvető formuláit kutatja N., a másikban, amely a mimézis elvéről szólt, annak a fejtegetése kélt élénk hatást, hogy az építmény a személyiség hatását teszi ránk. — A problémakeresés bátorságát Beöthy ezekben a kísérletekben is dicsérte s később, évtizedek múltán újra feleleveníti barátságuk egyik legköltőibb mozzanatánál, Négyesy Kisfaludy-társaságbeli fölvatásakor. (L. az avatóbeszédet K. T. Évl., XXXIX. kötet, 74. lap.)

világot, már nem érheti meg. A vidékre kellett kimennie tanárnak, tanulmányának is csak egy része, a második, a történeti rész jelenhetett meg jóval később, 1887-ben, a Kisfaludy-Társaság Évlapjaiban.³ Beöthy azonban többé nem veszi le a szemét Négyesyről. Egy évre rá, 88-ban, Gyulaival együtt „A mértékes magyar verselés története“ címmel pályatételül tűzeti ki a kérdést s a megkoszorózott művet a Társasággal 1892-ben ki is adatja. Így tette a sors a mester és tanítvány kezét egymásba, amely azután négy évtizeden át összefogóva maradt, — míg egyiküké meg nem hült...

Előbb az egri cisztercita, majd a szolnoki állami gimnáziumhoz került Négyesynek minden további sikere mellett, (87-ben az Akadémia Sámuel-díját is megnyeri), fájdalommal kell éreznie, hogy milyen ólomsúllyal nehezedik rá a vidéki milieu! Nincs a keze ügyében értékesebb könyvtár, nincs rokonszellemű és megértő környezet, ha pedig a nagy vakációt szenteli a pesti könyvtáraknak, az ottani adminisztráció kényelme miatt nem bír a munkájába kellőképp elmerülni. Hányszor juthattak ilyenkor az eszébe az egyetemi boldog évek, amikor

„— — — változatlan, át borún, veszélyen,
Kedv, ihlet, alkalom és érzemény,
Erő, kintartás, izlés, akarat —
Egy szóval, ami kell: mind *ép* maradt.“⁴

Ifjúkori küzdelmes éveit valóban árnyékként kíséri az az önérzetes tartózkodása, amely mindig restelkedik tanáraihoz fordulni útbaigazításért; inkább arra törekszik, hogy a maga erején elért eredményekkel lepje meg őket. Pedig mennyi fáradságot és kerülőutat takaríthatott volna meg ezáltal Négyesy! Szerencse, hogy vidéki helyzetének mostohaságát megérezte immár atyai barátja, Beöthy Zsolt, aki ekkortájt, 91-ben emelkedik a „Tanárképző-intézet“ igazgatói székébe s ezzel együtt a „Gyakorló főgimnáziumnak“ mintegy főigazgatójává lesz.

Amint a Gyakorlóiskolában Bartal távozásával az egyik klasszika-filológiai tanszék megürül, Beöthy azonnal Négyesyre gondol és szándékát a tanári kar állásfoglalása ellenére keresztülviszi. Szarvas Gábor az első, aki boldogan köszönti ifjú barát-

³ Négyesy közben megúvva a várakozást, amint Pestről távozik, egri tanárságának első évében kiadja műve harmadik, alkalmazott részét, a Vers-tant. (Franklin-Társulat, 1886.) — Alapvető részét, tehát az elsőt, program-értekezésül iskolája, a ciszterci gimnázium értesítőjében, 1887-ben.

⁴ Arany J.: Bolond Istók, II. é., 14. vsz.

ját, Beöthy meg -- a nyári pihenő végén — talán legutoljára, de hogy milyen benső örömmel és bizalommal, mutatja az a végtelen gyöngédség, amellyel intelmek helyett inkább arra kéri, hogy megingott egészségét (tüdővérzése volt) most már lehetőleg kímélje. Kell-e mondanunk, hogy az idő a kúratori auspiciumnak adott igazat s a nemes Kármán, a gimnázium paedagogarchája, akinek eredetileg magának is más jelöltje volt, már az iskolai év végén köszönetet mond Beöthynek, hogy „intézetüket Négyesy Lászlóval megajándékozta“.

Amint az ifjú tudós Pestre költözik, a gyakoribb érülközés fonalán mind bensőségebbé válik a kettőjük baráti kapcsolata is. A beteggyáiban fekvő Négyesyt, amit csak a kiválasztottjaival szokott megtenni Beöthy, több ízben meglátogatja, majd szűkebb baráti körébe, az u. n. „Csütörtöki társaságba“ is belevonja. Barátságukban azonban mindig maradt valami a tanár és a tanítvány eredeti viszonyából. Hiszen a Mester complex lelki alkata, mély érzelmessége ellenére valahogy úgy volt formálva, hogy neki úgynevezett „testi-lelki barátja“ nem igen volt. Igézetes egyénisége, genialitása és nagy műveltsége a magyar köz- és szellemi élet igen sok kiválóságát vonta körébe, de az egyesek iránt érzett vonzalma mintegy specializálódott. Teljes bizalmával talán senkit sem tüntetett ki. Annyi bizonyos, hogy élte folyamán és bizonyos viszonylatokban Négyesy Lászlóhoz vonzódott leginkább. Ő állt szívéhez a legközelebb! És mennyi sokszínű, drága elemet vittek ők ebbe a lelki harmóniába kölesönösen! Űnzetlen szeretet, nagyrabecsülést, kedvességet és kedélyességet, igen sok nemes lendületet, de soha semmi köznapi pajfáskodást. — Az imént említettem „Csütörtöki társaság“ Beöthynek író, tanár és művész ismerőseiből alakult s eleinte az István főherceg-szállóban gyülekezett össze, hetenkint egyszer, baráti vacsorára. Kedéllyel, tartalommal persze elsősorban a Beöthy sziporkázó szelleme töltötte meg. Tömérdek érdekes tárgy került itt szóba: a közélet, politika, irodalom és művészet mezejéről; sok intimitás vezető-egyénekről, kulisszák megetti dolgokról; irodalmi emlékek és anekdoták, amelyeket Beöthy rendkívül megragadóan tudott előadni, a vele történeteket szinte eljátszani. De volt ezeknek a beszélgetéseknek a szórakoztató elemén kívül igen tanulságos, ösztönző hatása is, amit csak az tud kellőképp méltányolni, aki valaha maga is tagja volt ennek a társaságnak. — A csütörtöki vacsorázó esték később, vagy tíz év múltán

megszűntek, de fönnmaradtak a mindennapi kávéházi összejövetelek, rendszerint a Nádor-utcai Continental-ban. A Continental megszűntével, a háború vége felé utoljára a Fiume-kávéházban próbáltak tanyát ütni, de a nagy összeomlást követő zord idők e baráti kör meghitt beszélgetéseit is lehetetlenné tették. Így lassankint magamagától elmaradt mindenki. Feloszlott a kedves összejövétel, amely egy negyedszázadon át Beöthynek annyi boldog pihenőt és örömet, Négyesynek és mindnyájunknak annyi magas szellemi élvezetet nyújtott, ahol szívvel-lélekkel osztoztunk az öregedő mester örömeiben-bújában, irodalmi sikereiben és diadalaiban. Hiszen milyen gazdag, eszméltető társalgást folytatott velünk irodalmi témákról és tanulmányairól, művészi élményeiről és útjairól, amiket bámulatos elevésséggel tudott megjeleníteni. Máskor előre vázolta valamelyik ünnepi beszédnek eszmemenetét, egyetemi előadásainak témáját s jól esett neki, ha visszhangra találtak bennünk gondolatai. — A törvényes rend helyreállítása után, amint ismét hangolódni kezdett Beöthy kedélye, nagy irodalmi elődjének példájára fokozott eréllyel teljesítette hivatását irodalmi társaságokban, az egyetemen és barátai között. A régi összejövetelek még egyszer felújultak. De többé már nem a kávéházi termekben, hanem egy lelkes híve, Hóránszky Lajos Városmajor-utcai lakásán, az ú. n. *Auróra-körben*, ahol régi barátok és új tanítványoktól körülvéve ápolgatta híven nemzeti hagyományaink és eszményeink kultuszát.⁵ Óhajára a társaság halála után is együtt maradt s immár magát is ott emlegeti azok között a halhatatlanok között, akiket fél századon át olyan ihletes ajakkal idézett és magyaráztatott.

Ezeken a baráti összejöveteleken a legkésőbb jövő s a legkorábban távozó vendég talán mindig Négyesy László volt, aki amióta pesti lakos lett, kettőzött odaadással szentelte magát hivatásának. Pályanyertes művét újra átnézi és kiadja; Amadé-Faludi és Kölcsey verseit sajtó alá rendezi; amellet nyelv- és esztétikai tanulmányaival sem szakít teljesen. A Mintaiskolában meg valóban mintaszerű tanár. Így szólítja fel már egy év múlva (1892.) Beöthy Zsolt, hogy habilitációs kérvényét az „Irodalmi segéd tudományok“ című tárgykörből adja be. Négyesy

⁵ Állandóbb tagjai a házi úron kívül: Négyesy László, Vargha Gyula, Kozma Andor, Szász Károly, Szabolcska Mihály, Kenedy Géza, Császár Elemér, Voinovich Géza, Papp Ferenc, Kéky Lajos, Teles Ede; időnként Berzeviczy Albert, Herczeg Ferenc, Vadnay Andor, Almásy László és mások.

meghatja e bizalom, meghajlik előtte s 93 derekán már a miniszter is megerősíti magántanári minőségében. Próbaelőadását a „Költői szemlélet“ tanából tartotta meg s barátainak tanúsága szerint olyan sikerrel, hogy hallgatósága hosszan megéljenzi; Beöthy pedig boldogan szorít vele kezét s még egyetemi előadásaiban is hivatkozik nem egy meglepő és eredeti megállapítására. Ő már ekkor vezéregyéniség, az „Országos Tanárvizsgáló Bizottság“ elnöke, 1896-tól, Wlassics minisztersége alatt, az „Országos Közoktatásügyi Tanács“ ügyvezető alelnöke. Így határozza el, hogy új hatásköreiben is értékesíteni fogja Négyesy széleskörű tudását és rendkívüli munkaerejét. Néhány kisebb feladat elvégzése után mind a két testületnek tagjává, sőt ez utóbbinak később előadó tanácsosává neveztetik ki. Itt, egyéb munkálatok közt átdolgozza Négyesy a „Tantervi Utasítások“ magyar nyelvi szövegét; mint a fogalmazás tanítása ügyében kiküldött bizottság előadója, szerkeszti azt a fontos. elaborátumot, mely a Tanács nyomtatványai közt ott található. Ez a nagyszabású tanulmány, bár önállóan soha meg nem jelent, a kiadott Rendelet szövegében mindig hirdetni fogja írója tollának kiváló didaktikai készségét.

Amint a magyar nyomdai kiadványok egyik legmonumentálisabbika, a *Pallas Lexikon* megindul (1893.), az irodalomtörténeti rész szerkesztésére Beöthyt kéri föl, de ő maga helyett Négyesyt ajánlja. Így támad az a többszáz irodalomtörténeti, stilisztikai, retorikai, poétikai és verstani cikke, amelyek rövid, epigrammatikus formájukban is egyenkint figyelemreméltó tanulmányok. Beöthy csak egyet tartott fenn magának, a cikkek írójának életrajzát, amelyet mintegy hálából a végzett munkáért, neve teljes aláírásával iktat a Lexikon lapjaira. — A csütörtöki estéken merül föl Beöthyben egy *Képes irodalomtörténet* gondolata, hogy a kutatás szétszórt eredményeit összefoglaló műben, pragmatikus feldolgozásban és illusztrálva tegye a művelt nagyközönség asztalára. A szerkesztés teendőire nézve úgy állapodnak meg, hogy főmunkatársul Badicsot adják melléje s az egyes cikkek szerzőit is gondosan kiszemelik. Négyesynek mindjárt öt jelentékeny téma jut (többet rajta kívül kevesen kaptak), ú. m.: A XVIII. század vallásos irodalma, ugyane század szépprózája és színésze, a XVIII. század szépirodalma, a Deákosok—Virág Benedekig, aztán Berzsenyi Dániel és a Keszthelyi Helikon. A Mikesről és Berzsenyiről írt tanulmányait később is mindig

dícsérettel emlegette Beöthy, s magántanári képesítése után pár évre az Akadémiába is ő ajánlja Négyesyt. Törekvése ugyan elsőízben nem sikerül, mert Gyulai és Szász Károly ugyanazon helyre Ráth Györgyöt ajánlották, s így az egyik jelölt sem kaphatta meg a kétharmad többséget. De a következő évben, 1896-ban nagy szótöbbséggel választják be ifjú barátját a nyelvtudományi alosztályba. Átminősítése a széptudományiba később történik meg. Ettől fogva ott is mesterével összhangban fejti ki sokágú és nagybecsű tevékenységét Négyesy.

Ez egyre növekvő „honos“ és „officium“ közepett szövődik ünnepeltünknek egy másik. az *Orsz. Középiszkolai Tanár Egyesülettel* való benső viszonya, amelyet szintén a Beöthy barátsága teremt meg, s amelyért két hosszú évtizedet áldoz oda munkás életéből. Beöthy ugyanis, aki az imént említett magas állásaitól is inspiráltan mindig kapcsolatban maradt a középiszkolával, az egész közoktatásügy, közelebről a magyar tanárság és a magyar iskola érdekében egy sereg, nagyhorderejű programot forgat magában. Ezért becsüli olyan nagyra a *középiszkolai tanár munkáját* és mint a nemzet vezető osztályai kulturális összeforradásának legfőbb szervét, — a *középiszkolát*. Ezért kívánja az oktatás középpontjává tenni a hazai történelmet és irodalmat, ajánlja a humánus érzés és gondolat nagyobb mértékű kifejtésére a *művészeti nevelést*. Foglalkozik a középiszkolai tanárképzés és tanítás reformjával s vele párhuzamban a tanári állás emelésével, közszellemének egységes és egészséges irányításával. Érthető hát, ha mint ilyen hatalmas erkölcsi tényező felé fordul a magyar tanárság közbizalma, amidőn 1893 júliusában, a Szegeden tartott közgyűlésén egyhangú lelkesedéssel az Egyesület elnökévé választják. Az ő szuggesztív vezetése alatt valóban mihamar minden megváltozik: a már-már bomladozó Egylet nyugalma visszatér, a testületi szellem megerősödik, élet és tartalom tölti meg az adminisztrációt, új elvek és eszmények kölesönöznek fényt mindennek, ami a tanárság ügyével kapcsolatba jön. Legfőképp az ország különböző helyein (Tátrafüred, Kassa, Budapest, Győr, Pannonhalma, Debrecen, Temesvár, Szabadka, Székelyudvarhely, Pécs, stb.) tartott évi közgyűlések azok, amelyeket igazi kultúr-ünnepökké emel az ő személyes megjelenése és ékesszólása. Röviden: alig volt olyan nevezetes eszme, amelynek alkalmi, vagy helyi vonatkozásokkal átszőve hangot ne adott volna. És ez így megy több mint egy decenniumon keresztül, amikor a tőle oly

hón ápolt „testületi szellem“ a 900-as évek elején hanyatlani kezd. A pártpolitika és a felekezeti türelmetlenség hullámai az egyesület békéjét aláássák. Hiába küzd ellenük Beöthy kasszandra-ajakkal, a fölkavart szenvedélyeket már az ő nagy tekintélye sem képes lecsillapítani. Amire elnöki székéből mély elkedvetlenedéssel — ismételt bizalomnyilvánítások ellenére — távozik.

E hosszú és áldozatos kultúrmunkában küzdelmeinek leg-hűbb osztályosa, a szó ideális értelmében vett jobbkeze, elejétől végig Négyesy László. Előbb az egyesület választmányi tagságát, majd Szigetvári távozásával főtitkári, tizenegy év mulva az alelnöki tisztét viseli, hogy Beöthy oldalán legyen itt is a tanárság szellemi, erkölcsi és anyagi érdekeinek előmozdításában. S amikor Beöthy 1907 tavaszán végkép visszavonul, búcsúja fájdmát és a jövő miatti aggodalmait — amint mondá —, csak az enyhítette, hogy utána bizonyára a legméltóbb utód, Négyesy László fog következni. A fiumei közgyűlést 1907-ben már valóban ő vezette.⁶

Még egy ponton fonódik össze a két nemes barát pályája egymással: a Beöthytől annyira szeretett *Kisfaludy-Társaságban*, amelybe szintén az ő karján lépett be Négyesy és forgolódott irodalmi nagyjaink és eszményeink oltára körül. Alig hogy tagjává lesz (1904.), mindjárt többféle megbízatással tüntetik ki. Így pl., hogy a Társaság százados Bajza-ülésén (1904 ápr. 27.) ő mondja az ünnepi beszédet. Ez a hosszabb tanulmány, amely Négyesynek a székfoglalója is egyszersmind, a híres kritikust sok tekintetben új világításba helyezi. Behatóan elemzi korát és lelki alkatát, költészetének és esatározásainak történeti jelentőségét. Utána nyomban az elnöklő Beöthy üdvözölte új társát — „szokatlanul meleg hangon“ s beszédének különösen az a része keltett mély hatást, melyben a felavatottnak első mesteréhez, Szvorényihez való kapcsolatát aposztrofálta. „Ő nem volt társunk, — mondá —, de alig volt társaink közt valaki, aki a mi eszményeink ápolásában, a magyar irodalmi műveltség terjesztésében lelkesebben és sikeresebben buzgólkodott volna, mint Ő... Nemes szellemét Önben hagyta ránk!“ Ugyanazon év őszén

⁶ Gyöngéd figyelem volt Négyesy részéről az is, hogy Beöthy képmását a Tanáregyesület közgyűlési terme számára megfestette. A kép, amely Margitay Tihamér ecsete alól került ki, hűség és művészi érték dolgában a Strobl pompás reliefje mellé tehető. Ennek a Margitay-félenek másolatát helyezte el később a budapesti egyetem esztétikai szemináriumában, e sorok írója pedig mint rector, a debreceni egyetem aulájában.

ülte meg a Társaság Toldy Ferenc születésének százados évfordulóját, amelyen megint a Négyesy ihletett szava méltatta az idézett nagy szellem pályafutását és hatását, valamint ő emel poharat a következő év ünnepi lakomáján Helmeeczy Mihály emlékezetére. S mivel a rábízott feladatokat mindig közmegelegedésre oldotta meg, azután is több fontos megbízatásban lett része az elnök javaslatára. Vidéki képviselőkénél, síremlékek, emléktáblák fölvatásánál hányszor veszik igénybe szívességét, amellyel, hogy közben másféle dolgozatokkal is gazdagítja üléseik műsorát. (A magyar költészet eredete, Tompa szelleme, stb.) Egyik szerkesztőtársa lesz Beöthy és Császár Elemér mellett a Társaság nagyszabású vállalatának, a „Nemzeti Könyvtár“-nak, amelynek első sorozatában megjelent Zrínyi-kiadása a legjelesebb kritikai kiadásaink egyike. Rendkívüli sikert aratott az Arany születésének centennáriumára (1917.) írt Arany-tanulmányával. Ezt is a Beöthy javaslatára s a Társaság megbízásából írta meg, mint ennek „ajándékát a magyar ifjúság számára“. Két kiadása, pár hét alatt, noha könyvtári forgalomba nem került, 15.000 példányban fogyott el s azután is sokan keresték és kiadók is ajánlkoztak rája.

Hasonló szellemben működtek Beöthy és Négyesy az 1911-ben alakult *Magyar Irodalomtörténeti Társaságban*, melyet az újabb irodalomtörténetíró nemzedék alapított és virágoztatott fel, de az elnöki tisztségre Beöthy Zsoltot, az egyik alelnöki állásra Négyesyt kérték föl. Irányításuk itt is díszet adott a Társaságnak s ad máig a Négyesy vezetése mellett, amelyben szintén mestere nyomdokait követi.

Beöthy volt végül az, aki kitűnő tanítványa *egyetemi előhaladását* is szerető gonddal egyengette. Már a Széchy Károly halálakor (1905.) is őreá gondolt. Katona Lajos elköltözése után (1910.) pedig pályázat mellőzésével a Négyesy meghívását javasolta és fogadtatta el. Barátja 1911-ben csakugyan a bpesti egyetem bölcsészeti karának egyik magyar irodalomtörténeti tanára lesz. Alig hogy az előadásait megkezdi, Beöthynek még arra is van gondja, hogy miféle kollégiumokat hirdessen, milyen szemináriumokat tartson; hogy hallgatóinak a készültségével, szorgalmával mennyire van megelégedve. Dolgozó helyiségéül pedig a saját esztétikai gyűjteményének egyik szobáját rendeztet be számára. Ennek a gyűjteménynek a termei attól fogva

éveken át, — másokra nézve is — sok értékes és eszmekeltő beszélgetésnek lesznek színhelyévé.

1922 kora tavaszán azonban egyszer csak elmaradt Beöthy Zsolt. Törékeny szervezetét valami lappangó influenza támadta meg, amely ellen régi, kedves üdülőhelyén, Balatonfüreden keres gyógyulást. Ott látogatta meg utoljára a leghűbb tanítvány, aki már akkor észrevette, hogy az a méla humor, amely a Beöthy ajkán olykor most is megjelent, csak a pusztulás képeire vetette már halvány sugarait. Valóban, néhány hét múlva Pesten, ahová időközben felhozták övéi, április 28-án, egy keddi este, örök álmra hűnyta le fáradt szemeit. Óh, vajjon idézhette-e valaha barát és tanítvány több joggal a klasszikus író nehéz sóhaját:

Multis ille bonis flebilis occidit,
Nulli flebilior, quam mihi . . .

Ravatalánál az Irodalomtörténeti Társaság és az Auróra baráti kör nevében Négyesy mondta a búcsúztatót. Ő idézte föl az emléket év múlva az Akadémia ünnepi ülésén abban a szép beszédében, amely az első művészi méltatása Beöthy pályájának irodalmunkban. Milyen megható intézkedése a sorsnak, hogy még elárvult tanszékét, az esztétikait is Négyesynek ajánlja föl a jelölő bizottság és utána az egész bölcsészeti kar egyhangú bizalma. „Ezt a megtiszteltetést pedig, mondotta egyszer az ünnepelet előttünk, már igazán nem ő eszközölte ki. De elégtétel volt nekem is, az ő árnyékának is. Mindenesetre igazolásául szolgál az ő irántam tanúsított állandó jóságának.“

És most, amint e két díszes írói pályára visszatekiutunk, mindnyájan érezzük, hogy az a barátság, amely lelküket egybeforrasztotta: épp olyan benső, mint amilyen őszinte volt. Egy-más között folyton zavartalan, a közre nézve folyton áldást hozó. Bizonyos, hogy Beöthy akárhány törekvése, főként társadalmi és kulturális téren, aligha aratott volna olyan fényes sikereket, ha ninesenek körötte azok a „valóra váltó erők“, mint amilyen volt elsősorban Négyesy. Igaz, hogy ezeknek az erőknek a fölismerése megint az ő genialitásának adománya, de a velt jókért igyekezett is hálás lenni szíve egész melegével. Mennyi szeretettel csüggött csak a Négyesy szerény és gyöngéd egyéniségén, magasztalta, erkölcsi és intellektuális értékeit, amelyek sohase kértek, sohase vártak tőle semmit, de a ragaszkodás minden néma melegét árasztották felé halála pillanatáig. „Téged szerettelek, mert akármit bíztam rád, sohasem csalódtam ben-

ned“ — szokta volt mondogatni. Milyen kár, hogy gazdag szellemi birodalmának egyetlen forrásvidékére csak egy ízben vihette magával hű barátját. Azokra a feledhetetlen külföldi utakra, amelyekről szinte költői elragadtatással szokott beszélni mindig. Mennyi lendítő szárnyat adtak volna ezek a Négyesy tanulmányainak és törekvéseinek, de milyen hálás méltánylója lett volna ő is, magas művészi hevületek közt élő barátjának! Hiszen mindnyájan tudjuk, az impulzív lelkek elsősorban, hogy mentől több örömet érezünk, mentől több örömet árasztunk magunk körül, — annál boldogabbak vagyunk...

Érdekes feladat volna még annak a kutatása, hogy vajjon Beöthy, a tudós, közelebbről az irodalomtörténész és esztétikus, miben, vagy mennyiben volt hatással Négyesyre? Mikor a hű tanítvány maga vallja, hogy mindenki, aki Beöthy közelében élt, érezhette, hogy vett tőle valamit. Valami tiszta szellemi, éppen azért nem-múló jót és hogy ez a szép lelki viszony egy csereg ösztönző hatásnak lett a forrása rája nézve. A felelet azonban ma még korai lenne, sőt kellő történeti perspektíva híján bizonyára igazságtalan is. Általában véve az a benyomásunk, hogy az ünnepe, aki Gyulai tanítványaként indult útnak és a tőle nyert nagy örökségből (írói karakter, elvek, szempontok, stílus, stb.) máig sokat megőrzött, Beöthy uralkodó eszméin és tanításain kívül inkább érzelmi és kedélyi sugalmakat, életszemléleti módot és közéleti iskolát stb. fogadott el tőle. Más szóval, tudományos és irodalmi tekintetben, ha mestere volt is, de nem abban az értelemben, mintha témákat kapott volna tőle, vagy mintha bizonyos problémák megoldásában támogatja, mivel Négyesy kezdettől fogva mindig a saját problémáival foglalkozott. Ha egy-egy feladattal megbízta is Beöthy pl. a Kisfaludy-Társaságban Bajzáról, Toldyról, vagy Aranyról, akkor is, ismerve barátja talentumát, mindig szabadkezet biztosított neki. Kész dolgozatait olykor elolvasta ugyan, de módosító javaslatokat nem igen tett rájuk. Még tartózkodóbb volt — hogy úgy mondjuk — vele szemben elméleti kérdések fejtegetése körül. Soha sem fölényesen, vagy vita alakjában vitte ezeket barátja elé, hanem mintha csak a figyelmét kívánná fölhívni rájuk. De ha érdeklődést látott, szívesen mélyült el bennük s tárta fel egyéni tanulmányait, utalgatott a forrásokra, ahol tüzetesen meg lehet őket olvasni. Nem, nem ő biztatta Négyesyt még a tankönyveinek írására sem, amelyek készültség, felfogás, módszer tekinteté-

ben egyaránt eredeti művek. Minden lapjukon érzik, hogy élő gyakorlat és tudományos spekuláció eredményei. Jól tudjuk mi is, hogy Wodianer Arthur, e művelt kiadó kereste föl az ünnepeltet s bízta meg kitüntető ajánlataival. Amikor a Stiliztikával és a Szerkesztéstannal már sikereket aratott, szerződött vele folytatólag a Retorika, Poétika, Nyelvtan és az Olvasókönyv megírására. Egy mozzanatról azonban kevesen tudnak, amit itt, alkalomadtán, lehetelenség volna elhallgatnunk. Arról t. i., hogy amikor a sorozat betetőzéseként egy irodalomtörténeti kézikönyv megírására kérte föl Wodianer s *laponként aranyával volt hajlandó honorálni Négyesy munkáját*, ő a Beöthy könyveire mutatva végkép elhárította magától az ajánlatot. Hogy kész tankönyveit szintén sietett bemutatni a mesternek, egészen természetes. Beöthy ilyenkor vagy valami kedves tréfával leplezgette meghatottságát, vagy csendesen lapozva bennük, tette meg dicsérő észrevételeit. A két elsőről a Stiliztikáról és Szerkesztés-tanról, mert ez a kettő volt még addig kész, a Pallas Lexikonban maga írja, hogy „messze fölülemelkednek a tankönyvek színvonalán és hogy önálló tudományos értékük van“ (I. Négyesy életrajzát).

De nemesak mestere, hanem saját vallomásaként ideálja is volt Beöthy Négyesynek, mint ahogy az volt mindnyájunknak, akik valaha körötte éltünk: európai műveltségével, lelkének történeti zománcú, modern magyarságával, úri és stílusos egyéniségével, szellemének és kedélyének gazdagságával, igézetével és szeretetreméltóságával s még társalgása közben is művészi veretű nyelvvel, amiket mind felsorolni alig-alig, csak megélni lehetett. De aki megélte, tudja, hogy a sors különös jótéteménye volt számára! Aztán, mert megtanított eszményekért élni; hivatásunkat a magyarság és műveltség jegyében szentnek tartani; életben, irodalomban nemesen gondolkodni. Ki az, akiben egy-egy elmés mondása, frappáns szójátéka, vagy anekdotája ma is meg ne csendülne? Akinek finom, szellemdús arca magános óráiban meg ne jelennék, hogy gyors, bensőnkbe ható pillantásával számon kérje tőlünk: mit dolgozunk, hogyan sáfarkodunk? Vagy ne erősítene meg kétségeink között s ne ragyogtatná meg, mint anynyiszor tette, küszködő szívünk eszményeit és reményeit: fölfelé, csak fölfelé! E drága sugalmak leggazdagabb letéteményese — Négyesy László. Barátságuk erkölcsi tartalma a múlt század eleji úttörők barátságára emlékeztet, hatásában pedig irodalmunk utolsó félszázadnak legnemesebb emlékei közé emelkedik.

Négyesy László a Magyar Irodalomtörténeti Társaságban.

Írta: PINTÉR JENŐ.

Ebben az esztendőben lesz húsz esztendeje, hogy Baros Gyula, Beöthy Zsolt, Horváth János, Négyesy László, Pintér Jenő és Riedl Frigyes az Országos Középiskolai Tanáregyesületi Közlöny 1911. évfolyamának egyik júniusi számában közzétették felhívásukat a Magyar Irodalomtörténeti Társaság megalapítására. December 10-én ült össze az alakuló közgyűlés s a Magyar Tudományos Akadémia elnöki tanácsstermében megválasztotta az első tisztikart:

Elnök: Beöthy Zsolt; alelnökök: Négyesy László, Szász Károly, Dézsi Lajos, Zoltvány Irén; titkár: Horváth János; szerkesztő: Pintér Jenő; jegyző: Kéky Lajos; pénztáros: Ágner Lajos; tiszteleti tagok: Szilády Aron és id. Szinnyi József.

A Magyar Irodalomtörténeti Társaság alapításától kezdve magáénak vallhatja Négyesy Lászlót. Ott volt a Társaság irányítóinak sorában a megindulás idején, ott maradt a legnehezebb időkben s itt van élünkön — vezérünk gyanánt — ma is.

Adatokból nehéz egybeállítani, hogy egy tudományos társaság mit köszön vezető egyéniségeinek. Beöthy Zsolt mellett Négyesy László és Riedl Frigyes volt a mi legönzetlenebb támogatónk az irodalomtörténetírás tekintélyei közül. Meglehetősen elhagyottan indultunk útnak, mert az idősebb nemzedék tagjai, sőt a velünk egykorúak is, már le voltak kötve különféle társaságokban s így inkább csak a távolból nézték reménytelennek tetsző kezdeményezésünket. De Beöthy Zsoltot, Négyesy Lászlót és Riedl Frigyest sikerült megnyerni ügyünknek, nagy szeretettel vettek részt tanácskozásainkban, érdeklődésük nem kis mértékben hatott munkakedvünkre.

A Magyar Irodalomtörténeti Társaság első rendes közgyűlésén — 1913 március 1-én — Négyesy László tartotta az elnöki megnyitó beszédet. „Tisztelt Közgyűlés! Éppen kétszáz esztendővel az első magyar irodalomtörténeti munka megjelenése után alakult a Magyar Irodalomtörténeti Társaság, amely mai közgyűlésén már első évi, 1912-i működésének eredményeiről vesz

számot magától és ad számot a magyar közönségnek. Bármily szerény volt az 1711-i kezdemény s bármily szerény az 1911-i alapítás, mind a két dátum egy nagyfontosságú fejlődési folyamatnak a tünete s a kettő közti különbség a fejlődés arányaihoz és természetéhez szolgáltat mértéket.“ Ezzel indul meg az első elnöki megnyitó beszéd magasröptű fejtegetéseinek fenala: mit jelentett a Specimen a magyar művelődés történetében, hogyan alakult két évszázadon keresztül a magyar irodalomtörténet, mit jelent a mi Társaságunk munkája? Most, hogy az irodalomtörténet számára már külön társaság szervezése vált szükségessé, tudományszakunk a maga történetének új szakaszához érkezett. „Bizalommal tekintünk a Társaság jövőjébe, nem a magunk erejének felbecsülése alapján, hanem ama folytonosan ható történeti erőnek ismerete alapján, amely erő a két század eredményeit is létrehozta.“

Az első elnöki beszédben kitűzött irányelveket és munkaprogrammot a Magyar Irodalomtörténeti Társaság tagjai lan-kadatlan erővel iparkodtak megvalósítani. Munkájuk annál nehezebb volt, mert a hatalom és vagyon birtokosai közül senki sem támogatta fáradozásait. Erről a jelenségről az Országos Középiskolai Tanáregyesületi Közlöny 1913. évfolyamának egyik száma többek közt a következőket írta:

„E gyorsan felvirágzó Társaság Közlönyünk hasábjain, az Országos Tanáregyesület kebelében, bontott zászlót s innen indult az alapítás és szervezés útjára. Azok előtt, akik eddig is önérzettel hivatkoztak a magyar tanárság tudományos súlyára, bizonyára örvendetes jelenség, hogy ez a jelentős nemzeti kultúr-munkát végző egyesület egy év leforgása alatt ennyire megerősödhetett s pusztán a maga erejéből ilyen középponti jellegű orgánumot képes fenntartani. Mindenesetre méltán fokozhatja önbizalmunkat s növelheti erőnk és súlyunk tudatát, hogy ismét egy fontos kultúrpozícióval erősítettük a magyar tanári rendet, melynek, mint a legutóbbi hónapok eseményei mutatták, annyi tájékozatlan és igazságtalan ellensége van. Egy tudományos társaság, mely ezernél jóval több tagot számlál s melyet úgyszólván kizárólag tanárok alapítottak és tartanak fenn: ez — magyar specialitás. Más országokban az úgynevezett művelt nagyközönség, a mágnások, főpapok, országgyűlési képviselők, előkelőbb kereskedők, tőkepénzesek s a történeti osztályok tehető tagjai is szívesen áldoznak efféle kultúrcélra; nálunk — a

tanárok. Bizonyos, hogy a magunk szempontjából örvendenünk kell ezen a jelenségen, a megszállott kultúrponatok egyedüli birtoklásán; bizonyos az is, hogy erkölcsi és anyagi befektetésünk fontossága előbb-utóbb gondolkodóba fogja ejteni az ú. n. irányadó tényezőket: másrészt azonban jellemző, hogy mennyire magára — illetőleg reánk — van hagyatva ebben az országban a tudomány és a komolyabb szellemi munka.“

Társaságunk minden tagja hálás örömmel látta, hogy Négyesy László milyen egynek érezte a maga személyével Társaságunk és folyóiratunk sorsát. Készséggel dolgozott mindnyájunk javára. Tanulmányai és beszédei közül a mi üléseinket és folyóiratunkat díszítette: Báró Eötvös József emlékezete (1914), Szerzelék középkori verses emlékeinkhez (1915), A Pataki Névtelen és Dobó Jakab (1916), Elnöki megnyitó beszéd (1917), Beszéde Beöthy Zsolthoz (1918), Elnöki megnyitó beszéd (1922), Beöthy Zsolt ravatalánál (1922), Beöthy Zsolt emléke a Magyar Irodalomtörténeti Társaság Beöthy-emlékülésén (1922), Elnöki megnyitó beszéd (1923), Toldy Ferenc (1926), Reális és túlesapongó Ady-kultusz (1927), Az utókor és a szellemi tulajdon (1928), A Bánk bán-vita (1928).

Beöthy Zsolt lemondása után — 1921-ben — Társaságunk Négyesy Lászlót választotta meg elnökké. Amennyire fájlaltuk első elnökünk visszavonulását, olyan szeretettel és bizalommal ültettük a vezéri székbe második elnökünket. A világháború, a két forradalom és az inséges trianoni idők súlyos megpróbáltatásokat mértek Társaságunkra; a kétségbeejtő helyzetből Négyesy László elnöksége idején gázoltunk ki sok erőfeszítéssel. Elnökünk nagy munkakedvvel állt élünkön: adja a Gondviselés, hogy ne veszítse el kedvét ezután sem.

Szeretjük és tiszteljük őt. Tudományos jelentőségének méltatása nem ide tartozik, vonzó egyéniségéről azonban itt is meg kell emlékeznünk. Született elnök ő, biztos átpillantással dönt minden kérdésben, finom tapintattal intézi el a kényesebb ügyeket. Az írók és tudósok között gyakori a hátmögötti megszólás és ironikus hang; ezt a csúnya szokást nem ismeri. Példaadóan előkelő és nagylelkű egyéniség. Nincsenek irigyei és ellenségei, mert még a rossz természetű ember is magába száll, ha szembekeüli nemes személyével.

Révai Miklós szavait idézzük:

„Kössön drága hazánk víg népe fejedre borostyánt!“

Négyesy László, a pedagógus.

Írta: PITROFF PÁL.

Az irodalomtörténet meg az esztétika művelője nagy szellemi áramlatok kifejezésének és kifejeződésének vizsgálója. Ezek az áramlatok a leggyakorlatibb és a legelvontabb tudományokon egyaránt éreztetik élő, lüktető hatásukat s az elzárt körben dolgozót is kényszerítik, hogy felfigyeljen rájuk. Hát hogyan vonhatta volna ki magát hatásuk alól az a dinamikus, mindenre reagáló és mindent szenvedélyesen ismerni akaró lélek, amilyen Négyesy Lászlóé?

Mindenben világosan akar látni. Fajtánk *pleine aire*-ben él és gondolkodik. A köd, az érzéseket vibráltató bizonytalanság, még ha esztétikai hatások rejlenek is benne, neki — fajunk reprezentánsának — kíncs: a sejdítések fél munkáját nem beesüli. Elemzéseiben sziporkázik, egy-egy mondatával új megvilágítást, intuíciót vet oda közvetlenül, könnyedén, mintha nem is tudná, hogy egy-egy nehéz kérdést oldott meg. (Iskolai könyvei és különösen poétikája gazdag ilyenekben.)

Az esztétikus és irodalomtörténetíró azonban szorosan összeforrt benne a pedagógussal. Nemesak úgy félkézzel, mellékesen pedagógus, hanem belülről.

A ciszterciák egrí gimnáziumából, Szvorényi hagyományaival az egyetemre, innen vissza Szvorényi hagyományaiba lép, majd később Budapestre kerülve, már teljes vértetéssel ül a kis katedrára. Vértetét állandóan javítja, erősíti, esiszolja s rövid időn belül vezető tanáregyéniséggé válik.

Irányító tehetsége az Orsz. Középiskolai Tanáregyesületben, a Magyar Pedagógiai Társaságban, majd az Orsz. Közoktatási Tanácsban érvényesül.

A közoktatás ügyének intézése általában anonym kollektív munka, mint a középkori szerzetesé. Amíg egy-egy iskolai reform, sőt sokszor csak egy rendelet kialakul, szóban és írásban sok megfigyelés, dicséret, gáncs, ötletszerű s kidolgozott gondolatsor vonul el az intéző körök előtt. Mire a legmegfelelőbbnek látszó gondolat körül kijegecesedik valami intézkedés,

az, akitől az eszme kiindult, csak úgy emlékszik rá, mint az elméjében elborult Kemény Zsigmond báró saját értekezéseire: „Erről én is akartam írni.“

Négyesy László sziporkázó szellem: magánbeszélgetésben, saját iskolájában, a Tanáregyesületben, összejöveteleken, mindig volt és van valami fontos mondanivalója. Szinte két nemezedék nőtt fel varázskörében. Ki tudná ma az élő, ható tantervekből, utasításokból, tanmenetekből, rendeletekből, rendtartásokból, sőt értekezésekből pontosan kielemezni azt, ami az ő dinamikus lelkéből indult el hatótényezőnek? Működéséből tehát csak azzal lehet foglalkozni, amiről „írás maradt“. Ez is szép anyag.

A II. és egyetemes magyar tanügyi kongresszuson (1895) már vezető egyéniség s a Magyar Paedagogiai Társaság — Csengeri Jánosnak Kolozsvárra távozása után — (1896) őt választja ki folyóirata szerkesztőjéül. Rövid beköszöntője is mutatja átfogó szellemét és irányát. Törekvése az, hogy a „Magyar Paedagogia“ a tudományos pedagógiai gondolkodást közvetítse és fejlessze, „ebbe azonban — így szól — beleértem azt is, hogy az időszerű és gyakorlati kérdéseket, az oktatásügy minden ágazatában felmerülő lényegesebb mozzanatokat is behatóan megvitassa s a külföld közoktatásügyi mozgalmait állandóan figyelemmel kísérje.“ A magyar nyelv, irodalom és esztétika kérdései természetesen elsősorban érdeklik.

Az előző évben Szarvas Gáborról emlékezett meg a folyóiratban. Mintha magáról szólna, amikor itt azt mondja: „diadalmas munkájához a kathedráról vitte az ihletet. A nyelvet nemzeti hevületből is tanulmányozta.“ Dícséri a nyelvrontás ellen kifejtett hősiességét és szívből jellemzi: „Higgadt fejtegetés, a páthosz, az enyelgő és maró gúny minden fokozatait alkalmazta.“ „Erkölesi örökséget hagyott“ s az igaz ügy harcosát, a tiszta elmét, az erős akaratot emeli ki benne.

Ami Négyesy Lászlót Szarvas Gáborban megragadja, az benne is megvan. Amikor 1897-ben szerkesztője a Magyar Paedagógiai Társaságának, keményen állja a sarat. Majdnem minden közleményt éles kritikával néz át; nem hárítja a felelősséget senkire, még a szerzőkre sem. Ennek az évnek nagy port fölvert terméke Szemere Miklós „Fiatal véreim“ c. röpirata. A könnyed csevegés hangján írt tetszetős, de a nevelésnek csak felszínét érintő munkáját a napisajtó nagy zajjal fogadta. Ez a huszáros hada-

kozás alapján a magyar iskolák egész rendszerét támadta. Volt nevelőjétől, Felméri Lajostól vett át néhány komoly elvet, de kiadta a jelszót: „Karddal és nem pennával tartják fenn a nemzetet“, — „nem a tudomány, de a nevelés a fő, utánozzuk tehát az angol iskolákat, amelyekben vívást, sportot, táncot stb. és jó modort tanulnak.“ Vagyis az angol kollégiumszerű vidéki egyetemek mellett tör lándzsát. Négyesy László udvariasan szedi szét a röpiratot, nevelési felfogását nemes ifjakkak szólónak tartja és bebizonyítja, hogy a „szoktatás kevés pedagógia“ és hogy „a tudás felfegyverzi a geniet is“.¹ Kalmár Elek „Iskolai magyar nyelvtan“-áról írt bírálatában kihangsúlyozza a koncentrációt szolgáló klasszikusan induktív módszer fontosságát, de rögtön hozzáfűzi, hogy „az inductio csak eszköz a vizsgálódásban“ (1898). A konok elvszerűséget nem tartja összeegyeztethetőnek az élő pedagógiával. Ez a megállapítás nagyon jellemzi őt, aki dinamikájával viszi bele tanítványait a legnehezebb tanulmányokba.

A Magyar Paedagogia 1899-i évfolyamában van egy +-jelű bírálat Tolsztoj Leó: „Mi a művészet“ című munkájáról. Jellegzetesen Négyesy-kritika ez.² Néhány világos mondatral összefoglalja a híres orosz gondolatait, aztán főképen a pedagógus kisével szedi szét. Tolsztoj szerint a szépnek a művészethez semmi köze, de jó a vallásos művészet, a többi pedig rossz. A nevelés szempontjából a bíráló megbocsát ennek a felfogásnak. Az ifjúság vezetésénél, művészeti oktatásában számos követelmény között szívesen biztosít az első kijelentésnek vezetőhelyet. „De a szép szeretete, a szavak, hangok, ritmusok stb. élvezésére törekvés természetes és normális lélekből ki nem irtható. Aki ezzel nem számol, az nem lehet jó pedagógus.“

A Magyar Paedagogia szerkesztésétől rövidesen megvált. Búcsúszava szerint elfoglaltsága miatt nem szentelhet neki annyi erőt, amennyit az megkívánna. Szaktudományos foglalkozásához tér vissza és kéri, hogy támogassák utódját (Kovács Jánost). Kívánja, hogy a folyóirat „megtartva az eddig elért

¹ Bírálatai közül itt ki kell emelni kettőt: 1. Bartók László brassai tanfelügyelő „Paedagogiai értekezések“ c. banalításokból álló könyvére harciasan vágja oda: „könnyű neki!“ — 2. Bögérfi János: Hecsvai Péter c. „ismertető“ elbeszélése kapcsán a hanyag ismeretterjesztés ellen kel ki.

² Az évfolyam dolgozótársai között szerepel Négyesy László, de neve a közlemények egyike alatt sem található meg. A dolgozótársak között való megemlítése tehát erre a bírálatra vonatkozhatik. A kezdőbetűkkel jelzett munkatársakat is egész nevükön szerepelteti ekkor a M. P.

elméleti és irodalmi színvonalat, közelebbi viszonyba lépjen az *élettel* s kellő időben hozzászóljon az oktatásügy napi kérdéseire, azokat megvilágosítva elméleti szempontból, megoldásukban a szakköröknek is kezökre járjon s jelentőségüket a tanfériak szélesebb körei előtt is tolmácsolja, szóval eleven, tartalmas és komoly tanügyi szakvéleményt teremtsen és írta: „yozzon.“

Négyesy László valóban visszatért az irodalomtörténethez és az esztétikához. De tanári szíve nem bírta megállni, hogy közben-közben bele ne merüljön a kor iskolaügyi kérdéseibe. Nehéz is lett volna. 1896-ban jelent meg Wlassics Gyula (3887. eln. sz.) rendelete a tantervek és utasítások revíziója érdekében. Wlassics Gyula felfogása a tanításügy terén szabadabb mozgást, változatosságot s az élettel való szorosabb kapcsolatot jelentette. A középiskola, az osztatlan népiskola, a polgári iskola reformja és a tanítóképzőintézetek módszeres utasításai stb. került a pedagógiai tárgyalások homlokterébe. Négyesy a szerkesztéstől való visszavonulása után sem vonhatta ki magát ebből a munkából, 1897-ben (máj. 24) már kész az Orsz. Közoktatási Tanácsban a gimnáziumi tanterv módosításáról szóló javaslat. Ebben ő is tevékeny részt vett. Az anyanyelv, a történelem és a latin nyelv anyaga sok jó gondolatát tartalmazza.

Wlassics Gyula nem tudta terveit az egész vonalon megvalósítani. A reformok nagy körültekintést kívántak és közben másirányú pedagógiai megfontolások keresztették az alapjukban kitűnő és nagyvonalú célkitűzéseket. Míg ezeknek egy-egy része holtpontra jutott, Négyesy László érdeklődése a pedagógia története és a tanítás módszere felé terelődik.³

Irodalomtörténeti kutatásai közben ragadják meg gróf Teleki Lászlónak, a „Kegyene“ írója édesatyjának „Esdeklései...“⁴ Az irodalomtörténetben jóakarátú nyelvművelőként és az akadémiai eszme áldozatos apostolaként ismert főúrnban ő látja meg a korán felülemelkedő magyar kultúrpolitikusot. (Egy régi magyar kultúrpolitikusról. Magyar Paedagogia, 1901. évf., 595—605. ll.) Ez a férfiú „a nyelv pallérozásának ügyét a műve-

³ 1913-ban a felsőbb leányiskolának nyolcosztályú gimnáziummá szervezésében tér vissza Wlassics elveire, cz intézmény szervezetének I. tételét, a megokolást ő készíti s nemsokára pálcát tör a középiskolák típusainak szaporítása mellett.

⁴ A magyar nyelv elé mozdításáról buzgó Esdeklései gróf T. L.-nak, Pesten, 1806.

lődés feltételeinek vizsgálatával kapcsolta össze. "Oktatásügyünk megjavításával óhajt a bajokon segíteni. Az oktatók képzésében az akkor még új tudományt, a pedagógiát emeli homloktérbe, felveti a későbbi polgári iskola eszméjét, a tankönyvek approbációját, a módszertan kérdését, a szakképzést, a tudósképzést, a tanítók társadalmi megbecsülését stb. Nem érte be „az idegen kultúra átvételével és szolgai utánzásával, hanem nemzeti lélekkel áthasonította azt és a hazai szükséglethez alkalmazta. Gondolatainak nagy része azóta átment az életbe, egy kis része elavult, egy része azonban ma is napirenden van."

A polgári leányiskola új tanterve 1905-ben jut annyira, hogy az Orsz. Közoktatási Tanács komolyan foglalkozhassék vele. A szép munkában, a későbbi utasításokat szem előtt tartva, a magyar nyelv és a történelem fejezetében Négyesy László érvényre juttatja azokat az elveket, amelyeket ezekben a tárgyakban a további tantervrevíziók és utasítások egyre jobban kiemelnek. (Az Orsz. Közokt. Tanács nyomtatványai, II. 1906., majd 1908.) Nem Beöthy Zsolt és Riedl Frigyes indukciója ez már — itt már leköszörülődött annak minden éles szöglete, a szerint a gyakorlati belátás szerint, hogy „az indukció csak eszköz“.

A század végén és azután is egyre több panasz merült fel az ifjúság fogalmazási készsége ellen. Az Orsz. Közoktatási Tanács 1908-ban megállapítja a „Szempontok“-at,⁵ amelyek szerint az iskolalátogatóknak a kérdést vizsgálniuk kell.

Az éveken át beérkezett jelentések alapján Négyesy László vállára nehezedik a híres stílusrendelet megfogalmazása. (1911. márciusban kerül az O. K. T. bizottsága számára készült tervezet nyomdába és tárgyalások után 1912-ben jelenik meg rendeletként.) Ennek az aránylag rövid rendeletnek eredetije az ő egyik pedagógiai remekműve. Mire hivatalosan megjelent, sokat lefaragtak róla, de közismert formájában is alapvetése az újabb magyar nyelvi tanításnak. Mert szerzője nem elégedett meg általános, ki nem próbált elvek hangoztatásával. Nem teóriát dobott a prakszisba, hanem a praksziszból építette ki a teóriát.

⁵ O. K. T. nyomtatványok. *Szempontok*... a módszer és eredmény tanulmányozására. Feltételek (helyi és országos jellegű), tanulók nyelvtudása; olvasmányok tartalmi és formai tanítása; stilisztikai közvélemény megfigyelése; kell-e módszeres vezérkönyv, példatár, gyakorlókönyv; nem-filológusok közreműködése; ilyen irányú közös értekezlet; írásbeliek tárgya, előkészítése. Szerkesztés, kedvgerjesztés, javításuk, alakjuk, számuk, eredetiség, helyesírás stb.

Amit ő mond, azt lelki tusakodás nélkül meg is lehet csinálni. Sohasem kedvetlenül írt el a tanárt. Nem hivatkozik pedagógiai tekintélyekre, pedig nagyszerűen járatos a kérdés irodalmában. Tanulmányai eredményét szokott könnyedségével illeszti bele a magyar hagyományokba. Így alapozza meg az újabb magyar nyelvi tanítás módszerét, amelyet majd az Utasításokban fejt ki.

A multat, az ősök munkáját annyira tiszteli, hogy amikor rossz tapasztalatok után az O. K. Tanács rábízta a polgári iskolai tantervi Utasítások előkészítő munkájának vezetését, egyenesen engedélyt kér arra, hogy munkatársaival felhasználhassák a régebbi dolgozatokat. (1912. O. K. T. jegyzőkönyvek.)⁶

A polgári iskola szellemébe egészen beleélte magát. Amikor 1909-ben (122. eln. sz. rendelet) a nem magyar ajkú vidékeken működő polgári iskolák magyar nyelvi tanításával foglalkozó O. K. T. bizottságnak tagja, úgyszólván ő a lelke az egész munkának. Ugyanekkor kerül a polgári révén a felső leányiskolai törekvések középpontjába s természetesen ezen intézmény tantervi Utasításainak is ő a megalkotója. (1912-től e szakbizottságoknak vezetője.)

Ennél a tárgynál ki kell emelni a feledésből egy, a helyesírásról szóló pompás kis tanulmányát. A kolozsvári áll. polgári leányiskola helyesírási tanmenetét az O. K. T. (158—1917.) neki adta ki véleményezésre. Szokásos lelkiismeretes munkát végzett. Fényes bírálata a kérdés minden ágára kiterjeszkedik és végül a száraz anyagból élő tanítást nyújt. Elveiből csak néhány álljon itt: A népiskola mechanikusan, a középfokú tudatosan gyakoroltatja a helyesírást. Kapesolat kell a nyelvtani oktatás időnkénti anyagával, de a gyakori nehézségek „ad hoc” ismétlése fontos. A fonétikai oldalt emeli ki: hallja a tanuló a szavakat, tehát az ejtés igen fontos. — Nem ragaszkodik a mondattani kategóriákhoz.⁷ Nem kell végigmenni előbb a mondat-kategóriákon s utólag észrevenni, mi maradt el. Gyors tájékozódás, biztos vonásokkal, kellő helyen és időben! — Perceptív működésnek aktív oldala nem helyesírás, hanem a nyelv szerkezetének szó-

⁶ Kevesen tudják, hogy a Polg. isk. Utasítások megfelelő részét végül teljesen Négyesy dolgozta át s ezzel a polgárit gyümölcsözően hozta közel a középiskolához.

⁷ „Mindig mondatokban beszélünk, de épp oly igaz, hogy mindig szavakkal beszélünk, sőt a valóságban készen a szók vannak meg, a mondatokat mindig csak alkalmilag állítjuk össze, mint ahogy a vasutakon is vonatok közlekednek, de tulajdonképpen csak gépek és kocsik vannak, s vonatokká esetenként kapcsolják őket.”

ban és írásban való tudatos készsége és helyes alkalmazása. Helyes beszélés és írás: fogalmazás. Stb. — (Sajnos, 1918/19 eltemette a kolozsvári magyar polgári leányiskolát és vele ezt a tanulmányt is.)

Négyesy László a magyar nyelvi tanítás módszerének irányítását ekkor már az egész vonalon átvette. A középiskolából a polgári, majd a felsőbb leányiskola, azután a tanítóképző, a felső mezőgazdasági iskola és a népiskola területére lép. Mindig arra törekszik, hogy szent kincsünk, anyanyelvünk oktatása minden fokon összefüggő, egységes, egymásbatorkolló legyen.

Módszertani munkásságára az 1927-es középiskolai Utasításokban tette fel a koronát. A legképzettebb módszeres középiskolai tanár lép ebből elénk. Hü maradt a kis katedrához. A tantervet belső, filozófiai szerkezetében világítja meg s rop-pant tapasztalatával játszi könnyűséggel és bőven írja át a gyakorlati didaktika nyelvére. Amit ehhez hozzá lehet tenni, amit ezen lehet még változtatni, azt a tanár egyénisége adja. Mert sehol sem köti meg a tanár kezét, de minden kapcsolódó lépésnél megmondja, mi a fontos, mi a főcél és példát ad. Az alsó fokon teljesen megszűnik a deduktív tanítás emlékeiből megmaradt nyelvtani szalmacséplés. A gyermekkel megfigyelteti a nyelvet, ezt az élő egészet, lassankint vonja el egy-egy jelenségét s közben esztétikai szépségére is felhívja a figyelmét. Míg a régi (1879, 1898, 1903.) Utasítás súlypontja mindjárt a megértetésre esett, ő a megéreztetésből visz az értelmi áttekintéshez. Nem győzi hangsúlyozni, hogy „az olvasott szépműnek művészi varázsa is *elevenen* hasson a tanulóra“ (23. l.). A prózai dőcögéseket szigorúan száműzi, az órát mint egy magával ragadó egészet vázolja fel. A tanár „azonosítsa magát az olvasmány erkölcsi felfogásával, a költemény alapértelmével“ s egészen a nyelv zenéjének éreztetéséig jut. Pedantéria, feszesség, hidegség az ő iskolájában nincs helyén. A közös munka a lényeges előtte.

Mint pszichológus ismeri az ifjúságot és minden energia-pazarlást ki akar küszöbölni. A gyermeket, az ifjút felszabadítja a szájbarágott ismeretek és kényszeresztétizálás alól. (A németeknél ez a legnagyobb hiba.) A szemléltetésnél fogja meg a tanár kezét és vezeti őt a helyes munkára. A tanulóknak mindent át kell élnie, mert szívesen éli át a válogatott anyagot. Ebben nem

engedi őt megzavarni (pl. Arany balladái és Zichy M. rajzai), hogy összmunkássága érvényesülhessen. „A nyelvtani, stilisztikai, retorikai, poétikai és irodalomtörténeti ismeretek mind azt a célt szolgálják, hogy olvasmányaikat megértsék a növendékek“, átérezzék és jól tudják elmondani. Nagy érdeme, hogy az anyagot és a gyermek lelkét nemcsak felületben, de mélységnézetben is élénk vetíti.

Ebből a munkából minden pedagógusnak meg kell látnia, mi az iskola és a tanítás főmikéntje. Az iskola nem szigorú, katonás, kategóriákat és adatokat elraktározó intézmény, nem is játékszoba, hanem a tudatos, magát mégis úgyszólván elrejtő kormányzó, aki kihozza a tanulóból a benne rejlő értékeket. A munka: kifejtő belső felépítés, összefogó analízisre világos szintézis.

A koncentrációt minden tárggyal szemléltetővé teszi, előre figyelmeztet, mikor lehet a már ismert anyagot a magyar nyelvi tanítás művészetébe belevonni.

A stílustanítással — hiszen ebből indult el — kényesen bánik. (46. l.) A szóbeli stílust az írásbelivel egyenlő rangúnak tartja. A vizuális versolvasásban meg tudja találni az akusztikai lényegét. A hangbeli nyelv, a nyelv zenéje (29. l.) éppoly fontos előtte, mint a kifejezésmódok esztétikai formája, mely végül is szintén melódia, a képek melódiája.

Az erkölcsi kiteljesedést állandóan szolgáltatja, anélkül, hogy a moralizálást előtérbe engedné.

Ez az Utasítás a külföldi, különösen a vajudó német stilisztikai áramlatok minden fontosabb ágát ismeri s a nagy ellentéteket felvevő hangzavarból kihallja azt, ami nálunk jó. Az írásbeli dolgozatokra nézve, melyek oly kényesek, a reális bölcseséget alkalmazza: nem akar mindenáron új lenni, s nem restell megtartani olyat, amit kint gúnyolnak, ha az nálunk jó.⁹ Azt a célt, amit a franciák tűznek ki és el is érnek, természetesen ez az Utasítás nem tűzheti ki, hiszen kevés az óraszám s a tanterv még sok változtatásra és átdolgozásra szorul. De az adott tantervnek és az adott állapotnak ideálisan megfelel.

Ha ezt a munkát összehasonlítjuk egyéb iskoláink Utasításaival, meglátjuk, mennyire van azokban Négyesy László keze.

⁹ Tanáregyesületi Közlöny. 1928. 7. sz.

Azé, aki a kis katedrát, a magyar gyermek lelkét mindig féltő gonddal övezte.

A külső iskolai rendre vonatkozó megjegyzéseiből is ideiktatok egyet: „Az ifjúságot nevelni kell, nem a fegyelmi szabályt kifüggeszteni.“ (Okt. jegyzk. 1913. I. 28.)

Így, az írásaiból kibukkanó elvekből is teljes fegyverzetében mutatkozik Négyesy Lászlóban a nevelési és oktatási elvek böles alkalmazója. Intuitív lélek ő; az indukció híve addig, amíg az eredmény elérésében ez az ő istenadta dinamikáját nem zavarja; erkölcsi és esztétikai ideálok hordozója, a nemes magyar demokratikus fejlődés továbbépítője: nagy magyar pedagógus!

Négyesy László az Országos Középiskolai Tanáregyesületben.

Írta: SAJÓ SÁNDOR.

Négyesy László húsz évig állt az Országos Középiskolai Tanáregyesület s ezzel a magyar középiskolai tanárság élén, előbb, 1896-tól mint az egyesület főtitkára, utóbb, 1906-tól 1917-ig mint elnöke. Az egyesület immár hatvan évet meghaladó életének legküzdelmesebb korszaka az ő nevéhez fűződik. Négyesy László neve ma már a történelmi kritika megvilágítása és értékelése szerint is mint a legmunkásabb és leglelkesebb tanárvezér neve él az egyesület történetében. Valóban, a tanárság erkölcsi és anyagi javaiért senkisémm dolgozott és küzdött annyit, mint ő. Vezéri voltának nemesak díszét, hanem terhét is lélek szerint vállalta és viselte. E megállapítás kiváltságos fényt vet Négyesy László jellemére: az volt az egyesületi életben is, aminek munkássága minden terén bizonyult: gondolkodásban, erkölcsben, kötelességtudásban hiánytalanul egész ember. Ilyen ember nem sok van, de éppen ezért az ilyen ember a legnagyobb magyar értékek közül való.

Négyesy László mint főtitkár az egyesület akkori nagynevű elnökének, Beöthy Zsoltnak a jobbkeze volt, szervezője, irányítója s a testületi érzést ápoló jószelleme az egyesület feledhetetlen emlékü közgyűléseinek; Beöthy Zsolt lemondása után neki kellett az elnöki tisztet vállalnia. Elnökségének évei az egyesület legküzdelmesebb évei voltak; a kongresszusok korszaka volt ez, a tanárság szakadatlan és egészben véve sikertelen harca a tanári rend erkölcsi és anyagi javaiért. Négyesy László ezekben az években nemesak név szerint, hanem lélek szerint is a tanárság élén állott: ő volt a vezér. Helyzete nehéz volt: egyszerre kellett küzdenie az iskola és a tanárság jogos érdekeiért s harcos seregének sokszor féktelenkedő túlbuzgó-sága ellen. Azok számára, akiket a szenvedély túlzásba ragadott, hathatósan hirdette, hogy a tanárnak még gondolatban sem szabad a gyermeki lélek fehér lapjára mást írnia, mint amit a jóerköles, az ízlés és igazság diktál; azt a fehér lapot beszeny-

nyezni nem szabad; az a tanár, aki erre képes lenne, nem való a katedrára. „Nem azért éltem, — úgymond — hogy életem delén túl ilyen irányzat pártolása egy percig is terheljen“. Fölfelé viszont, a közoktatásügyi kormánytól azt kívánta, hogy ez „ne vállalja a felelősséget az utókor és a kulturtörténet előtt, hogy egy kulturpozíciót kardesapás nélkül feladott“. Négyesy László teljesen átérezte a tanárság ki nem elégített szükségleteit: ezért vállalta az országos tanárkongresszusok elnöki tisztiségének díszét és munkáját; vallotta, hogy a tanártestület a maga egészében, amíg erkölcsi alapon áll és szellemi erőt képvisel, élő hatalom. Hűsz esztendőn át vívta a harcot; 1917-ben, a harmadik országos tanárkongresszus után, megírta a tanár-egyesületi elnökségről lemondó levelét: lemondott, minthogy küzdelmeivel nem érte el a hön óhajtott sikert, pedig nemzeti és kulturális nagy célok lebegtek előtte, mikor a tanárság erkölcsi értékének, országos egységének és társadalmi súlyának növeléséért, gyakran rendkívüli viszonyok közt, harcolt . . . Ily célokért küzdeni két évtizeden át, oly zaklatott és keserves körülmények között, mint Négyesy László küzdött, valóban csak tiszta idealizmussal lehet.

Távozásakor, az egyesület ötvenedik évi kögyülésén e sorok írója méltatta Négyesy László egyesületi és elnöki működését; e méltatás mai megállapítás szerint is hű és igaz: a multból szinte szóról-szóra a jelenbe másolható.

Négyesy László személye annakidején teljesen összeforrott az Országos Középiskolai Tanáregyesülettel; tanárnemzedékek megszokták és természetesnek találták őt látni az egyesület élén. Testületi érzése, a tanári közügyekért buzgósága csakhamar vezérségre emelte s éppen e buzgóságával, munkára készségével vezérkorában is mindenfajta munkából közemberként is részt kért magának. Tisztesség volt neki maga a munka, jutalom a munka becsületes végzésének a tudata. Az iskola és a tanárság minden ügyére kiterjedt évi jelentéseinek, felterjesztéseinek, memorandumainak számát se tudjuk. A tanárságnak folytonosan harcolnia kellett társadalmi megbecsültetéséért és Négyesy László mindenkor vezérül vívta e harcot, önzetlenül, időt és egészséget pazarolva. „Életem tragikumát látom benne — mondotta a második országos tanári kongresszuson —, hogy aki a magyar tanárság szellemi és erkölcsi emeléséhez akartam csekély erőmmel hozzájárulni. anyagi küzdelmeinek

eszközéül kellett szegődnöm. De azt hiszem, ez a magyar tanárság tragikuma is ebben a két évtizedben.“

Elnöki működésében mindenkor férfias meggyőződése vezérelte, határozottsága mindenkor méltósággal párosult; a gyűlések vezetésében mindig tárgyilagos volt s mindig gondja volt a tanácskozások előkelő színvonalának megőrzésére is. Hirdette a tanárság személy szerint való politikai és gondolati szabadságát, de egyszersmind ennek szükséges harmóniáját is az iskola céljaival. A világnézeti harcok idején elfogulatlanul és szilárdan állott az ellentétek hullámai között s nyomatékosan hangoztatta az egyesület igazi hivatását: „A tanáregyesület a tanároké; erélyes és bátor, egyszersmind méltóságos és tiszteltudó képviselője a tanárság érdekeinek a kormánynál és minden tényezőnél, az egész tanárságot összefoglaló kortársi szellem, szeretet és megbecsülés alapján“. Azt hiszem, e meghatározás mindenkorra érvényes marad s amily szép megjelölése az egyesület céljának, épp oly jellemző fogalmazójára is.

A nagy harcok idején támadták Négyesy Lászlót kívülről és belülről; válságos időkben hiszen ez szinte természetes. A túlzók gyöngeségnek gondolják a böles mérsékletet, megalkuvásnak a békés szellemet; ez a böles mérséklet, békítő szellem nem tetszhetett oly időkben, mikor az egyesületi tagok többségének valóban oka, joga és vágya is volt az elkeseredés hangsúlyosabb nyilvánítására. De akik közelebbről ismerték, akik a maga egészében nézték Négyesy László működését, azok ez időben is igaz tisztelettel tekintettek rá s növekvő szeretettel ragaszkodtak hozzá.

Közügyért harcolni igen sokszor hálátlan, mindig nehéz dolog, a tanárságért való küzdelem fokozottan is az és erőnek, lelki nyugalomnak nagy áldozatát kívánja. A tanári küzdelmet, mint maga Négyesy László is gyakran panaszolta, mindig újból kell kezdeni: új meg új kormányokkal újra meg újra vitakozni kell régi követelések jogosultságáról. Ehhez nagy türelem és nagy önzetlenség szükséges. Négyesy László áldozatos türelemmel, állhatatos önzetlenséggel vívta a harcot, minden irányban elfogulatlan meggyőződéssel és igazmondással; erős volt és fáradhatatlan, lehetőség szerint békés, szükség szerint bátor, mindig előkelő és imponáló. Irányítója, ismert és elismert vezére volt a tanárságnak a közvélemény ítélete szerint is, s méltán érezhette magát annak, aminek mindnyájan érez-

tük és vallottuk: nemcsak az egyesület, nemcsak a középiskolai tanárság, hanem az egész magyar tanári rend vezérének. E tisztének méltó betöltésével fölemelte magát az egyesületet s egyéniségének nemes veretével megnövelte ennek tekintélyét.

A magyar tanárság hálás elismeréssel tartja számon Négyesy László tanáregyesületi munkásságának érdemét. Harcok idején lehettek bírálói, ma már, érdemeinek elismerésében, csak hódolói vannak. Hódolat köszöntötte őt nemrégiben is, mikor az Országos Középiskolai Tanáregyesület legutóbbi közgyűlésén öreg Toldiként megjelent s érveinek hatalmas fegyverzetével ifjúi hévvel védelmezte a tanárság, az iskola s egyben a magyar nemzeti művelődés érdekeit. A magyar tanárság örömmel látja: Négyesy László most is a régi még — hálás elismeréssel övezi alakját és szeretettel tekint reá. Ezt a szeretetet adhatja neki egyesületi, a tanárságért s az iskoláért teljesített munkája jutalmául, lelkének áldozatos buzgóságáért, önzetlenségéért, a kartársi érzés példaszerű ápolásáért. Életének hetvenedik évfordulója alkalmával minden magyar tanár meleg szívvel köszönti őt s hálás tisztelettel szorít vele kezét.

Négyesy László és XX. századi irodalmunk.

Írta: SIK SÁNDOR.

Négyesy László sem nagyobb műveiben, sem egyetemi előadásaiban részletesen s behatóan nem foglalkozott eddig XX. századi irodalmunkkal. Erre vonatkozó nézeteit csak kisebb cikkekből, bírálatokból, hírlapi polémiákból állíthatjuk össze. Nem kétséges, hogy ennek első sorban az objektív adatokkal dolgozó, higgadt történeti szemlélethez szokott irodalomtörténetíró lelkiismeretessége az oka, aki tartózkodva nézi a túlságosan közeli és ezért a történetírói tárgyiség számára nehezen megközelíthető jelenségeket és teljességgel idegenkedik a hozzászólástól olyan tényekkel szemben, amelyeket akármilyen okból nem volt ideje vagy módja egész alaposan tanulmányozni. Ezért Négyesy idevágó apróbb nyilatkozatai is inkább általános természetűek, semmint határozott ítéletek vagy részletekbe menő megfigyelések.

Elsősorban ez a tartózkodó mérték jellemzi ezeket a nyilatkozatokat. Mintha csak az alkalom kényszerének, az illetékes tudós hozzászólási kötelességének, lelkiismereti parancsnak engedve mondana ennyit is, a bővebb, alaposabb, döntőbb szót fenntartván későbbre, a témába való mélyebb elmerülés idejére. Mintha ígéretnek lennének ezek a kis megjegyzések, polémiák, levelek, amelyek egy részletesebb kritikai és nagyigényű eljövendő munkára utalnak. Egy helyen szinte ki is mondja ezt az ígéretet. A huszadik századi líra egy rövid jellemzése után ezt írja: „Mindezeket mint tényeket soroltam fel, hibáztatás és helyeslés nélkül. A bíráló méltatást más alkalomra tartom fenn”.¹

Idevágó írásainak másik jellemző vonása: az irodalom nagy, nemzeti hagyományainak tiszteletében felnőtt tudós nemes konzervativizmusa. Enemű írásainak legjelentősebbikét, a Hegedűs Loránttal folytatott Ady-polémiát voltaképpen a hagyománytisztelő, irodalmi, nemzeti és etikai érzésében sértett

¹ A magyar irodalom és költészet fejlődése. 19. 1.

ember felháborodása hozta létre, aki méltatlanul háttérbe tolva látta irodalmunk legérdemesebb nagyjait és fenyegetve a magyar ifjúság erkölcsi épségét, ezért érzi kötelességének fellépni a veszedelmes jelenségek ellen. Ez a hagyománytisztelet azonban nem teszi sem egyoldalúvá, sem elfogulttá. Nem esik bele a modern irodalmi jelenségek némely bírálójának abba a tévedésébe, hogy kizárólag, vagy majdnem kizárólag csak etikai, tehát esztétikán kívüli szempontból teszik mérlegre az új irodalom alkotásait. Még a politikai szempontokat is csak „esztétikai hangnembe átírva“ akarja érvényesítve látni.² De nem lesz elfogulttá sem; pl. energikusan ellene mond annak a közkeletű felfogásnak, amely a háború után következő bajainkért egyoldalúan Budapestet teszi felelőssé.

Ez a higgadt, fegyelmezett, kiegyensúlyozott magatartás jellemzi polémiáinak hangját is. Távol minden személyeskedéstől, hevességtől, magamegfeledkezéstől, eszmékért küzd, érvekkel harcol, és ellenfelének személyét még ott is kíméli, ahol a felháborodás pátosza szól belőle. „Hegedűs Loránt nagy képességeit és lobogó magyar lelkét jobban tiszteltem és becsülöm, — írja — semhogy egy elszólásáért nyilvánosan meg akartam volna támadni.“³

A legnevezetesebb idevágó helyet *A magyar irodalom és költészet fejlődése* c. tanulmányában találjuk, amelyet a Magy. Tud. Akadémiának 1925 nov. 3-i ünnepi ülésén mutatott be és 1926-ban az Akadémia kiadásában külön füzetben is kiadott. Ennek az értekezésnek végén tömör általános jellemzést ad huszadik századi költészetünkről. „A század elején — írja — jött egy mozgalom új költői evangélium ígéretével, sok újszerűséggel és szokatlan sajátossággal, és főképviseelőjét a várt költői tüneménykép mutatta be. Az irodalom és a közönség egy része vonakodott az új mozgalmat az igazinak elfogadni és főalakjában nem ismert rá arra, akit várt. Ellenben a közönség másik része az új, költői hatásokra való vágyában kész szívvel fogadta az új irányt, kielégítve látta várakozását, és meghajolt a fanatizmus előtt, mellyel a kritikai propaganda ezt az irányt terjesztette. Hozta ez a költészet a Baudelaire és a Verlaine dekadenciáját, ezeknek és a német *Blätter für die Kunst* körének szimbolizmusát. Tagadta a nemzeti szellemet és hadat

² Kritika és irodalomtörténet. 28. I.

³ Irodalmi valutarontás. 9. I.

üzent a hagyományoknak. A közéleti ihletet általában megvetette, az egyéni lelkiség különlegességeinek elemző rajzában keresett új értékeket. Annak is főleg egy irányát, a beteges lélekállapotok önanalízisét adta szombolista lírájában. És hívei főleg artisztikus hatásokra törekszenek, a l'art pour l'art elvi alapján állanak. Az érzelemnek világos és érthető gondolatsorral való ábrázolását kerülik, és egymást a mozgóképek gyorsaságával felváltó szimbolumokban közlik a hangulatokat. Főszeközük a szimbolizmus és a nyelv zeneisége, amelynek azonban eddigi ritmikai útját elhagyják és hanghatással, hangszimbolikával dolgoznak, mintegy a zene egész hanghatását akarják a költői nyelvből kicsalni, még pedig a nyelv hangtestéből, a tartalom jelentőségének lefokozásával vagy zenei általánosságra szublimálásával.⁴ Ez után a jellemzés után kiemeli, hogy ezt a mozgalmat nem lehet egyenesen az új költészetnek nevezni, nem uralkodik egyedül, él és virágozik mellette egy másik „nemes és ép gyökerű, nagyértékű magyar költészet” is, mely új sarjakat is hajtt, azután elismeri, hogy az új mozgalom is közelében van a „nemzeti alap”-hoz. Végül így fejezi be az új irodalomról szóló részt: „Ha a szimbolizmus iskoláját ki kell járni a magyar lírának, ám járja ki, tanuljon abban is, amit lehet és gyarapodjék tőle. De ne higgye, hogy ez az egyedül üdvözítő művészi dogma. És ne higgye, hogy mivel őszinte fanatizmussal terjesztik, kétségtelenül ez marad a jövő költészete. A művészet és a költészet annyi, egykor nagy rajongással felkapott divatot látott letűnni, hogy jogosult tartózkodással nézhetünk a rajongók fanatizmusára”.⁵

Más oldalról érinti a bennünket érdeklő tárgykört Pintér Jenő nagy irodalomtörténeti kézikönyvéről írt nagyszabású kritikájában, a *Kritika és irodalomtörténet* c., az Egyetemes Philologiai Közlöny 1923-i 7—10. füzetében megjelent és 1924-ben külön is kiadott tanulmányában. Ennek 28—29. lapján a tárgyalt munkának a *jelenkorra* vonatkozó részével foglalkozik. Itt mindenekelőtt kifejezést ad annak a véleményének, hogy bár „azokról az írókról, akik tudva politikai tendenciát szolgáltak, nem lehet a politikai szempont mellőzésével beszélni”, mégis vigyázni kell, — „ha még úgy erőt vesz is rajtunk a hazafias fájdalom és felháborodás” — hogy frazeolo-

⁴ A magy. irod. és költ. fejl. 18. 1.

⁵ U. o. 19—20.

giánk megmaradjon a tudományos kritika körében. Érdekesen szól hozzá a kor történeti háttéréről rajzolt képhez és egyoldalúnak találja a *Budapest szomorú szerepe* c. fejezetet. „A mű nem szólott Budapestnek, mint szellemi tűzhelynek jótékony szerepéről. Nem beszélt el, hogy Budapest részben törzspolgársága érdeméből is hogyan magyarosodott meg és hogy megnyit áldozott is a magyar kultúrára... A baj nem annyira Budapestben van, mint egész közszellemünkben, mely újabb (de nem egészen új) időben mindinkább elvesztette egységét, s a nyelvileg megmagyarosodott népelemeket, a népből értelmiségi, kereskedelmi és ipari kultúra által felhozott tömegeket nem tudta egységes nemzeti eszmények tiszteletébe és szeretetébe szoktatni, illetőleg ott megtartani... Politikai életünk elfajulása már az 1890-es években végzetes arányt öltött. Idegen eszmények kizárólagos kultusza, minden hazainak csekélylése régen és más körökben is megvolt. ...Önbizalom hiánya, kishitűség, társadalmi léhaság aláásta irodalmunk eredetiségét is. Nem volt elég eredeti alkotó lendület. Adyék is Párisból hozták az új formákat. A lengyel zsidóság azért járulhatott a szellemi egyensúly fölbillenéséhez, mert nem volt egységes erős magyar közműveltség és ízlés. Nagy nemzetközi eszmeáramlatok is ostromoltak bennünket, melyeket nem dolgoztunk föl kellőleg“.⁶ Végül újra hangsúlyozza, hogy „az okok feltárása és az újabb fejlődési folyamat leírása többoldalú figyelmet kíván“.⁷

Az új irodalom legjelentősebb problémájához, az *Ady-kérdéshez* szól hozzá abban a polémiában, amelyet Hegedűs Loránttal folytatott a Pesti Hírlap 1926-i évfolyamában, és amely szintén megjelent külön füzetben is. (*Irodalmi valutarontás*. Reális és túlesapongó Ady-kultusz. Levélváltás H. L.-tal. Budapest, 1927.) Folyóiratunk majdnem egész terjedelmében közölte (1927., a 159. l.-tól). H. L. „túlesapongó Ady-kultusz“-ával szemben Négyesyt mindenekelőtt nem Ady méltánylása bántja, hanem „a kisebbités legnagyobb költőinkkel szemben“. Mikor H. Adyt Petőfi után legnagyobb költőnknek mondja, „ezekben a szavakban olyan inzultus van, hogy többeket ne említsek, például Vörösmarty ellen, amit ez a titán, aki minden magyar költő számára nyelvet teremtett és a képzelet szabadságának már Petőfi előtt addig ismeretlen világokba nyitott utat, nem

⁶ Kritika és irodalomtört. 28. l.

⁷ U. o.

érdemelt meg“. Az ilyen eljárás „mérhetetlen következményekkel járhat a magyar közízlésre és a magyar költészet jövőjére nézve“. De igazságtalanság is ez a rangsorozás. Különben Ady világnézete is olyan, hogy ajánlásában „nem ártana egy kis tartózkodás“. H. egyébként nem okolta meg ítéletét esztétikailag sem. Nagy költőket összeméretezni nagyon nehéz, mert „mindegyik egész külön világ, mindegyikben más értékfajok jelennek meg és más-más arányokban vegyülnek. Vannak, akik például Vörösmartyban százszor oly gazdag érzélemlvilágot és százszor annyi esztétikai szint találnak, mint Adyban“. Mások Jókait fogják Ady elé helyezni. Végre is „így nem lehet elbánni a magyar költészettel. A mi nemes valutáink hitelét ne ingasuk meg egy-egy hatásos kiszólás kedvéért“.⁸

A második levélben Vörösmartynak újabb oldalról való szerető értékelése mellett („A Csongor és Tündében van annyi költészet, filozófia, sugár, édesség és báj, amennyit egy csomó „modern“ költőben együttvéve sem találni“) egy új szempont merül fel: a külföld ítélete, amelyre H. hivatkozott. Csakhogy annak a külföldnek véleménye, amely pl. jobban ismeri Lengyel Menyhértet, mint Katona Józsefet, nem lehet irányadó írónk megítélésében.⁹

A harmadik levél H.-nak azzal a cikkével vitatkozik, amelyet Makkai Sándor Ady-könyvének megjelenésekor írt, és főképp azzal az ismeretes paradoxonnal foglalkozik, hogy Ady az első igazán vallásos költő a magyar irodalomban. Négyesynála szokatlanul patetikus lendülettel kel ki ez ellen a „legképtelenebb pont“ ellen: „Mire való, jaj, mire való a tekintélyt ilyen nyilatkozat nyilvános továbbadásával lejáratni? Ha jó emberünk az, aki ilyet talált írni, hallgassuk el, hogy megírta“. Különben M. püspök nem írhatta le ezt a vádat a magyar költészet ellen, hiszen csak ismeri legalább fővonásaiban a XVI. század protestáns költészetét, Zrinyit, Tompát, Gyulait, Varghát, Kozma Andort. Gyulai állapította meg, hogy „a vezeklő, megigazulásért epedő, vallásos érzésbe olvadó hang... líránknak a középkori katolikus énekektől fogva egyik uralkodó jellemvonása. Mióta veszett ki ennek az emlékezete Kolozsvárott?“. A püspök nem kompromittálhatta magát ilyen rémitő tájéko-

⁸ Irodalmi valutarontás. 4–6. l.

⁹ U. o. 7–8. l.

zatlansággal vagy ferdítéssel vagy ítélethiánnyal.¹⁰ „Hát nem tudtok ti máshonnan szedni babért Adynak, csak más költők homlokáról? És nem riadtok vissza a legnyilvánvalóbb történetmásától sem?“ Hasztalan törekvés! Ady egykori szövetségesei így is mindig dilettánsoknak fognak tartani, a klasszikus irodalom híveit ilyen ingatag alapon álló érvelések meg nem győzik. Az ifjúság lelkében pedig „elszakítjátok a fonalat a múlt és jövő közt, gyengítik a jövő alapját... Akaratlanul is azt teszitek, amit a porhintők... Ha Ady-kultuszt akartok csinálni, csináljatok reális Ady-kultuszt. Mutassátok ki Adynak igazi esztétikai értékeit“.¹¹

Ezen a polemikus jellegű gondolatsoron kívül Adyról még egy pozitív megállapítást találunk *A magyar irod. és költ. fejlődésében*: „Adynál a hazai élet is egyik jelentékeny ihletforrás, bár inkább satírikus szellemben.“¹²

Hegedüssel folytatott egy másik hirlapi vitájában olvassunk egy érdekes nyilatkozatot Babits Mihályra vonatkozólag is. A vita, amely egyébként irodalomtörténeti szempontból jelentőset nem tartalmazott, a Pesti Hirlapban folyt le. H. cikkére (*Két rossz spondeus*, 1930. ápr. 13.) felelő levelében (P. H. 1930. ápr. 23.) azt a kijelentést teszi Négyesy, hogy „éppen ő volt az, aki Babits tehetségét már az egyetemen felismerte“, ami nyilván a nevezetes stílusgyakorlatokkal lehetett kapcsolatban.

Ezek Négyesy fontosabb nyilatkozatai huszadik-századi irodalmunkra vonatkozólag. Nem sok az egész, de éppen elég, hogy nagy várakozással nézzünk az elé a nagyobb Ady-tanulmány elé, amelynek tervével régóta foglalkozik, amelynek megjelenését tudomásunk szerint a legközelebbi jövőben várhatjuk.

¹⁰ U. o. 12. l.

¹¹ U. o. 14. l.

¹² U. o. 19. l.

Négyesy László akadémiai drámabírálatai.

Írta: SZÁSZ KÁROLY.

Négyesy László 1896 tavaszán választatott az Akadémia tagjává. Az azóta eltelt 34 esztendő alatt többször vett részt drámabírálatokban, öt ízben ő volt a bírálóbizottság előadója, s így jelentései bizvást tekinthetők az ő bírálatainak.

Ezekből a bírálatokból Négyesynek ugyanaz az irodalmi alakja tükröződik, amit egyéb műveiből: irodalomtörténeti és esztétikai buzgó munkássága értékes termékeiből, egyetemi előadásaiból és kitűnő tankönyveiből ismerünk. Nemzeti irodalmunk történetének tökéletes ismeretén kívül világirodalmi alapos tájékozottság, bölseleti alapvetés, az elemzésben és az összefoglalásban egyaránt kitűnő képesség, ízlés a felfogásban és a stílusban, erős erkölcsi érzék, nemes hazafias lendület, biztos szem és biztos ítélet jellemzi úgy tiszteletreméltó egyéniségét, mint egész működését.

Mindjárt első akadémiai drámabírálói jelentésében, — az 1902. évi Teleki vígjáték-pályázat eredményéről adva számot — érdekes fejtegetés során mutat rá a társadalmi és történeti vígjátékok szerzőinek felfogására. Amazoknál kifogásolja, hogy a társadalmat nem tekintik problémának, csak milieu-nek, ami voltaképpen a magasabbrendű feladat megkerülése, — emezeknél viszont a történeti érzék emelkedését dícsérettel említi, s szinte hivatgatja is az írókat erre a mezőre, melyen a történeti tárgy inkább gátolja a leleményekben való könnyű elkalandozást, és támogatja a szerkezeti egységet, s az útszéli ízléstelenségeknek is kevesebb teret enged.

Az 1902/3. évi Karátszonyi-pályázat alkalmával, — mely komoly drámai műveket kívánt — különösen hangsúlyozza Négyesy az erkölcsi szempont tiszteletben tartását, és a mellett, hogy a lélektani megokolásra igen nagy súlyt vet, fontosnak tartja a színszerúséget, annál inkább, mert hiszen az akadémiai pályázatok célja mégis csak a színpadi irodalom gazdagítása.

Az 1905. évi Kóczán-pályázatról szóló jelentésben, — mikor Albert és I. Ulászló királyaink korából volt a pályaművek

tárgya veendő — méltánylandó törekvésnek mondja Négyesy, hogy néhány darab „nem az országos történet szereplői közül választotta személyeit és tárgyát, hanem a kor társadalmi mozgalmából s némi korrajzra törekedett“.

Az 1907. évi Karátsonyi vígjáték-pályázatról szóló jelentésében visszapillantást vetvén Négyesy az ötven évvel ezelőtt alapított jutalom történetére, s az ebből levonható tanulságokra, többek közt ezt mondja: „A nem jutalmazott, de a bírálatokban érdemlegesen méltányolt színiköltők egy egész sorozatának szolgált e pályázat erőpróbául és hasznos iskolául, olyanoknak is, kik díjat nem nyerhettek, de elismerésre, vagy legalább tanulásra szert tettek. Nem egy darab, mely a pályázaton résztvett, később a színpadon tisztességgel aratott. A pályázatnak mindez erkölcsi, mintegy nevelő, gyakran meg sem különböztethető hatását nem lehet figyelmen kívül hagynunk az intézmény történeti szerepének megítélésében“.

Arra is rámutatott Négyesy ebben a jelentésében, hogy a Karátsonyi-díjban — az abszolút becs feltétele miatt — nem sok darab részesült ugyan, de azért mégsem volt meddő ez a pályázat, mert például Szigligeti legjelesebb történeti szomorújátéka, *A trónkereső*, itt nyert koszorút, s Csiky Gergely drámaírói munkásságára serkentőleg és fejlesztőleg hatott a Karátsonyi-jutalom, mit két verses vígjáték nyert el, — *Az ellenállhatatlan*, 1878-ban, s *A nagyratermett*, 1890-ben. Korszakos jelentőségű, páratlanul nagy színpadi sikerű társadalmi színműve pedig *A proletárok*, — mely a pályázatban nem vett részt — 1887-ben utólagos jutalomban részesült a Karátsonyi-alapítvány kama- taiból.

A Karátsonyi-pályázat — hangoztatta Négyesy a jelentés során — „legszebb drámai jutalmunk... mert az Akadémia nincs kötve a viszonylag legjobb mű megjutalmazásához... s szükséges és helyes, hogy ez a pályázat megőrizze azt a színvonalat, mely az Akadémia méltóságát és a valóban hivatott írók becsvágát egyaránt kielégíti, s drámairodalmunk fejlesztésére üdvösen hathat...“

Minde pályázatokon — melyeknek elbírálásában Négyesy mint előadó vett részt — nem akadt olyan mű, amely igazi nyereséget jelentett volna akár irodalmi, akár legalább színpadi szempontból. Ezért aztán legérdekesebb Négyesy akadémiai drámai jelentései közül az utolsó, az 1909. évi Vojnits-jutalom-

ról szóló, amely egy esztendő színpadi terméséről számol be, vagyis esupa olyan darabról, amely a színpadra boesítás kérésén már túl van. Így ez az alkalom — mint ahogy arra Négyesy maga is rámutatott — inkább szolgálhatott „alapul“ az egész magyar színműirodalom színvonalának megítélésére, mint a titkos drámapályázatok színvonala. Az egy év alatt színpadon előadott darabokból már lehet „általánosabb következtetéseket“ vonni le drámairodalmunk állapotára, míg ez „a titkos pályázatok gyarló darabjainak nagy tömegéből“ nem tehető meg méltányosan. Az alkalmat felhasználja Négyesy arra is, hogy a titkos pályázatoknak immár idejét mult intézménye ellen szót emeljen, — s azóta ennek a megállapításának helyessége — a viszonyok további változása folytán — még jobban beigazolódott.

A már színpadra került darabok, — mondotta Négyesy a szóban forgó Vojnits-jelentés során — „maguk képviselik drámaírásunk időnkénti állapotát“, s meglelégedéssel mutatott rá, hogy az 1909-ben szípre került drámai művek „az átlagos színvonalat egészen tekintélyesnek tüntetik föl“. Mert — mondotta — „színirodalmunkban határozott élet lüktet, s e mozgalmasság friss emelkedésben van“. Ami pedig — folytatta — „különösen a színműírás eltanulható részét illeti, a haladással leginkább meg lehetünk elégedve: a technikai ügyesség határozottan terjedőben van“. És ha „a művek gondolati és érzelmi tartalmával és külsőséggel“ kevésbbé lehetünk is meglelégedve, még sem tagadható, — mondotta — hogy „e téren is vannak figyelemreméltó jelenségek“.

A szóbanforgó esztendőben drámaíróink akkori legjelentékenyebbjei nagy számban jutottak szóhoz a színpadon: Herczeg Ferenc és Gárdonyi Géza, Molnár Ferenc és Lengyel Menyhért, Földes Imre, s az első drámai művével föllépett Móricz Zsigmond voltak 1909-ben a legismertebb színpadi szerzők, s darabjaikról Négyesy igen jeles bírálatot mond sereg-szemléje során.

Herczegnek — egyik regényéből készült darabjáról, *A kivándorló*-ról, megállapítja, hogy „a jellemző dialognak azzal a művészetével, a stílnak azzal a rapier-szerű finomságával és élességével, s a nagyvilági élet ama biztos rajzával köti le érdeklődésünket, melyhez a szerző „minden írónál jobban ért“. De nem hallgatja el Négyesy, hogy a darab meséje „nines

„elégge elhíttelve“ s a drámai hatás „a vége felé esökkenőben van“. Mint általános értelmű esztétikai igazságot, jól hangsúlyozza Négyesy — e darabról szólóiban — a sok író és sok bíráló által nem értett különbséget, az életigazság és a művészi igazság között.

Gárdonyi darabjáról, az azóta a Nemzeti Színházban indokolatlanul fel is újított, de eredendő gyengéi miatt a színpadon gyökeret verni sehogyan sem tudó *Falusi verebek*-ről jóakarattal mondja Négyesy, hogy „az egyszerű lelkek romantikáját finoman érvényesíti“, — de teljes igazsággal állapítja meg, hogy „a megoldás burleszk módját sehogysen lehet szerencsésnek tartani“.

A színházi közönség egy részénél annyira népszerű Földes Imre két darabbal is szerepelt az 1909. év szerzői közt: az igen zajos színpadi hatást tett *Hivatalnok urak*-kal és a kevesebb sikert elért *Kuruzsló*-val. Négyesy elismeri Földes nagy színpadi ügyességét, de még az elsősorban említett, felkapott darabról is megjegyzi, hogy „inkább alkotva van, mint költve“ — s ezzel az ítélettel találóan jellemzi Földes egész drámaírói munkásságát.

Lengyel Menyhért híres darabjáról, mindeddig legjelesebb alkotásáról, a *Taifun*-ról megállapítja Négyesy, hogy „színi siker szempontjából az év legelső terméke, amit nem csupán leleménye ügyességének köszönhet, hanem költői elemeknek is“, — mert a japáni lélek rajzaiból „esztétikailag is ingerlő összehatást sikerült kifejtenie“ az írónak. De aztán érdekesen boncolva és kritizálva Négyesy ezt a darabot, megállapítja róla, hogy „esztétikai hihetőségét“ nagyon leszállítja az, hogy a szereplő „előkelő, komoly és okos japánok az európai társadalomnak éppen selejtes elemeivel folytatnak érintkezést“.

A szóban forgó évben mutatta be a Vígszínház Molnár Ferenc *Liliom*-át, mit sokan a szerző legjelesebb darabjának, s általában kiváló drámai alkotásnak mondtak. Négyesy bírálata az elfogulatlan ítéletnek ragyogó példája. „Merész művészi feladatnak vágott neki Molnár Ferenc, — mondja — a fővárosi nép söpredékének életéből merített tárgygyal hatni meg a nézőt“. De ha a darab hőségének „fejletlen és nyers“ lelki életét „virtuóz művészettel és mileujének kitűnő ismeretével“ rajzolta is meg, — „az első képek realizmusában több a bűz és a salak, mint amennyit a jóízű színházi látogató még a mai

hozzászoktatott idegekkel is bántódás nélkül elviselhet, s amí fő, a hős lelki értékének éppen nem felel meg a nagy túlvilági apparátus és az elégtétel, azért megindultságunkat is szinte sajnálunk tőle... Egy naplopó... nem lehet mélyebb és bensőbb részvétünk tárgya, bármennyire kell is bámulnunk a szerző művészetét, aki a léhűtő iránt a darab folyamán nem egyszer melegebb sympathiát tudott kelteni...“

Mindenesetre dicséretére válik Négyesy felfogásának és ízlésének, hogy a *Liliom* előadását — saját bevallása szerint — kielégítetlenül hagyta el.

Az 1909. évi Vojnits-jutalommal az Akadémia Móricz Zsigmond *Sári bíró* című parasztvígjátékát tüntette ki, s a jelentésben Négyesy részletesen emlékezik meg e darabról, mely „jóízű jelenetek sorozatát adja, jóízű alakokkal, gyakran mulatságos fordulatokkal, de elég gyenge cselekvény keretében“, mely cselekvényben nincs „igazi erős küzdelem“. „A novellista szerzőnek — folytatja tovább Négyesy — ez az első színműve nincs kezdetleges fogyatkozások híján sem, vannak technikai gyöngéi, van kitűnő alakjai mellett egy lehetetlen alakja is... De... a népéletet minden vígjátéki torzítás mellett is kitűnően rajzolja, nyelve pedig szemenszedett népi szólásokban s e mellett természetesen foly...“

A bizottság nevében örvendetesnek mondja Négyesy, hogy a népélet színpadi értékesítése felé fokozottabb figyelem fordul, aminek nyomán aztán várható a népszínmű „egészséges folytatása“. „Nem lehet annál fontosabb nemzeti és irodalmi feladat, — mondja tovább — mint a nemzet zömének, a magyar parasztnak mentül behatóbb ismerete, s mentül erélyesebb támogatása, anyagi erősítése, erkölcsi és szellemi emelése. Íróink fognak ott tárgyat találni, komolyabbakat is, mint ezúttal, egyénibb alakokat is, mint aminők még a mostani darabokban is szerepelnek, s melyek még mindig kelleténél jobban stylizálva vannak. Ragadják meg a néplelket mélyen, mint ahogy az alnémet parasztnok életét Frenssen rajzolja regényeiben, s hálás témákra fognak szert tenni“.

Jellemző volt ennek az évnek darabjaiban a züllött lelkekkel való foglalkozás, — Herczeg, Molnár, Lengyel és Földes színművei mind e körül forognak — s ezért Négyesy a Móricz-darabnál szinte megkönnyebbülten mutat arra, hogy ez „nem a társadalom bukottjaira próbálja a közönség érdeklődését

összpontosítani“. Van ebben a darabban — mondja — „egy kis paraszti önzés, de különben az erkölcsi felfogás aránylag tiszta és az erkölcsi levegő egészséges“.

Ezek a bírálatok mind fényes bizonyosságai Négyesynek e téren is hivatottságáról, mint a hogy egyébként a drámai költészet iránt való érzékéről sok egyéb irodalmi megnyilatkozása is tanuskodik. Csak példaképpen utaljunk a Beöthy-Emlékkönyv-ben közölt értékes tanulmányára, melyben — *Szülőhelyi elemek Katona Bánk bán-jában* címmel — Katona és Shakespeare jellemrajzoló művészetét párhuzamba állítja, egyben kimutatva azt is, hogy a nagy magyar szomorújáték „érzelemköreinek együttességén és módján különleges alföldi jelleg van“. S említsük meg futólag Négyesynek a Beöthy-Badicseféle Képes Irodalomtörténet-ben *A XVII. századi széppróza és színészet* címmel közölt cikkét is, melynek során a XVII. század drámai kísérleteiről is megemlékezték, Felvinczi György *Comico-Tragediá-ját* Toldyval s másokkal szemben is befejezettebb műnek ítéli.

Ha Négyesynek módja lett volna több időt szentelni dráma-bírlatokra: munkássága bizonyára e téren is mély nyomokat hagyott volna, mert egyáltalában nem volt híjával a siker előfeltételeinek.

Négyesy László és középkori irodalmunk.

Írta: SZINNYEI FERENC.

Négyesy László félszázados irodalomtörténeti munkássága irodalmunk minden egyes korának vizsgálatára kiterjeszkedik.

Noha tudós figyelmét sokáig lekötötték nyelvünk, stílusunk, verselméletünk s általában az irodalomtörténet segédtudományai (melyeknek egyetemi magántanára is volt), sohasem szűnt meg irodalmunkkal foglalkozni, hiszen főntebb említett kutatásai is majdnem kivétel nélkül mind kapcsolatban voltak amazzal.

Beöthy Zsolt „*Képes Irodalomtörténet*“-ének (1896, füzetekben előbb) dolgozótársa volt s ő írta a *Pallas Lexikon*nak (1893—7) irodalomtörténeti cikkeit s XII. kötetébe (1896) a magyar irodalomról szóló jeles összefoglalást s ebben a középkori irodalom rövid, tömör történetét.

Szorosan véve nem tartoznak ennek a kis cikknek keretébe a nyelvészet és verstan meg az irodalomtörténet határterületein végzett kutatásai, melyek nyelvészetiék vagy verstaniak ugyan, de azért természetes kapcsolatban vannak középkori irodalmunk történetével.

Így csak megemlítem, hogy a tizenkilenc éves Négyesy Lászlónak a Magyar Nyelvőr 1880. évfolyamában megjelent legelső kis cikke a *Halotti beszéd* „imádj érettünk“ kifejezéséről szól, melynek mását megtalálta szülővárosának, Szentésnek, népnyelvében: „imágy m'éröttünk, bünösöké“. Szintén csak rámutatok az Ó-magyar Mária-siralomra vonatkozó érdekes konjektúráira (Magyar Nyelv, 1927. Szinryei-emlékkönyv).

Középkori verselésünk magyarázatával is sokat foglalkozott, ami természetes, hiszen ő a megalapítója a modern, tudományos magyar verstannak. Munkái, melyeknek méltatása más helyre tartozik, e téren is alapvetők.¹

¹ *Az ugor összehasonlító verstanról.* Budenz-album. 1884. — *A magyar ősi vers.* Fővárosi Lapok. 1884. — *A magyar vers.* Egri kath. főg. Ért. 1886/7. és kny. 1887. — *Magyar verstan.* 1886 és 1898. — *A mértékes magyar verselés története.* 1892. — *A königsbergi töredék versmértéke.* Nyelvtud. Közl. 1895. — *Litmus és verstechnika.* Bpesti Szemle. 1924.

Hogy a középkori magyar irodalomnak milyen alapos ismerője, meggyőzően bizonyítják Pintér Jenő: *A magyar irodalom történetének kézikönyve* (1921) című nagy művéről szóló bírálatának (E. Phil. Közl. 1923 és kny. *Kritika és irodalomtörténet* címen 1924) a középkori részre vonatkozó számos értékes és apró részletekre is kiterjeszkedő megjegyzései, valamint a *Régi Magyar Költők Tára* I. kötetének új kiadása számára „felfedezett” verses adalékai (*Szerzések középkori verses emlékeinkhez*. Irod. 1915). Utóbbi cikkében nyelvemlékeink eddig prózának tartott egyes részleteiről kimutatja, hogy versek. Horváth Cyrill fel is vette őket új kiadásába (1921).

A magyar irodalom korszakai című tanulmányában (Emlékkönyv Alexander Bernát hetvenedik születése napjára. 1910) megállapítván a magyar irodalom történetének „természetes tagozatait”, a történelmi középkor és újkor határát (melynek megjelölésére elfogadhatjuk az eddigi 1526-os évszámot) szellemi fejlődésünk s így irodalmunk fontos fordulópontjának tekinti.

Tudjuk, hogy az *Egyetemes Irodalomtörténet*nek V. köteteként Négyesy László írja a magyar irodalom történetét, melynek középkori részéből két nagyértékű mutatványt ismerünk.

Legyen szabad őket kissé részletesebben ismertetnünk.

Az elsőt *A magyar költészet eredete* címen olvasta föl a Kisfaludy-Társaság ünnepélyes közgyűlésén (Budapesti Szemle, 1910 és kny.).

Első tekintetre — úgymond — azt látja a csak írott emlékeket figyelembe vevő irodalomtörténetíró, hogy „a magyar irodalom századokon át mintegy a külföldinek visszhangja, afféle másodlagos irodalom, saját jellem nélkül, saját fajsúly nélkül, úgyszólván csak házi használatra termel és európai jelentőségre csak a XIX. század közepe felé jut”. Ebbe a megállapításba azonban nem nyughatunk bele, mert régi írott irodalmunk elemeiből „sohasem fogjuk megfejteni Petőfit és Aranyt”. Ők a magyar nép költői szellemét juttatták szóhoz. Ez a költői szellem régen is megvolt, csak némaságra volt kárhoztatva. „Valamint a mai népnyelv csak tovább beszélt folytatása az apakénak, a nagyapakénak és a honfoglalókénak, éppen úgy a népköltés is csak folytatás, régibb századok népköltésének folytatása.”

„A pergamen- és papiros-irodalom felszíne alatt ott lüktetett a magyar költészet erős földalatti áramlata a magyar néplélek-

ben. A forrásául szolgáló műszellem nyilvánulásai jelentkeznek zenénkben, táncunkban, népköltésünkben és nyelvünkben; előüti magát egyes frott maradványokban is, tömegesen Balassánál és a kurucdalokban, de assimiláló ereje megérzik a többi költőknél és a prózai művekben is; ennek a kivirágzása Petőfi és Arany költészete.“

A magyar irodalomtörténet problémája tehát az, hogy „az autochton magyar költői és írói szellem az adott természeti és történeti, gazdasági és művelődési viszonyok közt mikép alakult és fejlődött, minő appercipiáló munkát fejtett ki az európai culturfolyamatok és irodalmi hatások feldolgozásában s megszolgált belső egységét a kiegyenlítődés minő folyamatában állította helyre és e közben hogyan fejlődött európai irodalommmá“.

Fejtegetéseit költészetünk ősi eredetéről pontokba foglalja. Ezek közül az utolsónak lényege az, hogy a költészet olyan eredetű, mint a nyelv. Ezen a biztos alapon folytatja további vizsgálódásait, melyekből kiemeljük következő megállapításait: „Ahol életrevaló nyelvet találunk, olyat, minőnek a magyar is bizonyult az őskorban, hogy t. i. az alapnyelvből tekintélyes szókészletet és functio-elemet örökölt, hogy rokonaitól elszakadva, roppant időn át idegen nyelvek közt, önállóan fejlődött, saját elemeiből nagy szókészletet fejlesztett ki, idegen nyelvek erős hatásának kitéve s tőlük sok szót átvéve, functio-elemeket nem kölcsönzött, alig egy-két képzőt, ragot egyet sem, azaz a maga tenyésző szerveibe alig-alig engedett be idegen elemet: ily éber nyelvszellem és egészséges nyelvi tenyészet követeli a lélek másik kifejező közegének, a költészetnek is megvoltát és párhuzamos folytonosságát.“ „Amilyen eredetű nyelvünk, olyan eredetű költészetünk, s amely oldalról jelentékeny hatások érték nyelvünket, olyan oldalról kereshetők hatások költészetünkre is.“

A magyar költészet legősibb fokon a finn-ugor költészetből eredt. A finn-ugor népeknek gazdag népköltészetük van, melynek két ősi formai sajátága a parallelizmus (a gondolatoknak némi változatban ismétlése vagy páros formában kifejezése) és az alliteráció. Ezek ugyan általános formai elemei a legkülönbözőbb költészeteknek, de a finn-ugor népek költészetében bizonyos specifikus sajátságokat tüntetnek fel. Ezek a sajátságok megvannak a magyar népköltészetben is. Rámutat az ősi nyolcas s a többi rokon nép nyolcas sorainak valószínű ősi össze-

tartozására, továbbá a török nyelvi hatással párhuzamos keleti költészeti (formai és tárgyi) hatásokra.

Befejezésül röviden szól arról a nagy átalakulásról, melyen a magyar költészet s általában az egész magyar néplélek az új hazában átment.

Hogy a kiváló tanulmányt mennyire méltányolták a szakemberek, annak egyik bizonyossága az is, hogy *Pintér Jenő Magyar Irodalomtörténetének* I. kötetében (1930) megtaláljuk részletes ismertetését (48—50. l.).

Másik középkori költészetünkre vonatkozó tanulmánya *Árpádkori compositio* címen jelent meg (Bp. Szenle, 1913.). Gondolatmenete a következő.

A királymondákat (krónikáinknak a XI. századra vonatkozó elbeszéléseit) eddig nem dolgozták fel módszeresen, pedig uncs krónikáinknak egy olyan szépen megírt része sem, mint a Bécsi Képes Krónikának e korról szóló szakasza. Toldy Ferenc „királymondakör“ elnevezése nem is olyan elvetendő, mint sokan gondolják, mert itt egy öt nemzedéken át tartó küzdelem foly előtünk Szent Istvántól Vak Béláig. Ebből az öt csoportra oszló, de egymásba fonódó eseménysorozatból egy kisebb tagozatot emel ki, mely mint elbeszélés „kitűnő művészettel van megecomponálva“. Ez Salamon korának a nándorfehérvári ostromtól a mogyoródi csatáig terjedő elbeszélése. — Elmondja a történetet mindenütt rámutatva a kompozíció kitűnőségére. A motiválás teljes és hibátlan, a bonyodalom felépítése és megoldása, a lélekrajzi megokolás, az események lelki hátterének megrajzolása s az alakok jellemzése meglepően művészi. Van benne egy-két gondolat, mely a papi krónikásra vall, de valószínű, hogy egy terjedelmesebb hősenek után dolgozott, mely a királyi unokatestvérekről szóló énekciklus egyik nagyobb tagja volt.²

Ez a két tanulmány is mutatja, amiről különben egész tudományos munkássága tanuskodik, hogy Négyesy László probléma-kutató, igazi tudós elme, amelyben a szerencsés intuíció logikus, szigorúan módszeres gondolkozással, az élénk, moz-

² *Árpádkori motívumok a Buda halálában (Philológiai dolgozatok a magyar-német érintkezésekről. Bpest. 1912. Heinrich-émlékkönyv)* c. tanulmányában szintén rámutatott a királymondák feldolgozásának fontosságára s röviden érintette a főntebb kifejtetteket, azután a Salamon-történetnek a Buda halálára tett hatását mutatta ki.

gékony tudós-fantázia a legalaposabb és legszélesebbkörű tudással párosul.

Mindkettőben annyi a finom megfigyelés, az eszmeébresztő, további kutatásra ösztönző ötlet, feltevés és konkrét eredmény, hogy mással nem is fejezhetjük be rövid méltatásunkat, mint azzal az óhajjal, vajha minél előbb közkinccsé válhatnának Négyesy László középkori irodalmunkra vonatkozó kutatásainak többi eredményei is.

Négyesy László, a nyelvtudós.

Írta: TOLNAI VILMOS.

A mai nemzedék tudatában Négyesy László mint esztétikus és irodalomtörténetíró él: a magyar verselmélet Arany után legmélyebb fejtegetője és rendszerezője; a magyar írók kritikai kiadásainak mestere; irodalmunk nagyjainak találó és új szempontokban gazdag jellemzője; az irodalmi élet és elmélet kérdéseinek mélyelméjű taglalója; s mindezekon felül a magyar tudományos stílusnak elsőrangú képviselője, kinek egy-egy kiváló alkalommal tartott előadása valóságos ünnepszamba megy.

Nagyon kevesen tudják, vagy talán nem eszmélnék rá, hogy Négyesy László tudományos pályáját voltaképen mint nyelvész kezdte. A szentesi ifjú erős csongrádi magyarságát hozta magával a zürzavaros nyelvű fővárosba s biztos kalauzként követte szavát. Később megírta Katona Józsefről, hogy Bánk-bánjában mindenütt kimutathatók a szülőföld elemei; Négyesy munkáiban is, bármilyen tárgyúak legyenek, mindenütt érezhető a szülőföld ősi zamata és ereje. Hihető, hogy ez az erős magyarság vonzotta a magyar nyelv nagy harcosa, Szarvas Gábor körébe. Kapott valószínűleg némi ösztönzést már az egri gimnáziumban is, ahol a finomérzékű Szvorényi József tanította az „Ékes Magyar Szókötést”. Szarvas Gábor hatása mindenesetre elhatározó volt a fiatal tudós fejlődésére. A veleszületett nyelvérzékét tudatosra tette benne, a nép s a régiség nyelvében az irodalmi nyelvhelyesség irányítóit látta meg; megismerkedett az apró tények fontosságával, de korán fejlett stílusérzéke megóvta attól, hogy túlbecsülje őket. A nyelvtudományi kutatásban szigorú módszerességre szokott, fegyelmezettiségre az okfejtésben és a következtetésben; ezek mind olyan erények, melyek a jövő filológusnak a szöveg- és stíluskritikában javára váltak. A nyelvtudományi iskolázottság kitűnő előkészületül szolgált a későbbi irodalomtörténeti bűvárnak.

Első cikke („Imádj érettünk”, Nyr. IX. 554; 1880.) mindjárt finom stílus tanulmány, mely a népnyelv régiességeit összekapcsolja a nyelvemlékek ódon jelenségeivel. A rokon nyelvek-

ben való jártassága vezeti a „bukfenc“ etimológiájában, melyet az Etymológiai Szótár is tekintetbe vett. A „Szegedi nyelvjárás“ (Nyr. XV.) nem pusztá leírás, hanem sok módszerbeli elvi kérdés felvetése: a tájszólás területének körülhatárolása; a források kritikája; a hangszín kérdése; a magánhangzók időmértéke; ejtésbeli különbségek a katolikus és a református lakosság között, mely mögött településtörténeti kérdések lappanganak. A szerzőt elsősorban a hangtani sajátosságok érdeklik s ezt későbbi cikkeiben is láthatjuk.

Még a szegedi tájszólás leírása közben egész sora a hangtani kérdéseknek merül fel, melyeket külön értekezésbe foglal: „Megérett kérdések a magyar vocalismus köréből“. (Nyr. XV.) E kérdések: Az *ë-ző* vagy az *ö-ző* ejtés közül melyik az eredetibb? — Milyen dialektus a Halotti Beszéd? — A nyelvtörténet előtti magyar hangzórendszer. — A labializálás elharapódzása. Ezek mind olyan kérdések, melyek ma, ötödfél évtized mulva sem találtak mindenben kielégítő feleletet. Keresi a választ a nyelvtörténetben, a kölcsönszókban, a hangrendi megfelelésben, a hangfejlődésben. Az eredmény, hogy az ősmagyarban két nemlabiális hangsor volt, egy mély s egy magas; a labiálizálódás a mély hangsorban indult meg, s úgy terjedt tovább az egész hangzórendszerben, sőt terjed még ma is. Voltaképen nem is az eredmény a lényeges, hanem a tárgyalás folyamán felmerülő föltevéseknek és megfigyeléseknek egész sora, ami a kutatások további menetére nagyon megtermékenyítőleg hatott. Az igazi kutatót valójában nem is az jellemzi, hogy pontot téve, lezárja a keresés útját, hanem hogy új utakat, új távlatokat nyit magának és utódainak. Ilyen Négyesynek ez az értekezése is. Hogy csak még egy érdekes pontjára rámutassak, mely azóta is állandóan foglalkoztatja mind a nyelvészeket, mind a történészeket, ez az a megfigyelés, hogy a göcseji és a székely nyelvjárások hasonlóságai bensőbb történeti kapcsolatra engednek következtetést, s hogy az alföldi *ö-zés*nek is lehet valami köze hozzájuk.

Mikor Balassa József alapvető könyve „A phonetika elemei“ megjelent, Szarvas Gábor nem bízhatta jobbra bírálatát és ismertetését, mint Négyesyre. (Nyr. XVII. 541.) Az ismertetés olyan tömören és világosan foglalja össze e könyv eredményeit, hogy szinte kitűnő bevezetésül szolgál hozzá. Az ismertetésbe szőtt bírálat egyrészt elfogulatlan igazságérzéssel állapítja meg a maga idejében teljesen új természetű könyvnek kiváló érdemeit,

másrészt pedig éles ítélettel és finom megfigyeléssel mutat rá a módosítandó és javítandó megállapításokra. Kiemeli, hogy egyebek között a hangok kapcsolatáról szóló rész nemcsak bővebb, hanem eredetibb is, mint a külföldi fonétikusoké; ilyen a fonétikai szó — szólam — meghatározása is, melynek vers-tanilag rendkívül nagy fontossága van. Érdekes Négyesy megjegyzése a gyermeknyelvben előforduló „svarabhakti“-hangokról (melyek tréfás népdalokban is előfordulnak: „Naderágszítja hat likera szólt.“). Fontos, hogy a „magassági hangsúlyt“ már teljesen külön akarja választani az „erősségi hangsúlytól“ és a „hangszínt“ ajánlja; ma ez a lényeges különválasztás már megtörtént s a fonétikában külön beszélünk hangsúlyról és hang-lejtésről. A magyar nyelvtudomány akkori állapotát semmi-sem jellemzi jobban, mint Négyesynek ez a kijelentése, hogy „a nyelvészre nézve a hangtan, különösen az összehasonlításnak biztosabb közege, mint maga a grammatika“.

A régi emlékekkel majd a paleográfia segítségével (Gyulaf. emlék, MNy. XI.), majd a jelentéstan eszközeivel (Ómagy. Mária-sir. MNy. XXIII.) foglalkozik. Sok apró cikke magyaráz ritka szavakat és szólásokat. A nyelvhelyességi kérdésekben a nyelvtörténet és a népnyelv tanuságára támaszkodva, a maga erős nyelvérzékének adja a döntést. E nemben „legszebb“ a szenvedő ige védelme (Szily-Emlék, 1918.). Felsorolja a szenvedő ige ellen hangoztatott vádakokat, s azután rendre megcáfolja őket; kimutatja, hogy 1. nem átvétel idegenből; 2. alakilag beletartozik nemcsak a magyar, hanem a finn-ugor igealakok rendszerébe; 3. funkciója egyáltalában nem idegen. Egyetlen fogatkozása, hogy némileg elavult, de éppen ezért az irodalmi s a hivatalos nyelv módjával élhet vele. Ide tartozik Vadnay Tibor: „A magyar hivatalos nyelv“ című könyvének bírálata, mely igazi mintája a „tűzetes“ elemzésnek.

Hogy a magyar nyelv rendszerének legszövevényesebb részében, a mondatban is mennyire jártas, legjobban mutatja az a bírálat, melyet Simonyi Zsigmondnak 1915-ben a Lukács Krisztina-pályázatra névtelenül beadott „Általános magyar mondatban“ című művére írt. Emlékezem rá, hogy a bírálóbizottság ülésein annyi elmeéllel fejtegette a pályamunka jelességeit és fogyatkozásait, hogy a bizottság őt kérte föl a jelentés megírására, s ő ezt a megbízást az öröm nyilvános jeleivel el is fogadta. A bírálat (Akad. Értes. 1915. 371. és 1917. 65.) a

benne lévő elvi megállapítások miatt önálló értékű munkálattá vált s mondattani irodalmunkban ezentúl is figyelembe veendő. A nélkül, hogy a részletekbe merülnénk, rá kell mutatnom néhány jellemző sajátságára. A bírálat az akkor ismeretlen szerzőnek tudományos arculatát rajzolja meg. „A műnek egyelőre — mondja Négyesy — nagy szervi hibái vannak. Az elvi fejtegetésekben a szerző vagy kevésbé otthonos, vagy közömbösebb, mint a leíró fejezetekben... a rendszer főváza meglehetősen zavaros. Ez annál érdekesebb jelenség, mert a részletekben a szerző gondolatjárása mintaszerűen világos és biztos... A tárgy meghatározásában is érezhető a szerzőnek az elméleti alapvetésben való közömbössége.“ A bírálónak ez ismételten visszatérő megfigyelése nem róható fel annak, hogy a pályamunkának csupán egy töredéke volt a bíráló előtt, mert ez valóban Simonyi egyik jellemző sajátsága volt s hozzátartozott lényéhez, hogy a részlet jobban érdekelte az egésznél, s az adott tények az elvont elméletnél. A mű gyengéi mellett azonban Négyesy nagy örömmel sorolja fel és jelöli meg nagy erényeit, melyek amazokat sokszorosán felülmúlják s ítélete, hogy: „A műben bőségesen megvan az abszolút becs biztosítéka“. Mikor Simonyi az egész művet befejezte, a bíráló örömmel jelentette az Akadémiának: „hogy a mű valóban nyeresége nyelvtudományi irodalmunknak“. A könyv azonban tudományunk legnagyobb kárára máig sem jelent meg, pedig ez méltó befejezése volna nyelvtudományunk nagy klasszikusa élete művének.

Hogy Négyesy egy-egy egész nagy életmunkásság leglényegét ragadja meg, ezt — a nyelvtudomány körében maradván — legjobban mutatja három írói arcképe.

Az első Helmezi Mihálynak jelöli meg a helyét a nyelvújítás történetében. (Kisf. Társ. Évl. 1915.) Jelentősége az, hogy Kazinczy irodalmi nyelvújítását kiterjesztette az újságírás, a közélet s a mindennapi élet nyelvére. Újításai nem maradnak a szavak szűk keretén belül, hanem sok stilisztikai fordulattal gazdagították nyelvünket.

Legmélyebben jár s egyszersmind tömörségével legjellemzőbb Négyesynek tanulmánya: „Arany és a magyar nyelv“, a Magyar Nyelv ünnepi füzetének az élén. (XIII. 129. 1917.) A XIX. század alkotta meg az új magyar költői nyelvet. Ez a „csoda“ Vörösmarty és Arany nyelvművészetével van összeforrván. Vörösmarty egyetemes lángelméje összefoglalja a múlt.

nyelvalkotó törekvéseinek valamennyi eredményét. A régebbi egyszólamú költői nyelv az ő ajkán sokszólamúvá válik, mintha nem *egy* költő szólna, hanem a magyar nyelv lelke nyilatkozatná ki magát általa. Páratlan nyelvfantáziájával valósággal átkölti a magyar nyelvet s a benne rejlő képzeleti erőt teljesen újszerű működésre bírja. Vörösmarty nemcsak tárgyaiban, egész fölfogásában romantikus, hanem nyelvművészetében is. Arany föladata más volt: Vörösmarty megújított nyelvét valószínűbbé tenni, romantikáját realizmussal cserélni föl, egyéni újításait a népnyelv bővebb feltáráásával pótolni, ritmust és dikciót magyarabbra cserélni, a szubjektív hangulatosságot objektív jellemzetességgel és hanggal helyettesíteni: a költészetet egyszerűbbé s mégis művészivé alakítani. Négyesy ezután Arany nyelvének forrásait jelöli meg: alapja a Tiszántúl nyelve, Sylvester és Pázmány ősi földje; ebbe korán beléolvadt Károlyi bibliájának és Szenczi zoltárainak nyelve és ritmikája; mint nagy folyó az apróbb csermelyeket, magába fogadja a régi irodalom gazdagságát egészen Vörösmartyig; stilisztikai érzéke a világirodalom remekein művelődik. Ezt az óriás nyelvanyagot részben ösztönszerűen, részben tudatosan teszi magáévá. A szónak értelmi tartalmán kívül érzi mindennemű szemléleti, hangulati és esztétikai vonatkozását. Most Négyesy találó rövidséggel jellemzi Arany költői nyelvének fejlődését az Elveszett Alkotmány torz és egyenetlen keverékétől kezdve, a Toldi kristálytisza népiességén át a Murány Ostroma felsőbb stílusában, a balladák új meg új hangjában, Katalin és Bolond Istók byroni líraiságában és szeszélyében, Buda Halála nemes ódonságában, egészen Toldi Szerelme s az Öszikék utólérhetően gazdagságáig. Végső következtetése az, hogy „Arany minden nyelvművésziünk közt a legmagyarabb. Az ő szelleme volt eddig a nyelvalkotó magyar népléleknek legnagyobb átmérőjű, legtöbb sugarat összefogó és erősítve továbbadó lencséje“.

A személyes közelség melegsége sugároz annak az üdvözlésnek minden mondatából, mellyel a Magyar Nyelvtudományi Társaság megbízásából üdvözölte nyolcvanadik születése napján Lehr Albertet, Arany hűséges csatlósát. A hála, a tisztelet, a szeretet hangjával nevezi magát és nemzedékét az agg tudós szellemi örökösének, nem babért hoz koszorújába, hanem a szeretet virágait. Munkásságának alapja életének nagy szenvedélye, a magyar nyelv vizsgálata; sikereinek forrása a nyelvi

érdeklődés mellett a költői érzék, melyek biztosan kalauzolták a nép- és a műköltés remekeinek megismerésében és megérzésében. Néhány jellemző vonással megrajzolja műfordítói munkásságát, majd kisebb nyelvtudományi munkáit, hogy ekkép megalapozza Lehr Albert nagy életművének, Arany-magyarázatainak méltatását.

Nyelvészeti eredményeinek s elveinek rendszerezéséig Négyesy nem jutott el; némileg pótolja ezt a hiányt az oktatást szolgáló nyelvтанának három része (1900—1903), melyben igen sok új megfigyelés és gondolat van. Bírálója Riedl volt.

Íme, Négyesy munkássága a nyelvtudománynak szinte egész birodalmára kiterjed; nincsen olyan területe, melyen ne volna egy-egy értékes megfigyelése, termékeny gondolata. Avval az óhajjal zárjuk futólagos szemlénket, bár megírná, amire ő a leghivatottabb: a magyar költői stílus történetét és Lehr Albert műve befejezését, Toldi Szerelmének nyelvi magyarázatát.

Négyesy László a Szent István Akadémiában.

Írta: VÁRDAI BÉLA.

Négyesy László érdemkoszorújának egy saját színpompájú részlete az, mely a Szent István Akadémiához való kapcsolatát, ez intézmény körüli érdemeit jelenti. Ha nem lehet kétség afelől, hogy a magyar szellemet az európai kultúra színvonálára a kereszténység emelte, s hogy e kettő irodalmunk legbecesebb emlékeiben elválaszthatlan egységképen jelentkezik, akkor a kultúrának eszközeit revideáló szellemnek előbb-utóbb rá kell jönnie egy oly intézmény szükségességére, mely egyfelől a magyar és keresztény szellemnek a múltban való együttes nyilvánulásait különös gonddal vizsgálja és méltatja, másfelől hitet tesz és atmoszférát teremt amellett, hogy ennek, ha a nemzet egészségesen akar továbbfejlődni, a jelenben és a jövőben is így kell maradnia. Erre, tehát tulajdonkép a magyar tradíciók ápolására vállalkozott, a Szent István-Társulat tudományos és irodalmi osztályából 1915 végén alakult Szent István Akadémia, melynek III., nyelvtudományi és szépirodalmi osztálya mindjárt megalakulásakor, 1916 februárjában, megválasztotta osztályelnökéül azt a Négyesy Lászlót, aki valóban a magyar irodalom tradicionalizmusának legjellegzetesebb, legkimagaslóbb alakjaihoz tartozik, mindazok közül, akik csak forgatták az irodalomelmélet tollát valaha minálunk.

Az osztály első felolvasóülésén, 1916 őszén az új elnök félreérthetlen tanuvallomást tett elnöki megnyitójában nemesak amellett, hogy a kereszténységet a magyar szellemből immár ki nem disputálható alaptényezőnek és hatóerőnek kell tekintennünk, de egyúttal abban az irányban is, hogy éppen a keresztény szellemből alapulása az intézménynek magában foglalja a minden tudomány egyedül életadó forrásának, az igazságnak feltétlen, megalkuvásnélküli szolgálatát is. Konkretizálva most már e két vezérelvet, feladatokul tűzte ki egyfelől „a keresztény magyar szellem bámulatos, örökértékű alkotásainak felkutatását és méltatását“, másfelől „a pártszempontokon felülemelkedő önérzetes és meggyőződéses kritika ápolását — az elfogultság veszélye és látszata nélkül.“

Négyesy László azonban az új intézménynek nemesak a határozott és helyes célkitűzéssel, sőt nemesak az általános feladatnak időnkénti specializálásával tett szolgálatokat — melyek közül különösen szívén fekvő és időről-időre nyomatékosan hangoztatott kedvene terve a katolikus énekköltészet századokra visszamenő kincseinek összegyűjtése —, hanem magában a célok szolgálatára irányuló munkában példaadóan résztvevésével is.

Így mindjárt a Szent István Akadémiának Shakespeare és Cervantes emlékezetére 1917 elején tartott ünnepi ülésén ő tartotta az egyik előadást *Shakespeare és a magyar költői lélekrajz* címmel. Egyike ez Négyesy László legfinomabban elemző és megállapító esztétikai dolgozatának. Első felében Shakespeare nagyságának összefoglalását adja, főképp lélekrajzai mindenkor összetett, szerves és helyiszínezetű jellegét emelve ki, hogy aztán irodalmunkra gyakorolt hatására térve, itt főképp Katona tragédiájának lélekrajzi szempontból való fejlettségét származtassa Shakespeare-ből. Gyönyörű végső eredményt hoz ki: költészetünk esúcsain találkozunk Shakespeare igazi hatásával, ennek eredményét tehát nem utánzások, hanem a legeredetibb remekművek, így főképp még Kemény, Arany alkotásai, jelzik.

A *Pázmány Péter* születésének 350 éves fordulója alkalmából 1920 végén tartott ünnepi osztályülésen elnöki megnyitójában körvonalozza Pázmány nagyságát, irodalmi jelentőségét kitűnően sűrítve bele abba a megállapításba, hogy ő „a magyar beszéd világosságát, ritmusát és megérezkítő természetét egyetemes nagy minták (főképp Cicero) hatása alatt a retorikai művészet magas fokára emelte.“

Petőfi születésének centennáriuma éppúgy megszólaltatja vezérlőhelyén, mint a *Jókaié*. A Petőfi emlékének szentelt ünnepi ülésnek 1922 végén ő az ünnepi szónoka, aki előadásában főképp Petőfi költészetének közvetlenségét, élményszerűségét emeli ki, a példák és magyarázatok egymással vetekedő megkapó gazdagságával. Jókairól szólva az 1925 őszén tartott ünnepi osztályülés elnöki megnyitójában, Jókai költészetének különösen erkölcsi értékét méltatja, hangoztatva, hogy mily szerencse és áldás reánk, hogy Jókai az ő megbabonázó hatalmát általában az eszményiség, az erkölcsiség szolgálatába állította. Ez a megnyilatkozása Négyesynek ellenhatás volt azokra a törekvésekre, melyek akkortájt Jókai bizonyos helyi botlásainak, elszólásainak összefűzésével egy túlzó megítélés, sőt elítélés alapját próbál-

ták ránézve megcsinálni, nem tekintve Jókai költészetének, irányának, etikájának egészét, sem azt a nagy történelmi szerepet, melyet mint nemzetének vigasztalója, biztatója a szabadságharc után évtizedeken keresztül halhatatlan érdemességgel betöltött, amely érdeme akkor is üdén ép, romlatlan értékül marad a történelem könyvébe bejegyezve, ha az idők jártaival népszerűsége egy más észjárású olvasóközönség előtt még úgy megcsappanna.

De sűrűn vannak bejegyezve a Szent István Akadémia annalesibe Négyesy Lászlónak szorosabban ez akadémia beléletével kapcsolatos, egyéb nagybecsű ténykedései is. Mind-egyiken rajta van bélyegül hitének szelleme: az embertől nem rettenő férfias szókimondás, az éleslátású jellemző erő, mely az újonnan jöttek elébe valami atyai jóssággal társulva siet. Az elnöki székéből távozó *Gieswein Sándornak* a Szent István Akadémia alapítása és vezetése körül szerzett nagy érdemeit Négyesy felszólalása alapján és szavaival örökítik meg 1921 májusában jegyzőkönyvileg, oly napokban, amikor a hangulat szinte sugalta a sokban félreértett idealistával szemben az elítélő, megfélemező napirendretérést.

És ott olvassuk az annalesekben rendre azokat az elnöki beszédeket, melyekkel osztálya új tagjait: költőket és tudósokat székfoglalójuk után rendre köszöntötte. Az igazmondás, buzdító jóindulat és műgond egyesült kis ötvösremekei ezek, melyek nemcsak az illető írókra nézve örökítenek meg becses vonásokat, hanem amelyekből valahogy magának a recipiálónak érdemet és igazságot egyaránt kereső és megtaláló nemes egyénisége is kirajzolódik. Installáló beszédei, melyeket a költők közül például Domonkos Istvánhoz, Sík Sándorhoz, az elmélet embeerei közül pl. Szinnyei Ferenchez, Zlinszky Aladárhoz, Alszeghy Zsolthoz, Voinovich Gézához, Badics Ferenc tiszteleti taghoz, Pitroff Pálhoz stb. intézett, bizonyára nemcsak az aposztrofáltak, hanem a hallgatóság szívébe is vissza-visszacsengően, mert az igazság erejével vonultak be.

Négyesy László ezidőszerint a Szent István Akadémiának az alelnöki székben egyik fő reprezentánsa. Erről a helyről hangzott el ajkáról nemrég az a mély számvetésű, igazságtevő emlékbeszéd, amellyel a magyar konszolidálás legnagyobb újkori fejedelmének, a kiegyezés utáni évtizedek jószándékú és szerencsés, ám végül is oly tragikus építőjének, I. Ferenc

Józsefnek emlékezetét méltatta. De gyakorolja alelnöki mivoltában régi tagsági jogait is, az ifjabbakat megelőző készséggel vállalva a múlt év végén Virág Benedek, Kisfaludy Károly és Katona József százados emlékének együttes megkoszorúzását, az essayista és szónoki művészetnek azzal a finom, egymást nem rontó összeolvadásával, mely oly jellemzője Négyesy László egész alkotási módjának.

*

A kereszténység, bár lealkudhatlan parancsokkal áll élénk, nem guzsbakötője, legyalulója azért sem a nemzeti, sem az egyéni fiziognómiáknak, inkább a legszerencsésebb értelemben való kifejlesztőjük. Innen van aztán, hogy támadnak különböző hőfokú protagonistái. Olyanok, akik Chateaubriand-szerű lángoló hévvel járnak elől, akiket az a meggyőződés hajt, hogy eszményeik megvalósításán dolgozva, azokkal is jóf tesznek, azoknak is valót alkotnak, akik most esetleg még más malomban örölnek, vagy éppen farkasszemet néznek velük, s a világ alighanem csakis az ilyenek hatása alá kerülve lódul valamelyest előre. De vannak olyanok is, akik a kereszténységnek inkább a kiegyensúlyozó, embereket és intézményeket az igazság harmóniájára vezérlő hivatását töltik be, ami talán kevesebb zajjal járó, de azért szintúgy értékes, szükséges és végeredménykép dicsőséges művelet. Négyesy László ez utóbbiak közül való, egy oly időben, amikor az igazság és méltányosság csak túrt súlyok a kor hajójában, melyeket értékesebbnek vélt portéka kedvéért habozás nélkül repítenek ki az átlagemberek belőle.

Négyesy Lászlónak a Szent István Akadémiába bekapcsolódása és ottani működése klasszikus bizonyosság arra, hogy a hitünkhöz ragaszkodás, annak nyíltan megvallása, helyesen átélve nem az elfogultsághoz, pártoskodáshoz, hanem éppen ellenkezőleg az igazság fokozott kultuszához vezet.

Négyesy László a Magyar Tudományos Akadémiában.

Írta: VISZOTA GYULA.

Négyesy László az Akadémiával legelőször 1887-ben került összeköttetésbe, amikor is az Akadémia az I. osztály javaslatára a *Nyelvőr* 1886. évfolyamában megjelent „A szegedi nyelvjárás“ című értekezését a Sámuel-díjjal jutalmazta meg. Irodalmi munkásságát tanári működésével egyidőben kezdte meg. Rövid ideig az egri kath., 1887-től 1891-ig a szolnoki állami főgimnáziumban, majd 1891-től a budapesti gyakorló főgimnáziumban működött. 1893-tól a budapesti egyetem magántanárává habilitálta az irodalomtörténeti segédtudományok előadására. Budapestre jutása és egyetemi magántanársága kétségtelenül irodalmi munkásságával is szoros kapcsolatban van s ennél két kiváló egyén figyelme lehetett a döntő. Volf György, a híres nyelvész volt ugyanis akkor a gyakorló főgimnázium igazgatója, Négyesy bizonyára addigi nyelvészeti munkásságával keltete fel magára a figyelmet. Beöthy Zsolt viszont mint a budapesti egyetemen az esztétika tanára, nagyon értékelte Négyesynek akkor igaz feltűnést keltett verstani munkásságát. E két kiváló férfi pártfogása támogatta Négyesyt előhaladásában s ök később barátságukkal is megtisztelték.

Beöthy Zsolt ajánlotta Négyesyt 1895-ben az Akadémia I. b) (széptudományi) alosztályába levelezőtagnak. Az ajánlás kissé feltűnő volt, mert ugyanakkor az üresedésben levő egyetlen helyre Zichy Antal és Szilády Áron a 66 éves Ráth György nyug. kúriai tanácselnököt, az érdemekben és munkásságban egyaránt gazdag férfit ajánlották, aki társadalmi helyzeténél és érdemeinél fogva nem a levelező-, de a tiszteleti tagságra is rászolgált. Akkor kandidálóbizottság is felülbírált a benyújtott ajánlásokat. Ez a bizottság bizonyos mértékig eltért a szokástól és elvektől, mert nem egyet jelölt ki az ajánlottak közül, hanem mind a kettőt, első sorban Ráthot, másodsorban pedig Négyesyt. Az ellentétek nagyon kifejezettek lehettek, mert már az osztályban egyik ajánlott sem kapta meg az alapszabályszerű többséget, de még szenvedélyesebb volt a hangulat az I. a) (nyelvtudo-

mányi) alosztály jelöltjeinek szavazásánál, mert itt a négy üres helyre javasolt hét ajánlott közül csak kettő kapta meg a szükséges szavazatokat, de ezek közül is csak egyet választott meg az Akadémia teljes közgyűlése.

Kétségtelen, Beöthy Zsolt ajánlása kitüntetés volt az akkor 34 éves Négyesyre, még inkább maga az ajánlat, amellyel ezt Beöthy megtette.

Ily megállapításokat tett Négyesyről:

Négyesy egy évtized óta míveli nagy buzgalommal, példás szerénységgel és tisztességgel s kiváló sikerrel a magyar irodalmi elméletet, történetet és nyelvtudományt. Magyar verstani és verstörténeti önálló munkái¹ irodalmunk ez ágában a legkomolyabbak és legnyomósabbak közé tartoznak. A magyar verselméletnek valamint a klasszikai és nyugateurópai versformáknak a mi irodalmunkban kifejlett történetét további tudományos vizsgálatok számbavehető és veendő alapjául ő írta meg először. A ritmus mibenléte, de főként a magyar vers természete körül kitűnő készültséggel és eredeti észjárással búvárkodott s eredményei is részben olyanok, — csak általános ritmikai alapvetésre s az ütemfeleződés törvényére utalok, — melyek nézeteinket tisztázták, belátásunkat megvilágították. Verselméleti munkássága jeles esztétikai, irodalomtörténeti és nyelvtudományi készültségen alapul. Mindegyik téren a becses tanulmányoknak, kisebb dolgozatoknak, adalékoknak, cikkeknek egész seregét adta. Kiadásai² époly lelkiismeretes gondról, mint avatott készülétről tanuskodnak s a legmegbízhatóbbak közé tartoznak újabb irodalomtörténeti kiadványaink sorában. Baróti Szabóról, Berzsenyiről, a XVII. század polemikusairól, a XVIII. század szépirodalmáról, deákos költőinkről írt kisebb tanulmányai és adalékai épúgy megerősíthetnek elismerésünkben, mint a Pallas Lexikona számára készült többszáz magyar irodalmi, poétikai és retorikai cikke. A Magyar Nyelvőrnek 1886 óta egyik legérdemesebb és legszorgalmasabb dolgozótársa.“

Mindezek alapján Beöthy megállapítja, hogy Négyesy „legérdemesebb fiatal tudósaink egyike s a magyar irodalmi elmélet egyik legfontosabb ágának ezidőszerint legkiválóbb művelője“.

¹ Magyar verstan, 1886. A magyar vers, 1887. A magyar verselmélet kritikai története, 1888. A mértékes magyar verselés története, 1892.

² Ráday Pál, Amade László és Faludi Ferenc versei.

Ily ajánlat után csak idő kérdése volt Négyesyre az akadémiai levelezőtagság. Miután a nagygyűlés után az Akadémia az I. osztály javaslatára az Irodalomtörténeti Bizottság segédtagjává választotta, a következő évben, 1896-ban Négyesy az I. *a*) (nyelvtudományi) alosztály levelezőtagja lett az osztályban 24 szóval 1, a plénumban 32 szóval 7 ellen.

Feltűnőnek látszik, hogy ez évben az I. osztálynak nem a széptudományi, hanem a nyelvtudományi alosztálya ajánlotta. Ha kissé latba vesszük a körülményeket, rögtön megértjük ennek okát. A *b*) osztályban 1, az *a*)-ban pedig 4 hely volt üresen; a *b*) osztályban egy másik, szintén nagyon érdemes fiatal tudós (Riedl Frigyes) került szóba, Gyulai Pál ajánlotta s így az osztály tagjai megegyeztek, hogy Négyesyt érdemes nyelvészeti munkássága alapján az *a*) alosztályban fogják ajánlani. Ezt Volf György, Négyesynek hivatali főnöke, akkor már barátja tette meg. Ajánlatában ugyanazon munkásságra támaszkodik, amelyen Beöthyé alapult, esakhogy ő más irányt domborított ki. Kifejtette, hogy Négyesy hivatott művelője a magyar nyelvtudománynak, valamint a magyar irodalmi elméletnek és nemzeti irodalomtörténetnek.“ Munkásságának felsorolása után kiemeli, hogy műveinek egy része „a képzett nyelvészt mutatja, mint lépten-nyomon mutatják azok is, melyek tárgyuknál fogva a nyelvtudománytól távolabb állóknak látszanak“. „Így Négyesy munkássága teljesen beleillik — állapítja meg Volf — a nyelvtudományi alosztály keretébe és bizonyára csak javára válik, hogy derekasan megfelel a széptudományi alosztály munkakörének is; azért meg vagyok győződve, hogy Négyesy László megválasztásával a Magyar Tudományos Akadémia igen érdemes levelezőtagot nyerne, aki e kitüntetést buzgó szorgalommal és sikeres munkássággal fogja meghálálni.“

Négyesy ennek meg is felelt, amint azt Szily Kálmán akkori főtitkárhoz 1896 október 4-én intézett levelének³ e részletében ilyképen ígérte:

„Addig is, míg a tekintetes Akadémiának személyesen is kifejezhetem mély hálámat az engem ért megtiszteltetésért, fogadja Méltóságod ezen soraim útján benső köszönetemet azon szíves értesítésért, melyben megválasztatásomat velem közölni méltóztatott.

³ Főtitkári irattár, 1896. év, 471. sz.

Ígérhetem, hogy a tudomány igaz szeretetével és hazafias érzésem egész teljességével mindenkor a hazai tudományosság előmozdítására fogok törekedni.

Székfoglalómat lehetőleg még a tavasz előtt, legkésőbb március haváig óhajtanám megtartani.

Szeptember hó 5-én kelt becses körlevele értelmében van szerencsém az irodalmi munkásságomra vonatkozó adatokat mellékelten beküldeni.⁴

Négyesy 1897 óta az Akadémia minden irányú munkásságában tevékeny részt vett. Megválasztatása után azonnal tagja lett az Irodalomtörténeti és a Nyelvtudományi Bizottságnak s ezekben is részben a napirendre kerülő tárgyakhoz való hozzászólásaival, a neki kiosztott munkák bírálataival vagy pedig saját javaslataival elnyerte tagtársai megbecsülését.

Székfoglalóját az 1897 május 3-i osztályülésen olvasta fel a Nyelvújításról⁵ címen. Ezután sűrűn közreműködött az osztály bizottsági (jutalmi) munkálataiban, többször képviselte az Akadémiát vidéki emlékűnnepélyeken vagy akadémiai tagok temetésén, résztvett az egész Akadémiát érdeklő bizottságok munkálataiban vagy az Akadémia által rendezett emlékűnnepelen felolvasással vagy saját indítványainak előterjesztésével, vagy emlékbeszéddel.

Az egyes jutalmakra beküldött pályamunkák bírálóbizottságaiban való tevékenységét a következő összegezés tünteti fel, a zárójelben megemlítve azt is, hogy kiadatott-e a pályadíj vagy nem és ha igen, ki nyerte el:

Bulyovszky-jutalom hazafias ódára: 1898 (eredménytelen), 1910 (Madai Gyula: Magyar tenger e. költ., de Négyesy ellenében szótöbbséggel), 1914 (eredménytelen).

Farkas—Raskó-jutalom hazafias költeményekre: 1893 (eredménytelen⁶), 1906 (eredménytelen), 1907 (Balla Miklós: A Király-

⁴ Ez megjelent az Almanach 1897. évfolyamában, de ezentúl Négyesy nem közölte többé irodalmi munkásságát.

⁵ Az *Akad. Értesítő* nem jelöli meg, hogy ez volt székfoglalója, de nyilván ez volt, mert a megválasztását megköszönő levélben ígert dátumra ezt az értekezését olvasta fel. Az értekezés egyébként nem jelent meg nyomtatásban.

⁶ A pályadíj ismételtlen meddő volt és így a jutalomösszeg az Akadémia rendelkezésére került. Az I. osztály azt javasolta, hogy ez az 1893–6 közt nyomtatásban megjelent. jutalmat még nem nyert, de a szépirodalmat emelő mű jutalmazására fordíttassék. A kiküldött bizottság nevében Négyesy azt javasolta, hogy a díjat Gyulai Pál 1894-ben megjelent költeményeinek adják ki. Ezt az osztály és az egész Akadémia el is fogadta.

hágó c. költ.), 1916 (eredménytelen), 1917 (eredménytelen), 1920 (eredménytelen), 1921 (eredménytelen), 1922 (eredménytelen), 1923 (eredménytelen).

Gorove-jutalom a széptan körére: 1897 (Jánosi Béla: Az újkori esztétika története Kant felléptéig).

Karácsonyi-jutalom felváltva, komoly vagy víg drámákra: 1904 (eredménytelen), 1908 (eredménytelen), 1912 (eredménytelen).

Kóczán-jutalom történeti drámákra: 1905 (Illés Dávid: Albert özvegye c. drámája, de azzal a hangsúlyozással, hogy csak viszonylagosan legjobb pályaművek közt, a színműkiadványok közö azonban fel nem vehető), 1922 (eredménytelen).

Lévay Henrik-jutalom a hazai történetből vett essay-szerű tanulmányokra: 1915 (Kéký Lajos: A jellemrajz a magyar irodalomban).

Lukács Krisztina-jutalom tudományos kérdések megoldására: 1905 (eredménytelen), 1915 (Simonyi Zsigmond: Magyar mondattana), 1917 (Simonyi művének teljes befejezése).

Nagyjutalom és a *Marczibányiféle mellékjutalom*: 1923 (Horváth János: Petöfi Sándor c. műve, Váczy János: Kazinczy Ferenc és kora), 1924 (Vargha Gyula költeményei, Szabolcska Mihály költeményei).

Nádusdy-jutalom a legjobb elbeszélőkölteményre: 1899 (eredménytelen), 1909 (Zempléni Árpád: A kalapács c. költeménye).

Ormódy Amelie-jutalom általános becsü és nyomtatásban megjelent szépirodalmi műre vagy költeményre stb., amely az örök női eszményeket a költészet szép eszközeivel szolgálja: 1911 (Zsoldos László: A fekete huszár c. regénye), 1920 (eredménytelen), 1923 (Gróf Bethlen Margit: Berde Mária c. regénye).

Péczei-jutalom történeti regényekre: 1902 (Gárdonyi Géza Egri csillagok c. regénye).

Rákosi Jenő-jutalom egy egész élet munkásságának jutalmazására, amely nemzeti érzésével, hazafiasságával és kultúraterjesztő erejével méltó Rákosi Jenő nevére: 1922 (Beöthy Zsolt).

Teleki-jutalom, felváltva tragédiákra vagy tiszta vígjátékokra: 1913 (Sajó Sándor: Zrínyi György házassága c. vígjáték), 1918 (Lenkei Henrik: Kató bosszúja c. vígjáték).

Vojnits-jutalom a Budapesten színrekerülő legsikerültebb magyar tragédia, színmű, vígjáték vagy népszínműre: 1908

(Lengyel Menyhért: A hálás utókor c. színműve⁷), 1909 (eredménytelen), 1910 (Móricz Zsigmond: Sári bíró c. falusi életképe), 1911 (eredménytelen), 1912 (szótöbbséggel Nagy Endre: A zseni c. vígjátéka), 1918 (Herczeg Ferenc: Árva László király c. szomorújátéka), 1919 (szótöbbséggel Szomorú Dezső: II. József császár c. színműve), 1923 (Voinovich Géza: Mohács c. szomorújátéka).

Amint látjuk, 41 alkalommal került a bírálóbizottságba s 14 alkalommal (amikor az évszámok kövéren vannak nyomtatva) Négyesy mint előadó írta a jelentést. Ezek túlnyomóan terjedelmesek, részletesek és szigorúak. Nagyobb részük a jelige alatt benyújtott hazafias költeményekre és drámákra, kisebb részük — s ezekben sokkal jobban kitetszik Négyesy jellemző-ereje — a nyílt és tudományos pályázatokra vonatkozik. A jeligével pályázó költemények és drámák minden bírálója keservesen panaszkodik a pályaművek tömege és silánysága miatt. Valamennyiük között Négyesy ad ennek hangot 1910-i Vojnits-jelentésében, rámutatva a nyílt pályázatok előnyére, hasznára a titkosak felett. „Kár a sok kesergésért vagy szídalomért, írja Négyesy, melyet a pályázatok silány darabjai ellen szórnak s még nagyobb kár, ha e darabokról általánosítunk. Arra készen kell lennünk, hogy minden titkos pályázatunkon egy sereg tehetségtelen vagy kezdő próbálkozással lesz dolgunk; örülnünk kell, ha a nagy tömegben néhány figyelemreméltó s egy-két jutalmazható műre bukkanunk és csak e javarész az, amit az irodalmi állapotok szempontjából tanulságos adaléknak tekinthetünk. Kesergésre vagy szatirikus kitérőkre legfeljebb azon a címen van ok, hogy minden pályázatnál évről-évre három tudós ember arra a meddő munkára legyen kárhozthatva, hogy 30—40—70 rendkívül vegyes minőségű tragédiát vagy vígjátékot végigolvasson, ebbe a robotmunkába hónapokon át minden szabad idejét beleölje, anélkül, hogy ebből az irodalomnak valami észrevehető haszna lenne. Mi hirdetjük a pályázatokat tekintélyes jutalmakkal és lessük a Bánk bánok és Ember tragédiáják feltűnését; ezek azonban a pályázatok méhéből meg-

⁷ A háromtagú bizottság többsége (Ferenczi Zoltán és Négyesy László) Molnár Ferenc Az ördög c. vígjátékát javasolta. Heinrich Gusztáv pedig Lengyel színművét. Amikor Ferenczi jelentését az összes ülésen bemutatta, a nyomán támadt vita következtében az összes ülés nem fogadta el a bizottság jelentését és az ügyet az osztályhoz új tárgyalásra küldte vissza. Az osztály új (más tagokból álló) bizottságot küldött ki, amely egyhangúlag Lengyel színművét ajánlotta díjazásra s ezt azután az összes ülés el is fogadta.

születni nem akarnak. De megiratlan marad néhány jó értekezés vagy könyv, amikben tagjaink egy részének erejét az improduktív pályabírói munkára lekötjük. Valóban a más viszonyok közt létesített pályázati intézmény, főleg mióta minden életrevaló darab a színházak egész soránál próbálhat szerencsét, kezd anachronizmussá válni.“

Sajnos, csak a világháború nyomán járó keserves idők segítettek e panaszokon. Amikor pénzünk elértéktelenedése miatt a pályázati alaptőkék fillérekre zsugorodtak, ugyanígy az Akadémiának más vagyona is, figyelembe kellett venni Császár Elemérnek az 1822-i Kóczán-pályázaton (elnöke Négyesy volt) előterjesztett indítványát s azóta az Akadémia időben tényleg összevonta e pályázatokat s a jövőben — tiszteletben tartva a hagyományt — saját vagyonából egészíti ki és csak hosszabb időközökben tűzi ki e pályadíjakat.

Négyesy az Akadémia képviselőjében többször vett részt vidéki ünnepélyeken, továbbá elhunyt tagok temetkezése alkalmával. Így képviselte Lévay Józseffel az Akadémiát 1902-ben a Gömör megye által Rimaszombatban emelt Tompa-szobor leleplezése alkalmával s az ünnepélyen lendületes beszédet mondott. Az ünnepélyről jelentést is tett s ezt az Akadémia örvendetesen tudomásul vette és a képviseltesért köszönetet mondott.

1907-ben Heinrich Gusztávval együtt résztvett Kazinczy szobrának leleplezésénél és Kazinczy érsemjéni születési házára illesztett emléktábla felavatásánál. Heinrich Gusztáv tette le az Akadémia koszorúját, Négyesy pedig szép beszédben fejtegette Kazinczy törekvéseit, munkásságát és írói érdemeit.

Ugyanebben az évben Törökbálinton is képviselte az Akadémiát a Volf György szülőházára illesztett emléktábla leleplezésekor tartott ünnepélyen Szinnyi Józseffel, aki az Akadémia koszorúját tette le, Négyesy pedig ünnepi beszédet mondott, méltó megemlékezésben elevenítve fel Volf György nyelvész-pályafutását és érdemeit.

1909-ben képviselte az Akadémiát a zempléni Kazinczy-kör Kazinczy-ünnepélyén s ezen Négyesy tartotta az ünnepi beszédet; az ünnepély után pedig koszorút helyezett el Kazinczy sírjára Széphalmon.

1917-ben résztvett az Akadémia képviselőjében a Protestáns Irodalmi Társaságnak a reformáció 400. évfordulóján tartott ünnepi ülésén.

1922-ben Egerben Gárdonyi Géza, 1924-ben Zircen Békefi Remig ravatalánál búcsúzott el az Akadémia nevében az elhunyt tagoktól.

1926-ban a Berzsenyi Dániel sírjánál Niklán tartott ünnepélyen Négyesy tette le az Akadémia koszorúját és megható beszédben vázolta Berzsenyi költészetének értékét, hódolva gyermekkorra óta kedves poétájának és ihletőjének.

Részt vett Négyesy az egész Akadémia egyes mozgalmában is. Így 1915-ben a Beöthy Zsolt által az idegen helynevek magyar alakban való írása ügyében kiküldött bizottságban az I. osztály részéről; s ez a bizottság javasolta Beöthy indítványának elfogadását.

Ugyanezen évben a helyesírás ügyében kiküldött bizottság tagja is lett s e bizottság javaslatára az Akadémia az egységes írás előmozdítására több elvi jelentőségű álláspontjától eltérve hozzájárult egyes pontokban az addigi iskolai helyesíráshoz (cz helyett c, a kettős mássalhangzók rövidítése, a ki stb. helyett aki).⁸

1919-ben támogatta Szily Kálmánt a proletárdiktatúrában résztvevő tagok igazolása alkalmából felmerült vitában, hogy a helytelenítésnek javasolt harmadik foka (a sajnálkozás kifejezése) mellőztessék.

Igen jelentősek Négyesynek az akadémiai emlékünnepeken tartott felolvasásai.

Így 1917-ben az Arany János születésének 100. évfordulóján tartott ünnepi ülésen felolvasta Arany művészete és elmélete. 1923-ban Madách Imre születésének 100. évfordulóján tartott emlékünnepeken Egyetemesség, magyarság és egyéniség Az ember tragédiájában, 1925-ben Jókai Mór születésének 100. évfordulóján Jókai költői és nemzeti értéke, majd ugyanezen évben az Akadémia alapításának századik évfordulója alkalmából tartott emlékünnepeken A magyar irodalom és költészet fejlődése című tanulmányát.

E tanulmányok Négyesy legjelesebb munkái közé tartoznak. Tömör, kifejező összefoglalások az illető költő munkásságáról és mégis a kitűzött cél szerint új gondolatokat is tartalmaznak és elmélyítik tudásunkat.

⁸ Itt kell megemlíteni, hogy 1912-ben az a terv merült fel, hogy Kazinczy összes munkáit ki kellene adni s ekkor kiegészítették az Akadémia Kazinczy-bizottságát. Ugyanekkor Négyesy is tagja lett e bizottságnak.

E keretbe sorolhatók Négyesy emlékbeszédei 1899-ben Volf Györgyről és 1924-ben Beöthy Zsoltról, amelyekben két mesterének, ajánlóinak és barátainak méltó emléket állított.*

Külön kell megemlékezni Négyesy kedves témájáról, Zrínyi Miklós munkáinak méltó kiadása tárgyában előterjesztett javaslatáról.

Négyesy az 1914. évi március 30-i összes ülésen gr. Zrínyi Miklós halálának háromszázados évfordulója alkalmából Gróf Zrínyi Miklós a költő címen felolvasást tartott és ennek kapcsán azt indítványozta, az Akadémia ünnepelje meg 1920-ban Zrínyi születésének háromszázados évfordulóját s kérte, hogy indítványa közöltessék a többi osztályokkal, ami meg is történt.

Az 1914 május 25-i összes ülésen a főtítkár előterjesztette Négyesynek bővebben kifejtett indítványát. E szerint: 1. Sürögősen intézkedni kellene, hogy Zrínyi époszát fényképmásolatban megszerezzük,⁹ mert a kézirat kritikai értéke nagy s az eddigi kiadásban sok a sajtóhiba. Az alkalom megvolna, mert a kézirat Budapesten van és a fényképezés a mi felügyeletünk alatt történhetik meg a legteljesebb gondossággal. 2. Zrínyi emléket munkái kritikai kiadásával, tudományos magyarázatával és Zrínyi közéleti és írói jellemzésének megíratásával kellene méltóképen megünnepelni, mert az 1906-i kiadás nem bizonyult hűnek; ezenkívül 1920-ban ünnepi ülést is kellene szentelni Zrínyi emlékének, de óhajtandó volna, mint Négyesy írja, „olyan lendületet adni e mozgalomnak, hogy Zrínyi emléket a nemzeti társadalom is megünnepelje; alkalmas módon fel lehetne erre hívni a kormány figyelmét is, melynek módjában lenne pl. Zrínyi főművének illusztrálásával művészeinket is foglalkoztatni s esetleg egy illusztrált dízskiadást közrebocsátani, továbbá Zrínyi emléket méltó szoborművel is megtisztelni“.

Az összes ülés Négyesy indítványának első részét elfogadta, a másik részről határozatát felfüggesztette addig, míg az osztályok nyilatkozataikat megteszik.

Az 1918 január 28-i összes ülésen tárgyalásra került az Irodalomtörténeti Bizottság javaslata (itt elevenítette fel Négyesy), hogy meg kell keresni a Szépművészeti Múzeum igazgatóságát, rendezzen Zrínyi születésének 300 éves fordulóján

* 1910-ben megbízást kapott Szász Károly feletti emlékbeszéd elkészítésére. de Négyesy erről később lemondott.

⁹ Az Akadémia néhány nappal előbb tartott összes ülésén ezt el is határozta és a fényképfelvétel meg is történt.

kiállítást a Zrínyire vonatkozó metszetekből, képekből és kéziratokból; továbbá az 1918. évi nagygyűlésen legyen felolvasás is Zrínyiről. Az elnökség meg is tette az indítvány első részét, a másodikra pedig kimondta, hogy ez év őszén külön ünnepélyt rendez később megállapítandó tárgysorral. Az október 7-i összes ülésen jelentette is a főtítkár, hogy október 27-ére van kitűzve s ezen gr. Andrássy Gyula és Négyesy László tartanak előadást s hogy ugyanekkorra megnyílik a Zrínyi-kiállítás is. November 25-én azonban a főtítkár jelentette, hogy a kiállítást a téli hónapok kedvezőtlen világítási és fűtési viszonyai miatt el kellett halasztani, az ülést pedig azért, minthogy az Akadémia a népszerűség tanyája lett. Ezzel kapcsolatban Négyesy azt indítványozta, hogy ha az ünnepély elmarad, indítsa meg az Akadémia Zrínyi műveinek, legelőször levelezésének, majd többi műveinek kritikai kiadását és tegyen egy Zrínyi-okmánytárt közzé. Ez az indítvány kiadatott az I. és II. osztálynak véleményezésre. Sajnos, az indítvány az Akadémia szűk anyagi viszonyai miatt nem valósult meg, de azért Négyesy hűségesen kitartott eszméje mellett: 1920 március 1-én felolvasást tartott „Zrínyi Miklós prózai munkáinak új kiadásáról“ címen. Ez értekezéssel foglalta el Négyesy rendes tagsági székét az Akadémiában, 1918-ban ugyanis abban a megtiszteltetésben részesült, hogy Beöthy Zsolt ajánlotta rendes tagnak az I. osztály *b)* osztályába.

Beöthy a következő képet nyújtja Négyesyről: „Négyesy huszonnégy éve tagja Akadémiánknak. E két évtized alatt azokat a reményeket, melyeket választásakor az Akadémia hozzáfűzött munkásságához, fényesen beváltotta. Nem szükséges rámutatnom, hogy az Akadémia munkájában beszédeivel, felolvasásaival, bírálataival milyen állandó buzgó és érdemes részt vett. Míg korábbi munkásságában a fősúly a nyelvészetre esett, újabban inkább az irodalomtörténet művelésére tért. Azonban stíltörténeti dolgozatait is egy nevezetes értekezéssel gyarapította, melyben a nyelvújítást stilisztikai szempontból vizsgálja s azt a felfogást fejti ki, hogy nyelvújításunk elsősorban stil-reform volt. Irodalomtörténeti dolgozatainak legnagyobb része: beszédek és tanulmányok. Ebbeli munkásságát az a ritka vonás jellemzi, hogy az irodalomtörténetírás minden ágában és irányában nemcsak fáradhatatlan kedvet, hanem kiváló tehetséget is mutat: forrástanulmányban és szövegkritikában, lélektani elemzésben és esztétikai méltatásban. Ez utóbbi tekintetben

Arany művészetéről és elméletéről s Eötvös költeményeiről szóló értekezései, Tompát, Bajzát, Toldyt és Helmeczyt ünneplő beszédei, lélektani és esztétikai elemzésük mélységénél, de különösen a működésükben jelentkező fejlődéstani mozzanatok értékes megállapításánál fogva kiváló és maradandó becsűek... Arany János pályájáról a tanulóifjúságnak írt és a Kisfaludy-Társaságnál megjelent kis könyvét egész kritikánk szinte ünneplő elragadtatással fogadta...“, ezenkívül „csak a Kisfaludy-Társaság Nemzeti Könyvtárában megjelent Zrínyi-kiadásra legyen szabad rámutatnom. E kiadás mind a szöveg kritikája, mind forrástanulmány, mind tárgyi és nyelvi jegyzetei tekintetében oly kiváló, melyre valóban büszkék lehetünk s amellyel külföldön is igen kevés kritikai klasszikus kiadás állja ki a versenyt“.

Ez ajánlásra az I. osztály 24 szóval 5 ellen ajánlotta a plenumnak, ez pedig 45 szóval 1 ellen meg is választotta Négyesyt rendes tagnak.

Beöthy Zsolt ajánlatában azon meggyőződését fejezte ki, hogy Négyesy László megválasztásával Akadémiánk erőben úgy, mint díszben gyarapodni fog. Ez mindnyájunk közös véleménye.

Négyesy László, a tankönyvíró.

Írta: ZLINSZKY ALADÁR.

Négyesy László irodalmi munkásságának jelentékeny részét alkotják tankönyvei, melyek a két legfelsőbb osztály kivételével, a középiskola egész nyelvi és irodalmi anyagát felölelik s újabb és újabb kiadásokban elterjedve ma is használatban vannak. E könyvek 1895-től fogva jelentek meg s szoros kapcsolatban vannak azzal a pedagógiai munkássággal, melyet szerzőjük, mint a Középiskolai Tanárképző Intézet gyakorló főgimnáziumának tanára, ott kifejtett.

Négyesy László 1891 őszén lett az intézetnek tagja, miután hat évig vidéken működött. Ez iskola volt abban az időben a magyar tanügyi mozgalmak központja; az 1886-i tanterv s a reformok nagy része innen indult ki, vagy itt kísérleteztek vele először. Igyekezett az lenni, aminek szervezője és szellemi vezetője, Kármán Mór szánta: pedagógiai klinika, mely azt a hivatást tölti be, amit az e fajta intézmények az orvosi tudományban. Négyesy, akiben tudós törekvései mellett, — akkor már megjelentek első, korszakalkotó verstani tanulmányai — erős pedagógiai érzék is élt, természetszerűleg e szellemi légkör hatása alá került s csakhamar egyik legkiválóbb munkássává lett.

A magyar nyelv és irodalom, amelynek tanszékét elfoglalta, különösen nagy szerepet játszott Kármán Mór tanítástervében. A Herbart-Ziller-féle iskola, mely a történeti és lélektani fokozatok elméletét felállította, megkívánta, hogy az egész tanítás, az összes tantárgyak, ne mint önálló, egymástól többé-kevésbé független egészek foglaljanak helyet a tantervben, hanem egy központ, mintegy mag körül csoportosuljanak. Ziller maga a vallástant tette meg ilyenné s rendszerét az Ótestamentumra építette, de ő, mint utódai is, csak a népiskola tantervével foglalkozott. Kármán, az ő tanítványa, miután egy ideig a földrajzra gondolt, végleg a magyar irodalom központi szerepében állapodott meg.

A magyar olvasókönyvek addig meglehetősen kaleidoszkop-

szerű tartalommal jelentek meg: szépirodalmi termékek mellett ismeretterjesztő cikkek tették tartalmukat a legkülönbélebb körökből. Szerzőiket nem igen válogatták, olykor egy-egy névtelen újságcikk is megtette, ha különben elég érdekesnek látszott. Kármán követte a goethei mondást, hogy a tanuló kezébe csak a legjobb való. Kármán szerint az, ami az emberiség, vagy a nemzet fejlődésében már megállotta próbáját. Olvasókönyvet csak ily maradandó alkotásokból szabad szerkeszteni. A magyar irodalom történeti, központi szerepét is leginkább az olvasókönyv van hivatva képviselni. Kármán hat évre osztotta be az olvasmányanyagot, mely az elméleti összefoglalásnak alapul szolgál. A nyelvtan felépítése már az alsó három osztályban megtörténik, következik a negyedikben a stilsztika, az ötödikben a szerkesztéstan, a hatodikban a retorika: a prózai művek, a hetedikben a poétika: a költői művek elmélete. A nyolcadik osztály az irodalomtörténeté, melyet az alsóbb fokú olvastatás már teljesen előkészített. Tárnyilag az I. osztály a mesék és mondák világába vezet: a vezérek, a honfoglalás korába; a II. a legendákéba: a kereszténység felvétele, Szent István, Gellért, László élete; a III. eljut a tatárjárásig s felemelkedik a történeti irodalom színvonalára. A IV. Arany Toldijával a magyar középkor, az Anjouk világába vezet s az epikát ismerteti. Az V. a nagy nemzeti küzdelmeket tárja fel a török és német ellen: a Hunyadiak és Rákócziak korát, amint balladáinkban és hazafias líráinkban tükröződik. A VI. a magyar nemzeti állam megalakulását: Széchenyi Kossuth, Deák műveit ismerteti a szónoki beszédben és értekezésben. Kiegészíti ezt a dráma, melynek oktatására, alkalmas magyar mű hiányában, az irodalmunkban annyira otthonos Shakespeare drámái szolgálhatnak: Coriolanus, mely a patriciusok és plebejusok, Julius Caesar, mely a reszpublika és monarchia küzdelmét tünteti fel.

A többi irodalmak ez alappal hozandók vonatkozásba. Mindenekelőtt a latin oktatásban Róma alapítása s a hét király mondaköre. Mint a magyarság a hún néphez, úgy kötötte a római a maga multját mondáiban Trója dicső hagyományaihoz: Aeneas a trójai isteneket hozta el Latiumba, Árpád Attilának örökét foglalta el. Következnek a görög mondák, pl. Cox György feldolgozásában, német nyelven a nagy Niebuhr elbeszélésében kifesta számára: főként Herakles és Jason története. (Érdekes, hogy Wundt Völkerpsychologie-jében szintén e két

mondán fejti ki a két hős különböző életsorsában megnyilatkozó tanulságot. V. II. 4.) A tatárjárás és a török harcok küzdelmeivel párhuzamba hozható Livius elbeszélése Rómának a környező államokkal vívott harcairól, Toldinak korát kiegészítheti a Herder-féle Cid-románcok lovagvilága, vagy akár a Corneille Cidjeé a reáliskolai tanításban. A magyar balladák és románcok német balladák és románcokkal hasonlíthatók össze. Schiller Tell Vilmosában a svájci nép harca a polgári szabadságért a magyar függetlenségi harca emlékeztet. És így tovább. Így alakul ki egymásután a hős, a szent, a lovag, a polgár lelkivilága az olvasmányok folyamán.

Kármánnak ezt a mélyjárású elgondolását kora nem méltányolta eléggé. Ma, a szellemtörténeti érdeklődés korában talán inkább elismernék jelentőségét. Az a mód, ahogyan a gyakorló gimnázium az olvasmányokat tárgyi szempontból elemezte, kifejtve az írásműben rejlő gondolati, lelki és erkölcsi tartalmat, szemben a másutt szokásos, túlnyomólag formális (nyelvtani és műfaji) exegesishez képest, az irodalomnak éppen ezt a szellemtörténeti felfogását készítette elő, a magyar irodalomnak idegen irodalmakkal való vonatkozásba hozása pedig ugyanakkor irodalmunknak európai keretbe való beállítását.

Igaz, hogy a gyakorlatban nehézségek fűződtek a történeti fokozatok elméletéhez, főként a tanítás alsó fokán. Mondakincsünk költői feldolgozása, a hegedős hagyomány elveszett, csak krónikáink kivonatos, többnyire száraz elbeszélései maradtak. De itt volt történeti költészetünk, elsősorban Arany János, ki valósággal népének hegedőse kívánt lenni. Irodalmunk utána is, előtte is, sokat tett történelmünk költői feldolgozása tekintében, mégis Kármán olvasókönyvei ellen joggal hozták fel annak idején, hogy értékes történeti anyagot, de nem elég irodalmi jellegű olvasmányt tartalmaz. Mikor aztán az 1900-i tanterv beegázolt a történeti fokozatok elméletébe s a magyar történet egész menetét kívánta a három alsó osztály anyagául, Kármán lemondott olvasókönyveinek ily irányú átalakításáról s a munkára az intézetnek már ott gyökeret vert, kiváló magyar tanárát, Négyesy Lászlót kérte fel, átengedve részére olvasókönyveinek anyagát.

Négyesy megtartotta a Kármán-féle olvasókönyvekből amit lehetett, de különös súlyt vetett arra, hogy minél több, valóban szépirodalmi jellegű olvasmányt vegyen fel. Megköny-

nyitette ezt magának a tárgykörnek is említett kitágítása. Most már, főleg a III. kötet, jóformán újkori irodalmunk terén arathatott. De sokat tett Négyesy az alsóbb fokon felvett krónikák stílusának javítására, irodalmi alakítására is, amit különben már Kármán is megkezdett. Gondosabb és kimerítőbb jegyzetekkel is látta el mind a három kötetet. Azok a magyarázatok például, amelyek az első kötetben a Csodaszarvashoz, Keveházához, a Szent Gellért-legendához fűződnek, szélesebb körök érdeklődésére is számot tarthatnak.

Négyesy olvasókönyvei nem első termékei voltak pedagógiai működésének. Idetartozik részben már verstaná is, mely ugyan tudományos színvonalat tart szem előtt, de berendezésében, fejtegetéseiben sokszor pedagógiai jellegű. Már a kilencvenes évek folyamán, 1894 és 95-ben megjelent *Stilisztikája* és *Szerkesztéstana* s 1900 és 1901-ben *Retorikája* és *Poétikája* is. *Stilisztikája* sok újítást tartalmazott; ezt akkor méltányolhatjuk, ha előzőivel, Névy és Dengi *stilisztikáival* hasonlítjuk össze. A jelentéstan eredményeit ő értékesítette először a stilisztikai tanításban. Gazdagabb, rendszeresebb, újszerűbb nála a stílusjelenségek tárgyalása is; ennek elhasznált, megkopott példatárát teljesen fölfrissítette. Még több újítást tartalmazott az olvasmányi rész. A régi magyar irodalmat Pesti Gábor, Helldorfer meséit, a Hármas históriát ő használja fel először stilisztikai célokra. A tanuló ezeknek mai nyelvre alakításával, koholt példák helyett, valóságos dokumentumokon ismerkedhet meg az archaizmus, barbarizmus, solocizmus stb. jelenségeivel.

Még eredetibb Négyesynek *Szerkesztéstana*, mely azonban az 1900-i tantervváltozás következtében csak egyetlen kiadást ért. Az 1886-i tanterv ugyanis a IV. osztály számára a stilisztikát, az V.-nek a szerkesztéstant írta elő s a retorikát mint a prózai műfajok összefoglaló elméletét, csak a VI. osztálynak szánta. Az új tanterv megszüntette a szerkesztéstan külön tanítását s azt a retorikába olvasztotta bele, melyet lehozott az V. osztályba. Így van ez ma is. Én Négyesynek ezt a ma már nem is kapható könyvét nagy becsben tartom, mert a szerkesztés törvényeinek ilyen beható és világos összefoglalását külföldi tankönyvekben sem ismerem. Ott rendszeren iskolai mintagyakorlatokkal kapcsolatban foglalkoznak a szerkesztéstan kérdéseivel, mint nálunk pl. a Rupp Kornél *Magyar írásbeli feladatok* (1897), vagy a franciáknál Lanson jeles műve, az *Études*

pratiques de composition française. Négyesy átveszi Kármán felosztását az *elbeszélő, megbeszélő, rábeszélő*, más szóval történeti, értekező, szónoki előadásról. Egészen újszerű nála a szerkezet belső rendjének tárgyalása: *egység, haladás, folytonosság, teljesség*, valamint az elrendezés módjának vizsgálata a leírásban, jellemzésben, elbeszélésben. Az olvasmányi részben először használja föl nagyobb mértékben a régi és újabb magyar levélkincset és Aristoteles Retorikájának az indulatokról szóló jellemzéseit. Később úgy az elméleti, mint az olvasmányi anyag egy részét átmentette *Retorikájába*, mely 1900-ban jelent meg s már az új tanterv követelményeinek igyekezett eleget tenni.

Poétikáját (1901) a tanári közvélemény mindjárt a legjobb magyar poétikának ismerte el. Nem volt ez kis szó akkor sem, hiszen Greguss Ágost és Riedl Frigyes Poétikája után lépett fel s Névy Poétikája is egyike volt sikerültebb tankönyveinknek. De ami a legnagyobb dícséret számára: legjobb poétikánk ma, 30 év múltával is. Alapfelfogásáról maga Négyesy külön is nyilatkozott a Kármán-albumban, ahol mestere poétikai felfogását ismertette. (A poétikai tanítás kerete. I. mű, 1897, 222. l.) Ebből a rendszerből indul ki ő is. A művészet alkotásai közös és állandó szükségleteket szolgálnak, még pedig elsősorban érzelmi életünk szükségleteit. Nem az a fő különbség tehát művészet és mesterség közt, hogy a mesterség a gyakorlati élet számára alakít és célja a hasznos, a művészet alkotásai pedig ideális célúak s egyedül a szép eszméjének szolgálnak. Hiszen ily felfogás mellett az építészetet ki kellene rekesztenünk a művészetek közül. Kármán nem a hasznos és szép közt keres ellentétet, — szerinte szép is csak az, ami bizonyos célnak megfelel —, hanem igen is az egyéni és közös közt, az ideiglenes és állandó közt s azt tekinti szépnek, ami az *általános* és *közös* lelki szükségletnek megfelel. Négyesy is azt tanítja Poétikájában, hogy „annál remekebb valamely irodalmi mű, minél általánosabb és állandóbb értékű gondolatot, érzést, törekvést közöl az emberiséggel“. Míg Greguss és Riedl az esztétikai kategóriákat bocsátják előre, Négyesy a költészet lélektani feltételeivel foglalkozik s az érzelem, képzelet, illúzió mivoltát vizsgálja. Nem dogmatikus, deduktív poétikát ad, nem is azt a primitív indukciót, melyet Riedl alkalmaz s mely szemfényvesztésnél nem egyéb, hanem itt is az egyedül célravezető s a tanuló e fokbeli fejlettségéhez illő úton marad: időrendi alakulásukban mutatja

be a maradandó költői alkotásokat s ezek során állapítja meg az egyes műfajok jellemző tulajdonságait. Különösen az epika kidolgozása mondható mintaszerűnek. Nemesak az egyes művek tartalmával, szerkezetével, alapgondolatával, műfaji sajátosságai-
val, külalakjával ismertet meg, hanem mindannyiszor vizsgálja a bennük megnyilvánuló lelki életet, az erkölcsi ideált, melynek szolgálatában keletkeztek. Így, míg a szereplők lelkiségének rajzával megeleveníti őket előttünk s emberismeretünket gazdagítja, a bennük élő erkölcsi eszmék kifejtésével a kor lelkét tárja fel s gondolatvilágába vezet bennünket. Kevesebb tere marad már a líra és dráma számára, de itt is végigvezet bennünket a fejlődés folyamán, mindig szem előtt tartva, hogy a görög nép volt az, mely a műfajokat először megalkotta s ha alapjukban akarjuk megérteni őket, mindig hozzájuk kell visszazarándokolnunk. Ez a Poétika nemesak mint középiskolai tankönyv, hanem általában, mint poétika is megállja a versenyt, sőt sok tekintetben értékesebb, mint a külföldi hasonló poétikák. Hiszen ott is inkább az egyes műfajok monografiáival találkozunk, összefoglaló poétika kevés van s nem is mindig java erőktől.

Négyesy nemesak a középiskola irodalmi oktatását látta el ily módon könyvekkel, hanem a nyelvi tanfolyamokat is. Amint tudományos munkásságában sem maradt meg esztétikusnak és irodalomtörténésznek, nyelvünk, főként stílusunk fejlődését sem szűnt meg állandó figyelemmel kísérni s alkalomadtán a maga nézetével gazdagítani. A nyelvtanítás terén jelentékeny elődökkel kellett versenyre kelnie: Simonyi és Szinyeyi nyelvtanai kiváló, eredeti alkotások voltak, mindkettő maga is vezető elméje szakjának s könyveiket a tanárság is szerette és szívesen tanította. Mégis Négyesy joggal hangoztatta I. o. nyelvtana első kiadásához írt előszavában, hogy ha nem is alkothat e kijárt úton teljesen eredetit, olyat igen, melynek elődeihez képest „változati értéke“ még lehet.

Úgy is van. Négyesy nyelvtanai mindenek előtt módszerükkel kiválóak s a pedagógiai követelményeknek megfelelőbbek, mint bárki másé előtte és utána is. Ő nem úgy járt el, mint azok, akik azt hitték, hogy induktíve tanítanak akkor, ha egy önkényesen választott összefüggő szöveget adnak a tanuló elé s ezen különféle nyelvtani elemzést végeztetnek vele. Itt az indukciónak éppen legértékesebb tanulása marad el: a tanuló-

nak az a tevékenysége, hogy maga állapítsa meg az elvégzendő feladatot és célt, mely felé haladnia kell. Négyesy helyesen jegyzi meg, hogy olyan itt a tanuló helyzete, mint aki háttal ül a menet irányának: csak a befutott utat látja, nem ami következik. Mindig csak egy lépést tesz, de annak összefüggése az egész bejárando területtel homályba vész. Illetőleg, ha megadják neki, nem a maga erejéből jutott hozzá. Tehát igazában nem is induktíve.

Négyesy nem is ad indukciós nyelvtant, ezt rábizza a tanításra. Azaz az irodalmi tanítás adja meg a hozzávaló szöveget a tárgyi elemzés folyamán s az olvasmány sohasem szerepel csupán formális grammatikai szempontból, hanem mindig a tartalommal kapcsolatban. Hiszen az olvasmányt a tartalom kedvéért írják s a nyelvi rész a kifejezésnek csak formája, de nem az írásmű létrejöttének célja. Az ő nyelvtana analitikus, magából a beszédből indul ki s a mondat, szó és hang fogalmain építi fel lépésről-lépésre a grammatika rendszerét.

Négyesy valósította meg nyelvtanaiban leginkább a mondatnak középponti szerepét a nyelvi tények megállapításában. A beszédrészek fogalmához úgy jut el, hogy mondatbeli szerepüket veszi alapul. Milyen beszédrész lehet az állítmány, az alany, a tárgy, a határozó, a jelző? E szerint definiálja is őket. Mi az ige? *Nyilvánító* szó. A főnév: *nevező* szó, a melléknév, számnév: *jelölő* szó, a névmás: *névpótló* szó; a *határozó* szónak már neve megjelöli szerepét is a mondatban. A *ragot* Kármán tanítása nyomán ő is megkülönbözteti a *jeltől* s így nemcsak ragozásról, hanem hajlításról is beszél. Az I. o. nyelvtan feladata az alaktan megismertetése volt mondattani alapon, a másodiké a szóképzés jelentéstani alapon s a mondattan kiépítése. A határozók tanában Négyesy azt az alapot fogadta el, melyet már Simonyi nyelvtanai terjesztettek s mely eredetileg szintén Kármán Mórtól származik. Ez az alap: a *hely*, *idő* és *körülmény* kategóriái s ez utóbbiban mint alcsoportok egyrészt az eredet, állapot, vég (részes), másrészt az ok, mód (eszköz, társ), célhatározó. E felosztás ellen azt szokták vetni, hogy a hely és idő is körülmények, de hát oly nehéz-e e felosztást úgy érteni, hogy: hely, idő és *egyéb* körülmények? Mindenesetre világosabb és logikusabb rendszer, mint a Balassa-féle *képcshatározó*, vagy Szinnyeinek a latin grammatika mintájára fel-

vett csoportjai és Balogh Péternek a német nyelvtanból kölcsönzött *tárgyhatározója*.

Négyesy tankönyvei abból az időből származnak, melyet joggal mondhatnánk a pedagógia nagy korának. Kármán Mór a hetvenes évektől fogva a század végéig oly pedagógiai mozgalmat indított meg és vezetett, mely a tanárság legkomolyabb elemeinek nemcsak érdeklődését keltette fel, hanem munkásságuk nagy részét is lekötötte. Kármán ritka módon egyesítette magában a tudós és pedagógus sokban annyira különböző lelkiségét s a középiskolával való beható foglalkozást tudóshoz méltó munkának hirdette. Utána nagyrészt ismét kettévált útjuk, a pedagógiának mindenestre nagy kárára. Ifjabb tanárnemzedékünk már jóformán csak tudós célokat ismer s lehetőleg nem is kívánczik középiskolába. Persze hozzájárul az is, hogy a régebbi tanárnemzedéknek alig volt módjában, hogy a két egyetemen elhelyezkedjen. Ma a négy egyetem, a bel- és külföldi kollégiumok, szemináriumok, a kibővült könyvtárak tudósnak biztatóbb jövőt nyújtanak. Másrészt a középiskolák lehetetlenül népes osztályaikkal nem is oly alkalmasak komoly pedagógiai munkára, mint régebben. A gimnáziumok és reáliskolák polgári iskolákká süllyedtek, viszont a polgári iskola középiskolai ambíciókat táplál. Egyik sem felel meg hivatásának igazán. Ezt a fonák helyzetet megérik tankönyveink is, melyek egyre vékonyodnak, tudományos igényeik alászállításával egyetemben. Négyesy is folyton egyszerűsíti tankönyveit, de rövidítés helyett inkább ellátja őket „összefoglaló tételekkel“, melyek a minimális tudnivalót betanulható alakban tartalmazzák. Így ma is, újabb versenytársaik ellenére is, értékesek azok, mint egy jelentékeny kor és egy kiváló pedagógus egyéniség alkotásai.

Négyesy László és középiskolai tanítványai.

Irta: ZOLNAI BÉLA.

Nehéz dolog a multban szétválasztani egymástól a közben összefonódott emlékeket. Nehéz dolog annak, aki Négyesy Lászlónak a középiskolában, az egyetemen és tudományos munkáin keresztül is tanítványa lehetett, izolálni a hármass egységből a középiskola fonalát. Megpróbálok egy nagyobb keretbe foglalva eliminációs módszerrel közeledni a tulajdonképeni témához.

*

Négyesy László a tanárképző-intézeti gyakorló főgimnázium tanára volt és ez a körülmény már maga is determinálja az ő viszonyát tanítványaihoz. A *mintagimnázium* akkoriban még csak négyosztályos volt, egy-egy osztályban 30 tanulóval. Százhusz diák, 10—12 tanárral és vagy 30 tanárjelölttel: tanár és diák érintkezése egészen más az ilyen iskolában, mint ott, ahol ezer a tanuló és a tanárnak nincsen segédje. Nagyobb a közvetlenség és a bizalom, a tanár az intézet valamennyi diákját ismeri és a fiúk egymás között valamennyien ismerősök és tegeződő pajtások. Ez a közvetlenség néha egészen apai melegséggé mélyült, mint a felejthetetlen jóságú Szabó Péternél vagy az életbölcseségre oktató Waldapfel Jánosnál. Négyesy nem volt az érzelmek embere, de nem kívánt mégsem olyan megközelíthetetlen távolságot, mint például az öreg Staub Móric, ez a régi német típusú „tudós-professzor“, a pápaszemes természet-tudós, aki nem szívesen jött elő növénygyűjteményéből. Négyesy Lászlóhoz az *amor intellectualis* fűzte a tanítványokat.

Ez a tisztelő, értelmi ragaszkodás egyébként is specialitása volt a mintagimnáziumnak. A diák legjobb kritikusa a tanárnak. Nagyon jól le tudja mérni a tanárnak nemcsak iskolai értékét, hanem a közeletben elfoglalt pozícióját és tudományos reputációját is. És a mintagimnázium növendékei nagyon is tudatában voltak annak, hogy az ország első intézetében, a legjobb pedagógusoktól tanulnak. De itt is disztिंगválni tudtak a tudomány

emberei között. Egyesek a maguk szaktudományával beléjeláthatatlan, „akadémikus“ ismeretlenségben maradtak.. Négyesy László azonban valahogyan konkrétebb megjelenésben állott a kisdíákok előtt. Mindenki tudta róla, hogy az egyetemen is tanít: hogy beszédeket mond, amikről az újságok beszámolnak; hogy ő írta meg a magyar verstant, amelynek csak kis töredékét tanuljuk... Semmi sem imponál jobban a gimnazistának, mint ha a tankönyvet, amit használ, maga az a tanár írta, akitől tanulja a tárgyat. (A tankönyv egyelőre *non-plus-ultrája* a tudományosságának és a tankönyvírók módot nyújtanak — különösen a természettudományiak — ahhoz is, hogy a tanuló, önérzetének nagy boldogságára, bepillantasson a tudománytörténeti mozzanatokba. Kant és Laplace hipotézisét, Mariotté, Toricelli törvényeit, Wolf Frigyes Ágost *Prolegomenáit* úgy emlegeti, mint ismerős tanárneveket. És melyik irodalomtanár tudná megtartóztatni magát, hogy már a stiliztikaórán, Mikes leveleivel kapcsolatban, föl ne vesse a *missilis*-nem-missilis problémáját, utalva a probléma eldöntetlen — akkor még eldöntetlen és a fiatal fantáziát regényesen izgató — voltára? Hiszen a „vita“ — a diák nem örül a dogmatikus tételeknek — élő tudósok között folyik, egyik ebben az iskolában, másik a szomszéd kerületben tanít...) Négyesy tanítványainak éveken át meg lehetett az a büszke örömük, hogy a tanár könyvét használják. Nem a főigazgatóét, sem az igazgatóét, vagy valami kolozsvári egyetemi tanárét, akik a tankönyveket írni szokták, hanem annak a tekintélynek a könyvét, akitől más iskolában nem kapják élőlőszóval a nyelvtan szabályait vagy a stílus jellemzését. Négyesyben a tudományos író megtestesülését láthatták a tanítványai, pláne azok, akik olyan szerencsések voltak, hogy néha kezükbe került a *Magyar Nyelvőr* vagy a *Budapesti Szemle* egy-egy száma.

*

Ma is magam előtt látom az ő nekünk örökké derűs arcát, hallom föl-fölbuzduló energiájú és megint ellanyhuló hangját, előttem van egész elevenségében, amely valósággal — Sievers elméletének igazolásaként — testi beállítottságában is hozzáalakult a gondolatokhoz, amiket sztereotíp gesztusok kísértek, mint homerosi jelzők... Egész valóját beleadta a játékba, ha arról volt szó, hogy az osztály érdeklődését föl kellett kelteni vagy gondolkozási lassúságát megkorbácsolni. Ilyenkor szinte

nekigyürkőzött, mint valami fizikai munkának és heroikus szuggerációja, amellyel a nekünk oly óriásinak tetsző szikla elgördítésére „velünk együtt“ vállalkozott, magával ragadta az egész osztályt. Figyeltük a „kocákat“ — a diák mindenre figyel és pontosan tudja, hogy a tanár mit gondol a jelöltről és a tanárjelölt mennyire értékeli a vezetőtanárt — és ilyen alkalmakkor a kocák maguk is lelkesültek és — figyeltek. Végül aztán, mikor a pattogó mondatok lezajlottak, következett az eredmény nyugodtabb megfogalmazása, aminek utolsó csiszolását Négyesy megelégedtlen adta meg, hogy aztán a kifogástalan aranyigazságot beírassuk a diáriumba...

Mindez úgy jött és múlt el, mint a nyári vihar, pihentető napsütéssel a gyorsított gondolkozás után. Persze voltak sztagnáló idők is. De elég volt egy szó, hogy a gyújtó szikra kipattanjon. Legszívesebben a verstani kérdésekkel foglalkozott. (Ma is meggyőződése, hogy a verstan olyan egyszeregye a költészet ismeretének, mint a zenében a hangjegyek. Enélkül nem képzelhető el irodalomtanítás, pedig sokhelyütt elhanyagolják...) A *syllaba natura longa* és a *syllaba positione longa* — éppen, mert ilyen titokzatos latin fogalomként szerepelt a táblán — élő valóság lett előttünk és azt hiszem Négyesy tanítványai még bankdirektor korukban is elskandálják Berzsenyit, vagy Arany *pirichius*-ait.

*

Amor intellectualis-t mondtam: ez a lelki beállítottság Négyesy részéről is megnyilvánult. Kérlelhetetlenül kritikus szellem volt — gondolatszabadság és bátor kritika egyébként is hozzátartozott a mintagimnázium szelleméhez: szabad volt például cáfolható dolgokat is kimondani, ha az illető maga jött rá és valamennyire indokolni tudta — és ez az állandó értelmi attitűd igen termékenyen hatott tanítványaira. Mert volna valaki egy mondatot úgy mondani, ahogyan a Négyesy könyvében olvasta! Már az osztály lesajnálta, mert a szellemi tulajdon másra át nem ruházható és semmisen könnyebb, mint igaznak tartani valamit csupán azért, mert más mondta és úgy mondani, ahogyan ő mondta. (Azt hiszem a későbbi jóhiszemű plagizálókat már gyermekkorban kellene dogmatikus hajlandóságukból mintagimnáziumi módszerrel kigyógyítani; de még mindig van tanár, aki nem tűr eltérést a könyvtől; és a mai kor fölfogása különben sem kedvez ennek a szellemnek.)

Négyesy könyörtelenül irtotta a frázist, feleletben az eredetiség hiányát és logikátlanságot, szentimentális bombasztot a dolgozatokban. A legmulatságosabbak voltak azok a dolgozatjavítási órák, amikor nevetni lehetett — más rovására — a nagyotmondó álpátoszon vagy *gallimátyás*-on. A nevetség nem öl, hanem éltet és okosságra nevel — néha önmagunkat is ki-nevettük és tanultunk belőle — és Négyesy ebből a szempontból a francia *esprit* terjesztője volt. Képviselője annak a magasabbrendű lelkiállapotnak, amely a dolgok fölé emelkedik és ezáltal hatalmában is tartja a dolgokat. A szépirodalmi hajlandóságok óvatos gyomlálása, másrésről viszont az írói készség fölismerése és bátorítása; hirtelen rácsapás az ügyetlen kifejezés fonákosságaira és a stílushiba kiélezése, hogy kikényszerítse belőlünk a legszabatosabb és formailag is tetszetős mondatot: mindez fölvillanyozó gondoskodásának állandó tárgya volt. Azt a bizonyos vaskorát irodalmunknak gyakran emlegette, mintegy soha nemlétezett mumusként, amelynek eljövételétől mégis félni jó lesz, pláne nekünk, akik még a csiszolatlan kőkorszakból sem nőtünk ki... Nem is volt nagyobb boldogság számunkra, mintha a dolgozat egy-egy mondata mellé piros tintával odaírta Négyesy a legmagasabb elismerést: *Jó!* Erre a jó mondatra büszkék lehettünk, de a rossz mondat is aztán irgalmatlanul pellengérré került...

*

Huszonöt év távlatából még egy mozzanat kapcsolódik eleven plaszticitással a Négyesy-órák emlékéhez. Ő volt a legudvariasabb tanárunk, Szigorúan volt udvarias kisdiaákjaival, — nem azzal a bájos, felnőttekhez szóló modorral, ami Szijártó Miklóst jellemezte. *Igen, kérem, — nem, kérem* stb. — ezek a formulák és az állandó önmérséklet, formakeresés a korholó mondatokban is: tulajdonképpen a leghathatósabb fegyelmező-eszközök. Korlátokat szab olyan fegyverekkel, amikről a diák azt hiszi, hogy cirógató-eszköz... Az udvariasság jobban is imponál, mint a rideg szigor. Nem is volt soha konfliktusa az osztállyal Négyesynek, mert nem kívánta soha a megfélemlített-ség gombostű-esőndjét. Pedig a mintagimnázium növendékei nem tartoztak a könnyen megfélemezhető elemekhez és néha csak a segítségül hívott főigazgatói *Quos ego!* használt, pláne ha egy-egy tanárjelöltnek gyöngye sajkáját hánytorgatták a habok...

Itt is, mint mindenütt, a tudás és a szellemi fölény minden szigorúságnál többet ér. Lehetett volna-e rendetlenkedni például a fiatal Horváth Jánossal szemben, amikor Négyesy égisze alatt Toldi jellemét, a „természetes emberét“, építette föl töredékes, de bravúrosan irányított feleleteinkből?

*

Kimeríteni amúgy sem lehet az emlékek részletezését és talán többet is ér a portré, ha kevesebb vonás komplikálja. Maga az a tény, hogy Négyesy képesen annyi emlék tolong elő, hogy egyik-másik jelenet elmúlhatatlanul végigkíséri tanítványait az életen — például a szavalások megrendezése, Mikszáth Berei komikus számának vagy Tóth László komoly szavalatának előkészítése az ünnepélyekre és a hagyományos hangversenyre, a majálisi szavalások enyhe elbírálása, amelynél (emlékszem, Kékylajos is benne volt a zsűriben) még e sorok írójának is jutott jutalomkönyv — mindez azt bizonyítja, hogy az a humor, amellyel övezte magát, termékeny volt és mélyebb melegséget takart: egyénisége maradandó élménye lett diákjainak.

És végül: az ő nemes értelemben vett rétori megjelenése, az a pozitív szellem, amely az irodalmiság lényegét a formában is megtalálta, az a klasszikai atmoszféra, amely alakját és szabatosan magyar mondatait körülvette, — nem maradhatott különösebb hatás nélkül azokra a tanítványaira, akik már a kispadból a tanárban látják életideáljukat és akik már akkor tudják magukról, hogy nem fognak soha elszakadni a legkedvesebb tantárgynak témáitól.

(Szeged.)

Emléksorok Négyesy László ünneplésére.

Írta: ZOLTVÁNY IRÉN.

Társaságunk elnökének, Négyesy Lászlónak ünneplése alkalmával nem könnyű az emléksorok írójának helyzete. Sok mindent, amit el szeretne mondani, nehéz dolog pár sorba összesűriteni. Amit ugyanis a francia röviden, de nagyon találóan „embarras de richesse“-nek mond, az teljesen ráillik, ha valaki Négyesy egyéniségét akarja jellemezni.

Egyénisége nemcsak társadalmi szempontból tevődik össze számos értékes lelki tulajdonságból, amelyek nála összhangzatosan olvadnak egybe olyan személyiséggé, amelyet talán leghívebben egyensúlyozott jellemnek lehet nevezni, hanem mint tudós is sokoldalú. A sokoldalúságot azonban nem szeretném órála az ú. n. „polyhistor“ jelentésben értetni; mert az egyetemes tudós fogalmát csak régebbi időben lehetett néhány kiváló szellemre alkalmazni, manapság ellenben ez az elnevezés többé-kevésbé bizonyos fölszínességgel jár együtt, ami a tudományok mai előrehaladottsága mellett szinte természetszerű.

Négyesy sokoldalúsága nem a mindenhez értésben áll, hanem abban, hogy istenadta nagy tehetségével, amely fáradhatatlan szorgalommal párosul, szaktudományát: a magyar szellemi életnek az irodalom tárgykörében megnyilvánuló jelenségeire irányított okfejtő nyomozását nemcsak behatóan műveli, hanem egyszersmind az e körben fölmerülő kérdéseket minden oldalról, összes vonatkozásaikban alaposan tárgyalja. Nagyértékű tudományos megállapításai kiterjednek nem csupán a szoros értelemben vett nemzeti irodalom történetére, hanem az irodalomtörténetnek ú. n. segédtudományaira is: a stilisztikára, retorikára, poétikára s ez utóbbin belül különösen a verstanra, továbbá a magyar nyelv törvényszerűségeire, sőt újabban, egyetemi katedrájával kapcsolatban, az esztétika tudományának művelésére is. Számos essay-szerű tanulmányában már korábban is nagyon kiváló jeleit adta alapos esztétikai képzettségének.

Mindezt bizonyára bőségesen igazolni fogják az Irodalomtörténeti Társaság folyóiratának emlékfüzetében közzétett tanulmányok és egyéb cikkek.

Végül csak azt kívánom: adjon Isten erőt és egészséget nagyérdemű elnökünknek, hogy egy ízben bizalmasan közölt tervei szerint végrehajthassa szándékát készülőben levő irodalmi alkotásaira nézve.

A Négyesy-Emlékkönyv munkatársai.

- ALSZEGHY ZSOLT, a budapesti m. kir. tanárképző-intézeti gyakorló-középiskola tanára, az Élet szerkesztője, a Szent István Akadémia tagja.
- BADICS FERENC, ny. tankerületi kir. főigazgató, a Magyar Tudományos Akadémia és Szent István Akadémia tiszteleti tagja.
- BAROS GYULA, budapesti leánygimnáziumi igazgató, a Magyar Tudományos Akadémia tagja.
- BORBÉLY ISTVÁN, a kolozsvári unitárius teológiai akadémia tanára, az Erdélyi Irodalmi Társaság tagja.
- BRISITS FRIGYES, a budapesti ciszterci rendi Szent Imre gimnázium tanára, a Szent István Akadémia tagja.
- CSÁSZÁR ELEMÉR, a budapesti tudományegyetemen a magyar irodalomtörténet rendes tanára, az Irodalomtörténeti Közlemények szerkesztője, a Magyar Tudományos Akadémia, Kisfaludy-Társaság és Petőfi-Társaság tagja.
- CSÁSZÁR ERNŐ, a budapesti m. kir. tanárképző-intézeti gyakorló-középiskola tanára.
- DEZSI LAJOS, a szegedi tudományegyetemen a magyar irodalomtörténet rendes tanára, a Magyar Tudományos Akadémia tagja.
- FARKAS GYULA, a berlini tudományegyetemen a magyar irodalomtörténet rendes tanára, az Ungarische Jahrbücher szerkesztője.
- GÁLOS REZSŐ, győri felső kereskedelmi iskolai igazgató, pécsi tudományegyetemi magántanár.
- GULYÁS PÁL, a Magyar Nemzeti Múzeum főkönyvtárnoka, budapesti tudományegyetemi c. rendkívüli tanár, a Szent István Akadémia tagja.
- HANKISS JÁNOS, a debreceni tudományegyetemen a francia irodalomtörténet rendes tanára, a Debreceni Szemle szerkesztője.
- HORVÁTH CYRILL, c. tankerületi kir. főigazgató, a budapesti Vörösmarty Mihály reáliskola volt igazgatója, budapesti

- tudományegyetemi c. rendkívüli tanár, a Magyar Tudományos Akadémia tagja.
- HORVATH JÁNOS, a budapesti tudományegyetemen a magyar irodalomtörténet rendes tanára; a Magyar Tudományos Akadémia és Kisfaludy-Társaság tagja.
- KÉKY LAJOS, az Országos Színművészeti Akadémia tanára, budapesti tudományegyetemi c. rendkívüli tanár, a Magyar Tudományos Akadémia és Kisfaludy-Társaság tagja.
- KRISTÓF GYÖRGY, a kolozsvári tudományegyetemen a magyar irodalomtörténet rendes tanára, az Erdélyi Irodalmi Társaság tagja.
- MORVAY GYÖZŐ, c. tankerületi kir. főigazgató, a budapesti Árpád reálgimnázium volt igazgatója.
- PAP KÁROLY, a debreceni tudományegyetemen a magyar irodalomtörténet rendes tanára, a debreceni Csokonai-Kör elnöke.
- PINTÉR JENŐ, a budapesti tankerület főigazgatója, az Irodalomtörténet szerkesztője, a Magyar Tudományos Akadémia, Szent István Akadémia, Kisfaludy-Társaság és Petőfi-Társaság tagja.
- PITROFF PÁL, a budapesti állami Kemény Zsigmond reálgimnázium tanára, a Szent István Akadémia tagja.
- SAJÓ SÁNDOR, c. tankerületi kir. főigazgató, a budapesti Szent László reálgimnázium volt igazgatója, a Szent István Akadémia és Kisfaludy-Társaság tagja.
- SIK SÁNDOR, a szegedi tudományegyetemen a magyar irodalomtörténet rendes tanára, a Szent István Akadémia és Kisfaludy-Társaság tagja.
- SZÁSZ KÁROLY, a magyar országgyűlés képviselőházának volt elnöke, a Budapesti Közlöny szerkesztője, a Magyar Tudományos Akadémia és Kisfaludy-Társaság tagja.
- SZINNYEI FERENC, a budapesti állami felső ipariskolában a magyar nyelv és irodalom tanára, budapesti tudományegyetemi c. rendkívüli tanár, a Magyar Tudományos Akadémia és Szent István Akadémia tagja.
- TOLNAI VILMOS, a pécsi tudományegyetemen a magyar irodalomtörténet rendes tanára, a Magyar Tudományos Akadémia tagja.

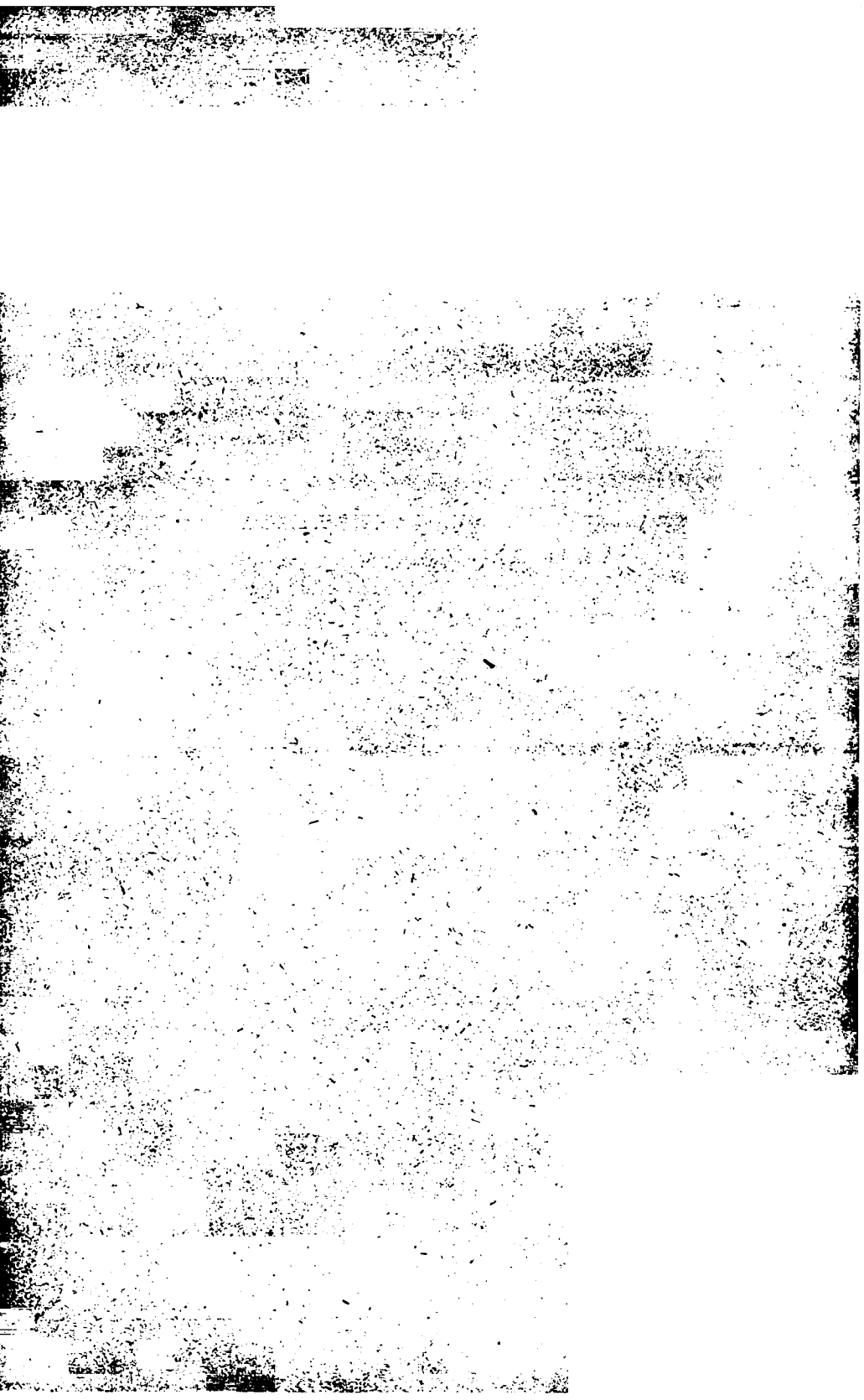
VÁRDAI BÉLA, budapesti állami reálgimnáziumi tanár, a Katholikus Szemle szerkesztője, a Szent István Akadémia tagja.

VISZOTA GYULA, ny. tankerületi kir. főigazgató, a Magyar Tudományos Akadémia és Szent István Akadémia tagja.

ZLINSZKY ALADÁR, a budapesti tanárképző-intézet előadó tanára, budapesti tudományegyetemi magántanár, a Magyar Tudományos Akadémia és Szent István Akadémia tagja.

ZOLNAI BÉLA, a szegedi tudományegyetemen a francia irodalomtörténet rendes tanára, a Széphalom szerkesztője.

ZOLTVÁNY IRÉN, bakonybéli apát, a pannonhalmi szent-benedekrendi tanárképző-főiskolán a magyar irodalomtörténet volt tanára, a Szent István Akadémia tagja.

XX. ÉVFOLYAM.

5—8. SZÁM.

1931

IRODALOMTÖRTÉNET.

A MAGYAR IRODALOMTÖRTÉNETI TÁRSASÁG
FOLYÓIRATA.

SZERKESZTI

PINTÉR JENŐ.

HUSZADIK ÉVFOLYAM.

KIADJA A MAGYAR IRODALOMTÖRTÉNETI TÁRSASÁG.

BUDAPEST, 1931.

Most közreadott kettős számunkkal befejeztük folyóiratunk 1931. évi XX. évfolyamát. Reméljük, hogy a jövő évben — ha kisebb terjedelemben is — negyedévenként bocsáthatjuk közre füzeteinket. A tagsági díjak és előfizetések megküldése nélkülözhetetlen feltétele a negyedévi megjelenésnek.

TARTALOM.

TANULMÁNYOK. — KISEBB KÖZLEMÉNYEK.

	Oldal
Szász Károly: Elnöki megnyitóbeszéd	215
Szentgyörgyi László: Kisfaludy Károly emléke	220
Kerecsényi Dezső: Katona József színi utasításai	229
Kardos Albert: Zirc emlékezete és a Mohács	238
Zipser Sándor: Petőfi Sándor Nemzeti dala és a csehek	241
Tolnai Vilmos: Arany és „Kevézháza” értelmezése	243
Trencsény Károly: Tompa Mihály „Zivatar” c. költeményének keletkezése ...	245
Turóczi-Trostler József: Az gallus virágéneket fű	246
Fejérváry Dezső: Az érckakas	250

BÍRÁLATOK.

Horváth János: A magyar irodalmi műveltség kezdetei. — Bessenyei György: Tarlimes utazása. — Pukánszky Béla: Geschichte des deutschen Schrifttums in Ungarn. — Mai Magyar Múzsza. — A Nagykőrösi Arany János Társaság Évkönyvei. — A Nemzeti Színház Zsebkönyve. — Az Izr. Magyar Irodalmi Társulat Évkönyve. — Barta János: Az ismeretlen Madách. — Bálint Nagy István: Sámbock János orvosi működéséről. — Beöthy Zsolt: A magyar irodalom kistükré. — Bessenyei György kisebb költeményei. — Bethlen-emlékkönyv. — Biró Lajos Pál: A Nemzeti Színház története 1837—1841. — Brachfeld Olivér: Magyar vonatkozások a régi katalán irodalomban. — Csahilén Károly: Pest-Buda irodalmi élete 1780—1830. — Császár Elemér: Ferenczi Zoltán emlékezete. — Dénes Tibor: Péterfy Jenő esztétikája. — Döry Ferenc: Gróf Buttler János házassága. — Emlékkönyv Négyesy László hetvenedik születésnapja alkalmából. — Faludi Ferenc: Caesar Aegyptus földjén Alexandriában. — Halmi Bódog: MórícZ Zsigmond, az író és az ember. — Hangay Sándor: Azért is! — Hankiss János: Jules Verne. — Hege-düs Loránt: Rákosi Jenő emlékezete. — Katona József új síremlékének felavatási ünnepélye. — Kováts József: Török Gyula élete. — Lehel István: Jársai Mari utolsó szerepe. — Lósy-Schmidt Ede: Hatvani István élete és művei. — Magyar Irodalmi Ritkaságok. — Magyar Bálint: A Nemzeti Színház előtti magyar színészet történetének vázlatja. — Monsberger Ulrik: A hazai német naptáriróadalom története 1821-ig. — Osztern Rózsa: Zsidó újságírók és szépróók. — Pintér Jenő magyar irodalomtörténete. — Preszly Lóránd: A szegedi népies írók. — Rácz Lajos: Adalékok a XVII. század magyar műveltség történetéhez. — Rédey Tivadar: Kritikai dolgozatok és vázlatok. — Rubinyi Mózes: Pósa Lajos. — Schack Béla és Vincze Frigyes: A kereskedelmi oktatásügy fejlődése és mai állapota Magyarországon. — Soproni Katolikus Köri Almanach. — Speneder Andor: Kisfaludy Károly. — Staud Géza: Az orientalizmus a magyar romantikában. — Szentiványi Béla: Szilágyi Sándor szerepe az irodalmi életben. — Gróf Széchenyi István: Hítel. — Gróf Széchenyi István írói és hírlapi vitája Kossuth Lajossal. — Szep Ernő: Magyar drámák a bécsi színpadokon. — Vajda Péter erkölcsi beszédel. — Világirodalmi Lexikon

FOLYÓIRATOK SZEMLÉJE.

Folyóiratok	278
-------------------	-----

FIGYELŐ.

Négyesy László ünneplése a Magyar Irodalomtörténeti Társaság 1931. évi közgyűlésén. — Elhunytak. — Új könyvek. — Társasági ügyek	295
--	-----

TANULMÁNYOK.

Elnöki megnyitó-beszéd.

A Magyar Irodalomtörténeti Társaság 1931. évi közgyűlésén.

Írta: SZÁSZ KÁROLY.

Egy idő óta irodalmi társaságunk ünnepei majdnem kizárólag régi nagyjaink emlékezetének jegyében zajlanak le, s mindúntalan sírokra teszünk csak koronát, születési vagy halál-ozási centenáriumokon. Ez a most folyó esztendő is több ilyen emlékűnnepet hoz, elsősorban irodalmunk lelkes bajnokának, a széphalmi vezérnek, a „szent öreg“-nek, Kazinczynak ünnepét, ki most száz éve hanyatlott küzdelmes és diadalmas élet után sírjába.

Bármennyire hódolattal viseltetünk is „régii dicsőségünk“ iránt, s bármily lelkesen járunk is „őseink sírlakához“, s gyujtunk mindúntalan „régii fénynél új szövétneket“, és bármily boldogan és büszkén időzünk is azokkal, akik „másszor voltak“ — mégis, vagy talán annál inkább kell éreznünk, hogy irodalmunknak nemcsak nagy halottjai, hanem jeles élő munkásai is vannak, s kötelességünk nemcsak sírokra, hanem homlokokra is koszorút fonnunk. Bizonyos, hogy nemzeti irodalmunk jövőjének biztosításához szükségünk van multunk szent hagyományaira — de kétségtelen, hogy a jelennek a multat soha szem elől nem tévesztő áldozatos munkájára is. Ne csak azt nézzük, hogy mit tettek elődeink — hanem figyeljük azt is, mit dolgoznak kortársaink. Amint a multnak köszönhetjük a jelennek megalapozását — éppúgy a jelen munkája záloga a jövő sikerreinek. Tisztelnünk kell a régieket, s meg kell szívlelnünk a mult tanulságait — de ne tépdessük le a babért mai emberek érdemes fejről sem, s a munka verejtékes hétköznapijai között szenteljünk olyan ünnepet is, melynek hőse még közöttünk jár, s érzéseink és gondolataink eleven kölcsönhatásban vannak az övéivel.

Nem léha, zajos, hivalgó személyi kultuszra gondolok, aminek jogosultsága semmiképen sincs, tudományos társaság életében különösen nem lenne helyénvaló. De igenis, ünnepelnünk kell azokat az élőket, akik nem csupán egy vagy más tekintetben való kiválóságukkal szolgálnak rá vonzalmunk megnyilatkozására, hanem akiknek egyénisége valami jelentősebb eszme hordozója, kik küzdelmeiket eszményekért vívják, s kiknek neve így fennszárnyaló lobogó az önzetlen nemzeti munka valamely terén. Az a kortársunk, akinek egyéniségében kimagasló emberi értékek foglaltatnak, s kinek pályája és tevékenysége a nemzeti gondolat magasztos képviselőjét jelenti: már életében is megszerezte az érdemet arra, hogy ne csak kövessük, ne csak tanuljunk tőle, hanem egy-egy alkalommal ünnepeljük is őt.

Ezt a mostani egész esztendő szellemi életünk egyik vezető embere teljes joggal nevezte a „Kazinczy évé“-nek. De legyen szabad most tekintetünket a felé a férfiú felé is fordítanunk, aki Kazinczynak egyik legtudósabb, legmegértőbb magyarázója, aki a széphalmi mester akadémiái ünneplésében is az irodalmi munka fő-fő részese lesz, készülő nagyszabású tanulmányával. Nekünk e Társaságban különös örömeinkre és büszkeségünkre, s nemes dicsekedésünkre szolgálhat, hogy ez a Kazinczy-búvár nemcsak hogy egész szellemi világunk s irodalmi életünk egyik legkimagaslóbb és legtiszteltebb alakja, hanem éppen a mi Társaságunknak elnöke.

A külső alkalmat az ő bensőséges ünneplésére egy életrajzi szürke időpont nyújtja, egy mérföldjelző, melyhez elnökünk a Gondviselés kegyelméből jó egészségben, teljes szellemi erejében, töretlen munkakedvvel jutott el. Tartalmát és értelmét ennek az ünnepnek elnökünk munkájának elpusztíthatatlan értéke adja meg, — fényét az országos közvélemény nagyra-becsülése és helyeslése, — melegét a mi szíveink igaz szeretete.

Mikor több mint negyedszázaddal ezelőtt Beöthy Zsolt a Kisfaludy-Társaságban átnyújtotta a tagsági oklevelet a széket foglaló Négyesy Lászlónak — azt hangoztatta, hogy Négyesy irodalmi munkái példát mutatnak arra, hogy „mikép lehet és kell a lelkiismeretes tudományos részlet-búvárlatot a szellemi élet nagy távlatainak megvilágítására értékesíteni“.

Ez a mondás igazán találóan jellemzi a Magyar Irodalomtörténeti Társaság ezidőszerint való elnökét. Az ő munkáit —

akár rövid cikket ír, akár hosszabb tanulmányt, akár könyvet ad ki, akár előadás-sorozatot tart — egyrészt mindig a leglelkiesmeretesebb akribiáig menő vizsgálódás, másrészt a legszélesebbkörű áttekintés és összefoglalás jellemzi. Olyan ő az irodalmi tudományok terén, mint a természetbúvár a maga szakmája körében. Amint ez nem hagyja figyelmen kívül a mező legegyszerűbb fűszálát, s tud jelentőséget tulajdonítani a nagyítóüveg alatt alaposan megvizsgált parányi szürke porszemnek is — éppúgy elnökünk figyelemmel kíséri az irodalmi élet minden apró jelenségét, s tud belőle érteni és magyarázni — következtetni és értékelni. Csak felületes ember nézheti le a tudományban az aprólékoskodást, amire nagy szintézisekhez is szüksége van az elvi alapon harcoló, eszményi célokért küzdő búvárnak, úgy a természeti, mint a szellemi tudományok terén. Bizony az irodalomtörténésznek is sokat kell görnyednie, fáradnia, pepecselnie is, míg gyakran egy nagy halom polyvában vagy szalmában rátalál értékes, fontos adatoknak néhány búzaszemére. De aztán, ha elveti ezeket a magvakat a fogékony lelkek televényébe: micsoda hatalmas kalásztenger növekedhetik belőle, nemzedékek munkás keze nyomán megsokszorozódva!

Az apró adatokat is fáradhatatlan szeretettel kutató, s azokat bölesen mérlegelő és nagy kérdések eldöntésére felhasználó irodalmi embereknek, érdekes egyeniség formájában megnyilatkozó képviselője a mi elnökünk, aki nemcsak közvetíti, hanem előre is viszi tudományukat. Mostanában nem is egy oldaltól s nem is egy ízben támadták elnökünket, mint tudóst, s mint a nemzeti szellemű irodalom szent hagyományainak egyik vezető emberét — és mi nem tudjuk, vajjon tudománya kincsesházának gazdagságát, vagy a nemzeti gondolatért való odaadó lelkesedését, avagy szívós küzdelemre alkalmas friss készségét bámuljuk-e inkább ezúttal is? De nemcsak most, ezeknek a méltatlan támadásoknak során, amiket olyan ragyogó fölényességgel és minden igazán komoly ember szerint nagy diadallal vert vissza a mi elnökünk — hanem már eddigi egész pályáján, beszédeivel, írásaival, élete példájával arra tanított bennünket, hogy az igazságot keressük óvatosan, de ha megtaláltuk: hirdessük bátran.

Csak példaképen említem, hogy valahányszor a túlcaspongó Ady-kultusz helyett, az ifjú nemzedék lelki fejlődésének helyes irányba terelése érdekében — ami egyike a legfontosabb

nemzeti feladatoknak — a reális Ady-kultusz szükségességét hirdette: akkor is mindig bizonyosságot tett Négyesy afelől, hogy előtte igazán a közérdek a legfőbb és a legszentebb. Több évvel ezelőtt — éppen ebből az elnöki székéből — hangoztatta, hogy irodalmunk nemzeti jelentősége történetileg is beigazolódott, és „az irodalom elhunyt nagyjai a nemzeti kegyeletnek is tárgyai“. Tegyük mi most hozzá, hogy akik irodalmunk élő jeleseire nyelvet öltögetnek, vagy sarat dobálnak: azok léha eljárásukkal a jó ízlés elemi törvényébe és követelményeibe ütköznek, s vétének a napjainkban úgysis annyira megingott, s éppen ezért annyira szükséges tekintély-tisztelet ellen, és szembekerülnek a nemzeti összetartásnak rombolástól irtózó, ám építésre hivatott és alkalmas elvével.

„Nem mindegyikünk küzdelme sikerül — mondotta egyszer Négyesy László Társaságunkban —, de nagy eredményeket csak akkor érünk el, ha nagy célokat tűzünk ki.“ Négyesy munkásságának nagy eredményeit céljainak nagysága valóban biztosította. Mikor negyven esztendővel ezelőtt megjelent első nagyszabású műve — *A mértékes magyar verselés története* —, melyben a klasszikai és a nyugateurópai formáknak irodalmunkbeli történetét adta elő, maga mutatott rá arra, hogy tárgyalási módszerének statisztikai vonását némelyek talán túlzottnak tartják, de nyomban hangsúlyozta, hogy milyen fontos dolog, ha az irodalmi tények és fejlemények elemzésében a minőségi mérést a mennyiségi számbavétellel egészítjük ki, s így nem csupán általános formulákat kapunk, hanem pontos számértékeket is. Így ezzel a művével Négyesy a magyar verselméletnek olyan kifejtését nyújtotta, amellyel ha nem döntötte is meg Arany idevágó megállapításait, de mindenesetre tovább vitte a kérdést s ezzel nemzeti irodalmunk fejlődése kiutatásának szempontjából felettébb fontos eredményeket ért el.

De Négyesyről és pályájáról szólva, ha itt és most nem mehetünk is bele munkásságának részletes méltatásába — egyet ezen a helyen még különösen hangsúlyoznunk kell: Négyesy egyéniségének és törekvéseinek erősen és jellegzetesen irodalmi vonását. Ő egy alkalommal a külföldön annyit bolyongott Szenczi Molnár Albertről szólva, úgy jellemezte ezt a XVII. századbeli jeles zsoldár-fordítót, aki a magyar verselés fejlődésére olyan nagy befolyást gyakorolt — hogy ő „az irodalom szenvedélyének tán első rabja, magyar fajunkból“. Ennek a

szenvedélynek azóta többen rabul estek irodalmi közéletünkben, köztük nem utolsó sorban maga Négyesy, aki éppen úgy egyik típusát képviseli a géniusznek, mint ahogy ő ezt Kazinczyról és Toldyról megállapította, akinek agyát — az ő mondása szerint — az érzésnek és akarásnak rendkívüli mértéke fűtötte.

Szent, igaz érzés, s lankadatlan és bátor akarás — mindig a közérdeknek, elsősorban éppen a nemzeti szempontból oly jelentős irodalmi közérdeknek szolgálatában: ezek jellemzik Négyesy Lászlót, ezek teszik életének tartalmát, ezek irányítják munkásságát, ezek adják meg személyének és pályájának igazi becsét, nagy értékét. Fennállásának éppen huszadik évét betöltő Társaságunk elnöki székében — felejtethetlen Beöthy Zsoltunk mindenképpen méltó utódjaként — kerek tíz év óta irányít és hat széleskörű tudásával, szellemének elevenségével s erkölcsi erejének megingathatatlanságával Négyesy László. Társaságunk folyóirata éppen abban az évben, melyben Négyesy az elnöki széket elfoglalta, az olvasókhoz intézett szózatában mintegy programként idézte Toldy Ferenc igéit: „Légy őr, hogy a felfuvalkodott ne usurpáljon, az ármányforraló ne öljön, sujtsd le a kontárt, s üzd ki a szép palotájának tornácaiból az uzorásokat s részegeket; segéld a kezdőt és éleszd; békéltesd össze a felekezeteket; az érdemest koronázd meg; a nagyot kétékedve csodáld; a géniuszt pedig hagyjad önszárnyán repülni!...”

Ha ezt a hatalmas intést, ezt a nagyszerű életprogramot jól megfontoljuk és megértjük: tükrében bizvást megláthatjuk és megcsodálhatjuk képét annak a Négyesynek, aki immár évtizedek óta áll őrt nemzeti irodalmunk viharvert bástyafokán, s míg szerető gondnal egyengeti a kezdőnek rögzös útját és boldogan bízza szárnyaikra az új tehetségeket — addig, hódolva az igazi nagyok előtt, bátran és biztosan sujt le a kontárookra, de — a harcot nem kerülve bár — lelkiismeretes buzgósággal hinti a béke magvait.

Túlzó dicséretekkel nem bánthatjuk meg elnökünket, akitől ilyen eljárást sohasem tanultunk, aki a képmutató frázisokat nem szereti sem mondani, sem hallani. De a hetven esztendő havától fehérlő feje előtt tisztelettel kell meghajolnunk — s ezt boldogan tesszük, önként szívünk szerint.

Elnökünk iránt való nagy szeretetünknek, őszinte nagyra-becsülésünknek, mélységes hálánknak jegyében nyitom meg a Magyar Irodalomtörténeti Társaság mai közgyűlését.

Kisfaludy Károly emléke.

Írta: SZENTGYÖRGYI LÁSZLÓ.

1830 november 25-én Pest eddig meg nem ért eseménynek volt tanuja: óriási részvét mellett temettek valakit s a tömeg-részvét először zokog fel egy „népszerű“ magyar író elvesztésén. Ezzel vált csak valóra száz évvel ezelőtt Kármán József álma. Hiszen e város irodalmi középponttá válásához nem volt elég több író otthagása, összejövetele, zsebkönyv és folyóirat: kellett egy lelkes gárda, honoratiorok, jurátusok, egyetemi hallgatók és honleányok csoportja. Ez a csoport éppen Kisfaludy Károly életében alakul ki s éppen az ő temetésén talál egymásra abban a közös érzésben, hogy az irodalom ügye és a nemzet fennmaradása azonos és elválaszthatatlan. S hogy az eredetileg egyes kiválasztottaktól vallott érzés tömeghitvallássá lett, éppen nem jelentette az eszme devalvációját.

A Kisfaludy Károly életével párhuzamosan lefolyt átmeneti korszaknak jellegét nem a klasszicizmus és romanticizmus küzdelme adja meg. Ilyen küzdelem alig volt s a két irány képviselői nem harcra ellenfelekként, hanem egymás művének folytatóiként jelennek meg: a nemzeti eszme a nyelv művelés célkitűzésével karöltve széttéphetetlen szálakkal fűzi össze a két irányzatot. Ám Kisfaludy élete mégis határjelző.

Ami az ő kora előtt a nagyközönség szemében néhány tudós versfaragó magánügyének látszott, az most szent közügyé magasztosodik. Az exkluzív és világpolgáriás aláfestésű „széplélek“-típus szinte észrevétlenül siklik át a magyarul beszélők valamennyijét magához ölelni akaró „hazafi“ típusához. A széplélek fenköltsege megmarad, de határozott célt nyer az építő hazafias munkában. A széplélek honfiakká és honleányokká való átalakulásával egyúttal számuk is szaporodik. Mindenütt találunk sokszor eldugott falueskákban is lelkes Aurora-olvasókat, magyar könyvek pártolóit. E fokozatos szaporodásban jelentékeny része van az irodalom átnyúlásának a politika felé.

Az olvasók taborának szaporodása mélyreható következménnyel jár: az író nem függ már mecénásoktól, hanem a kiadón keresztül az olvasóközönséggel kerül kötelékbe. Ennek az átmeneti állapotnak vajudását sok író megszenvedi. Az Aurora első köteteinél még mecénás-csoportokat találunk, az utolsó kötetek kiadását már teljesen maga Kisfaludy veszi át. Szigorúan

kizár minden személyhez szóló és személyes hiúságnak hizelgő munkát. Mikor Eszterházy herceg 20 forint helyett 50 forintot küld egy velinpapiros Aurora példányért, ezt az „alamizsnát“ személyes sértésnek tekinti. Ezt a függetlenségi harcot teljes erkölcsi győzelemmel vívja meg; az eredmény: volt már a magyar közönségnek egy könyv olvasó és könyvvásárló rétege. Ám ennek a győzelemnek áldozatul estek családi vagyonának roncsai. Ha nem is lett volna pénzkérdéseket semmibevevő bohém, még a legnyárspolgárabb beosztás mellett is ráfizetett volna az Aurorára.

A másik nagy vívmányban szintén része van Kisfaludy szerkesztői eljárásának. Az új olvasóközönség már nemcsak a mennyiséget nézi az irodalomban. Kezd válogatni, mert van miből. Nem elég, ha valaki magyarul ír. Kisfaludy több helyen is éles gúnnyal fordul azok ellen, akik így gondolkoznak: ime, egy megyében mennyi literátus ember van, hány van akkor az egész országban! Éppen a rostálás végett tartja kikerülhetetlennek, hogy az Aurora teljes irányítását a kezébe vegye s az irodalmat a pajtáskodástól, klikkszerűségtől is függetlenítsen. Amennyire egyénisége szinte legszélsőbb példája az cdaadó barátságoknak, éppannyira megszűnik minden baráti kapocs rá nézve, ha arról van szó, felvegyen-e valamit az Aurorába, vagy nem. Így rettegett tekintéllyé vált, de szigorú válogatásába beletörődtek.

A közönség szaporodásával, az olvasási kedv növekedésével s a szintén a nemzeti ügy szolgálatába állított játékszín terjedésével lázasabbá, hevesebbé lesz az alkotás üteme. Míg Kazinczy, Berzsenyi egy évtizedig is eldolgoznak egy szonetten, vagy alkaeusi ódán, addig Kisfaludy négy nap alatt befejez egy jambusos drámát. A pepecselő műgond helyébe az alkotás izgalma lép. Míg Kazinczy egész pályáját majdnem teljesen a prozódiaival és a nyelvi változásokkal való aprólékoskodó törődés tölti ki, Kisfaludynál a forma mellékessé válik. Ő már itt kitaposott ösvényen jár, nem is mindig törődik vele s csak véletlenül vannak forma tekintetében is jó napjai. Az Aurora-kör pipafüstös összejöveleiben már alig esik szó prozodiáról, ezen ők már túlvoltak. Mindezen változások mélyrehatóbbak voltak a klasszikus és romantikus „iskolák“ elvi ellentétéinél.

Nézzünk szembe most azzal a kérdéssel: mennyiben romantikus Kisfaludy Károly, a köztudat szerint a magyar romanti-

cizmus egyik úttörője. Ha egész irodalmi működésén végigtekintünk, azt mondhatjuk, ott a legromantikussabb, ahol legkevésbé egyéni: néhány balladában és balladaszerű versben s néhány multbanjátszó novellában, mint a Tihamér, vagy Vérpohár. Egyébként a romanticizmus csak éppen érinti. Hogy mint józan magyar emberről, róla is leperog a romantika minden szertelensége, borzalmast, fantasztikust kereső és misztikumba merülő szélsőségei, ezzel nem mondunk sokat, hiszen az egész magyar romanticizmusban mindez csak szórványos, inkább eltanult és irodalmi, mintsem mélybőljövő és őszinte.

A romantika egyoldalú multbanézése még alaptónust ad a Tatárok-nak és Ilkának, a lovagdráma némely fogásával együtt, de itt is nehéz elválasztani az „irodalmi“-t az életben is megélő, multbanező magyar honfibu-tól, amely éppen olyan beteg elfajulása a hazafi-típusnak, mint a világfájdalom a szépleleknek. De velük szemben áll a szintén korai Zách Klára, vagy még feltűnőbben a Stibor vajda egészen másirányú alapszínezete. A Stibor előszavában erősen hangoztatja, hogy ez a darab nem a jelenkori állapotok ellen irányul, inkább elrettentő példa a multból. „A mult csak példa“, írja már hat évvel a „Mohács“ előtt. „Mi szebb időkben élünk most“, teszi hozzá. Jegyzőkönyvében olvassuk: „Mit használ a nagy, de elesett országnak, ha omladékait bámulja a jövevény, énekeit ismétli s az antiquarius különöségeivel kereskedik.“ Elég eretnek nyilatkozott volna ez egy szélső orthodox romantikus szemében. A Széchenyit jóval megelőző politikai optimizmus dobhatja el vele oly korán a német romantikából kölesönzött rozsdás fegyvereket, önála ez csak átmeneti, gyermekbetegség, amely Kölcseynél idült és mindinkább elmérgesedő.

Irodalmi mintaképei Kotzebuetól Körneren át Schillerig — Voltaire-ről nem is szólva — szintén nem vallanak szélső romantikus íróra s Shakespeare sem azért hatott rá, mert a német romantikusok kedvelték. Az igazán romantikus Walter Scott-ot pedig nem szereti.

Mennyire egyéniség, éppen a koráramlatok ráhatása s velük szemben való ellenállása mutatja. Kettős a magatartása a kor irodalmi hatásaival szemben, a romanticizmussal, ossziánizmussal, Kazinczy nyelvújításával. Éppígy kettős a magatartása azokkal az irodalmonkívüli eszmékkel szemben, amelyek működését irányítják. Az érzelmi és értelmi egyén mintegy

polarizáltan mutatkozik nála, nem forr össze harmónikus egyénné, az ádami és luciferi külön marad, ezért szenvednek nála a koreszmék mintegy kettős fénytörést.

A nemzeti eszme hatja át legmélyebben. „A haza minden előtt“ ez még külföldi tárgyú történeti drámáinak is folyton ismétlődő alapeszméje, a honvágy s a haza szebb jövőjébe vetett hit lírai költeményeinek egyik lényeges indítéka. „Jó magyaroknak nevelte gyermekeit“, mondja vagy tíz helyen. Ő az első drámaíró, akit idegenre fordítanak, mégis csak magyar író akar lenni, magyaroknak írni. Ámde rá kell mutatnunk, hogy már nála is félénken és embrionálisan megvannak az Ady-nál sokat emlegetett kettősség nyomai. Vannak elkeseredett pillanatai, amikor örökre búcsút akar mondani hazájának, a magyar vidékek és magyar elmék laposságát emlegeti Gaal Györgyhöz intézett levelében; a Pártütőkben, tehát nyíltan, a színpad szószékéről a magyar miliót állítja pellengérré, amely csirájában elfojtja egy Schillerhez hasonló lángelme kifejlődését. Nem tetszik neki a magyar színészek szerepalakítási képtelenségét állandó deklamálással leplező ú. n. magyarizmusa s a nemzeti hiúságnak való hízélgést éppoly veszedelmesnek tartja, mint az elkeseredett Katona. „Drámák keletkeznek, hol a magyart dicsérik, de nem festik“ írja Epistolájában.

A dunántúli nemesség ősi lojalitása szintén mintegy peturi kettősségben mutatkozik nála. Ott az egyik szélsőség a Tatárokban; Bebek inkább a halált választja, semhogy királyához hűtelen legyen. Az alkalmi darabnak készült, de elveszett „Budavár visszavételé“-ben az osztrák-magyar egymásra utalt-ságot akarja dicsőíteni. Viszont burkolt és kettős: hivatalos és családi cenzurától elfojtott kurucsága egyik legkedvesebb és egész életén végighúzózó tervében: a III. Endréről, leányáról, Erzsébetről, Csák Mátéről és Zách Kláráról szóló drámai ciklusban tombolja ki magát. Habsburg uralkodóval nem tehetette, megteszi Róbert Károlyt idegen bitorlónak, akinek uralmát „méreg, tör és cselek“ készítették elő, írja „Erzsébet“ c. költeményében. A Zách Klárában ha nem is zsarnok, de szánalmasan gyenge, intrikától befolyásolt király. Viszont Csák Máté önzetlen és idealista szabadsághős. A „bitorló“-val szemben szintén egész drámai ciklusban ideális nemzeti uralkodóként Mátyást játssza ki. Még ott is, ahol Mátyás árnyékoldalai tűnnének ki, mint a Szilágyi Mihályban, meg a Barátság és Nagylelkűség-

ben, nála kivételesen helyes történeti érzékkel mentegeti, amint Macchiavelli szellemében messzenéző tervei érdekében tolja félre az útjában állókat.

Az egyelőre még nagyon óvatosan, inkább elvben és irodalmilag, mint a gyakorlatban mutatkozó demokratikus törekvések is kettős törésben jelennek meg nála. A Stiborban inkább csak az emberi méltóság megbecsülése, mint egy társadalmi csatály jogaiért való sikraszállás szolgáltatja az alaptónust. Stibornak a felszínen nincs korszerű tendenciája: a főszemély nem osztály-típus, még csak nem is magyar, hanem idegen s pathologikus kegyetlenségét a darabban szereplő magyar nemesek is ellenségesen nézik. Azonban a darab legtiszteletreméltóbb, legnemesebb gondolkozású alakjai mégis csak a jobbágyok s Rajnáld rokonszenves voltának nagyrésze van abban, hogy azokhoz hűz és nem a családjához. Éppen így rokonszenves parasztokat látunk a Mátyás-ciklusban is. Az ádámi Kisfaludy látja így őket, viszont a luciferi Kisfaludy a Pártütőkben kifigurázza a falusi emberek korlátoltságát. Népdalaiban éppen a paraszt szellemességét, ötletességét lesi el, mivé silányodik ez a szellemi frissesség a Pártütőkben! Mellékes, hogy idegen ötlet után készült, ahogy kiszínezi, az mégis csak az övé. Bizonyos azonban, hogy a fejlődő Kisfaludyban a lojalitás inkább a negatív, a demokratizmus inkább pozitív sarok felé hajlik. E tekintetben élete végén közelebb állott Petőfihez, mint saját édes testvérbátyjához. Atyjával s testvérei egy részével való feszült viszonya, bécsi és pesti erősen polgáriás környezete, olasz vándorútja, Heppler Katalin és Löffler Nina iránt való szerelme s végül éppen nemeslelkű és gavalléros természete, proselytáirányú hazafisága ebbe az irányba terelte.

A legfeltűnőbb kettősség komoly drámái és vígjátékai összevetésében nyilvánul meg. Míg komoly színművei legfőbb hibájául hozzák fel: nincs emberismerete, alakjai naivak, addig vígjátékairól magasztalva emlegetik: kitűnő megfigyelés alapján vitte színpadra a magyar élet jellegzetes alakjait. Ezt az ellenmondást megint az ő lényének kettőssége oldja fel. Komoly színműveiben olyannak rajzolja az egyént, amilyennek szeretné látni, vígjátékaiban pedig, amilyen valóban. Az értékek és tények e szembeállításában mégis csak az előbbiek a mélyenjáróak, az utóbbiak a felszínesek. Komoly drámáinak hősei vannak közelebb az ő igazi énjéhez és életértékeléséhez, míg

vígjátékaiban a társaságbeli, vidám, ötletes, az élet bolondságait könnyű szívvel nevető Kisfaludy nyilatkozik meg. Ez alól a nevető álarc alól ki-kibújik saját énje a Kérők Károly-ában, a Csalódások Elemir grófjában. Valahogy érezzük, ez a nevetés csak narkózis nála, vígjátékaiban az életen való felülemelkedés csak a Betegek c. darabja hipocondereinek kijózanodásával analog. Ez a vígjáték éppúgy önmagának tudatalatti megnyugtatója, mint Molière-nek a Képzelt beteg. Az ő édes gyermekei mégis csak a komoly színművek. Igaz, xeniákban elítéli a Tatárokat, Ilkát, a rivalda fénye helyett kijózanodó világosságot vetítve rájuk, csak hogy ezt a luciferi Kisfaludy teszi, aki már nem érti meg az ádámí Kisfaludyt. Erre a szerzőnek van legfőbb joga, becsüljük is érte, de nem kell okvetlenül követnünk ezen az úton. Itt volna már az ideje, hogy igazságot szolgáltatassunk a Tatárok szerzőjének és lelkes közönségének a XIX. század második fele realizztikus, fanyar és kiesinyeskedő irodalom-értékelésével szemben. Van benne valami mosolyognivaló, ahogyan Kazinczy Kisfaludyhoz intézett levelében nyilatkozik a hozzáküldött drámákról. Érdemben nem is szól hozzájuk, csak a jambusokra vonatkozólag vannak kritikái megjegyzései. Pedig Kazinczy tudatosan és szerényen alkalmaz nem odaillő mértéket, nem úgy, mint azok, akik a XIX. század második felének ma már idejétmult realizztikus álláspontjából a lélektani valószínűség és a történeti hűség magas vesszőparipáján ülve ítélik meg és ítélik el Kisfaludy komoly drámáit. Ma már rájöttünk arra, hogy a dráma tárgya a szélsőséges ember, amilyené az átlagos ember csak felvillanásszerűen szeretne lenni, s a lélektani valószínűség és megokolás követelésének szigorú végrehajtásánál a lélek valami szárnalmas és érdektelen mechanizmussá lesz. Ami pedig a történet hűségét illeti, a romantikus és realista író közt csak árnyalati különbség van a hűtlenségben, a történet szelleme mindkettőnél a „tisztelt“ szerzők szelleme csupán s hozzátehetjük: ezek a szerzők épp azért tisztelték, mert volt bátorságuk a multnak egyéniségükhöz való átídomítására. Történeti dráma anachronizmus nélkül képtelenség, de ha az irodalomtörténeti értékelés követ el anachronizmust saját egyoldalú esztétikai álláspontjának a multa való ráerőszakolásában, az már tudománytalan. Miben is áll hát a Kisfaludy-hősök úgynevezett „naivsága“. Egyszerűen abban, hogy életértékeléseik skálája különbözik az átlagemberétől. Az

Erosz, a Család, a Hatalom, a Pénz a XIX. század átlagemberének legfőbb életértékei s összeütközésük tárgya lehet valami realizstikus ú. n. polgári drámának. Kisfaludy történeti drámáiban a Pénz jelentősége majdnem semmi, a Hatalom csak annyiban jut szóhoz pl. Iréne Mohamedjében, amennyiben a nemzeti érzéssel párhuzamosan halad. A Család és Erosz már inkább az érdeklődés középpontjába kerül, de csak azért, hogy újra meg újra megismétlődő változatokban visszalépjenek, háttérbe szoruljanak a Haza és Nemzet értékeivel szemben. A Tatároktól Csák Mátéig, akár hazai tárgyú a darab, akár a közeli, vagy a távoli Keleten játszik, a hősök feltűnő könnyűséggel lemondanak az Eroszról magasabb, a Haza fogalmában kiesősosodó célok érdekében.

Saját kora majdnem egyenlően értékeli Kisfaludyban a komoly drámaíró és a vígjátékíró. Az utókor csak az átlagember ábrázoló vígjátékot becsüli, a komoly drámákat lekicsinyli. L'art pour l'art álláspontjából fölényesen elhalad amellett a tény mellett, hogy a Kisfaludy-dramák is a maguk szerény mivoltában, hozzájárultak egy olyan lelkesedési és önfeláldozási energiakészlet összegyűjtéséhez, amely a negyvenes évekig mintegy lekötve maradt, aztán lassan felszabadult, Kossuth, Wesselényi fogságán át, tetőpontját éri el a Család és Erosz eldobásával a Hazáért valóban meghalt költő alakjában s még az ötvenes évek ellenállásában is érezteti hatását.

Nem akarok ezzel még beleesni azoknak naivitásába, akik az irodalomnak valami titokzatos varázserőt tulajdonítva azt képzelik, mintha állandóan része volna az emberi sors irányításában. Elismerem, az irodalom többször kullog a tények után, mint ahányszor a vezérkürtösként jelenti már messziről őket. Nem minden író érdemli meg a vates nevet s hogy megérdemli-e, azt csak az utókor döntheti el. Kisfaludy vates volt s az egyik legfőbb értéke. Optimista vates és fejlődéseszmé elválaszthatatlan.

A fejlődés európai eszméje nálunk mint a nemzeti haladás és erő kifejtés célkitűzése jelenik meg, áthatja az egész XIX. század magyar irodalmát, már nála egész tudatosan, sőt úgy szólván teljesen pozitív, ádám formában nyilatkozik meg. Már korán, a Tatárok prologusában kiviláglik, hogy ő a nemzeti eszmét Csere János, Bessenyei, Kazinczy és Kármán méltó utódként csakis építő és mindenkit átölelő alakjában értékeli, nem

pedig romboló, gyűlölködő formájában. „Előmegyünk“, ujjong Hajnalfi a Pártütőkben, egyáltalán az egész darabban nyilvánvaló a kultúra szembeállítás a kultúrátlansággal. Tisztán látja a haladás akadályait is, így a magyar nemesség ismert vegetációját már Széchenyi előtt „növényéletet általderengeni“ szavakkal találóan jellemzi egyik novellájában (Barátság és Szerelem). „Éljen a szabadság!“ kiáltják már a Tatárokbán, talán először a magyar színpadon, a közönségre bízva, mit magyarázzon bele, éppúgy mint később a Bánk bán I. felvonásában Petur hasonló felkiáltásánál a közönség egészen bizonyosan nem a serviensek osztályának az Arany Bullában biztosított kiváltságaira gondolt. Az emberi méltóság megbecsülése őt is már megkapta, ezt legfeltűnőbbben a Stibor-ban látjuk. Írásaiban folyton felbukkannak Széchenyi-szerű ötletek, nem esoda, ha a két rokonlélek egymásra talált. Bizonyos, hogy az 1830-as év Kisfaludy pályáján is fordulópontot jelentett volna, a „Jelenkor“ szerkesztésével az eddig csak irodalmi összejövetelekről ismert vitázó készsége az újságírás terén hódít új működési területet s visszahat szépírói alkotásaira is. Halálos ágyán mondott szavai Szalayhoz: „Az oppositio és reform zászlaját tűzzük ki, minden fiatal írónak velünk kell tartania“, politikai és irodalmi végrendeletének tekinthetők s jól tudjuk, az örökösök mennyire a végrendelet szellemében jártak el.

Széchenyihez való közelállásának mértéke, hogy még az összekülönbözés fényűzését is megengedték maguknak s ilyenkor mindig a mágnás tette meg az első közeledő lépést a literátus köznemes felé, mindkettejükre jellemzően. Atyjától örökölt makaassága és büszkesége még Széchenyivel szemben sem lett hűtelen hozzá. Saját elhivatottságával, nagyságával éppannyira tisztában van, mint később Petőfi; ha társaságban nem ünneplik eléggé, éppoly fájoán érinti. Viszont éppen saját nagysága biztos és büszke tudatában tudott felülemelkedni mindenféle kicsinyes írói érzékenységen, hiúságon s a művészi feltékenység ismeretlen volt előtte. Ebben, éppúgy mint anyagi kérdésekben, Sándor bátyjánál magasabb erkölcsi színvonalon áll. Jegyzőkönyve szerint az írói barátság csak addig tart, míg az életben össze nem ütköznek. Azontúl „önhittség és irigység“ vezet a kormányt. Eppen a kritikával szemben elfoglalt álláspontja mutatja, mennyire nem vált büszkesége önhittséggé. Eleinte fáj neki Helmecezy gáncsolása, később azonban minden

érdemi és komoly kritikai megjegyzést szívesen vesz, sőt önmagának lesz legkérlelhetlenebb kritikusává. Az alkotás lázában minden művét tökéletesnek, utól nem értnek tartja s mikor készen vannak, a másik végletbe átesapva megsemmisíti, vagy újra átdolgozza. Ezért a fennmaradt és befejezettnek tekinthető munkák száma kisebb a tervek, töredékek és elveszett munkák számánál.

Az ádáni és luciferi pólusok közt való folytonos ingadozás s így a folytonos önmagán való túltevés mintegy beidegezte s önmagából az egész magyarság sorsára kivetítette a haladás és tökéletesedés eszméjét, tehát ez az eszme nála is a külső hatáson kívül éppúgy szubjektív forrásból erősödik, mint Széchenyinnél. Ezzel kapcsolatban idézhetjük itt jegyzőkönyvéből egyik jellemző önvallomását: „Az ifjú író számos kötetekről álmodik s a szedő lesz kedvese (a nyomdafesték rabja). Utóbb, ha t. i. nem rontja meg önhietség, félve közelít a sajtóhoz. Nem a recenziók miatt, hanem előbbi munkái olvasása támaszt benne kétséget önmaga iránt. S ha így, boldog. Boldog, mert tökéletesedését érzi. A nyugtalanságban, az önmagával való meg nem elégedésben van a boldogság. A XIX. század az az „ewig strebend“-je a mi korunk előtt már kezd érthetlenné válni. Nagyon is kiestünk a fejlődés eszméjének síkjából.

Nemcsak írói tevékenysége tökéletesedésében látjuk ezt a változást, hanem jelleme fejlődésében is. Gyermekkori könnyelműsége, ifjúkori bohémsége, gavalléros előkelőséggé finomodik. Nemcsak drámáiban rajzolta meg az önérzetes és büszke, nagylelkű és előkelő gondolkodású, a hazát mindenk fölé helyező magyar ember képét, ő maga is ilyen volt. Másokért mindent, magáért semmit; itt már az emberfölötti ember életideálját közelíti meg. S ha mélyebben tekintjük az ő emberi élete kimagasló eseményeit: szerencsétlen születését, ferde nevelését, anyagi bajait, nőtlenségét, betegeskedését s korai halálát, meg kell éreznünk, hogy ez az élet ellobogott a nemzeti irodalom jövőjének oltárán. Csak azért nem tragédia, mert ez az áldozati oltár két évtizedig égett, nem olyan hirtelen fellobbanó, mint Kemény Simon és Iréne áldozata. Csak rajtunk áll, hogy életpályáját egy pillanat alatt végigtekintsük s akkor ez az áldozat nem kevésbé értékes lesz!

Katona József színi utasításai.

Írta: KERECSENYI DEZSŐ.

Katona József drámáiban a színi utasításoknak háromféle fajtájával találkozhatunk. Az első forma azok a szokványos, a drámai szövegek közé beékelt zárójeles jelzések, melyek egyképen szolgálják az alakító színész játékának irányítását és az olvasó elképzelésének megsegítését. A másik fajta azok az időnként felbukkanó jegyzetek, melyeket az író egy-egy fontosabb és éppen a játék szempontjából kényesebb jelenetnél, vagy esetleg egy-egy problematikusabb drámai alak fellépésénél gyakran utólag fűzött lapalji jegyzet formájában a színdarabhoz. Ezek pusztán csak a színész számára szólnak, a színpadi játékot jól ismerő rendező adja itt meg az utasításokat. Harmadiknak vehetjük azt az egyes szereplők szerint sorbaállított jellemrajzsorozatot, melyet például a *Monostori Veronika* c. dráma végén találunk, hol az író saját szavait idézve „a játékban előforduló személyeknek természeti tulajdonságok (Charakterek)“ foglaltatik össze. Az utóbbi forma általánosan ismert a korabeli lovagdrámában s rendeltetése az, hogy megjelölje a szereplő drámai alakoknak azt a testi-lelki mivoltát, melyet mintegy még a dráma előtti életükből hoznak magukkal, mint fundamentumot a drámai történet követelte változások számára.

Ezek a színi utasítások két irányban adhatnak alkalmat a megfigyelésre. Az akkori színi kritikákat is segítségül hívva megvilágíthatják a kor játékmodorát, de főként s ez az, ami bennünket itt e pillanatban foglalkoztatni fog, megmutatják a drámai fantázia útját. A színi utasítások ugyanis nemcsak a színpadi realizálás gyakorlati céljait szolgálják, hanem egyúttal felmérik azt a szinte soha ki nem küszöbölhető szakadékot, mely ott tátong az írói fantázia és a színpadi megvalósítás között.

Az 1811–13-as években írt munkáiban kell keresnünk Katona Józsefnél először azokat a vonásokat, melyek éppen drámai fantáziájának megfigyelésére alkalmakat adhatnak. A továbbiakban a *Bánk bán*hoz való átmenet drámái és végül maga a *Bánk bán* végleges formája segítenek előbbre bennünket. Sejtjük előre, hogy e megfigyelések eredményei nem fognak határozott vonalú fejlődési periodusokat adni, hiszen az az út, melyet Katona József a *Mombelli Grófok* zavaros borzalmaitól *Bánk bán* tiszta tragédiájáig megtett, időben igen rövid; a

változás egyes pontjait talán csak akkor láthatnók élesebben ha drámái teljes számmal előttünk lehetnének.

Katona a színi utasításokban éppúgy, mint magában a drámairásban is, a német lovagdráma alapjairól indult el. Azok a színi utasítások, melyeket első drámáiban találunk, teljesen fedik e mintákeit és egyúttal kifejezik azt az ízlést, mely ebben a korban az interpretáló színésztől szélsőséges, túlzottan hangsúlyozott gesztusokat, nagy indulatokat jelző arckifejezéseket és e felfokozott lelkiállapotokat illusztráló hanghordozást követelt. Ugyancsak feltűnő vonásuk még az az epikus jelleg, mely első pillanatra nem is annyira a színész játékát igyekszik irányítani és formálni, hanem az olvasót tartja szem előtt. Mintha az utasítás az olvasó fantáziáját volna hivatva alátámasztani, átvezető és átsegítő híd lenne az író lelkétől az olvasó lelkéig. Kifejezője annak az íróban élő bizalmatlanságérzetnek, mely nem tudja elhinni, hogy az olvasó a szereplő alakok szájába adott szavakból ki tudja következtetni azt a rendkívüli komplex lelki tartalmat, melynek megéreztetését az író fontosnak tartja. Másrészt pedig a színi utasítások epikus modorában benne van ugyancsak az olvasót befolyásolni akaró szubjektív állásfoglalás, naiv ítéletmondás, a legtöbb esetben az olvasó erkölcsi tudatára való appellálás, hogy az olvasó ne csak a megrázó cselekmény igézete által olvadjon bele az írói akaratba, hanem a drámái személyek etikai megítélés alá eső belsője által is.

E kezdő drámákban egyáltalában nincs több hangsúly a színi utasításokon, mint mintáiban és általában a korabeli divatos drámákban. Az érzelmi vagy szenvedélyi kitörések irányítói, nem pedig az ábrázolt ember pillanatnyi, de mégis összetett lelki állapotának jelzetei. A cél pusztán csak az, hogy a színész minél teljesebben meg tudja ragadni az ellágyulás, gyengédség, szeretet, ravaszság, harag és düh legprimitívebb külső kifejezéseit, arcmozdulatait és gesztusait. Ilyenek ezek: „Kérve, karjait elcsüggesztvén, bámulva, megütközve, elcsüggedt állásban, felriad, rémülve, bálványozó ájtatossággal, makacsan, megdöbbenve, nyughatatlanul, megilletődve, lassan, hirtelen, megmerevedve az iszonyodástól, megrázkódik, durván, igen nagy hangon, félelmesen, nyájas hangon, méltósággal“ s így tovább, a példák garmadában felhozhatók. Egysíkú drámái jellemek egyszavas vagy egykifejezéses külsőleges megrögzítései; az utasítás maga nem ad alkalmat az alakító színész számára, hogy az ábrázolás-

ban összetettséget keressen. Helyette azonban a drámai beszéd kénytelen hordozni és kifejezni mindazt a belső sokféleséget, amit a cselekmény megkövetel. Szükség van széles és igen részletes monológokra, a közönség felé hangsúlyozott önelemzésekre vagy a másik szereplő szájába adott jellemző célzatú elbeszélésekre. A drámai alakok belső élete és a külső mozgás mint két különálló rész él e drámákban, mindegyik külön hangsúlyozza önmagát. Ez az oka annak, hogy erőben és hatásosságban mindegyik túl akar tenni a másikon, aminek aztán két következménye van. Az egyik az, hogy ezt az egyszavas színi utasítást az író igen sokszor erőtlennek érzi a belül tomboló szenvedély megérzékítésére s létrejönnek a lovagdráma ismert túlzó utasítási, mint: „dörögve, mennydörögve“, sőt még az ilyen is, mint „nyelvét rágva“. A másik pedig az, hogy mindaz, ami tennivaló a drámában, sokszor soha véget érni nem akaró részletes ábrázolásban jelentkezik. A legszélsőségesebb példát *A Mombelli grófok*-ból idézhetjük, a második felvonás méregkeverési jelenetéből: „Mihelyt Rolland a maga helyét elhagyta és a bárónéhoz megy, a gróf azonnal lassan a lugoshoz ment, és abban a pillanatban, amidőn Rolland leginkább igyekszik a bárónét visszatartoztatni, hirtelen lehajol, és sebesen megfordítja a kosarat, úgy-hogy a bal felől levő mérges üveg jobbra essen, a gyermekek nem vették azt észre — alig emeli fel magát a gróf, midőn Rolland az előbbeni helyére visszajön, hogy ismét a gyermekek mellé üljön — a gróf, kinek már nincs ideje, hogy hátra lépjen, lustán az ablakra támaszkodik — mintha a gyermekeket némely süteményekkel kínálná, Rolland jelt ad a grófnak, hogy félre álljon, a gróf megteszi, kimutatván belső megelégedését.“

De már e kezdő drámákban érzi Katona ez epikus aprólékoságú színpadi jövés-menés drámaiatlanságát, mert az előbbi utasításhoz hozzáfűzte a következő megjegyzést: „Ennek mind a legnagyobb sebességgel kell menni.“ Másutt is megtaláljuk hasonló esetben ezt az intést, első jeléül annak, hogy a színpadot kitűnően ismerő Katona József ilyen utólagos pótlásokkal próbálja megkorrigálni mintáinak szokásos utasítási módjait.

Általában az az ember- és cselekvény-ábrázolásbeli igényesség, mely ezekben a kezdő drámákban az utasítások egy-egy rejtett mondatában fel-feltünedezik, még nem táplálkozik magából az igényessé váló drámai fantáziából, hanem a színpadi játék sajátos követelményeinek ismeretéből. Katona ekkor még

a drámának csak a közönség felé fordított arcát nézi. Legjellemzőbb erre egyik jegyzete a *Monostori Veroniká*-ban: A játszószemély, aki Tamás rolléját viszi, azon igyekezzen, hogy legcsekélyebb jellel is el ne árulja azt, hogy ő volt ama rándevűn a *persona activa*, hogy a néző, egész utolsó vallományaig, függőben tarttasson.“ Semmi más ez, mint a hatásosság szempontjából erőszakolt kettősség, mely a néző felé kimondott szó és az amögött rejlő belső között jött létre, naiv technikai agyafurtság, hogy a nézőre a kifejeletkor az örvendetes meglepetés primitív eszközével hathasson, de éppen naivsága által egy, még behelyettesítésre és megoldásra váró képlete a rejtélyes és összetett drámai karakternek. A színésztől függ, mit tud mindebből megvalósítani, az ő játéka, nem pedig a drámának az írótól megfeszített rugója, hordozza a színpadi ember lelkeségét. Még jobban látszik ez a színészi játékra épített karakterrajz Katona József egyik teljesen idegen minták után készített drámájának, az *Aubigny*-nek egyik jegyzetében. A második felvonás 9. jelenetében belép a lovagdrámák szokványos alakja, az ostobán naiv, a dolgokhoz nem értő és ezekkel semmi közösséget nem vállaló, ügyetlen és szögletes követ, kinek drámai jelentősége azon túl, hogy egy levelet vagy üzenetet kell átadnia, főként az, hogy bárdolatlan megjelenésével, sztereotíp kiszólásaival kacagást keltsen s így a cselekvény adta feszültséget egy pillanatra derűvé oldja át. Gyarló kópiája ez shakespeare-i alakoknak. Katona ezt az utasítást adja a követet ábrázoló aktornak: „A követet játszó úr, valamint minden jelenetben, de főképp ebben őrizkedjen kacagást gerjeszteni — neki a többi jelenetben is legfeljebb *mosolyodást* kell indítani, azért is ne adasson ez a rollé komikus játszónak, mert ezen követ karaktere nem egyéb, hanem egy könnyen gondolkodó neutrálista.“ Hogy Katona a lovagdrámáknak ezt a hagyományos alakját így lélektani szempontból kiemeli a divatos színpadi gyakorlat jelenítési módjából, az egyvonalú kacagást előidéző szerepet eltolja a sokkal összetettebb és intimebb „mosolyodás“ színei felé, jelzi, hogy a drámai fantázia elégedetlen kezd lenni eddig megteremtett embereivel. Utólagos hibaigazítás ez, retusálás, melyhez maga a drámai dikció semmi alapot nem ad, talán nem is más, mint egy színpadi próbán felmerült hirtelen ötlet, de mindenesetre megérzése magasabb drámai feladatoknak.

A továbbmenéshez kapaszkodjunk most meg az előbb felho-

zott színi utasításnak vezérmotívumában, a „mosolyodás“-ban. Talán első pillanatra jelentéktelennek látszik, de semmi esetre sem lehet véletlennek minősíteni azt, hogy Katona azokban a drámáiban, melyeket általában a Bánk bánhoz való átmenet útjelzőinek szoktunk tekinteni, így tehát két *Ziska*-tragédiában, *A borzasztó torony*-ban és a *Jeruzsálem pusztulásá*-ban, mennyi megkülönböztető jelzõt tart szükségesnek, amikor szereplõinek adott helyzetekben mosolyogniuk kell. Elõbbi drámáinak alakjai „nevetve, mosolyogva, kacagva“ beszélnek, de sohasem így, mint most: „Keserves mosolyodással, mérges mosolyodással, kellemetlen mosolygással, bosszús mosolygással, csúfos mosolyodással, komoran elmosolyodva, győzedelmes vigyorgással“ s a Bánk bán ú. n. maglódi kéziratában Biberach: „sátáni mosolygással, fagyos elmosolyodással“; Tiborc: „együgyû, de keserû elmosolyodással“. A különben oly igen egyszerű színészi aktus e szigorúan következetes, néha már szinte konok modorossággal visszatérõ jelzõk által kénytelen egyszerre a lelkiállapot minden mögöttes országrészt felfedni, nem elég többé a pusztá mozdulatra vagy arckifejezésre való utalás, nincs rábízva az alakító színészre az esetleges árnyalás, az irányító írói kéz a megteremtett jellembõl vagy a pillanatnyi lelkiállapotból nyúl ki a színpadi realizálás felé. Az írói tekintet a drámának a közönség felé fordított arcáról a belsõ oldal felé kezd fordulni.

Ezekben a drámákban, valahányszor az aktuális lelkiállapot külsõ megjelenítésérõl van szó, Katona nem elégszik meg azokkal az elõbbi egyszavas vagy egykifejezéses utasításokkal, melyeket elõbbi drámáiban találunk, mindig keres egy-egy jelzõt, mely a globális lelki tartalmat részeli, pillanatnyivá hajlítja, mintegy specializálja. De álljanak itt a példák: „Vízeszû felindulással, fájdalmas unalommal, alázatos szánakodással, fájdalmas engedelemmel (engedékenységgel), gyermekes duzzogással, szomorú idegenedéssel, kacér rimánkodással, vad lehidegeléssel, majomi hízelkedéssel.“ Más tartalmat kap az a lovagdrámai, epikus kényelmességû utasításkeret is, mely elõbb még pusztán csak a színpadi tevés-vevés szolgálatában állott. A mindinkább a belsõ felé forduló drámai képzelet ezt az irodalmi mintáktól készen kapott formát arra használja fel, hogy a lelkiállapotok elemzéseinek terévé legyen. Egyre gyakrabban jelennek meg a kettõs lelkiállapotokat kívánó utasítások s nemcsak az ilyenek, mint: „erõltetett hidegséggel, vad nyájassággal, keserû öröm-

mel“, melyeket könnyen gondolhatunk a romantikus kontrasztkeresés nyúlványainak, hanem az ilyenfélék: „sokáig az önszeretet és bosszúság közt tusakodva járkál, bizodalom és félelem közt“, vagy már a *Bánk bán* korábbi fogalmazásában: „eliszonyodik az öröm, félelem és Biberach iránt való utálat és szeretet közt“. Az utasításokban előbb jelennek meg azok a problematikus, kétértelmű jellemek, azok, kiknek lelkében „a belső küszködés“ dúl, mint a drámai szöveg sorai mögött. Az író egyre fokozódó drámalélektani igényessége az utasítások kényelmesebb medrében keresi meg a kifejeződés felé az utat, mert maga a drámai nyelv ellenáll, a nyelv masszája még nem tudja úgy bevonni a beléje mártott jellemet, hogy annak minden redője vagy szeglete tisztán álljon a csak pillanatokkal gazdálkodó néző előtt. Így jönnek létre Katona drámáiban a külső színészi interpretálás szempontjából teljesen hasznavehetetlen utasítások, mint pl. „fogait összeszorítva, Florus látására egyszerre felforr az epéje, mint a gutautított, megáll és Berenicére néz, könnyet törülvén száraz szeméből, bosszút szomjúhozásának elaludt reményével“ s az ehhez hasonlók. Nem mondhatjuk azt sem, hogy itt Katona talán az olvasót tartotta szeme előtt és az ő számára írta ezeket, mert ha volt valaha drámaíró, akkor Katona elsősorban az, aki minden ízében színpadra gondolta el darabjait, hiszen a *Bánk bán*-nál is csak a mindenáron nyilvánosság elé való kerülés kényszerítette a kinyomtatást. Nem. Ezek az utasítások nem színésznek szólnak, vagy legalább is nem kora széles mozdulatokkal és vad szemforgatásokkal ágáló színészeinek, hanem a folyton mélyülő lélektani tanulmány naplójegyzetei ezek, melyek csak annak a színésznek tudnak előadási módot jelenteni, akik ugyanoly mikroszkópikus pontossággal élik át megjelenítendő alakjaikat, mint maga Katona József. Állandósuló gyakorlat lesz műveiben, hogy a jelenetek elején egy-egy újonnan fellépő szereplő egészen aprólékos részletességgel kidolgozott lélek- és jellemrajzot kap, de még az egészen rövid utasításokban is ott találunk egy-egy szót vagy pótló mellékmondatot, mely egyszerre kipillantást enged a drámai hős egész jellemére. Pl. a *Jeruzsálem pusztulásá*-ban: Berenice „Titus kebelére rejtven csalárd tekintetét“ beszél, vagy a *Bánk bán* maglódi fogalmazásában Biberach, ki mintha „Bánk zavart tekintetén látszana megütközni, ha egyébiránt valamin meg tudna ütközni.“ A legszélesebb ilyfajta lélektani elemzést azonban ugyanitt találjuk

az 5. felvonás 1. jelenetének elején s ez nemcsak az előbbi megfigyelést erősíti meg, hanem arra is példát ad, hogy az ily részletezés anticipálja magát a tragikus kifejeletet, sőt részben a tragédia alapkoncepcióját is. Ez a rész a bevezető scenikai utasítást kihagyva, így hangzik: „A király a többiekkel kilép s komoran néz az udvornikokra. Magaviselete minden tekintetben egy király, kit semmiféle indulat ki nem visz az arany középútból. Egy méltóság büszkeség nélkül, komorság elesüggedés nélkül, büntetés harag nélkül, szemrehányás indulat nélkül és ha mélyében emberi szív ver is, mely kitörni akar, a királyi lélek azt csendes fájdalommal teszi. Bánk bánt leveri végre a fájdalom, de a királyt nem.“

A *Bánk bán* 1815-ös formája mutatja a leggazdagabb színi utasításokat. A tragédia ekkori formája szinte gyűjtömedencéje azoknak a színi utasítási módoknak, melyeket Katona eddigi drámáiban felhasznált alakjai jellemzéséhez. A legnyersebb és valóban a rikító eszközökkel játszó színész számára írt egysíkú utasításoktól kezdve, melyek már első drámáira annyira jellegzetesek, egészen az előbb említett tág fogalmazású, többretű lelkiállapotokat rögzítő elemzéseikig. Ez utóbbiak nagy száma mutatja azt a küzdelmes gondot, lelkeket elemző elmélyedést, melyet Katona drámai embereinek megteremtésére fordított. Drámai szövegének itt alig van szakasza, melyet nem valamilyen befelé mutató, lelket feltáró utasítás vezetne be. Ezek az utasítások a jellem pillanatfelvételei s nem egyszer annyira sokatmondók, hogy kitalálhatjuk belőlük a személyek kimondott szavait s mindenekelőtt kifejezik a jellemalkotó fantázia mélységeit és magasságait. Ezért olyan „mélyértelmű“-ek (Horváth János) Katona színi utasításai. A fantázia felkészült a legbonyolultabb jellemábrázoló feladatok megoldására.

Azok, akik a *Bánk bán* maglódi kéziratának szövegét a végleges alakkal összevetették, tudják, hogy a szereplő személyek jellemzésében és a tragikai felfogásban a két fogalmazás semmi lényeges eltérést sem mutat. Amint azonban ezt egy tanulmány már kimutatta (Juhász Margit: *A Bánk bán szövegváltozatai. Doktori értekezés. Kéziratban.*), változott egy-két jelenet elhelyezése, sok helyen a drámai szöveg s most még hozzátehetjük: változtak a színi utasítások is. A színi utasítások megkevesbedtek és a megmaradtak is jórészt megrövidültek. Nemcsak a „sátáni mosolyodással“-félélből marad el sokszor az árnyaló

jelző, nemcsak az igen pontosan megragadott lelkiállapotokat kivetítő, de a színpadi jelenítésben nem értékesíthető „ajkaik közül” vagy „fogszorítva”-formájú utasítások alakulnak át „morogva” vagy „ajkát harapdálva”-féle, már inkább színpadra mért kifejezésekké, hanem sok el is marad és pedig elsősorban azok, melyeket nem a színpadi szükséglet helyezett el a drámai szöveg közé, hanem az író minden apró lélektani mozzanatot elevenen maga előtt látó képzelete. Elmaradnak az ilyenek, mint: „félíg meddig meggyőződve kiindul, magával nem bírván, másutt jár az esze”, elmaradnak nem pusztá rövidíteni akarásból, hanem azért, mert érződik rajtuk valami drámaellenes epikai jelleg, az aktuális lelki rezdülés közvetlen, de nem drámai megrögzítési módjának íze. E változtatásoknak és elhagyásoknak azonban van még egy sokkal igazabb okuk is. Egyszerűen az, hogy feleslegessé váltak. Biberach és Ottó Ieszámolási jelenetében a maglódi kéziratban Katona még szükségesnek tartotta, hogy az ijedt Ottó „Hová?” kérdésére Biberach „hideg vállvonítással visszatekintve” adjon választ, a végleges megfogalmazásban azonban az utasítás már nincs meg, mert az odavetett, szólásmóddá kristályosult felelet: „Elég nagy a világ!” magában erős a nemtörődés, a megvetés és a gúny kifejezésére. A feleslegessé vált színi utasítások eltűnésével párhuzamos egyúttal a drámai szöveg átalakulása is. Az előbb idézett jelenetnél maradva, tegyük egymás mellé a két szöveget annál a pontnál, ahol Ottó fenyegetni próbálja Biberachot. A maglódi szöveg így hangzik:

Biberach (fagyos mosolygással eleibe áll):

Üm, miért nem? Oh bizon
 Azt gondolod talán, hogy e zavar
 Tengert megállítod, ha egy habocskán
 (magát érti)
 Vessződdel egynehányat ütni tudsz?

A végleges megfogalmazásban a bevezető színi utasítást már nem találjuk s a dikció így alakul:

Miért nem? Gondolod, hogy a
 Felháborított tengert meg fogod
 Allítani, hogyha egyszer egy habocskát
 (magát érti)
 Vessződdel el tudsz széjjel ütni?... mit?

A második szöveg kétségtelenül a kifejezőbb, a drámaibb. Azzá teszi már szerkezete, melynek két pillére a mondat elején és végén levő nyers kérdés, különösen pedig a mondatvégen kíméletlenül és hidegen felesattanó „mit?“. Ehhez már nem kell bevezetőnek a „fagyos mosolygás“ jelzete, a kimondott szó, önmaga közvetíti a mögötte álló érzelmet. A jelenet végén, midőn Ottó leszúrja Biberachot, a régebbi fogalmazásban minden dikcióbeli előkészítés nélkül történik a gyilkosság. Ottó Biberachot annak „Élj soká!“ búcsúszavaira azonnal ledöfi. Az itt olvasható színi utasítás, „magával nem bírván“, van hivatva arra, hogy e hirtelesen és eléggé meg nem alapozott tettet megokolja. Látszik, hogy a lélektani helyzet már ugyan teljesen készen, kiformalódva áll az író lelkében, de mindez beleszorult egyelőre a színi utasításba. A tragédia végleges alakjában ez az utasítás eltűnik, de helyette kitágul a drámai szöveg Ottó régi gyilkosságának említésével s Biberach fenyegető intése: „Én egyedül tudom, Ki volt Fülöp királynak gyilkolója!“, jelenti az indulat húrjának elpattanását. Nincs szükség többé annak külön tudtuladására, hogy Ottó most már nem bír magával, a szereplők szájából dinamikus szavak röppennek elő, melyek felszakítják mindent megmutatón a lélek zárt ajtóit. A drámai jellemeket s lelki mozdulásokat meglátó fantázia és a drámai nyelv egymásra talált. Ennek a találkozásnak az eredménye a *Bánk bán*. Első találkozás volt és egyetlen maradt.

KISEBB KÖZLEMÉNYEK.

Zircz emlékezete és a Mohács.

Az irodalomtörténet Pázmándi Horvát Endrét Vörösmarty Mihállyal kapcsolatban szokta említeni, mint aki a honfoglalás hőskölteményéhez előbb hozzáfogott Vörösmartynál, de akinek Árpádiásza hat évvel megkésétt a *Zalán futásához* képest; az Árpádiász 1831-ben jelent meg, amikor Vörösmarty már lezárta a maga klasszikai formájú epikus költeményeinek a sorát és amikor a közönség is befejezettnek tekintette ennek a műfajnak korát is, hivatását is.

Most én Pázmándi Horvát Endrét Kisfaludy Károlylyal szeretném összekapcsolni és azt kimutatni, hogy amennyire későbben járt, mint Vörösmarty, annyira megelőzte Kisfaludy Károlyt; azt szeretném bizonyítani, hogy Horvát Endre *Zircz Emlékezete*-vel kétségtelen hatással volt Kisfaludy *Mohács*-ára.

Tudjuk, hogy *Zircz emlékezete* P. Horvát Endre első epikus költeménye, amely hekszaméteres formájával és klasszikusokra emlékeztető dikciójával nagy feltűnést keltett, úgyhogy többen már ekkor, 1814-ben úgy tekintettek P. Horvát Endrére, mint aki hivatva van a honfoglalás várt eposzát megírni. A *Zircz emlékezete* azonban már rég elavult, csak irodalomkutatóknak a kezén ha megfordul; így, ha a *Mohács*-csal össze akarom vetni, kénytelen vagyok belőle azt a részletet, amely Kisfaludyra hathatott, teljes szövegében közölni. De mielőtt ezt tenném, hadd említsem fel azokat a külső körülményeket, amelyek a két költeménynek belső kapcsolatát elősegíthették.

Pázmándi Horvát Endre 1806—1829-ig Téten volt plébános, abban a györmegyci faluban, amelyben Kisfaludy Károly született és amelyben atyja, Kisfaludy Mihály élete végét töltötte. A fiatal Kisfaludy Károly, aki akkor még gyakran megfordult az apai házban, jól ismerhette a művelt és tudós plébánost, aki az öreg Kisfaludynak mintegy udvari papja volt és akinek költői hírneve már a *Zircz emlékezete* előtt is megvolt alapítva, kivált a *Felkelő Nemzetnek* című, 1809-ben írott és az insurrekció alatt többször kiadott buzdító költeményével, amely Kisfaludy Károlyt már csak azért is érdekelhette, mivel ennek az utolsó nemesi felkelésnek Kisfaludy Sándor volt a vezérkari tisztje, szabatosabban József nádornak, a felkelő nemesség kapitányának a hadsegéde. Az sem valószínűtlen feltevés, hogy ennek a serkentő költeménynek a megírására talán éppen Kisfaludy Sándor buzdította, aki szívvel-lélekkel szolgálta a felkelés ügyét.

Téti plébános korában írta és adta ki P. Horvát Endre *Zircz emlékezete*t is (*Zircz emlékezete. Írta Horvát András, Téti Plébános. Budán a Királyi Magyar Univerzitás Betüivel. 1814.*), ezt a hekszaméterbe foglalt

verses krónikát, amelyben a szerző a zirci cisztercita kolostor viszontagságos történetét beszéli el alapításától fogva (1198) a saját koráig.

P. Horvát Endrének e költeménye ha valahol megvolt, bizonyára megvolt Kisfaludy Mihálynak, a költő patrónusának (talán kegyurának is) a kuriájában, akinek bizonyára tiszteletpéldánnyal kedveskedett a szerző; úgy-hogy szinte lehetetlen, hogy a költemény a Kisfaludy Károly kezébe is ne került volna, bármilyen ritkán fordult is meg már akkor az atyai házban.

Ez a verses krónika mintegy külön fejezetet szentel annak a borzalmas pusztulásnak, amelyet a zirci kolostor a mohácsi vész idején szenvedett. A költő művének e részében nemcsak a zirci kolostort, hanem az egész országot romlását siratja és éppen ez az a rész, az egész költeménynek 202—244. sora, amelyet nem lehet a nélkül olvasni, hogy föltűnő hasonlóságokat ne éreznénk közte és a Kisfaludy *Mohácsa* között. Íme a kérdéses szöveg szó, sőt betű szerinti hűségben!

202. „Ah, de mi haszna Lajost említem? képe azonnal
Egy epedő, gyöngy-könnyeitől ajakáig elázott
Fátyola tépte, kegyes hajadon nymphának előmbre
205. All, s a Másodikért kezeit kócsolva fejére
Bűnak ereszti magát, sir, forr, átkozza Mohácsot,
Es átkozza Cselét, hol megszűnt élni Királyunk;
(Vad sors! a bimbót nem munka letörni tövérül!)
Es most is fölalá szaladozva kiáltya hazánknak:
210. Visszavonás ejtette Magyarot e gyászos özönbe!
Ó jaj-nap! szomorú viadal temetője nevünknek!
Mennyi pogány sebeket szeldeltél árva fejünkön!
Mennyi halált osztott köztünk egy koczka-csapásod!
Mint mikor a fölnyultt éles kőszirthoz ütődnek
215. A szakadó felhők, s ereik megnyílvá okádgyák
A kénkövel elegy záport: úgy Napkelet önti
A rémültt, s kétségbe-eső Magyarokra negédes
Csordáját. Már városaink, már templomok égnek;
Tiszteletes szent klastromaink egymásra ürülnek,
220. A rongyoltt paloták komor üszkei meztelen állnak
Es melly füstté vált, a fényt, borzadva kesergik.
Költözik a szebb Nem; rabszíjjon sirnak az ifjak
Válva hazájoktul, kényyén szolgálni Pogánynak,
S a hőszin karokat feketítő láncon epedni.
225. Ez holtig lekötött kedves férjének ölétül,
Az bálványának csókjátul messze szakadni
Kéntelenek, bádgyadt zokogásikat össze lehelték.
Itt atya és magzat nedves könnyekbe merülvén
Egymást gyötörték, s élvén gyászt sirtak előre,
230. Es el-elájulván általkócsolva lerogytak.
Ott egy szép csöcsemő ragadott annyának utánna
Nyujtván kis kezeit, némán esdekle halálért.
A pásztor nyáját, telekét a gazda veszőre
Hagyván, félhaltan röjtöztek tölgyes adúkba,
235. Nem hajtotta fejét feszület küszöbére szarándok;
A barlang, mellyet hársfák zöld bokrai fődtek,
Által s visszafutó iszalaggal fonva tömötten,
Mellyet előbb remeték laktak, lett fészke vadaknak.
A torony öblökben busan hallgattak az érczek,
240. Es csak az éjmadarak sértő huhogása (sic!) süvöltött.
S mint a kellemetes kegyalak megfosztva nemének

- Nem szabad ékeitől, panaszt hullattya keblébe:
 Ugy szent oltárok megfertőzöttéve sohajtnak
 244. Eneklőik után, kik előbb áldoztanak ottan.

A közölt részletből elég volna csak azt a két sort kiemelniünk, amelyben P. Horvát Endre Mohácsot a magyar név *temetőjének* nevezi és amelyben a *viasszavonást* mondja a gyász okának és elég volna e sorokhoz a *Mohácsnak* ezt a két sorát odaállítani:

„Nemzeti nagylétünk nagy *temetője* Mohács“

és

„Haj! s ezt *viasszavonás* okozá mind s durva irigység“

Csupán e két-két sornak a párhuzama meggyőzhet bárkit arról, hogy itt nem véletlen találkozásról van szó.

De még sokkal meggyőzőbb a pusztulásnak a részletezése, a veszteségeknek a felsorolása.

Az magától érthető, hogy Pázmándi Horvát és Kisfaludy is megemlékezik az ifjú király haláláról, de az már feltűnő, hogy a *Zircz emlékezetében* olvasható egy-egy megható jelenetnek hogyan felel meg a *Mohácsban* még jobban és rendszerint nagyobb költői erővel kiszínezett hasonló jelenet. A *Zircz emlékezetében* a hitves férje öletől, a lány bálványa csókjától, a magzat az atyától, a csecsemő az elragadott anyától szakad el; a *Mohácsban* is így váltják egymást a borzalmak; a gazdátlanul hazaszáguldó ló megviszi a férj halála hírét, amely a feleségnek is megtöri szívét, a hajnokot friss koszorúval hiába váró szűz elhervad gyöngö virágként. A *Zircz emlékezetében* költözik a szebb nem, rabszíjon sírnak az ifjak, a *Mohácsban* rabok úsznak a Duna vizén lefelé és szűzek fonnyadnak el a zsarnok buja karjain. Pázmándi Horvát az emberek pusztulásán kívül megemlíti a városok, templomok égését, a klastromok kiüfűtését, a harangok elhallgatását, a palotáknak üszökbe dőlését; Kisfaludy szerint is Buda ormai nyögték Szolimán gögjét, a városok tornyairól a félhold kérkedett. Pázmándi Horvát azt is felpanaszolja, hogy pásztor a nyáját, gazda a telkét elhagyta és odukba rejtőzött, Kisfaludynak is nagy keserűség, hogy

„Birtok nem vala már, idegen lett a magyar otthon.“

A költői dikciónak egy-egy szokatlan hasonlata, kifejezése, szava sem lehet véletlenül közös.

Pázmándi Horvát napkeletnek, vagyis a töröknek a magyarokra ömlött csordáját szakadó felhőkhöz és kénköt okádó záporhoz hasonlítja (214—18. sor); a *Mohácsnak* is mindjárt az elején ott van az enyészetnek a csataterre *riharzó dühe* és ott vannak a seregek holttetemei fölött *robogó villámok*.

Pázmándi Horvát is használja a nyelvújításnak ezt a különös, ma már elavult szavát: *kegyalak*, talán oltárkép, talán templomi szent szobor, vagy talán csak tiszta szűz értelmében (241. sor). Kisfaludy is *kegyalaknak* aposztrofálja a habba és iszapba süllyedő, a rettentő sorsú Lajos királyt (67. sor).*

De nemcsak a részletekben mutatkozik a hasonlóság, az egésznek a menetében, a dikciójában, a hangulatában van kétségtelen egyezés. Ezt az

* V. ö.: Nyr. 60. évf. *Kegyalak* c. a.

egyeződést nem dönti meg a *Mohács* hat utolsó sora, a befejezés, amely a klaszszikus elégia szabályainak megfelelően reményt és bizalmat foglal magában. (*Él magyar, áll Buda még*); ezeknek az érzéseknek a hangoztatása a Zircz történetének a közepén, éppen a leggyászosabb esemény előadása végén nem volt és nem lehetett helyén. Ami biztatót a maga költeményébe akart vegyíteni Pázmándi Horvát, azt époszi elbeszélésének a legvégére hagyta, ahol a vele egykorú zirci apátságának újjáéledését magasztalja.

Talán nagyon is aprólékosná lettem; úgy érzem, hogy a bizonyítást kevesebb szóval is elvégezhettem volna, de nem akartam semmit sem elhallgatni, amivel a magam meggyőződését másokba is átplántálhatom. Azt hiszem, ez sikerült is. Ezentúl nem szabad Kisfaludy Károlyt és az ő örökbecsű *Mohácsát* úgy említeni, hogy egyszersmind ne gondoljunk Pázmándi Horvát Endrére és a *Zircz emlékezetére*.

Kardos Albert.

Petőfi Sándor Nemzeti Dala és a csehek.

A besztecebányai volt kir. kath. főgimnázium, most Sládkovič-reálgimnázium III. osztályában használt tót olvasókönyv¹ 256. lapján lévő „Pochod“ című költeményben legnagyobb meglepetésemre Petőfi Sándor Nemzeti Dalára ismertem. Még nagyobb volt meglepetésem, amikor a költemény szerzőjeként Ján Botto szerepelt Petőfi Sándor nevének említése nélkül.

Alljon itt a kérdéses költemény eredetiben és hű fordításban:

Pochod.

Ján Botto.

Hor sa Slovák, čuj očiinu!
Tu čas pravý, maj sa k čiinu!
Či v tých putách pohní chcete,
Či si volnosť vyberiete?
Pánu Bohu prisahám!
Zě sa priať viac nedám!

Vy otroci tisíciletia,
Kliatby dedov na vás letia,
Zě na ich zbožnejši kosti
Strngá puťo nevolnosti:
Pánu Bohu prisahám!
Zě sa priať viac nedám!

Čože je to za človeka,
Keď mrieť treba, čo uteká,
Komu milšia biedna hlava,
Nežli jeho rodu sláva?
Pánu Bohu prisahám!
Zě sa priať viac nedám!

Ostrá šabla šuhajovi,
Krajšie svedčí než okovy;
Kto chce, nech si puťá nosi:
Do rúk bratia, šable, kosy!
Pánu Bohu prisahám!
Zě sa priať viac nedám!

Hore, bratia! hore, hore!
Ako Krivaň v rannej zore,
Čo nám časy nakydaly,
To krv zmyje, oheň spáli.
Pánu Bohu prisahám!
Zě sa priať viac nedám!

Potom naše tiché hroby
Vencom vďačný vnuk ozdobi,
Vzdychne, padnúce na kolená:
„Daj im, Bože, oslávenia!“
Pánu Bohu prisahám!
Zě sa priať viac nedám!

¹ Dr. A. Pražák. Čítanka. Pre tretiu triedu slovenských stredných škôl. 2. vydanie. Eng. sz. 71.096/II./1926. jún. 23.

a kérdéses költeményt. Viszont azonban megtaláltam a költemény viszontagságos történetét és keletkezésének a körülményeire való utalást.

Az 1909-i túrócszentmártoni kiadás csak a költemény címét közli. A cím alatt, a költemény helyén, pedig elmondja, hogy miért nem volt közölhető a Pochod a jelen kiadásban, holott az már 1851-ben, 1862-ben, 1871-ben, 1880-ban, 1897-ben és 1901-ben is megjelent.

A költeményt azért nem merték kinyomatni, mert a m. kir. ügyészség az 1901-ben megjelent költemény miatt a Zábavné a poučné knihy c. irodalmi vállalkozás szerkesztőjét, Pietr Milošt, perbe fogta és háromnapos államfogházzal sújtotta, mert a költeményt megjelent alakjában lázítósnak találta. Kitűnt továbbá, hogy a szóbanforgó költemény csakugyan Petőfi Sándor Nemeztől Dalának a fordítása, s hogy Botto János az 1880-i kiadás részére e költemény refrainjét megváltoztatta, hogy élet vegye a költemény magyarellenes voltának. A refrain itt ugyanis így hangzik:

„Az Űristenre eskűszűm,
Hogy a hazáért, nemzetért odaadom életem.“

Végűl megjegyzi az 1909-i kiadás szerkesztűje, hogy a Pochod még a forradalom folyamán, tehát 1848—1849-ben, keletkezett.

Íme, amit Botto János maga és utána a Botto-kiadások szerkesztűinek egész sora mindig bevallott, hogy t. i. a Pochod Petűfi Sándor Nemzeti Dalának a fordítása, azt a csehek nem veszik tudomásűl s Petűfi Sándor Nemzeti Dalának tűt fordítására rásűtik az eredetiség belyegét.

Zipser Sándor.

Arany és „Keveháza“ értelmmezése.

Thűróczy János a tárnokvűlgyi űtkűzetrűl ezeket írja¹: „In hoc praelio, *Kewe* Capitaneum interisse... antiquae Hungarorum tradunt historiae... Cum autem Hunni, hostem retrocessisse cognoverunt, ad campum certaminis sunt reversi, cadaveraque suorum, et *Kewe* Capitanei, recolligentes, more Scythico, juxta stratam communem, deceni cum honore, condignae tradiderunt sepulturae, et nihilominus tantae rei perpetua pro memoria, ibidem statuum sive columnam lapideam solennem erexerunt, locumque illum *Keweoza* vel *Keveháza* vocaverunt. Nostra quoque aetate, locum eundem, corrupto vel mutato vocabulo, prout id apud Hungaros fieri solet, *Keazo* appellari, haud absurdum est arbitrari.“

Arany fűforrása Thűróczy volt (az alább idezett cikkben meg is nevezi), de anyagát egyéb forrásokbűl kiegészítette és összeegyeztette.² A krűnikás hagyomány iránt valű teljes tisztelettel elfogadta *Keveháza* nevének, kűltűi szempontbűl is nagyon hálás származtatását *Kewe* vezér nevébűl:

¹ Chronica Hung. Pars. I. cap. XI.

² Tolnai V., Arany Keveháza című költeményérűl. Irod. Kűzl. XXXII, 27; 1922.

Örökre hát a vérmezőn
Bátor Kevének háza lőn;
Hol ő hadával nyúgoszik,
A temetőt így nevezik.

Ezt a szép hitet azonban szétrombolta a kérlelhetetlen tudomány, midőn kimutatta, hogy Keveháza nem egy hős vezér és hadának temetőhelye, hanem *Kőaszó*, azaz száraz időben víztelen völgy; a vezér testhalmára emelt kőoszlop pedig valószínűleg az arra vivő római út megmaradt mérföldköve, sőt a vezér maga is nem történeti valóság, hanem a krónikások szófejtő kedvtelésének teremtménye.³ Ez a leleplezés pedig a M. T. Akadémia egyik ülésén történt, melyről maga Arany írt tudósítást a Koszorúba (1865. I. 502). Mint igazi tudós, meghajol a tudós érvei előtt, de mint költő nem állhatja meg, hogy a szent hagyomány megdőlten érzett fájdalmát is ki ne fejezze, sőt még ellenvetést is próbál tenni. Hogy a névvel nélkül írt tudósítás valóban Aranytól származik, éppen a benne felhangzó személyes vonatkozások teszik kétség-telenné. Maga a cikk következőképen szól:

„Az Akadémia nyelv- és széptudományi osztályának közelebbi ülésében, hétfőn (1865) május 15-én, Szepesi Imre lev. tag olvasá *Mátyás* Florián lev. tag értekezését: „Magyar nyelvitkaságok.” Az egész, úgy látszik, egy részét képezi a szerző tanulmányainak egy nyelvtörténelmi *szótár*hoz, melynek valóban oly nagy hiányát érezzük, s melyet értekező alapos buvárlatok után közrebocsátani készül. Ez alkalommal némi kedves csalódásainkat ingatta meg. Egyik a *Keveháza* név, melyben szinte a *háza* egyszerűen a helynevekben szokásos *aszó*vá (Medgy-*aszó*, Hosszú-*aszó*, Szarv-*aszó*) zsugorodnék, a *keve* és *küve* szintén csak *küve* (a *kő szótól*) volna; s így az egész fenhéjazó mondai *Keveháza* prózára fordítva *kőveaszó*, vagy *kőaszó* lenne. Második... (a sajozszeptéteri végzés keltének helyesbítése). Sajnáljuk: de az igazságot el kell ismernünk; s ez utóbbira nézve jobban meggyőződött bennünket, mint az első iránt. Nem vitatjuk, hogy a mai *Kájászó* (Sz. Péter) lenne *Keveháza*; de tekintetbe kell vennünk, hogy a Thüróczy a XV-ik században bizonyosan előzőből ismerte e helynév kiejtését, s ha *kőaszót*, vagy *küveaszót* hallott volna: ez nehezen nyújtott vala neki alkalmat, hogy Keve vezér nevével összekapcsolja. Bizonyosan a hagyomány is ösztönözte ily kapcsolatra, az is tudhatott valamit Keve vezér temetőhelyéről.”

E helyt teljesen mellékes, hogy a nyelvtörténelmi igazság nincs Arany pártján, s hogy ő nem vette eléggé figyelembe Thüróczy szövegének régibb származását, melyhez ez csak tudakos bővítést toldott. A fontos itt az, hogy új megerősítést nyer Aranynek ismert ragaszkodása a hagyományhoz, melyből az ő műszavával az *eposzi hitel* fakad; — továbbá, hogy „Keveháza” főforrásul Thüróczyt nevezi meg, ámbár a szűkszavú Kézait (Lib. I. cap. II. §. 4.), valamint a Képes Krónika szövegét is ösmeri, mert egyebek közt nem a Thüróczy-idezte *Matrinus*-t, hanem a másik kettőnek *Macrinus*-át fogadja el a római hadsereg vezére nevének. Tolnai Vilmos.

³ V. ö. Eckhardt Sándor: A pannóniai hún történet keletkezése. Bp. 1928, 50. lap; kny. a Századok LXII. évf.-ból.

Tompa Mihály „Zivatar“ c. költeményének keletkezése.

Szász Károly mondotta Tompáról, hogy saját műveiről nem szeretett beszélni, s ez az oka, hogy azok keletkezési alkalmairól csak kevés esetben tudunk felvilágosítást adni. (Tompa M. életrajza az Összes költemények előtt. 1870.)

Ezúttal *Zivatar* c. leíró költeményének keletkezési alkalmáról szóljon a felvilágosítás. Azt gondolhatná az ember, hogy a bérces Gömörben szemlélte a természet „lángzó haragját“, pedig Osztrák-Sziléziában gyönyörködött benne „félő csodálattal“. Tudvalevő, hogy Tompa 1848 május–július hónapjaiban Graefenbergben tartózkodott, ahol is Priessnitzel orvosoltatta magát. Onnan írta a Jókai-Petőfi lapjába, az *Életképekbe*, a „Graefenbergeri levelek“—ét. Bennük találni azokat a megfigyeléseket, gondolatokat, melyek a *Zivatar* leírásában költői kifejezést nyertek.

Orvosi rendeletrre is, de meg mint a természet rajongó barátja, sokat járt a hegyvidék fenyvesekkel borított rengetegeiben. Június 28-i levelében írja (*Életképek*, aug. 27, 9. szám): „Még mióta itt vagyok, nem láttam egy becsületes *égháborút*, de úgy hiszem: igen szereti e vidéket a villám“, mivel mindenütt villámhárítót látni... Július 15-i levele (E. szept. 10, 11. sz.) már a romboló vihar megfigyeléséről szól: „Eddig azt gondoltam, hogy csak regényekben valók az ilyen beszédek: „a vihar gyökerestül tépi fel a bércek fáit“, de itt a legkézzelfoghatóbb prózában látom azt. Igazán meglepő szemlélni, minő rombolást tesz a vihar a fenyvesekben; egy helyen megdűti, mint a nádast; másutt *derékon töri ketté a sudár fenyőt, mint egy szál gyertyát*, vagy gyökerestül tépi fel... *Nagy a természet, haragjában úgy, mint jó kedvében!* Megzúdul dühöngő viharja, s az egész *mindenség* reszket; a villám eget, földet bevilágít irtóztató fényével. Mit csinál ekkor a kis madár? Fél és hallgat, mint az ember, s midőn elmúlik az *égháború*: a madár énekelni kezd, örülvén, hogy megmaradt; az ember pedig szegényli, hogy félt... Éppen a fenyvesben vagyok. Estefelé jár az idő. *A rengetegben már bealkonyodott*, a tetőkön még veres fény világít... Az alkony reszkető kékjében tisztán tűnik fel a tájék, *estére eloszlik a köd, mint szeméinkről az élet vége felé*... Meg vagyok hatva a helyzettől, még jobban a képektől... Feljegyzem gondolataimat!... Elteezem magamnak...”

E följegyzésekben aláhúztam azokat a kifejezéseket, amelyek szinte ezó szerint benne vannak a *Zivatarról* szóló költeményben. A többi gondolatok is nagyrészt versebe formálódtak... A költeményt még Graefenbergben írta Tompa, bár az *Életképek szeptember 17-i* (12.) számában jelent meg, amikor már otthon volt. Ugyanabban a számban, mingyárt a vers alatt, a *július 23-i keltezésű graefenbergeri levél* szerint ugyanis július 22-én hagyta el Priessnitz gyógyintézetét. A közlemények tehát — mint látni — egy-két hónappal *később* jelentek meg, mint ahogy megíródtak.

A vers némi változtatásokkal került az Összes költeményekbe. A helyesírás változásait mellőzve, ezek a variánsok vannak benne: *Sugár-küllőin gyors arany szekerének (Aranyos küllőin sebes...)*. Messze hajtja nyáját a jó pásztor ember (Nyáját messze hajtja...). Udvarában, a mely kerek, mint egy ezéru (... *tágas*, mint ...). *Majd tarjagos felleg... (Es tarjagos...)*.

Csakugyan ki is gyűl száz cikázó villám (Red kigyúlnak a cikázó villámok). A sas, mint egy hátravert vitorlás hajó (... vitorlás sajka). Az egyik keze ront (... keze bont). — Arany János 1858 augusztus 25-i levelében ezt írta Tompának, akkoriban kiadott költeményeiről: „Megjegyeztem a variánsokat (NB. néhol rontottál).“ — A Zivatar c. költeményben, mint látni, a variánsok mind *javítások*.

Mellesleg megjegyezhető, hogy Tompa „Graefenbergben“ címen egy sötét hangulatú verset is írt a „Hús kútfejek csurgóinál...“ A június 15-i „Graefenbergi levél“-ben pedig megemlíti: „Amerikából van itt egy *csodaszép leány*...“ Egy hét mulva már meg is énekelté „*Egy amerikai leánykához*“. Graefenberg, jun. 22. 1848“ címen“. A nyolc-strófás versben a legnagyobb elragadtatással beszél a „*csodák csodájá*“-ról. Íme: egy másik költeménynek keletkezési alkalma. Trencsény Károly.

Az gallus virágéneket fú ...

Magyari István híres művében egy helyütt (*Az országokban való sok romlásoknak okairól. Régi Magyar Könyvtár, 27. Negyedik rész, 254. l.*) — a táborba szálló katonák bűneiről s feslett gonoszságairól beszél: „Es maid annyera iutone hogyha ki gonoszt akar tanolni, bar ne mennyen mashova erotte, hanem czak az taborba, eleg gonossagot tanolhat. Mert ott meg lattya (böczüllöm az iamborat) hogy iob reszre minnyaian, az gonosságnac attac magokat, haborog az Magyar: az Spaniol latorkodik, eszik, iszik, tobzodik az Nemet: az Czeh hortiog az io lakasban, asit puhasaga miat az kevelységtől megreszegült Lengyel: az olaz buyalkodic, az Balon paraznalkodik: fertelmeskedic az Frantzuz, az Gallus virag eneket fu: tobzodic az Anglus, az Scotus torkoskodic: enyeleg az Tot, arulkodic az Horvat, es czac keveset talasz ki magat igaz keresztényül viselne.“ — Ez a néhány sor régi ismerőse a magyar irodalomtörténeti kutatásnak.¹ Jelentősége talán csökkenni fog, de mindenesetre európaibb színt kap, ha megállapítjuk róla, hogy nem eredeti. Mintáját vagy — ha úgy tetszik — párját megtalálni egy világlátott s a maga idejében (XVI. század közepe) európai híres horvát származású kalandor-írónak, Bartholomaeus Georgievitz-(Gyorgyvic)-nek² török háborúra buzdító röpiratában (*Epistola exhortatoria Contra Infideles ... Antverpiae.*), mely 1544 óta több ízben megjelent, G. főművének, a *De Turcarum moribus*nak függelékében, s külön is, latinul, németül egyaránt. Magyarit tehát könnyen hozzáférhetett, főleg két olyan török-magyar vonatkozású gyűjte-

¹ V. ö. Szilády Aron: *Régi magyar költők tára* I. 340. l.; II. 348. l., ahol Pelbárt, Bornemisza P. és Pázmány mellett Magyarit teszi felelőssé virágénekeink pusztulásáért. — Kovács Géza: *Magyari István*, Budapest, 1902, 35. l.; Ferenczi Zoltán: *Régi magyar könyvtár*, 27. 19. l.

² V. ö. Gróf Kemény János: *Georgievics B. XVI. századbéli orientálistánk emlékezete. Új Magyar Múzeum* 1888, és: *Történelmi és irod. kalászatok*, Pest, 1861.; Groszmann Zsigmond: *Georgievics Bertalan*, Budapest, 1904.; Pukánszky Béla: *A magyarországi német irodalom története*, Budapest, 1926, 202. ll. A Magyar–G. kapcsolatról egyik sem tud.

ményben,³ amelyeket egyébként is bőven kiaknázott s amelyeket rajta kívül sok más magyar író és költő, köztük Zrínyi Miklós, is jól ismert.⁴

Georgievitz is a romlás okaival, a török veszedelem diadalmas elhárításának erkölcsi-katonai feltételeivel foglalkozik, mint Magyar. Szembeállítja egymással a keresztyénséget s a törököt, Krisztust és Mohamedet: a dolgok rendje szerint a küzdelemből a keresztyénségnek kellene diadalmasan kikerülnie. Ennek azonban éppen az ellenkezője történik. Aztán szemlét tart az európai nemzetek felett s egyenkint jellemzi őket: „Quid Hungaro audacius? Quid Germano vastius? Quid Gallo procerius? Hispano solidius? Quid Italo sapientius? aut Polono robustius? ut de caeteris nationum taceam, quorum dotes animi aut meliores sunt, aut certe aequales.“ — A keresztyének hadi felszerelése, fegyverzete jobb, félelmetesebb, modernebb, mint a töröké. Micsoda gyűlevész, vad, esztelen, tudatlan, ügyetlen csőcselék-horda a török hadsereg! Mennyivel különbek a keresztyénség alkotmánya, törvényei, szokásai a törökénél, s mégis alul marad. Vereség vereség után éri. Mi ennek az oka? „Dicam paucis et dicam vere. Deum habemus et summum verum, sec a nobis abalienatum, adeo ut Prophetico vocabulo ferme appellari possimus, non populus Dei. Cur enim Christus nobiscum esset, qui a nobis per tot haereses, in tot partes dilaniatur! Nam praeter nomen, quid nobis Christianis charismi est? Rusticus impurus est et fatiosus oppidanus fellex et avarus magistratus sequuntur retributiones, diligunt munera et prosopolepsiam: Nobilitas luxum et ignavium, discordiam atque superbiam.“ A katona csak a szolddal meg a zeák-mánnyal törődik, semmi gondja dicsőségre, becsületre. Szívesen szolgálja akár az ördögöt is, csak megfizesse. A papokban a templomi pompán s ceremóniákon kívül nincs semmi keresztyén, híjával vannak a jámborságnak, tudásnak, istenfélelemnek. Mi haszna az olaszok bölcsesége, a spanyolok agyafúrtsága, a németek ereje, a franciák vadsága, a magyarok bátorsága, ha a katona nem gondol sem Krisztussal, sem becsülettel, s úgy száll hadba, mintha koresmába menne. Jó törvényeink vannak, de alávaló, rossz erkölcsünk, jó fegyvereink, de csüggedő szívünk s hitvány lelkeletünk. A cségeny közkatónát megbüntetik, mihelyt kiróg a hámból, a tiszték büntetlenül tehetnek mindent s ezért képtelenek rendet tartani. A török ezzel szemben szigorú fegyelmet tart, otthon hagyja hibáit, a keresztyén még meg is szerzi őket. A török táborban semmi nyoma a tobzódásnak, a fegyver s az ellátás körül forog minden: „In castris Turcarum nullae delitiae, arma tantum modo et necessarius victus: in castris vero Christianorum luxus et omnis luxuriae commeatus, adest gravior turba meretricum quam virorum *Latrocinatur Hungarus, praedatur Hispanus, potat Germanus, stertit Bohemus, oscitat Polonus, libidinatur Italus, Gallus cantat, Anglus lurcatur, Scotus helluatur, militem, qui moribus miles sit, vix ullum reperias.*“ Német

³ Az egyik latinnyelvű: *De bello Turcico Selectissimarum Orationum et Consultationum variorum et diversarum Auctorum. Recensente Nicolao Reusnero Leorino.* Volumen primum. Lipsiae, 1596. 200—206. 1.: *Exhortatio contra Turcas ad Maximilianum Bohemiae regem.* A másik német: *Türkische Historien . . . durch den Hochgelahrten Heinrich Müller | der Rechten Lizentiaten | und freyen Künst Magister . . . Gedruckt zu Franckfurt am Mayn. MDLXIII. CXIX—CXXII.: Veranung wider den Türcken.*

⁴ L. erről tanulmányomat: *Az országokban való sok romlásoknak okairól.* (Minerva, 1930.)

fordításban: „Im Türkischen Lager findt man nit den geringsten wollust | oder Geytheit, allein was Wehr | Waffen | Rüstung | unnd anders so zu leiblicher notdurfft und Kriegsrüstung von nöhten ist. Aber in der Christen Läger ist aller Überfuss von Fressen | Sauffen | Unzucht | und andern Lastern | also das man oft mehr Proviandwägen dann Rüstwägen | mehr unzüchtige Weiber | dann Kriegsleuth findet. *Der Ungar mördet | Der Spanier stilt und raubt | Der Teutsch frisst seufft | Der Behem schläfft | Der Poln faulenzet | Der Frantzoz singet | Der Wahl huret | Der Engellender spilt | Der schott helutert und schlempt* | Also do es mühe hat in einem Feldläger under den Christen einen Kriegsmann zu finden, der mit seinen sitten ein rechter Kriegsmann genennt werden möchte.“ — A kapcsolatot feltétlenül meggyőző, már csak az egyező helyzet, a belső motivális összefüggés miatt is: Georgievitz *Ezhortatió*jának úgyszólván minden mondata fellelhető Magyarinál. A magyar szöveg egyébként közelebb áll az eredeti latinhoz; konkrétabb, határozottabb, népiesen egyszerűbb a szembetűnően barokkizló, bő, körülírással németnél. Ritka példa ez három nyelvi struktúra, három stílus kölcsönös megvilágításának, még pedig egy — legalább főbb vonásaiban — azonos világméretűen belül. Alkalmat ad arra, hogy mintegy tetten érjünk az új magyar próza, az új magyar mondatforma kialakulásának folyamatát.

Magyar problémátörténeti szempontból különösen a *Gallus cantat* — az *Gallus virágéneket fű* — megfelelés érdemel figyelmet. Nyilvánvaló, hogy eredeti helyén a „cantat“ nem egyszerű ténymegállapítás, hanem egyben erkölcsi értékelés is, nem csak a francia embernek valamilyen közismert sajátosságára, pl. könnyelmű, dalos természetére, hanem éneklésének a tábori fegyverlembé ütköző, keresztyén katonához nem illő, erkölcstelen-világi jellegére vonatkozik. Magyarai a maga esztetika-ellenes protestantizmusához híven, kora szellemének, szóhasználatának megfelelően helyesen s joggal fordítja virágénekek-énekléssel. A Gallus éneklése valóban virágének, ebben az esetben, de gallus ének nem minden esetben s nem okvetlenül virágének, ahogy pl. Gragger Róbert gondolta („Hogy a virágénekek csakugyan francia földről plántálódtak át hozzánk, amellet szól a régi elnevezésük is: gallus-énekeknek is mondják őket nálunk. Még Magyarai István is tudja, ... mikor a tábori élet erkölcstontó hatását ostorozza, hogy háborog az Magyar, az Spanyol latorkodik, ... az Gallus virágéneket fű... (*Magyar Népballadák, Napkelet Könyvtára*, 19, 19. l.)

De még ennél is mélyebb s termékenyebb összefüggésekre világít rá az a körülmény, hogy a Georgievitz—Magyarai-féle naív tipológia egyenes ágon leszármazottja a pszichognózis, népléktan, összehasonlító népismeret, karakterológia új tudományának, amellyel a „nagy“ XVI. század ajándékozta meg Európát s amelynek úttörői, kialakítói, művelői között ott található Caeli Rhodiginust, Cardanot, Chr. Besoldust, Luis Vivest, Huartet, Charront (a sor folytatható Vico érintésével Rousseauig, Montesquieuig, Voltaireig s Herderig).⁵ A vérmérsékletek antik hagyománya találkozik itt a népvérmér-

⁵ V. ö. W. Dilthey: *Die Funktion der Anthropologie in der Kultur des 16. und 17. Jahrhunderts. Gesammelte Schriften* II. 416. II. — Az európai karakterológia magyar vonatkozásaival foglalkozom a *Deutsch-ung. Heimatsblätterben* megjelenő tanulmányomban: *Die Entdeckung des ungarischen Geisteslebens im 16. Jahrhundert.* (1931.)

sékletek új elméletével, Aristoteles, Cicero és Theophrastus Aquinói Szent Tamással, a középkor metafizikai lélekismerete egy új lélektan eredményeivel. Enea Silvio preformálja a későbbi fejlődést. A humanista Joh. Boemus-Aubanus az ő terminológiájával s az ő szempontjai szerint foglalja össze első ízben a külső és belső fölfedezések gazdag anyagát (*De Omnium Gentium Ritiibus*... MDXX). A magyarság kezdetől fogva tárgya, tartalma ezeknek a leíró és elemző karakterológiai kísérleteknek, de a világirodalom századokig úgy látja, ahogy Barclay, az *Argenis* írója láttatja vele (*Iconanimorum* London. 1614. Cap. VIII.). Kultúr- és földrajzpszichológiai szempontból legmélyebben járnak a francia Jean Bodin jellemzései. Nagyon népszerű volt Melanchton meghitt barátjának, Joach. Camerariusnak, a népszemléje: Germani bellatores, simplices, benefici..., Itali superbi, cupidi vindictae, ingeniosi; Hispani despectores, consulti, rapaces; Galli praediti elegantibus, corporibus, intemperantes, temerarii; Cimbri magni, seditiosi, horribiles; Britanni turbulenti, negotiatiores, laboriosi; Sarmatae edaces, superbi furaces; Boëmi inhumani, novarum rerum, studiosi, ad agendas praedas idonei; Illyrici sive Vandali nobiles, maligni, tumultuatores; Pannonas asperi victus, cum solo aureo, superstitiosi; Graeca natio, qualis nunc est misera... (*Nath. Chytraeus, Variorum in Europa Itinerum Delitiae*. Editio Tertia. 1606 s. 631 ll.: Joach. Camerarius: *Regionum Quarundam et Nationum Proprietates*. — Rittershusius nyomán Chr. Besoldus is közli: *De Natura Populorum*. Tübingae. Anno MDCXIX, 24—25. l.) — Georgievitz azonban, úgy látszik, Erasmustól tanult karakterológiát. Legalább is erre vall az az irónikus jellemzés, amelyet az *Encomium Moriae* (*Desiderii Erasmi Roterodami Opera Omnia Emendatiora Et Auctiora*... Lugduni Batavorum. Tom. IV. p. 448.) ad angolokról, skótokról, franciákról, velenceiekről, görögökről, törökökről, zsidókról, spanyolokról, németekről.

*

FÜGGELEK:

Faustus János.

A magyar irodalom a demonológia virágkorban, a racionalizmus és irracionizmus leghevesebb összeütközésének, az ördög legnagyobb népszerűségének időpontjában⁶ nem vesz tudomást Fausról, a leghíresebb ördöngösről, éppoly kevésbé, mint a Bolygó zsidóról a démonikus haláltalanság képviselőjéről, ugyanakkor, amikor a Faustgondolatot tápláló s nagykorúsító források némi módosítás vagy racionalizálás után szinte akadálytalanul kerülnek át a határon. Ez a dolog meglepő, de nem véletlen, ha meggondoljuk, hogy a magyar szellem századokon keresztül milyen elhárító tartózkodással fogadja az irracionális-ekszztatikus túlzás legtöbb formáját. Így inkább csak történeti furcsaság-értéke van annak, hogy Magyar megemlíti Faust nevét, még csak nem is sejtve, mi az asszociatív értelme s milyen sötét hatalmak lappanganak mögötte: Az ördöngösök, varasloc, boszorkányok, babonások és hozzaioc hasonlokis czac bosszontyac az Istent... Mert ezeketis igen utallya az Istenec lelke... s-nem is hadgya büntetesnelkül, ha lattya az büntetesben valo restsegünket, hanem

⁶ V. ö. M. Osborn: *Die Teuffelliteratur des 16. Jahrhunderts*. Berlin, 1893.

ő maga kezdi meg büntetni, mint Saulnac, Manassec nec, az Pergamenusoknac, *Faustus Janos*nak, hatodik Alexander Papanac, Masodic Sylvester nec, stöb-beknis peldaioc bizonyitya (96. l.). E névsor második fele — ide tartozik még az ugyancsak Magyar említtette Simon Magus s „kilentzedic Benedec . . . ki nagy ördögös vala, es az mely aszszoniokat akart varaslasaval magahoz büvölte“, — demonologiai közhely. Rendszerint úgy találni együtt a demonológia híresebb kézikönyveiben, Joh, Wiernél, A. Lercheimernél, J. Bodinnél, A. Hondorffnál.⁷ — Faust alakjával aztán — tudtommal — nem is találkozunk többé Taxonyi Jánosig, ott is csak egy latinból fordított jól ismert anekdotában. Magyar ördöghite különben kifogástalanul korhű, akárcsak a Lutheré.⁸ (Ez utóbbinak démonikus haláláról — katolikus források nyomán — különben Pázmány is tud). A magyar irodalmat, persze főleg Bormenissza Péter révén más, jóval erősebb szálak is fűzik a protestánskor német demonológiájához.

Turóczi-Trostler József.

Az érckakas.

Arany János V. László-jának bevezetése:

„Sűrű setét az éj,
Dühöng a déli szél,
Jó Budavár magas
Tornyán az érckakas
Csikorog élesen.“

Kisfaludy Sándor: *Somló*, I. ének 57. versszaka, Lóra dalának kezdete:

„Kemény tél van, nagy zivatar,
Üvölt, ordít a felszél;
Tép és szaggat, kapkod, csapkod,
S közel vagyon már éjféli:
Pok várának magas tornyán
A vas kakas csikorog;
És az erdő a vár körül
Zajog, bömböl és morog.“

Mindkét költőknél egy-egy versszakban (kezdő versszakok, melyek a hangulatot megteremtik!) a három főmozzanat teljesen azonos: 1. éj van; 2. dühöng a szél; 3. a vártornyon a szélkakas csikorog. A harmadik mozzanat mindkét költőnél szinte szószerint is megegyezik: *Aranynál*: Jó Budavár magas tornyán az érckakas csikorog élesen. — *Kisfaludy Sándornál*: Pok várának magas tornyán a vaskakas csikorog.

A részletkülönbségek: 1. Arany tömörebb, Kisfaludy Sándor részletezőbb. Ugyanez mindkettőnek írói jelleme is. A jelen esetben a versszak formája is Aranyt tömörségre készíti, Kisfaludy Sándort részletezősre csábítja. —

⁷ Az egész anyag együtt van J. Scheible gyűjteményében: *Das Kloster. Weltlich u. Geistlich*. V. Stuttgart, 1847. V. ö. Goethes Faust ed. G. Witkowski II. Leipzig, 1924. 18. ll.

⁸ E. Schmidt: *Faust u. Luther. (Berichte der Berl. Akad.)* Bd. 25. Berlin, 1896. 567. ll.); E. Wolff: *Faust u. Luther*. Halle a/S. 1912.

2. Aranyánál déli szél, Kisfaludy Sándornál felszél dühöng, az utóbbinál azzal a kiegészítéssel, hogy téli vihar van. Aranyánál megokolt a déli szél; gondoljunk csak a budai királyi vár fekvésére: déli szélnek van kitéve.

Az *éj, vihar és szélkakas* társult képzeteknek visszatérésére figyelemre méltó még Arany: *Hatvani-jának* 9. versszaka:

„Sötét az éj. Künn vad vihar dul,
A szélkakas meg-megcsikordul.“

Fejérváry Dezső.

KÖNYVEK SZEMLEJE.

Magyar irodalomtörténeti vonatkozású munkák.

Horváth János: A magyar irodalmi műveltség kezdetei. Szent Istvántól Mohácsig. Budapest, 1931. 310 l. A Magyar Szemle Társaság kiadása.

A szellemi élet történetírójára nézve alig képzelhető el szebb vállalkozás, mint az, melyre e könyv nyújt példát. Bemutatja, miképpen emelkedett nemzetünk a művelődés azon fokára, melyen a maga lelki tartamát nem csupán élőszóval, hanem megrögzített formában, írásban is ki tudta fejezni, s ezzel számottevőbb, de egyben önmaga és az utókor előtt is felelősebb tagja lett annak a kultúrközösségnek, melybe rendeltetése juttatta. E kérdést valamelyes formában minden irodalomtörténetünk érinti; tárgyát és anyagkészletét tekintve tehát a mű nem nyújt újat. Mint összefoglaló munkától ez nem is várható tőle, hiszen a magyar középkor szellemi hagyatékát illetőleg csupán a mindenkitől hozzáférhető forrásokra támaszkodhatik. Új azonban és kellemesen meglepő benne az anyag csoportosítása, egymásra vonatkoztatása s ez által a fejlődés rendjének eredeti szemléleten alapuló bemutatása. A számbavehető jelenségek mélyreható vizsgálata s az eredményeknek fontosságukhoz mért hangsúlyozása nyomán így igen meggyőző és történetileg valószínű képét nyerünk a magyar irodalmi műveltség fokozatos kialakulásáról és ezzel kapcsolatban az egykorú szellemi élet idetartozó mozzanatairól.

A mű két könyvre oszlik. Az első könyv (az írásbeli műveltség előzményeire vetett pillantás után) a latin literatura megindulását ismerteti; a második pedig a „magyaryelvű irodalom kiválása“ címen részletesen foglalkozik legrégebbi szövegemlékeinkkel. A kolostori irodalom föllendüléséről szóló fejezet-sorozat behatóan tárgyalja a reánk maradt művek típus-jellegét, életformáit, műfajait, szövegtípusait, kódexegységeit, nyelvét és verselését. A becses tanulmányokban gazdag könyv az eredmények összefoglalása után egy, a fejlődés további útját jelző „kitekintés“-sel és a tárgyalt anyag erkölcsi értékeire való utalással fejeződik be. A munka forrásairól a kötet végén olvasható „jegyzetek“ tájékoztatnak.

A most inkább csak tárgyának és beosztásának föltüntetésével leírt, nagyszabású összefoglaló tanulmány érdekességét és jelentőségét fokozza az a körülmény, hogy kitűnő szerzője ebben mintegy gyakorlati megvalósítását nyújtja azoknak az alapelveknek, melyeket ő egy tudományos magyar irodalomtörténetre nézve irányadóknak tart s amelyeket kilenc évvel ezelőtt a Pécsen megjelentő *Minerva* c. folyóirat 1922. évfolyamába fejtett ki.

Szerinte ugyanis az *irodalom* nem ilyen vagy amolyan tartalmú, alakú

vagy értékű művek összesége; általában nem is állandó, hanem történetileg változó fogalom. Még legáltalában úgy írható körül, hogy *írók és olvasók viszonya írott művek közvetítésével*. Ahhoz ugyanis, hogy bármely korban irodalom létrejöhesse: író, írott mű és olvasó kellett. Az így felfogott szemlelmi folyamat összefoglaló, tudományos leírásának elvi előtételei a *tárgyi hűség és önelvűség*. Amaz arra kötelezi a fejlődés bemozultját, hogy az irodalom időnként változó anyagának vallomásait nyujtsa, emez pedig, hogy e közben folyton ügyeljen arra, ami minden irodalomban állandó. Az önelvűség ugyanis lehetővé teszi az egységes szempontú rendszerezést, a tárgyi hűség pedig a fejlődésrajz történeti igazságát. Más szóval így a szintézis egysége és tagoltsága egyaránt biztosítva van. Az elvi álláspont megjelölését a rendszerezéshez szükséges fogalmi készlet tisztázása követi. Ebből kitűnik, hogy mindazok a tényezők, melyek az irodalmi viszony létesítésében közreműködnek, együttvéve határozzák meg egy-egy kor irodalmi életét, mellözhetlen tárgyát az irodalomtörténetnek is. A korfordulatokat izléskülönbségek összeütközése mutatja. Az így keletkező változások jelzője: az irodalmi stíl. Ennek vizsgálata tehát igen fontos teendője az irodalom történetírójának. A gyakorlat alakításain keresztül érvényesülő irodalmi viszony kollektív eredménye végül egy bizonyos közös lelki forma, melynek tényezői között az izlésen kívül fontos szerepe jut az irodalmisággal szemben való időszerű állásfoglalásnak, vagyis az irodalmi tudatnak. Ennek korszakos változásai mutatják legvilágosabban a fejlődés izületeit (a magyar irodalomtörténet korszakait). Az önelvű és tárgyi hűségű rendszerezés megfelelő szempontjával tehát az *irodalmi tudat* kínálkozik. Az ily elvi alapon nyugvó irodalomtörténetről remélhető, hogy majdan a történeti folytonosság egészének összszemléletét (genetikus önismeretét) fogja nyujtani.

Ezek előrebocsátása után, tekintettel a szerző irodalomszemléletének és gondolat rendszerének merőben *eredeti* voltára, érdemes legalább főbb vonásaiban, közelebből is szemügyre venni a munkát s megfigyelni, minőnek mutatkozik irodalmunk kezdő kora az új módszerű vizsgálódás nyomán s a szerző megfogalmazásában. Ez annál érdekesebbnek ígérkezik, mert amint sejthető, a jelzett elvi alapról nézve bizonyos, eddig elhanyagolt, vagy jelentéktelennek látszó tények nagyobb nyomatékot nyernek, viszont némely, a multban szívesen emlegetett föltevés (pl. a szóbeliség irodalmára vonatkozó hozzátételek) részletezése e szintézis számára kevésbbé gyümölcsözőnek ígérkezik.

1. Irodalom nincs írott szövegek nélkül, — mondja a szerző, — ilyenformán története is csak a legrégebből fennmaradt írott maradványok vallomásával kezdődhetik. A Szent István-előtti századokból nincs hiteles adatunk, mely a magyarság irodalomelőtti és irodalmat előkészítő nyelvbeli műveltségének akár tartalmi, akár formai elemeiről sejtelemnél többet közölhetne. *Pogánykori magyar irodalomról tehát nem beszélhetünk.*

2. A XI. században nálunk az írás ismerete még tudományszámba ment s a papság körére szorítkozott. A térítés és szervezés munkáját végző papok és szerzetesek (bencések) magukkal hozták könyveiket, s közülök került ki Sz. Gellért, ki e földön, mióta magyarság lakja, a magyarság lelki kötelékében tudunkra először írt „deáki“ művet. Sokan szeretnék Sz. Istvánban tisztelni az első magyar író, de az „Intelmek“ szerzősége, mit neki tulajdonítanak, teljességgel bizonytalan. A bencésrendi Sz. Mór az 1060-as években megírta a zaborhegyi két lengyel remete, Zoerard és Benedek életét, természetesen latinul.

Ő az első író, ki — bár származásáról nem tudunk, — annyiban magyar, hogy deákságát már itthon, a műveltség hazai tűzhelyénél szerezte. Egyébként középkori latin literatúránk nagy része nem más, mint egykorú forgalombahozatala az egyház hivatalos szövegeinek; de van egy része, mely már amazok talajában gyökerezve a műveltségben megújult és megerősödött magyar szellem saját ajándéka. Bennünket főképp ez érdekel.

3. A Sz. Gellért által képviselt elvont tudományosság s az oklevelezés gyakorlati írásbelisége: két véglet. Amannak nem akadt közönsége, emez nem közönségre számított. Közönség nélkül, vagyis olvasmányrendeltesítésű szövegek nélkül azonban nincs irodalom. Így az eddigiek alapján Árpád-kori irodalomról nem, csak írásbeliségről szólhatnánk jogosan. De maradtak fenn e korból olvasmányszámba menő, hazai tárgyú s eredetű szövegek is. Sz. Mór áll az élen, s legendák és gesták, a magyar történeti irodalom zsenjei sorakoznak fel nyomában. Ezekre gondolva mondható, hogy *Sz. László és Kálmán kora a magyar irodalom igazi bölcsője*. Minden jel arra vall, hogy gesta-irodalmunk már francia előképek nyomán indult. A legendák föltehető írott forrásai közt egyik-másik esetben ott volt a Sz. László-kori Gesta, szóbeli forrásai közt pedig ugyanazon családi hagyományok, melyekből a Gesta is merített. Gestatörténet csak kettő maradt az Árpádok korából: Anonymusé és Kézaié. Gestaíróink nem szerzetesek, hanem udvari műveltségű papok. Ezek már nem oly alázatos tiltakozással adnak jelt tudós képzettségükről, mint a kolostorok lakói. Anonymus büszkén vallja az írás fölényét az élőszó felett s ezzel az irodalmi önértet első jelentkezésére szolgáltat adatot. Az Árpádház kihalását követő két század alatt gyarapodott ugyan a latinnyelvű irodalmi kézirat, mindamelllett igazi irodalmi életet s abban széles és állandó folyamatoosságot ekkor sem láthatunk. Különbön is középkori diákságunknak — tápláló közönség híján — csak azon ágai lehettek életképesek, melyek a gyakorlati élet talajába bocsátották gyökereiket. De mennél inkább megtették azt, annál elkerülhetetlenebbé vált átszívódásuk a nemzeti nyelvbe.

4. Innen az a látszólagos ellenmondás, hogy egy magyarnyelvű irodalom létesülésének a latin föllendülése volt egyik föltétele. A korszak végén Temesvári Pelbárt áll, s amit ő latinul megírt, azt tudós rendtársai már a csak magyarul tudó apácák kolostori irodalmába szórják szét vetőmag gyanánt. Pelbárt méltó tanítványa a Rosariumának befejezője Laskai Ozsvát (kinek Biga Salutis-a annak idején oly nagyhírű volt, hogy Rabelais, a Pantagruel szerzője is tudott róla). Az az időpont, melyben az említett két tudós ferences művei megjelentek, egyben kezdete a magyarnyelvű, ú. n. kódex-irodalom föllendülésének. — Szép folytonossággal fut át a középkor első feléből a másodikba a történetírás. Ennek emléke z 1358-ban írt Bécsi képes krónika, mely ma már Jakubovich Emil kutatásai alapján bátran nevezhető Kálti Márk krónikájának. Az övéhez hasonló éles megvilágítást nyerne a könyvben a latinnyelvű történetírás többi művelői is. A szellemi élet folytonosságát éber figyelemmel kísérő vizsgálat becses megállapítása e szakaszban, hogy a Sz. László halála óta folyton gyarapodó történetirodalom valóságos köztudatot teremtett a tanult emberek körében. A kancellária birtokában felhalmozódó könyvkészlet az „irodalmi hagyomány“ eszméjének első kisugárzója, s amennyiben magyar irodalmi tudatról, „magyar író“ fogalmáról e korban szó lehet, az, ha csak sejtelemszerűleg is, a történetírás körében ébredezhetett először. Efféle nyomok

a szerzetesek ú. n. rendi krónikáiban is fölfedezhetők. Még pedig néha oly szembe-
tűnően, hogy bennük szinte az irodalmi emlékezés és hagyományregisztrálás
kezdeteit, az irodalomtörténet tudományának primitív előfutárait láthatjuk.
Tamás és Bálint sokat vitatott bibliafordításáról pl. a ferences Szalkay
Balázs rendi krónikájából értesülünk először, Dombrói Márk pálos szerzetes
pedig azt jegyezte föl, hogy Báthori László az egész bibliát lefordította ma-
gyarra. Az udvari világi pap s a szerény barát, a középkor e két írótfüpa
mellett csak a korszak vége felé jelenik meg: a nem pap, mégis tudós, az
irodalommal is gyakorlati politikát szolgáló magyar nemes: Werbőczy szemé-
lyében.

5. Mit mentett át a írástudatlan magyarság a maga ősbibliai hagyományai-
ból, mi újat termelt hozzájuk, mily szövegekben, mi módon őrizte és származ-
tatta tovább: mindezekre nézve a legnagyobb bizonytalanságban vagyunk. Vilá-
gosabban látni a nemzeti nyelvnek irodalmivá nevelődését a hitélet terén. A szó-
beliség útján fokozatosan növekedő készség nyomai idővel az írásbeliség
területén is jelentkeznek. Eleinte csak magyar szók kifejezések bukkannak fel
latin szövegekben, majd egyes magyar szövegek latin könyvekben, végül fel-
feltűnedeznek egész önálló magyarnyelvű könyvek (kódexek).

6. A fordításokban volt kialakulandó a középkori magyar irodalmi nyelv.
Példák rá XII—XIV. sz.-i szövegemlékeink, melyek között körülbelül száz évvel
a Halotti Beszéd erőteljes prózája után — a *löweni Mária-siralom* alakjában
— az első vers is feltűnik. Fejlődésrendi fontossága, hogy szabad, *egyéni*
inspiráció terméke s az olvasmány-rendeltetésű szöveg vele jelenik meg először
magyarnyelvű irodalmunk emlékei sorában. A benne tapasztalható könnyűség
gyakorlatra vall.

7. A XV. században a szójegyzékek a latin nyelv szorgosabb tanulásáról,
a glosszák a tolmácsolás fokozódó szükségéről tesznek tanúságot. Figyelmet érde-
mel szókincsüknek az a része, mely az irodalmi műveltség fogalomkörébe vág
(sipos, ígréc, versszerző stb.). De e korban a magyarnyelvű irodalom már meg-
kezdte kifejtkezését a „vendégszöveg“ alárendelt szerepéből; megvolt írva
néhány magyar könyv is. Ilyen a XV. sz. második negyedéből való Jókai-
kódex, melynek alapszövege egy félszázaddal régebb lehetett. Ez már nem
beszéd vagy vendégszöveg, hanem saját érdekű elbeszélés, öncélú olvasmány.
Megírása közönséget tételez fel. Bizonyos, hogy ferences fordítás és talán a
rend valamely női kolostora, tehát Klarissza-zárda számára készült. E műből
látható, hogy a fölemelkedés az irodalmiság felé állandóan folyamatban van.
Ezzel azonban a nyelvnek az a latinból függése, mely addig laza vagy csak
részleges volt, teljessé és nagyarányúvá vált. A Jókai-kódex szövege csak úgy
hemzseg a latinizmusoktól. Az idegen szövegbéklyóba szorított magyar nyelv-
nek lett a feladata, hogy a forma fegyelmét megszokván, lassan-lassan saját,
élőszóbeli formáival szorítsa ki az idegent. A kódex-irodalom korában az is
megindult.

8. Az országos hanyatlás Mohács utáni évtizedeiben föllendül a nemzeti
nyelvű vallásos irodalom. A XV. századiakkal együtt kb. ötven a megmen-
tett kódexek száma. Csaknem kizárólag apácák számára írt magyar könyvek
ezek. A föllendülés okai: a latin irodalmiság, az új humanista latinság, a refor-
máció előzményei, a könyvnyomtatás, a magyarnyelvű írásbeliség terjedése,
továbbá bizonyos időszerű jelenségek a szerzetesség keretein belül. Ez utób-

biak tüzetes vizsgálatán és gondos mérlegelésén alapul az a fontos megállapítás, mely szerint *kódexirodalmunk föllendülésének közvetlen okát a Ferences-és Domonkos-rendnek a Hunyadiak korában végbement s részben megismételt fegyelmi reformjában kell látnunk.* A kódexirodalom kora 1490 és 1530 közé tehető. A kezdeményező egyéniségek az a korbeli vagy kevéssel előbbi szerzetvezérek sorában kereshetők. A domonkosrendi Váczi Pál fordította le 1474-ben Szent Agoston reguláit, meg Szent Domonkos szertartásait a margitszigeti apácák számára. Ilyformán ő tekinthető a margitszigeti kódex-család alapvetőjének. A ferencesek közül Segösi Lukács, Temesvári Pelbárt, Laskai Oszvát, a prémontreiek részéről Fegyverneki Ferenc (1506—1534) sági prépost szerzett ily érdemeket. Az óbudai klarissza-, a margitszigeti domonkosrendi apácakolostor, meg talán a budai begina-ház a magyar kódexirodalom legtermékenyebb tüzhelyei voltak. Mindezek figyelembevétele, mint az a föntebbiekből megállapítható, nem csupán a korrajzi háttér színessége kedvéért történik, hanem szorosán összefügg a szerző elvi álláspontjával.

9. Közönség nélkül ugyanis nincs irodalom. Az egykori tények azt mutatják, hogy a magyarnyelvű irodalmiság számára a rendi reformok teremtettek és neveltek fel először ily értelemben vett közönséget a csak magyarul tudó, de a latin vallás-műveltségből részt kérő apácaközösségekben. Ez a kézirat irodalmiság még sok tekintetben közel áll a szóbeli közvetítés alakiságaihoz, viszont átmeneti fokozatot jelent a nyomtatott irodalom tökéletesebb típusa felé. A nyomtatás az író és olvasója közül kiiktatja a közvetítő személyt (a másolót) s ezáltal zavartalanná teszi a szerző és olvasó viszonyát. Ezt az ideális irodalmi viszonyt még nem éri el a kézirat terjesztés módszere, azt a reális érintkezést pedig, mely a maga szerzeményét előadó énekes és hallgatósága között volt meg, már nem ismeri. A kézirat szerzője többnyire névtelen, mert az olvasó nem érdekes íróegyéniséggel óhajt viszonyba lépni, hanem lelkét vágyik táplálni. A kódex szövege, anyaga folyton ingadozik, míg másolják. Az olvasó így nem a szerzővel, hanem a másolóval van összeköttetésben. A közlékeny másolóknak aztán olykor érdekes nyilatkozatokat köszönünk, egyebek közt az első kritikai megjegyzéseket. Jellemzője a kódexirodalomnak, hogy fordításirodalom, s hogy csak egy zártkörű közönség, egy-egy apácakolostor olvasmányszükségletét van hivatva kielégíteni. *Egyetlen magyar szerző, aki meg is nevezi magát: Vásárhelyi András.* A világi költészet terén már több is akad, köztük a Peer-kódexben Vásárhelyivel együtt szereplő Apáti Ferenc. A fordítók közül Váczi Pál domonkosrendi és Nyujtódi András ferences szerzetes neve ismeretes. A kódexek tulajdonosai csak ritkán magánemberek, legtöbb kéziratot könyvünk ferences, domonkos, prémontrei és karthausi kolostor birtokában volt. Egyes adatokból látni, hogy megvolt a magányos olvasás lehetősége is; más adatok a felolvasásra és szóbeli közlésre vonatkoznak. Ami a kolostori irodalomban szóbeli közvetítés, az mindössze egy-egy intelemben s aposztrófokban hagyott nyomot, de sem a szöveg könyvstílus jellemét, sem a közvetítés személyeken voltát nem befolyásolta.

10. Előírások, leckék és szabadolvasmányok — kellő fenntartással és a megnevezések megfelelő fogalmi kitágításával: e három főtípus rendjében tekinthető át kolostori irodalmunk változatos anyaga. Az elsőbe sorozhatók: a regulák, szerzetesi tanítások, ordináriumok és naptárak; a másodikba: az

ájtatossági szövegek (breviáriumok, imádságok, stb.); a harmadikba: mindenfajta épületes olvasmány, akár fejtegető (beszéd, tanítás, elmélkedés, értekezés), akár elbeszélő vagy megjelenítő közlemény (passio, siralom, legenda, példa, látomás). Az „előírások“ szövegtípusát illetőleg megjegyzendő, hogy tévedés volna e „szabályokon“ valami rideg előírásokat, olvasmánynak nem tekinthető paragrafusokat érteni. A breviáriumi olvasmányok lényegileg az imádság fogalma alá foglalhatók. A Bécsi-, Münchener- és Apor-kódex breviárium-típusú kódexek; magyar szövegüket valószínűleg nem a szentírásból, hanem breviárium-előző szerkönyvekből fordították. *Teljes bibliafordításunk a középkorból nincs.* Feltűnő, hogy a Jordánszky-kódex csak oly ószövetségi könyveket fordít, melyek a Bécsiből, a Döbrentei-kódex pedig csak olyanokat, melyek mindkét előbbiből hiányoznak. A többi kódexekben is vannak evangéliumi szakaszok. E ponton nem szabad figyelmen kívül hagyni, hogy régi szövegek továbbhagyományozásáról van szó, s nem minden esetben új fordításról. — Az imádságok közt verses alakúak is vannak. Érdekes, hogy ami világi vers kódexben található, az imádságos tartalmában maradt fenn. Magyarázata az, hogy imádságos kódex világiak kezében is volt. Az imát jellemző lelki diszpozíció fejlett fokozottabban irodalmi jellegűvé a harmadik szövegtípus, a szabad olvasmányok csoportjában (prédikációk, stb.). Itt már a szöveg által a szerző és olvasója közt valódi irodalmi érintkezés viszonya létezik. — Tervszerű és teljes prédikációs kódexünk csak egy van: a Karthausi Névtelentől származó Erdy-kódex; egyébként a prédikációk vegyes tartalmú kódexekben maradtak fenn. Az értekezések, elmélkedések tárgya sokféle: a mennyország örömei, a Pater Noster magyarázata stb. Ezek latin eredetijének szerzőit nem mindig ismerjük; kódexeink sokszor tévesen utalnak forrásukra. A szabad olvasmányok másik csoportja történettel, példával tanít. Egyébként e passiókban és Mária-siralmakban, mint az evangéliumi elbeszélés kiegészítéseiben a vallásos képzelet ugyanazon sugalmi működnek, melyek a középkor gazdag legenda-irodalmát teremtették meg. Teljes, az egész egyházi évre szóló legendárium az előbb említett Erdy-kódex; egyedülálló abban is, hogy a magyar szentek legendáit — az egy Margitról szólót nem számítva — csak ebben olvashatjuk. Az itt említett s még szövbajóhető szabad olvasmányok gyakori betétei: a példák. Eredetük távoli és sokféle (ókori írók, szentírás, természetrajzi könyvek, stb.). A példák: egészükben a szerzetesi szabályok és tanítások illusztrációi. Vannak épületes és igazoló példák. Az előbbieket a világtól való elszakadásban erősítik meg a szerzetest; az utóbbiak valamely hittétel vagy állítás érvényét mutatják ki. Mindezekben olykor humor is akad. Az igazoló példák közé sorozhatók a látomások is.

11. A kolostori irodalom valódi, kézzelfogható hagyatéka azonban az egyes kódexek. A korábban tárgyalt XV. századiakat itt már nem számítva, a ferences kódexek száma: 17; közöttük hét az óbudai klarissza-kolostor számára készült. Tartalmuk általánosságban a fentebbiekben jelzett csoportokra különül, mint kódexegységek azonban vegyes szövegűek. A domonkosrendinek tartott kódexek száma is: 17 s bennük több mint huszonöt kézírása figyelhető meg. Valószínű, hogy ez emlékeket a margitszigeti apácák számára másolták. De bármint áll is, a dolog, bizonyos, hogy *apáca-kolostoraink közül a margitszigeti volt a középkori magyar irodalom legszervezettebb és legtermékenyebb központja.* A margitszigeti apácák legerjedelme-

sebb könyve a hatszázhuszonöt nyomtatott lapot kitevő Ersekújvári-kódex. Közleményei közül legnagyobb a Sövényházi Márk kézírásában ránk maradt Alexandriai Sz. Katalin legendája. Nem eredeti szerzemény. Hogy legendánk magyar verselőjét a Mátyás-féle renaissanceban is képviselt új platonizmus költőjétől már megérintettek kell-e tartanunk: az egyelőre még nem látszik eldöntöttnek. E mű a magyar formaművészet legnagyobb teljesítménye e korban. Ismeretlen szerzője a Névtelen Karthausi mellett kolostori irodalmunk legkimagaslóbb alakja. A két kolduló szerzetesen kívül a premontrei, pálos és karthausi rend tagjai vettek részt magyar könyvek írásában. Szellemi hagyatékuk idetartozó részéből fejlődéstörténetileg legjelentősebb alkotás az *Érdy-kódex*. A nyomtatásban több mint ezer lapnyi kódex nem egy kolostor megrendelésére és használatára készült, hanem egy kiváló tudós egyéniség szabad elhatározásának, irodalmi ihletének szülötte (1527). *Latin előbeszéde az első tanuságtétel irodalmunkban a nemzeti nyelvnek hasznos és szükséges volta mellett*. Nyelve a szlavóniai magyar nyelvjárás sajátosságaira vall. Nem egyszer kezdi előadását ihletért való esedezéssel s jelzi a szép olvasmány hatását is. Nem ragaszkodik a latin szöveg betűjéhez; előadásában érvényesül az élő beszéd hanghatása. Az író személyéről — sajnos — jóformán semmit sem tudunk. Magvas, izmos stílusa egy középkori Pázmány Péterre emlékeztet. Érdekes, hogy már Luthert és a huszitákat is említi (elitélőleg). A Grande Chartreuse vidékéről adott leírása mint a regényes tájkép primitív példája érdemel figyelmet. Remete Sz. Antal „kihozásáról“ szóló legendája a legfantasztikusabb olvasmányok egyike. Sz. László és István legendájában voltaképpen magyar történetet ír s így e legendáiban történetírásunk legelső magyar nyelvű termékeit üdvözölhetjük; nyelvükben pedig a magyar történeti stílus első zsengéjét. Az áttekintés további részletei szintén azt mutatják, ami az eddigiekből is világos, hogy középkori irodalmunk szelekciója a misztika érvényesülése mellett részben már szépirodalmi jellegű, mert szívesen választ oly szövegeket, melyek a vallásos tanítás fonálán függenek össze, de a kedélyt s képzeletet önerejükől is képesek foglalkoztatni.

12. A magyarnyelvű kódexek irodalmi nyelvét elsősorban nagymérvű latinizmusai különböztetik meg a mindennapi előbeszédtől. E kezdetleges állapotban minden gond az egyes szó visszaadására irányul. Szövegezési terv nincs, azt rátukmálja az íróra a latin. Szerkezeti sablonok: az „egyeztetés“, az igehasználat latinizmusai, az ablativus absolutus s a körmondatosság a nevezetesebbek; gyakori a passzivum, az infinitivusos szerkezet, a felszólító vagy feltételes mód latinos használata s a kötőszós módszer. Valóban nem volt könnyű olvasni, főképp felolvasni a középkorban. Fordítóink e korban nem öntudatos stiliszták, esztétikai szándékok távolállnak tőlük. Ami újság, etilisztikai érték fordításaikban található, az naiv tulajdonuk. A felsorolt jellemző sajátosságok, valamint egyes áthidaló szók gyakori ismétlése: nem egyszerű formátlanság, hanem hajlam és dispozició a *halmozás* iránt. Ez, mint legáltalánosabb formája e kezdetleges irodalmi nyelvnek, különösen a divina dulcedo (= a mennyei édesség) kifejezésre juttatásában végzi a maga telhetetlen erőfeszítéseit. A divina dulcedo egyik főtípusa s legfőbb foka a mennyei jegyessel való egyesülés misztikus gyönyörűsége. Mindez a „*halmozás*“: a *rajongás natv stílképlete*. Ezzel a lírai, misztikus lelkiséghez illő rendszerrel szemben racionálisabb alapú, a szkolasztikus gondolatmenetet jellemző kép-

letek: az előszámlálás, felsorolás és részletezés halmazatai. Az egynemű halmazatosság formáin kívül az ellenkezések halmazása is figyelmet érdemel. Az antithézis, a dialógus és a disputa tartoznak ide. Nem hiányoznak azonban az ellenkező stilisztikai hajlam jelenségei sem. A tömör szerkesztés bizonyos szentenciózus stílusnak sajátja. Velős mondások elég szép gyűjteménye állítható össze kódexeinkből. — A magyar versidom irodalomelőtti, népi formáit nem ismerjük; visszakövetkeztetéssel annyit mondhatunk, hogy a versrendszer hangsúlyos nyomatékozáson alapult s valószínűleg csak ereszkedő ritmusmenetet ismert. Nincs kizárva magyar formaelőzményből való eredete az ú. n. ősi nyolcasnak, a négyüteműek közül talán a tizenkettesnek, de valószínű, hogy ezek szabályozása sem ment latin hatás nélkül. Végeredményképen megállapítható, hogy *egész kolostori irodalmunk műformáival együtt nem egy idegen műveltség nyers átvétele, hanem két műveltségi tényező egyeztetése és összeolvastása. Egyik a világi magyarság gazdag spontaneitása, nyelv- és formahagyománya, másik az egyházi latinság szelleme, élvezredes irodalmi gyakorlattal megszabályozott nyelv- és gondolatformái.*

*

Bár a fentebbi kivonatszerű ismertetés bizonyára csak fogyatékos képet nyújt az egész mű mély tanulságairól és a fejlődésrajz részleteinek szépségéről, azt talán sikerült megéreztetnie, hogy az új szempontú rendszerezés mily logikus okfejtéssel származtatja irodalmi műveltségünk gyökereit a hazai középkori szellemi tényezők összehatásából. Az is kitűnhetett ez áttekintésből, hogy az irodalmi viszonyfoglalmon alapuló tárgyalásmód a gyakorlatban nem oly elvont jellegű, mint az első pillanatban látszik s az önelvűség és tárgyi hűség elvszerű alkalmazása csakugyan biztosítéka a szintézis belső egységének és történeti igazságának, mint ahogyan az elvi alapvetés ígerte. A gyakorlat tehát igazolta az új irodalomtudományi gondolatrendszert. Az első kísérletre ez természetesen csak oly kiváló tulajdonságok birtokában sikerülhetek, a minőknek e nagybecsű munka létrejötte köszönhető. A legaprólékosabb részletre is kiterjedő tárgyismeret, nagy, szinte intuitív képesség az irodalmiságot befolyásoló tényezők és összefüggésük fölismerésében, kiváló fogékonyság az egyes mozzanatok értéke és fejlődésbeli jelentősége iránt, mesteri hozzáértés az anyagrendezés titkaiban: ime néhány oly vonás, melyek a kompozíció eredetiségét magyarázzák; szerencsésen egészíti ki őket a kodifikáló szabatoságú, egyéni zamatú, objektív előadásmód, amely ugyan nincs hijával a tárgyszeretettől áthatott melegségnek, de sohasem téved a stíloromantika útjaira s a mélyebben járó kapcsolatok feltárásában is mindig a tudós határozottság benyomását kelti. A részletek bemutatása mindezt még fokozottabban igazolná, de a tárgyi ismeretek dolgában is sűrített előadású műből — sajnos — lehetetlen minden újszerű megállapítást vagy meglepő szakaszt felsorolni. Nem hallgatható azonban el a könyvnek egy különösen becses és feltűnő vonása. Ez pedig az a bámulatosan egyensúlyozott tudós figyelem, mellyel a szerző a magyar irodalmi műveltség alakító erőinek szerepét fennakadás nélkül nyomon kíséri. Az a megállapítás, hogy kódexirodalmunk lényegében a középkori egyházi latinság függvénye, eddig sem volt előttünk titok; az is természetes adottság volt, hogy a magyar szellemiség hagyományainak is kellett alakító szerepének lennie, de hogy e kettő eredőjében, főkép

a második erő nyomai mely pontokon s (érzékkelhető alakban megjelölve) mily mértékben érvényesültek, ennek megvilágítása Horváth János intuitív élességű tárgyszemléletének dicsősége.

Legyen elég a részben a kitűnő munkának arra a fejezetére hivatkozni, mely a kolostori irodalom stílusának jellemző sajátságairól szól. A tétel nagy alaposágú fejtegetéséből kiderül, hogy a latin példa nevelte ugyan bele a kezdetleges magyar irodalmi nyelvbe a halmozásban jelentkező parallelizmus ösztönét, de azért honosodott meg oly könnyen a maga irodalmibb, nagyarányúbb változataival, mert e sajátosság a magyar nép ősi szöveg hagyományaitól sem volt idegen s így a latintól felnevelt párhuzamosító hajlam hamarosan rátalált saját anyagára s azzal kezdte kielégíteni magát. Az talán nem szorul külön említésre, hogy mint egyébkor, e helyen is a pompás példák egész sora szemlélteti a megállapítás igazságát.

A magyar tudományosság büszkén könyvelheti el a tudós rátermettségnek e munkában nyert eredményeit s bizalommal várhatja a folytatást.

Baros Gyula.

Bessenyei György: Tarimenes utazása. Kiadja az V. ker. m. kir. állami Berzsenyi Dániel-realgimnázium ifjúsága. Budapest, 1930. Athenaeum. 438 l. Könyvvárosi úton nem kapható.

Egyik budapesti középiskolánk ifjúsága már másodszor folyamodik a könyvkiadásnak az Aurora-korszak óta szokatlan formájához: részben maguk a diákok, részben az iskolával kapcsolatban levő lelkes irodalombarátok közt összegyűjtött pénzzel lehetővé tették egy eddig hozzáférhetetlen irodalmi érték közkinccsé válását. Természetesen az egész nem képzelhető egy lelkes, odaadó irodalomtanár irányító munkája s az ő kezére járó igazgató megértő támogatása nélkül. Vajthó László tanár „Tájékoztató”-ából megtudjuk, hogy a jelen kiadás a műnek a Magyar Nemzeti Múzeumban levő teljes másolata alapján történt, a szintén a Múzeumban levő V. könyv eredeti kéziratával való összehasonlítás után; továbbá figyelembevették a Sárospatakon meglévő III. könyv másolatának eltéréseit s a jegyzetekben közlik. A kiadás teljesen szöszerinti, csak a helyesírást írták át a mai szerint, mivel a másolatok az eredetitől úgyszólván eltérnek a helyesírásban s még önmagukban sem következetesek. Így a kiadás a szakembereknek és a művelt nagyközönségnek egyaránt megfelel, különben is elsősorban az utóbbinak szánták.

Lássuk a regény tartalmát, bár előre hangsúlyoznunk kell, hogy a főérdeklődés nem a cselekvések, hanem a gondolatok bonyodalmasában van. Tarimenes egy falusi környezetben nevelkedett, de széplelkű ifjú nevelőjével, Kukumedoniással, a sekélyes műveltségű, korlátolt gondolkodású iskolamesterrel tanulmányútra indul. Először Pucufalvára jutnak el, itt Kantakucinál, a kiábrándult szkeptikusnál és agnosztikus bölcselőnél érdeklődnek a lét nagy kérdései iránt. A merő tagadás, a „nihil” természetesen nem elégíti ki őket, tovább utaznak és eljutnak Totoposzba. Itt Arténis királynő uralkodik, bölcs tanácsadóktól körülvetten, a felvilágosodás szellemében, teljesen népének élve. Itt találkoznak Kirakadesszel, a természet tanulatlan fiával. Ez a vadember egyáltalában nem akarja értékelni Totoposz fejlett kultúráját, intézményeit és erkölceit, a természetet többre becsüli az emberi műveltség minden alko-

tásánál s gúnyos lenézéssel fordít mindent visszájára. Mintegy az ő ellenlábasa Trézéni, Arténis egyik főtanácsosa, az emberi kultúra áldásait is elismerő, derült életfelfogású bölcselő; éppen magas állásánál fogva egyik elősegítője, hogy Totoposz lakossága a földön minden emberi gyarlóság mellett még egyáltalában elérhető relativ boldogságban él. Később Tarimenes megfigyeli a királynőtől összehívott országgyűlés vitáit. Elsősorban a dolgozó nép ügyében hoznak törvényt. Meghatározzák a terheket, végetvetnek a „vitézi rend“ (nemesség) minden önkényeskedésének. Majd az állam és egyház viszonyára vonatkozóan vitáznak sokkal gyökeresebb újításokról. Az egyházat az állam alá rendelik, az uralkodó, a főpap, az egyházi vagyont elveszik, a papokat az állam és község fizetik, nincs államvallás, a vallás magánügy (nyilvánvaló belső ellenmondások!). Közben a különféle felekezetek képviselői a vad Kirakadest meg akarják téríteni, mindegyik saját vallásának egyedül üdvözítő voltát hangoztatva s ezzel a természet egyszerű fiának fogalmait teljesen összezavarják. Végül Trézéni oldja meg a kérdést, teljesen az indifferentizmus szellemében: az igaz vallásosság jó cselekedetekben áll, nem a szertartásokban és külsőségekben. — Később az országgyűlés a nemesség földbirtok-viszonyairól határoz. A földkérdést nagyjában hűbéri alapon rendezik. A birtokokat elidegeníthetlenné teszik, csak az ingóval rendelkezhetik a tulajdonos, viszont a birtokok nagyságát korlátozzák. Végül a bűnök büntetéséről határoznak az enyhítő és súlyosbító körülmények tekintetbevételével. — Egy — Arténis kertjében rendezett — ünnepélyen Tarimenes megismerkedik egy előkelő totoposzi ember leányával, Tomirisszal, levelezni kezd vele. — A szomszéd ország királya, Buzorkám, a családi leszármazás jogán magának követeli Arténis országát. Buzorkám országa, Jajgádia, szöges ellentéte Totoposznak. Míg az utóbbiban az „egy mindenkiért“ elve uralkodik, addig az előbbiben a „milliók egy miatt“ elve érvényesül. Természetes, hogy a deszpotizmus alatt élő, butaságban nevelt nép azt sem tudja, miért harcol, hiányzik a hazafiság, a szent ügyért való lelkesedés, így Arténis seregei a többségben levő jajgádiai hadakat megverik, a zsarnokot elfogják s az országot — mint nemeslelkű felszabadítók — alkotmányos királysággá teszik, de nem bántják önállóságát. Tarimenes is kitüntette magát. Csak egy nagy akadálya van Tomiris keze elnyerésének: a felekezeti különbség. Lelkiismereti aggodalmait eloszlatja a Tomiris-sugalmazta megkülönböztetés hit és vallás között. A hit egyéni, a lélek mélységébe vág, a vallás társadalmi jelenség, dogmák és külsőségek sorozata. Ha valaki változtatja vallását, hite azonos maradhat. Így nyugodt lélekkel felveszi Tomiris vallását s Arténistől megajándékozva, feleségével visszatér hazájába.

Ebből a vázlatos tartalomtól látnivaló, hogy a regényből hiányzik az igazi bonyodalom. Nem eleven emberek, hanem nézetek, nem érzelmi, hanem értelmi jelenségek állanak előtérben. A fenti tartalom csak érinti, de nem részletezi az eszmék ezen harcát; ez azonban nem lehet érdektelen még a mai a Bessenyei korával szöges ellentétben álló anti-intellektuális kor olvasójára nézve sem. Amit Bergson mond a matematikáról: a legelvontabb tudomány s mégis minden pillanatban alkalmazható a valóság tényeire, nagyon jól illik a Tarimenesre is. Állandóan a magasban járunk, hűvös elvek és eszmék körében, s mégis, ma is, érezzük elevenségüket, sőt elevenünkbe-vágásukat.

Teljesen elhibázott értékelés volna, ha valaki a Tarimeneset a poétikai

kézikönyvektől mintaszerűen említett regényekhez mérné. Még az ú. n. utazási regények közt is szinte egyedül áll. Egyik értéke abban van, hogy egy tépelődő lélek tükre, nemcsak az egyetlen magyar állambölcseleti regény, hanem az első magyar én-regény is, csakhogy az „én“ elrejtőzik több szereplő árca mögé. Amint az ifjú Eötvös A karthausi több alakjában megmutatkozik, amint Ádám és Lucifer mögött egyaránt Madách lappang, úgy rejtőzik Bessenyei nemcsak Tarimenes és Kantakuci, hanem a regény több, sokszor csak egy ízben fellépő szereplője mögött. Csak Kukumedóniaszhoz méltó nagy-képi szörszálhasogatás volna, ha a nézetek, gondolatok eme hullámlásában következetességet keresnénk. Bessenyei éppoly soha meg nem állapodó lélek, mint Széchenyi és Madách. Az igazságkeresés az értékes s a küzdelem az élet lényege — ezt a Lessing és Madách-féle meggyőződést már Bessenyei is hangoztatja.

Viszont tarthatatlan az az álláspont, amely Tarimeneset mindenáron kulcs-regénnyé akarja tenni. Itt maga a szerző okozta a félreértést, amikor a „Világosítás“-ban kijelenti, hogy a regényben Mária Terézia uralkodásának akart örök emléket állítani. Azonban, ha Mária Terézia Arténissel azonos, akkor nemcsak művészileg, hanem „állambölcseletileg“ is idealizált alak, olyan, amilyennek Bessenyei szerette volna, hogy legyen. Hiszen Arténis nem abszolút uralkodó, hanem alkotmányos kormányoz s ahol Jajgádiáról van szó, ott Bessenyei éppen a meghódított „tartomány“ és „gyarmat“ módjára kezelt Magyarországra gondol félre nem érthető célzással. Elhisszük, hogy a bihari remete örökös nosztalgiával gondolt vissza fiatalsága napjaira s abban is lehet valami, hogy egy Ferenc korában élő „illuminátus“ magyar ember úgy tekint vissza Mária Terézia korára, mint valami jajgádiai pária tekintett Totoposz boldog lakóira. Mindenesetre: Arténisben sok van (és még több nincs) Mária Teréziából. Azonban teljesen megokolatlan Tomirisnak Delfinnel, a táncosnővel való azonosítása. Azt pedig, hogy Buzorkám és Jajgádia azonos Nagy Frigyesel és Poroszországgal, már eleve valószerűtlen, hiszen a Voltaire-rajongó Bessenyei Voltaire barátjával szemben ennyire elfogult és tényeket hamisító nem is lehetett. Am, aki a regényt figyelmesen végigolvassa, nem is állíthat ilyent. Buzorkám egyszerűen Arténis ellenlábasa: afféle keleti kényúr (a „kám“ végződés is erre mutat), a jajgádiai állapotok rajzának semmi köze a türelmes és felvilágosodott Nagy Frigyes Poroszországához. Legfeljebb a háború megindításának ürügye emlékeztet Nagy Frigyesre, egyéb semmi.

Aki a felvilágosodás korának lényegét meg akarja ismerni, keresve sem találhatna erre alkalmasabb könyvet Tarimenesnél. Descartestól Diderotig minden jeles gondolkodó eszméi fel-felcsillannak előttünk, sokszor talán másod-kézből átvéve és Bessenyei sajátos egyéniségétől átszűrten. Ez az egyéniség még kibélyegzettebben jelenik meg előttünk a regény olvasása után, mint amennyire eddig ismertük. Itt is nyilvánvaló, mennyire osztozott Bessenyei a magyar közelet akkor élő számos kiválóságával abban a sajtóságot kettős álláspontban, amely a rendiség kérdésében tudni sem akar változtatásról, ellenben a lelkiismeret és gondolat szabadsága tekintetében elmegy a legzél-sőbb indifferentizmusig. Berzeviczy Gergely mögött nagyon kevesen álltak a jobbágyság kérdésében s éppúgy felzúdulnak felsőbükkii Nagy Pál ellen, mikor az országgyűlésen szerényen csak a jobbágyok helyzetének enyhítéséről mer szólni, mint ahogy a totoposzi rendi gyűlésen barátságosan figyelmeztetik a

radikális Tenédit, hogy túllőtt a célon. A regény itt néhány évvel megelőzte a valóságot!

Teljesen tisztázta a regény Bessenyei életének egy kényes kérdését: meggyőződésből lett-e katolikussá. Erre Tarimenes minden sora nemmel felel. Itt csak néhány fontosabb helyre utalunk. Ott, ahol a felekezetek képviselői küzdenek Kirakadesért, indifferensnek mutatkozik, vagyis azt hangsúlyozza, hogy a vallásokban az az értékes, ami közös, nem pedig az, ami elválasztja őket (165. l.). Ha már okvetlen kell választani, a legkényelmesebb a kálvinizmus (171. l.). Nagyon valószínű, hogy lelkiismereti aggodalmait a Tomiris levelében kifejtett finom megkülönböztetés oszlatta el hit és vallás között (420. l.). Nyilvánvaló, hogy a deista és indifferens Bessenyei könnyen túltette magát ezen a kérdésen, amely csak a mi korunkban látszik annyira kényesnek és jellembevágónak.

A művelt olvasó — ha sikerül túltennie magát a stílus nehézségein — fokozódó érdeklődéssel fogja végigolvasni a könyvet, még akkor is, sőt éppen akkor, ha nincs a szerzővel egy véleményen. Amilyen hálások vagyunk a kiadók önzetlensége iránt, éppoly vággyal tekintünk egy teljes, kritikai Bessenyei-kiadás elé!

—i —ó.

Béla v. Pukánszky: Geschichte des deutschen Schrifttums in Ungarn. Erster Band. Von der Aeltesten Zeit bis um die Mitte des 18. Jahrhunderts. Münster in Westfalen. 1931. 530 l. Aschendorffsche Verlagsbuchhandlung.

Ez a könyv első kísérlet, hogy német nyelven bemutassa a történeti Nagymagyarország német irodalmának fejlődését és a magyarországi németek szellemi kultúráját. Ez utóbbi egyrészt a birodalmi német kultúrában gyökerезik, mert a magyarországi németek saját kultúréletüknek biztosítékát mindig németországi rokonaikban látták, de gyökerезik másrészt a magyarsággal való politikai, szociális és gazdasági közösségben is. Ebből a kettős származásból adódik a magyarországi németek kultúrmunkájának történelmi küldetése: a magyarság és németiség közt szellemi kapcsolatot teremteni. Irodalmunk története mutatja, hogy a magyarországi németek mind jobban tudatára ébrednek ennek a történelmi hivatásuknak. Új utakat nyitnak a német kultúra számára, hogy ez hathason Magyarországra. Ez a könyv a német anyanéptől földrajzilag, államilag, történetileg elkülönített kisebbséggel foglalkozik, így bevilágít a kisebbségi probléma történetpszichológiai fejlődésébe, ami ma német és általános európai szempontból a legégetőbb kérdésekhez tartozik.

Bleyer Jakab előszava szerint a német kultúrmunkának Magyarországon mostoha a sorsa, a német és magyar történelem rövidlátóan agyonhallgatja, pedig legalább a magyar megemlíthetné, hogy tudománya díszépületeihez német honfitársai adják a díszet nem járó, de annál fontosabb alapköveket. Nem akarunk Bleyerrel vitatkozni, de mi ezt másként látjuk.

A Magyarországi német irodalom mindig jelentős része volt a magyar szellemi életnek is. Már első irodalomtörténeiseink, Cvittinger Dávid, Wallaszky Pál a magyar irodalomhoz számítják a Magyarországon írt nem-magyar nyelvű termékeket is. Toldy Ferenc, Gyulai Pál és Beöthy Zsolt nem veszi ugyan figyelembe a magyarországi német irodalmat, de Szinnyei József írói lexikona és Szabó Károly bibliográfiája nagy figyelemre méltatja.

A magyarországi germanisztika alapítója Heinrich Gusztáv volt. Petz Gedeon, Schmidt Henrik meg Bleyer Jakab és mások következnek utána. Pukánszky Béla magyar ember, a budapesti egyetem magántanára; ezzel a magyar nyelven már előbb megjelent munkájával egész ismeretlen világot ás fel. Hogy mekkora szorgalommal dolgozta fel a rengeteg kulturhistóriai érdekességet, arról fogalmat lehet alkotni abból, hogy az 530 oldalas könyvhöz 80 apróbetűs oldalon sorolja fel forrásmunkáit. (Középfelnémet és latin idézeteit német fordításban is kellene adnia, mert bár a munka elsősorban a tudományos világnak szól, témája mégis érdekli az intelligens laikusot.)

Néhány érdekes adata. Mivel a magyarok megtérítése német, elsősorban bajor papok és legelső sorban Pilgrim passai püspök műve, valószínű, hogy István király nevének megválasztásánál a passai püspökség védőszentje, István vértanú volt a példa. (10. l.) — A magyar öltözet és hajviselet a középkori magyarországi német városokban szigorúan tilos volt. Az ez ellen vétőket az erdélyi szászok még az oltári szentségtől is eltiltották. (46. l.) — Chypenwerger osztrák népénekes (1437—39 közt) a németekre panaszkodó magyarok szájába adja e sorokat:

wir wellen chainen deutschen hie habn
wir wellen se ausz dem land hie jagn,
wir sein allzeit mit in ser uberladen. (97. l.)

A bécsi egyetemet alapításától (1366) a mohácsi vészig ötezer magyarországi diák hallgatja. (109. l.) — A mohácsi vész után Luther Mária magyar királynőnek ír négy vigasztaló zsolnárt: Vier tröstliche Psalmen an die Königin von Ungarn. 1526. (115. l.) — Wienben már Luther előtt prédikált Kaltenmacher szerzetes a bűnbocsátó cédulák ellen és ugyanott a franciskánusok majdnem minden templomban a reformáció tanait hirdették. (128. l.) — Sopronban is először franciskánus szerzetesek prédikáltak a katolikus dogmák ellen. (130. l.) — Valentinus, brassói könyvkereskedő 1543-ban az új gimnáziumi könyvtárnak 312 forintért szállított könyveket. (148. l.) — Mandel Kristóf (1536) az első zsidó író a magyarországi németek közt. (172. l.) — Gorgias János brassói gimnáziumi igazgató Veriphantors Betrogeney Frontalbo c. regénye (1670) a legrégebb németnyelvű neveléstani regény. (345. l.)

Pukánszky értéke szemünkben, hogy magyar kultúrát hirdet a nyugatiak számára is érthető világnyelven. Szívesen vennők, ha hőseit szembeállította volna a magyar irodalommal és a kölcsönhatásokat nemcsak szórványosan mutatná ki. Témája olykor annyira elragadja, mintha nem is magyar embert, hanem kizárólag a németekkel szimpatizáló írókat olvasnánk. Mikor a szepesi elzalogosított városokról írja, hogy javukra vált az elzalogosítás, mert a magyarok kezében maradt városok falvakká süllyedtek (22. l.), a témában valószínűleg igaza van, de a magyar olvasó méltán elvárhatná, hogy valami enyhítő körülménnyel, magyarázattal szolgálja. E könyv olvasása után a külföldi jogosan kérdezheti, hogy miért mutogatjuk mi az idegeneknek fővárosunkat oly büszkén, holott azt németek építették; Budán városbíró a középkorban csak az lehetett, aki bebizonyította, hogy négy öse német volt; a magyar ember tanúsága bíraskodásnál csak akkor bírt érvénnyel, ha a németek is igaznak mondták; Pesten háztelket csak német polgár vásárol-

hatott stb. (38—39. l.) Hogy az ilyen „tárgyilagosság“-ot mennyire kihasználják ellenünk, abból kaptunk már leckét, mikor a háború előtti térképeink a nemzetiségeket oly hüen feltüntették, hogy ezzel ellenségeinknek előre felrajzolták a mai Csonkamagyarország határait. Pukánszkynek ezer alkalma lett volna könyvében rámutatni a magyar kultúra eredményeire és a nagy nehézségekre, melyekkel állandóan küdenünk kellett. Sohasem említi, hogy a leírt németajkú írók mellé mindig sokkal elsőbbrangú magyart tudunk tenni. Minden sovinizmus nélkül megállapíthatjuk, hogy a magyar irodalom sokkal számottevőbb, íróink világirodalmi viszonylatban is sokkal kimagaslóbbak, mint a magyarországi németeké, vagy akár az osztrákoké, holott ezeknek a német világnyelv sokkal nagyobb előnyt biztosít, mint a mi elszigetelt nyelvünk.

Pukánszky a magyar helységeket soha sem említi magyar nevükön, hanem mindig csak így: Ofen, Pressburg, Leitschau, Bartfeld, Kaschau, sőt a színmagyar Kolozsvár is csak Klausenburg. Ha már nagyon udvariasak akarunk lenni a németekkel, kitehetjük a magyar városnév után zárójelben a németet, de Pukánszky még fordítva sem teszi. Elég, ha egy faluban a toronyőr német, a németek azonnal német nevet adnak a falunak.

A könyv a *Deutschtum und Ausland; Studien zum Ausland-deutschtum und zur Auslandskultur* 34—36-ik köteteként jelent meg.

Szabó István Andor.

Mai Magyar Múza. *Vajthó László szerkesztésében kiadja a Könyvbartók szövetsége.* Budapest, 1930. 176 l. Kir. M. Egyetemi Nyomda.

Vajthó László anthológiáját szidja az, aki nem került bele: mert nem került bele — és szidja, aki belekerült: mert nincs megelégedve a méltatással; az egyes politikai pártok tagjai azért szidják, hogy miért vette be az ellentétesen gondolkozó, tehát hazaáruló politikai meggyőződésű költőt; az egyes irodalmi irányok pedig azért, hogy az anthológia szerkesztője miért vette be a saját alsó határon mozgó költőit és miért nem az ő alsó határon mozgó költőiket, és így tovább. Amint halljuk, Vajthó László meg akarja írni egy anthológus panaszait a halavány holdnál. De tréfán kívül: az anthológusnak nehéz a sora. Be kell vennie gyűjteményébe minden irodalmi társaságnak, minden lapnak, minden világnézetnek költőit. Tekintettel kell lennie a neves kritikusokra. Ha ma Babicsról akar valaki írni, hivatkoznia kell Schöpflin Aladárra, vagy Császár Elemérré, vagy a kettő között Pintér Jenőre. A mult íróiból könnyebb anthológiát szerkeszteni, mint e nyugtalan évtizedek megoldatlan problémái közepette a harcos jelenből. Az anthológusnak nem az a célja, hogy saját ízlését kövesse, hanem, ha a mai irodalom tiszta tükrét akarja adni, a szétszakadt nemzet minden pártjának képviselőiből kell vennie. Aki anthológiát szerkeszt, bizonyos idő múlva olyan lesz, mint aki körhintán ül: elszédül, minden egybefolyik előtte — nem tudja az értéket megkülönböztetni az értéktelentől.

A különféle irodalmi és politikai pártok közepette nekünk higgadt álláspontra kell helyezkednünk az anthológussal szemben. Megállapíthatjuk, hogy Vajthónak sikerült az anthológia-szerkesztés körhintáján megőriznie tisztánlátását. Meg kell állapítanunk, hogy teljes jóhiszeműséggel mindent megtett, amit lehetett, sőt az udvariasságban talán kissé túl is ment a rendes határon. Ha könyvét egybevetjük Pintér Jenő és Sajó Sándor közös anthológiájával,

feltűnik, hogy a régebbi anthológia sokkal szűkebb marokkal osztogatta a halhatatlanságot, viszont Vajthóé nemcsak sokkal bővebb, hanem változatosabb és kiállításában is remekmű.

131 költőt szerepeltet (köztük 11 nőt), egy-egy kritikusból — 51 kritikustól — vett ismertetéssel, egy-egy legjellemzőbb költeményével, a költő fényképével és eredeti aláírásával. Képzelnék csak el azt a nagy munkát, míg összegyűjtötte és kiválogatta a ma élő költőket, aztán verseikből és kritikusaikból a legjellemzőbbeket! Elismerést érdemel ez a nagy szorgalmat, szakismeretet, ízlést követelő munka.

Hogy a százharmincegy költő közül kit nem vettünk volna be, erre nagyon nehéz felelni. Hálátlan dolog ilyen darázsészekbe belenyúlni. Száz év múlva mosolyogni fognak azon, hogy kit tartunk ma kortársaink közül igazi költőnek és kit nem. Petőfi jó ideig hiába keresett kiadót versei számára, a Honderű 1847 február 9-i száma szerint pedig Hiador munkái a *divatos* Petőfi verseinél jóval főnnebb állanak! — Azt azért mégis megmondhatjuk, hogy a cikkünk elején említett kifogásokat leginkább e költők ellen hallottuk: Balázs Béla (mert színmű- és prózaíró, de annyi verset, mint ő, minden művelt ember írt), Bródy László, Fenyő László, Komlós Aladár, Lovász Pál, Migrai József, Mollináry Gizella, Simon Andor, Török Sophie. Ezek közül bizony legtöbbször nevét még korai volt hangzatossá tenni az anthológiában.

Külön dicséretet érdemel az Egvetemi Nyomda, hogy külön képet rajzoltatott minden egyes költőről. A különböző festőművészekről készített arcképeknek szép, egységes a stílusa. Legjobban sikerültek a következő arcképek: Madai Gyula, Mécs László, Telekes Béla. Kevésbé sikerültek ezeké: Áprily Lajos, Gyökössy Endre, Havas István, Kis Menyhért, Laczkó Géza, Lampérth Géza, Némethy Géza, Rédey Tivadar, Sik Sándor és Szász Károly. — 0 —.

A Nagykőrösi Arany János Társaság Évkönyvei. V. kötet. Szerkesztette Törös László. Nagykőrös, 1930. 232 l. A Nagykőrösi Arany János-Társaság kiadása.

Irodalomtörténeti vonatkozású cikkei: Bárd Miklósné: Barátságunk Rákos Jenővel; Kozma Andor: A löbi gazda (vers Vargha Gyuláról); Göde Lajos: Emlékezés görzsönyi Vargha Gyula felett; Horváth József: Emlékezés Vargha Gyuláról (vers); Dezső Gyula: Arany János Fülemilije vonatkozással a magyar szokásjogra; Pethes Béla: Szemelvények a jelenkori erdélyi költők műveiből; Gulyás József: Szász Károly néhány zsoltár-átdolgozása; Tantó József: A magyar nép jelleme Arany János költészetében; Olasz Imre: Tomori Anasztáz; Farkasfalvi Kornél: Bizalmas feljegyzések Kassai Vidorról; Osváth Ferenc: Mentovics Ferenc; Törös László: Sárvári Pál, Arany János professzora.

A Nemzeti Színház és Kamara Színházának Zsebkönyve. Szerkeszti: Mészáros Sándor László. 1931. Második évfolyam.

A zsebkönyv hasznos és hiteles forrása a Nemzeti Színház történetével foglalkozó szakíróknak. Csathó Kálmán Magyarország kormányzójáról, mint a Nemzeti Színház patrónusáról, ír benne; Herczeg Ferenc szellemes ötleteket és idézeteket közöl; Hevesi Sándor megírja a Kamara Színház történetét; Szász Károly Fáy Szerénáról, Galamb Sándor a Nemzeti Színház 1892. évi

bécsi vendégjátékáról emlékezik meg; Turchányi István Odry Árpád színészi arcképét vázolja; Bálint Lajos a modern képzőművészetek és az új színpadi törekvésekről értekezik; Rexa Dezső Nemzeti Színházi anekdotákat beszél el; Nagy Adorján a színésznevelésről elmélkedik; Péchy Gyula a Nemzeti Színház idegennyelvű előadásáról (1837—1849) számol be; Pataki József Katona József-ről és a Nemzeti Színházról, Pataki József a Nemzeti Színház múzeumáról közöl adatokat. A zsebkönyv hivatalos részében a színház személyzetének teljes névsorát, a Nemzeti Színház és a Kamara Színház 1929—1930. évi teljes műsorát találjuk. A mult évadban volt 11 bemutató előadás (ebből 11 eredeti magyar) és 17 felújítás (ebből 9 magyar). Az érdekes és tanulságos könyvet Voinovich Géza Keresztút c., Kisfaludy Károlyról szóló egyfelvonásos színműve rekeszti be.

Az Izraelita Magyar Irodalmi Társulat évkönyve. 1930. Szerkeszti *Szemere Samu*. Budapest, 1930. 390. l.

Bennünket az IMIT évkönyvéből az irodalomtörténeti vonatkozású részek érdekelnék. Eisler Mátyásnak Bánóczy József levélíró művészetéről írt tanulmányát nem tartjuk szerencsésnek. A cikkíró mindúntalan saját magát állítja előtérbe; s ha már levélíró művésze-ről beszél, akkor szerencsétlenül választotta meg az ilyen idézeteket leveleiből: *A Margit már kész gazdasszony* (49. l.); *vettem levelét* (50. l.); nem tudom *adrezzét* (51. l.); a héber órák számához nem szabad hozzáadni, *tőle* nem szabad elvenni egy félórát sem (54. l.); kérem, gyűjtsenek tóratekerésre, *öt frttól fogva elfogadok* (56. l.); közzéadva nem *lett* (61. l.); *direkt* erdélyi zsidó dolgokat (kétszer, 63. l.); szidjuk *ki* egymást (ausschelten), maga *varjú-apa* (Raben-Vater) stb. A többi cikk kifogástalan magyarsága mellett komikusan hat, hogy éppen ennek a címe: a „levélíró művész“. — Csetényi Imrének az Egyenlőség hetilapról szóló cikkéből láthatjuk, hogy irodalmunk jó nevei közt mily tekintélyes számban szerepelnek a zsidók. — Szépen ír Fodor Gyula Goldmark magyar voltáról. A zene mesterei közül zsidó volt többek között Rózsavölgyi Márk (Rosenthal), Reményi (Hoffmann) Ede, Popper Dávid, Joachim József.

Barta János: Az ismeretlen Madách. Budapest, 1931. 84 l. A szerző kiadása.

• Szellemtörténeti dolgozat. „Tanulmányomat, két kinntöltött év sok emlékéért, a Berliini Collegium Hungaricumnak ajánlom.“ A szerző az eddigi Madáchcsal szemben az igazi Madáchot, az író eléggé meg nem értett személyiségét magyarázza. Végigpillantva pályáján, esztétizálását a következő eredménnyel végzi: „Láttuk, hogy főműve egyelőre eltereli figyelmét személyisége problémájáról. Ez az elterelődés állandóvá válik a Tragédia váratlan sikerével. Most már az íráság olyan erős falat alkot lelkében, amelyen a személyiség panaszja nem tud áthallatszani. De ez a csonka egyéniség élete utolsó éveit mégis döntően befolyásolja. Hiába ír tovább, drámát, verset, novellát, értékeset nem tud többé alkotni.“

Bálint Nagy István: Sámbooky János orvosi működéséről. Budapest, 1929. 28 l.

A szerző értekezése az Orvosi Hetilap Tudományos Közleményei című sorozatban jelent meg. Öröndetes, hogy az orvosdoktor egyúttal ilyen módszeresen képzett történettudós is. Főszövegét gondos lapalji jegyzetek kísérik,

mindenütt hivatkozik forrásaira, felkutatja a tárgyára vonatkozó egész XVI. századi latin irodalmat. A szerző kétségtelenül hivatott volna a hazai orvostudomány egész multjának feltárására.

Beöthy Zsolt: A magyar irodalom kis-tükre. Hetedik kiadás. Sajtó alá rendezte s bevezetéssel és könyvészeti függelékkal ellátta Kéky Lajos. Budapest, 1931. 256 l. Athenaeum-kiadás.

Beöthy Zsolt remekművének új kiadása számos képpel. Kéky Lajos értékes függelékkel csatolt a könyv szövegéhez: irodalomtörténeti repertoriumot és tárgytörténeti repertoriumot; az előbbiben az egyes írókra vonatkozó legfontosabb munkákat állítja össze, az utóbbiban a nevezetesebb irodalmi témákhoz kapcsolódó szépirodalmi dolgozatokról számol be.

Bessenyei György: A törvénynek útjai. Tudós Társaság. Budapest, 1930. 84 l. (Magyar Irodalmi Ritkaságok. Szerkeszti Vajthó László. 1. szám.)

Vajthó László irodalmi vállalatában jeles magyar íróknak kiadatlan, elfogyott vagy lapokban szétszórt művei jelennek meg. Ez a sorozat közeli rokonságban áll a budapesti állami Berzsényi Dániel-reálgimnázium tanulóitól eddig kiadott két Bessenyei-könyvvel: a Hunyadival és a Tarimenes Utazásával. A most közreadott két kis bölcselő szellemű munkának egy régi kézirat szolgált alapjául, mely a pápai szentbenedekrendi reálgimnázium tanári könyvtárának tulajdona. A szöveget a mai helyesírással közölte a szerkesztő, de megtartotta Bessenyei György tájnyelvi sajátosságait.

Bessenyei György kisebb költeményei. Kiadta a nyiregyházi ágostai hitvallású evangélikus Kossuth Lajos-reálgimnázium Bessenyei György-önképzőköre. Nyiregyháza, 1931. 96 l.

A nyiregyházi evangélikus diákok Belohorszky Ferenc reálgimnáziumi tanár irányításával derék munkát végeztek, mikor hozzáférhetővé tették az úttörő testőrír szétszórt költeményeit. A kis kötet egyike a leghasznosabb ifjúsági kiadványoknak, tudományos használatban is megállja a helyét, nagy könnyebbséget jelent, mert az érdeklődőknek nem kell könyvtárakba futkosniok a XVIII. századi nyomtatványok után. A diákok ötszáz példányt ingyen küldtek szét kiadványukból a tudományos egyesületeknek, iskoláknak és irodalomtudósoknak.

Bethlen-emlékkönyv. Kiadják a szegedi Árpád-házi Szent Erzsébet leányliceum református növendékei. Szeged, 1930. 56 l.

Az állami leányliceumba járó református leánykák Bethlen Gábor emlékének kegyeletos ápolására vallás tanárunk vezetése mellett kiadták ezt a kis füzetet a maguk dolgozataival és néhány régi irodalmi emlék szövegének közlésével. A kedves gondolat minden dicséretet megérdemel. Az irodalomtörténeti vonatkozású szövegeket már megjelent kiadásokból gyűjtötték össze a növendékek s jegyzeteikben gondosan felsorolják forrásait.

Bíró Lajos Pál: A Nemzeti Színház története 1837—1841. Budapest, 1931. 148 l. Pfeifer-kiadás.

Bayer Józsefnek a nemzeti játékszín történetéről szóló munkája annak idején (1887) részletesen feltárta a hazai színházi törekvések fejlődését; a

most közreadott tanulmány szerzője még bővebben foglalkozik a Nemzeti Színház életének első öt esztendejével. Külön érték a könyvben Péchy Gyulának, a Nemzeti Színház nyugalmazott titkáranak, gondos egybeállítására, hogy négy éven keresztül napról-napra milyen darabokat játszottak az ország első színházában. (A pesti magyar színház műsora 1837 augusztus 22-től 1841 április 3-ig.)

Brachfeld Olivér: Magyar vonatkozások a régi katalán irodalomban és a katalán népballadában. Budapest, 1930. 102 l.

A középkori és újkori katalán költőknek nagyon homályos fogalmaik voltak Magyarországról, de azért munkáikban fel-felbukkan Magyarország képe. A magyarok emlegetésének nincs pozitív tartalma, az érdeklődés nem a valóság ismeretén alapul, hanem csak a képzeleten. Ennek az irodalomnak magyar alakjai és magyar vonatkozásai azzal a néhány magyar emberrel hozhatók összefüggésbe, akik az évszázadok leforgása alatt néha elvetődtek a katalán földre. A katalán nép képzeletében Magyarország hatalmas királyság gyanánt élt egészen a legújabb korig.

Csahihen Károly: Pest—Buda irodalmi élete 1780—1830. I. köt. Budapest, 1930. 148 l. A szerző kiadása.

A források gondos jelzésével szól a következő témákról: Bessenyei György pesti akadémiaja, Ráday Gedeon s az ifjú írók, tudományegyetem és a piarista ház, Kazinczy Ferenc pesti látogatásai, színműirodalmunk első hajtásai, a nyomdák, könyvkereskedések és irodalmi körök, a Martinovics-összeesküvés részesei, Széchenyi Ferenc eszményei.

Császár Elemér: Ferenczi Zoltán emlékezete. Budapest, 1930. 40 l. A M. T. Akadémia kiadása.

Ezt az akadémiai emlékbeszédét 1930 január havában olvasta fel a szerző. Ferenczi Zoltán gondosan kidolgozott tudományos képe mellett emberi alakjának is beható rajzát nyújtja, azonkívül rávilágít munkásságának eddig csak nagyon kevesektől ismert ágára: szépirodalmi alkotásaira. Ebben a tekintetben az emlékbeszéd forrásjellegű. Ferenczi Zoltán nemcsak irodalomtörténész volt, hanem regényíró, drámaíró és költő is.

Dénes Tibor: Péterfy Jenő esztétikája. Pécs, 1930. 52 l.

Péterfy Jenő nagy ígéret volt, bár életműve csonka maradt. Nem alkotott egységes esztétikai rendszert, mégcsak vezérfonalat sem adott s mégis nagy hatása volt a modern magyar esztétikára. A független, autonóm esztétika hirdetője volt, megszabadította a széptudományt az etikai és metafizikai elemektől. Renaissance-esztétikus, így esztétikája is dogmatikus, dogmatikáját önmaga alkotta meg. A renaissance-ember tragikumuma az a sok ellenmondás, ami esztétikájában van, de ez egyúttal átmenet a jövő magyar esztétikájába.

Döry Ferenc: Gróf Buttler János házassága. Pécs, 1931. 148 l.

Mikszáth Kálmán különös házasságának megdöbbentő meséje egészen új megvilágítást nyer ezzel az értékes történeti tanulmánnyal. A regényíró azt állította, hogy munkája elejétől végig valóságos események írásba foglalása, most azonban kiderül, hogy Buttler János házassága egészen másként történt. A történettudós az egri érseki levéltár régi iratai és az egykorú leve-

lezések alapján megírta a szerencsétlen házasság igaz történetét; anyaggyűjtése alapján lesújtó ítéletet mond Buttler János jelleméről; hibáztatja Mikszáth Kálmánt is, hogy készpénz gyanánt fogadta a felvidéki Bernáth-család közléseit az esetről. E sorok írója — éppen a történettudós nagy gonddal egybegyűjtött adatai alapján — nem látja annyira könnyelműnek a Ludovika-akadémia nagy alapítványtevőjét, a Dörök az ifjú gróftot valami módon mégis csak belekényeztették a házasságba s ezt a tragikus lépést az egyházi hatóságok semmi módon sem teheték jóvá. Nem a papi szűkkeblőség dolga volt ez — amint Mikszáth Kálmán vitatja — hanem az elvhű ragaszkodás a katolikus vallás tanításaihoz.

Emlékkönyv Négyesy László hetvenedik születésnapja alkalmából. Közrebocsátotta a Magyar Irodalomtörténeti Társaság. Szerkesztette *Pintér Jenő*. Budapest, 1931. 214 l.

Az emlékkönyv tartalma azonos folyóiratunk ez idei I—IV. (január—június) számának szövegével. A kötetet irodalomtörténetíróink Társaságunk márciusi közgyűlésén nyújtották át a Magyar Irodalomtörténeti Társaság elnökének.

Faludi Ferenc: Caesar Aegyptus földjén Alexandriában. Szomorújáték öt felvonásban. Kéziratból kiadta és bevezetéssel ellátta Gálos Rezső. Győr, 1931. 46 l. Különlenyomat a győri női felső kereskedelmi iskola értesítőjéből.

Azzal, hogy G. R. közzétette Faludi Ferenc eddig kiadatlan iskolai drámájának szövegét, jó szolgálatot tett az irodalomtudománynak. A Caesar egyetlen kéziratát a Magyar Nemzeti Múzeum őrzi, ennek a kéziratnak alapján készült a szerző kiadása. A színdarabot 1749-ben játszották először a nagyszombati diákok, ezt az előadást Faludi Ferenc 1751-ben, mint a közzei gimnázium rektora, megismételte. Míg másik iskolai drámája, a Constantinus már régen megjelent, a Caesar teljes szövegének közreadására napjainkig kellett várakoznia az irodalomtörténetírásnak.

Halmi Bódog: MórícZ Zsigmond, az író és az ember. Budapest, 1930. 80 l. A szerző kiadása.

Célja, hogy világosan feltárja MórícZ Zsigmond emberi és írói alakját. Végső eredménye: „MórícZ Zsigmond stílusművészete és a novellában megragadó drámai meglevenítő ereje dacára sem reprezentatív írója világirodalmi viszonylatban a mai Magyarországnak.“ Naturalizmusa a külföld számára nem adhat többé szenzációt, elkészt. „A mi számunkra azonban felbecsülhetetlen nemzeti és nyelvművészeti érték az az el nem petyhüdt kifejező erő, mely dacára a már sokszor említett fabulista vékonypénpüzöségnek és önmagaismétlésének, egyre szélesebb magyar rétegekbe férkőzik diadalmas, hódító lendülettel. Ahhoz, hogy ez a magyar határokon túlmenő világsikerré emelkedjék, mához fonódottabb, több művészetkultúrát árasztó és a ma történéseivel és a világháború utáni ember lelki átalakulásával szolidárisabb átéléseket kell megörökíteni.“

Hangay Sándor: Azért is! Budapest, 1931. 192 l. Hangay Sándor Kék Könyvének kiadása.

A kötet számos új író életrajzával ismerteti meg az irodalomtörténet kutatóját. Szerkesztője harcot hirdet azok ellen az öregek ellen, akik már idegenkednek minden munkától s mégis elfoglalják a dolgozni vágyó fiatalok helyét. „Az Öregek jelző nem kort jelöl, hanem a szellemi rugékonyság és tettekézség sorvadását. Rákosi Jenő a magyar újságírás koronázatlan fejedelme pátriarka évekkel vállán is szellemi erejének teljes birtokában harcolt fiatalosan utolsó lehelletéig. Gyulai Pál energiája és nemes lendülete sem vezetett erejéből még akkor sem, mikor már gyöngybetűit reszketve írta a kéz. Gróf Apponyi Albert tudása és szónoki meggyőző ereje ma is fiatalosan hevít mindenkit. Ezek a hozzájuk hasonlók nem öregek! Örök fiatalok ők. Ellenük nem harcolunk, hiszen közénk tartoznak. Szellemük él, hat és velünk küzd.“ A szerkesztő köré egész kis írói kör csoportosul; Hangay Sándor fölfedezettjei: Bálint Géza, Baróti Dezső, Fazekas Ernő, Gál György, Gergely Ernő, Görög László, Hárs László, Radnóti Miklós, Szabados Sándor, Szalacsy Imre, Tamás István, Várkonyiné Berecz Irén és Virágh Rózsi.

Hankiss János: Jules Verne. A tudomány a szépirodalomban. Budapest, 1930. 132 l. Franklin-Társulat.

Verne nem volt mindig gyermekolvasmány; volt idő, mikor minden rendű, rangú és korú embert magával tudott ragadni. A Temps folytatásos Verne-regényeit csak úgy leste az egész világ. Az irodalom és az ifjúsági irodalom közt Hankiss János nagyon helyesen nem rangkülönbséget, hanem csak módszerbeli eltérést talál. Végigkutatja Verne minden művét irodalomtudományi és szellemtörténeti szempontból; megvilágítja előttünk, hogyan jött létre minden egyes Verne-regény és mennyiben jellemzi korát; milyen tudományágot népszerűsít. Meghatározza Verne értékeit, jelentőségét, nem hallgatja el hibáit sem. Szép könyv. Kívánatos volna, hogy franciául is megjelenne!

Hegedüs Loránt: Rákosi Jenő emlékezete. Budapest, 1930. 20 l. A M. T. Akadémia kiadása.

A megemlékezés a M. T. Akadémia elhunyt tagjai fölött tartott emlékbeszédek sorozatában jelent meg. Rákosi Jenő pályájának általános jellemzésén kívül rámutat a szerző a kitűnő publicista politikai tehetségének dramatikus és romantikus alapvonására, a germanizálással szemben való állásfoglalására s bámulatos írói és szónoki rögtönző erejére.

Katona József új síremlékének felavatási ünnepélye halála évszázados fordulóján, 1930 április 26—27-én. Kecskemét, 1931. 56 l. A Katona József-Kör kiadása.

Az 1930. évi kecskeméti Katona-ünnepség leírása. (Az új síremlék létrejötté, Az exhumálás és temetés, A Kisfaludy-Társaság és a Katona József-Kör díszülése, A Nemzeti Színház díszelőadása, A síremlék felavatása, A város díszközgyűlése, A Katona-emlékkiállítás.)

Kováts József: Török Gyula élete. Kolozsvár, 1930. 60 l.

Doktori értekezés, Kolozsvárt nyomtatták, a pécsi egyetem bölcsészeti-kari doktori dolgozatainak sorozatában jelent meg. Részletesen ismerteti a korán elhunyt regényíró életét és munkáit. Török Gyula nagyrahatott tehet-

ség volt, de nem fejlődhetett ki; a hanyatló magyar középnemesség írója Nem Tolnai Lajos gyűlölködésével, Mikszáth Kálmán kedélyességével és Herczeg Ferenc könnyedségével szemlélte a magyar dzsentrit, hanem bánatos komolysággal foglalkozott a magyar földbirtokos középosztály pusztulásával. Még csak Kafka Margit szólalt meg ebben a hangnemben.

Lehel István: Jászai Mari utolsó szerepe. Budapest, 1931. 244 l. Lampel-kiadás.

A magyar színészet története értékes munkát nyert ebben az eleven írói készséggel megírt kötetben. Függelékét a magyar dráma történetének kutatói is sikerrel forgathatják.

Lósy—Schmidt Ede: Hatvani István élete és művei. 1718—1786. I. rész: Hatvani István élete és önéletrajza. Az ördögösségéről szárnyrakelt mondák. Debrecen, 1931. 218 l. A Debreceni Tisza István-Tudományos Társaság I. osztályának kiadványai.

A szerző is, a Tisza István-Társaság is, méltán tekinthet büszkeséggel erre az értékes munkára. Sajnálatos valóság, hogy egyetemi és műegyetemi tanáraink — a reális szakokon — keveset érdeklődnek tudományszakuk hazai fejlődése iránt, nem emelik ki neves elődeik érdemeit a feledésből, tudománytörténeti érzékük és nemzeti kegyeletük nincs arányban kitűnő szaktudásukkal. Magyary-Kossa Géza, Nékám Lajos, Győri Tibor, Zelovich Kornél s még néhányan elszigetelten dolgoznak, a legtöbb katedra gyökértelenül áll a magyar földön, tanár és tanítvány vajmi keveset tud a multról. Lósy-Schmidt Ede államvasúti főmérnök már hosszú idő óta teljesíti mások kötelességét, kutatja a magyar szellem fejlődését a műszaki tudományokban, most közreadott monográfiája is fontos forrásmű a jelen és a jövő számára. A híres debreceni polihisztor pályájára nézve gondosan egybeállít és megbírál minden mozzanatot, az életrajz mellett tanulságos karképet fest, könyve függelékében közli a tudós debreceni tanár latinnyelvű önéletrajzát. A szerző nemcsak helyes tudományos módszerrel — a főszöveget a lap alján kísérő jegyzetekkel — dolgozik, hanem világosan is ír, nem idegenkedik az egyszerűbb és rövidebb mondatoktól, lehetőleg kerüli az *aki, amely* használatát, mellőzi az alárendelt és közbevetett mondatok kuszáltságait.

Magyar Irodalmi Ritkaságok. Szerkeszti Vajthó László. Kiadják a magyar középfokú iskolák tanárai és diákjai. Nyomja a Királyi Magyar Egyetemi Nyomda. 1931.

A budapesti állami Berzsenyi Dániel-reálgimnázium kezdeményezéséből — Vajthó László reálgimnáziumi tanár érdemes gondolatából — komoly ifjúsági mozgalom lett. A tanáraiktól lelkesített diákok valósággal újjáélesztik a Magyar Tudományos Akadémia és Heinrich Gusztáv félbehagyott Régi Magyar Könyvtárát. Most Vajthó László újabb indítása nyomán Magyar Irodalmi Ritkaságok címmel igen jó elgondolású tudományos sorozat indult meg. kötetkéit különböző iskolák tanulói rendezik sajtó alá tanáraik felügyelete mellett. Eddig a következő számok jelentek meg: 1. Bessenyei György: A törvénynek útja. Tudós társaság. (Budapesti áll. Berzsenyi Dániel-reálgimnázium: Vajthó László.) — 2. Péterfy Jenő dramaturgiai dolgozatai. (Ugyanaz.)

— 3. Benyák Bernát: Joas. Piarista iskolai dráma 1770-ből. (Budapesti kegyesrendi gimnázium: Perényi József.) — 4. Bessenyei György: Egy magyar társaság iránt való jámbor szándék. Bécs, 1790. (Budapesti áll. Verbóczy István reálgimnázium: Várady Zoltán.) — 5. Károlyi Gáspár: Két könyv. Debrecen, 1563. (Budapesti evangélikus leánykollégium: Jablonowsky Piroska.) — 6. Temesvári Pelbárt műveiből. (Budapesti ciszterci rendi Szent Imre-gimnázium: Brisits Frigyes. A latin eredetihez csatolt magyar fordítás az ifjúsági munkát irányító tanár szép és gondos fordítása.) — 7. Péterfy Jenő zenekritikái. (Budapesti áll. Berzsényi Dániel-reálgimnázium: Vajthó László.)

Magyar Bálint: A Nemzeti Színház előtti magyar színeszt történetének vázlatja. Budapest, 1931.

A pesti magyar színház megnyitása előtt három színészi nemzedéket állít egymás mögé: az első 1790—1806, a második 1806—1827, a harmadik 1827—1837 időközében egyengette az utat a fővárosi állandó színeszt és színház megalapozása előtt. Az úttörők küzdelmeit sok érdekes adat világítja meg, a kicsiségek olykor nagyobb megvilágító erejük, mint az általánosan ismert följegyzések. A Nemzeti Színház megnyitása után a vidéki színeszt rohamosan veszít jelentőségéből, bár munkássága az irodalmi érdeklődésnek továbbra is élénk fokozója.

Monsberger Ulrik: A hazai német naptáriróadalom története 1821-ig. Budapest, 1931. 78 l. (Német Philologiai Dolgozatok. 46. sz.)

Az évszázadok sorrendjében az egyes nyomdahelyek szerint ismerteti a magyarországi németnyelvű kalendáriumok tartalmát. A dolgozat végén a naptárak időrendi egybeállítására és a tárgyára vonatkozó repertórium.

Oszttern Rózsa: Zsidó ujságírók és szépirók a magyarországi németnyelvű időszakai sajtóban a Pester Lloyd megalapításáig 1854-ig. Budapest, 1930. 96 l.

Szerző azon az állásponton van, hogy a zsidóság nemcsak vallás, hanem egyúttal különálló faj is; ennek az önálló népcsoportnak a hazai írói világba való bevonulását vizsgálja tüzetesen és elfogulatlanul. A zsidó írók 1819 táján kezdenek feltűnni Magyarországon, egyelőre német nyelven írnak, térfoglalásuk rohamos. Fürgeségük nagyban hozzájárult ahhoz, hogy Magyarország németnyelvű hírlapirodalmát felvirágoztassák. Munkásságuk középontja Pozsony és Pest. Irodalmi alkotásaik nem emelkedtek a közepszerűség fölé, maradandóbb dolgokat csak Saphir Móric, Beck Károly és Kompert Lipót alkottak. Az első humorista volt, a második lírikus, a harmadik prózaíró.

Pintér Jenő magyar irodalomtörténete. Tudományos rendszerezés. Harmadik kötet: A magyar irodalom a XVII. században. Budapest, 1931. I. A Magyar Irodalomtörténeti Társaság kiadása.

Az 1930-ban kiadott I. és II. kötet után megjelent a nyolc kötetre tervezett mű III. kötete is. Fejezeteit a következő részekre csoportosította a szerző: Bevezetés. 2. A XVII. század közérdekű irodalma. 3. A XVII. század lírája. 4. A XVII. század verses elbeszélése. 5. Zrinyi Miklós. 6. Gyöngyösi István. 7. A XVII. század prózai elbeszélése. 8. A XVII. század drámája. 9. A XVII. század latin irodalma. 10. Visszapillantás.

Preszly Lóránd: A szegedi népies írók. Szeged, 1931. 32 l.

Székfoglaló értekezés a Dugonics-Társaságban, a Széchalom-Könyvtár egyik füzeté. Lelkes hangon ismerteti és méltatja Szeged íróit: mindazokat, akik az Alföld legnagyobb városában működtek. Ilyen egybegyűjtés után látjuk csak, milyen érdemes volna városunkint szemlét tartani az egyes helyekhez fűződő irodalmi vonatkozásokon. A középiskolai értesítők néhány nyomtatott oldalon könnyen megoldhatnák ezt a feladatot.

Rác Lajos: Adalékok a XVII. század magyar műveltség-történetéhez. Sárospatak, 1930. 46 l.

Két tanulmány. Az egyik: Magyarország XVII. századi műveltségének képe Comenius iratainak tükrében. A másik: A sárospataki főiskola első nyomdája. Comenius négy évet töltött Sárospatakon, ez idő alatt hat nagy iskolai beszédet tartott; szövegeiből sok tanulság vonható le az akkori Magyarország műveltségi állapotáról. A sárospataki nyomda legrégebb történetét is tanulságos adatokkal és következtetésekkel világítja meg a szerző. A nyomda 1650 végén kezdte meg működését.

Rédey Tivadar: Kritikai dolgozatok és vázlatok. Budapest, 1931. 164 l. Pfeifer-kiadás.

A Péterfy Jenő emlékének ajánlott kötetben egybegyűjtötte a szerző bírálatainak és tanulmányainak legjavát. „Húszéves kritikus munkáimból azt vettem fel, aminek tárgya a napi érdeklél nem enyésző figyelembevételre számíthat.“ Fejezetei: Gyulai Pál a művészi történetírásról, Péterfy Jenő és a történetírás, Harsányi Kálmán, Kosztolányi Dezső lírájáról, Babits-próza, Babits-líra, Jászai Mari, Odry Árpád két Shakespeare-szerepe, Bánk Bán két-századik előadása.

Rubinyi Mózes: Pósa Lajos. Budapest, 1930. 32 l. Singer és Wolfner kiadása.

Pósa Lajosról 1919-ben jelent meg az első nagyobb tanulmány Gyöngyössi László tollából. (Irodalomtörténet. 1919. évf.) Ezt követte Lőrinczy György kis könyve: A Pósa-asztal. (1922.) Rubinyi Mózes most megjelent füzetében kedves történeteket gyűjtött össze az ifjúsági irodalom kitűnő művelőjéről. Ez is a célja: a magyar gyermekek nevében a kegyelet megnyilvánulása a legjobb magyar gyermekujáság szerkesztőjének emlékével szemben.

Schack Béla és Vincze Frigyes: A kereskedelmi oktatás-ügy fejlődése és mai állapota Magyarországon. Budapest, 1930. 448 l. Franklin-kiadás.

A két szerző a M. T. Akadémiától kitüntetett pályamunkája alapján írta meg könyvét. A magyar tudományos irodalom fejlődésének kutatója tanulsággal forgathatja a gazdag tartalmú kötetnek azokat a részeit, amelyek részben rendszeresen elemzik a tárgyra vonatkozó régebbi és újabb magyar munkákat.

Soproni Katolikus Köri Almanach. Szerkesztette Gábor Géza. Sopron, 1930. 140 l.

A hitbuzgalmi, ismeretterjesztő és szépirodalmi közlemények mellett van

ebben az évkönyvben két olyan cikk is, mely közelebbről érdekelheti a magyar irodalomtörténet kutatóit. Hein Tádé Surányi Miklós két nagyobb regényéről emlékezik meg: A nápolyi asszonyról és A csodavárókról; Csaplovics József Mécs Lászlóról ír. Mindkét értekező igen elismerően nyilatkozik ismertetett írójáról.

Speneder Andor: Kisfaludy Károly. Budapest, 1930. 124 l. Egyetemi Nyomda.

A Kisfaludy Károly munkásságát áttekintő dolgozat a Győri Kisfaludy Irodalmi Kör pályázatán az első díjat nyerte. Részei: 1. Otthon, iskola, katonáskodás; 2. Két város: Bécs és Pest; 3. Egyéniség; 4. Vitézi dráma; 5. Vigjáték; 6. A literátor; 7. Kisfaludy Károly jelentősége. A német kivonattal is ellátott tanulmány a bécsi Collegium Hungaricum füzetei között jelent meg, mint ennek a vállalatnak IX. száma.

Staud Géza: Az orientalizmus a magyar romantikában. Budapest, 1931. 164 l.

A kelet világa a maga titokzatosságával mindig erősen vonzotta az írókat, különösen a XVIII. század végétől kezdve sokasodtak meg a keleti témák. A szerző egybegyűjti és sokoldalúan magyarázza a magyar orientalizmus jelenségeit a középkortól kezdve az 1848-as szabadságharcig. Vizsgálódásai szerint a keletieskedés megindulását nálunk is ugyanazok a lelki diszpozíciók idézték elő a XVIII. század végétől kezdve, mint a külföldön, csak hogy ezek a diszpozíciók a magyar kulturális tényezők következtében nálunk már módosultak.

Szent-Iványi Béla: Szilágyi Sándor szerepe az irodalmi életben. Hatvan, 1930. 76 l.

Szilágyi Sándor történettudós szépirodalmi kapcsolatait tárgyalja. Részletesen foglalkozik különböző vállalataival: Magyar Emléklapok, Magyar Írók Füzetei, Pesti Röpívek, Történeti Naptár, Nagyenyedi Album, Nők Könyve. E vállalataival nemcsak az irodalmi élet újabb fellendülését segítette az 1850-es években, hanem az ízlést is jól szolgálta. Gondja volt rá, hogy jeles írókat toborozzon folyóiratai és almanachjai számára.

Gróf Széchenyi István: Hitel. Szerkesztette és bevezetéssel ellátta ifj. Iványi-Grünwald Béla. Budapest, 1930. 738 l. A Magyar Történelmi Társulat kiadása.

A legnagyobb magyar összes munkáinak egységes kiadásában most adta közre a Magyar Történelmi Társulat a Hitelt és a Hitellel foglalkozó egykorú munkák gyűjteményét, ezek között elsősorban Gróf Desseffy József Taglatát. A szövegkiadás előtt a kötet szerkesztőjének bevezetése teljes tájékozást nyújt Széchenyi István nagyhatású munkájának kialakulásáról, gazdasági politikájáról, hatásáról, általában minden idevonatkozó részletkérdésről, kapcsolatban Széchenyi István életének eseményeivel és lelkivilágával.

Gróf Széchenyi István írói és hirlapi vitája Kossuth Lajos-sal. Szerkesztette és bevezetéssel ellátta *Viszota Gyula*. II. rész. Budapest, 1930. 1672 l. A Magyar Történelmi Társulat kiadása.

Az 1927-ben kiadott I. rész az 1841—1843. évkör anyagát ölelte fel, a most megjelent II. rész az 1843—1848. évkör irodalmi harcait tartalmazza. A magyarázatokkal ellátott 1212 lapos szövegközlést 460 lapra terjedő bevezetés előzi meg: ebben a hatalmas összefoglalásban a szerző nyomrölynyomra kíséri a két nagy szellem politikai viaskodását és a kor nevezetesebb történeti mozzanatait. A bevezetés maga is kútfő-számba mehet, annyira részletes, alapos és mélyreható. Végső tanulsága: „Meg kell állapítani, hogy Kossuth olyan eszméért küzdött, a magyar függetlenségért, amely a magyarság előtt kedves volt. Kossuth küzdelmében semmire sem volt tekintettel, csak az elérendő célra; ezzel szemben Széchenyi is óhajtotta a függetlenséget, de a tényleges helyzetre tekintettel feltárta az akkori leküzdhetetlen nehézségeket is s így önismeretre akarta szoktatni a dícséretkező és színes beszédekhez szoktatott magyarságot. Széchenyire akkor nagyon kevesen hallgattak, csak a megpróbáltatások nehéz napjai után kezdtek megérteni, hogy tanítása helyes volt.

Szép Ernő: Magyar drámák a bécsi színpadokon. A bécsi Collegium Hungaricum füzetei. VI. Budapest, 1930.

Szép Ernő a magyar színműirodalom Bécsbe elvetődött termékeinek sorsáról kísérel meg hű képet festeni értekezésében. Az első előadott magyar darab Bécsben Kisfaludy Károly Tatárok c. műve volt. A XIX. század végéig 16 magyar szerzőtől 25 színdarabot játszottak a Burgtheater és a Vorstadt-theaterek színpadjain. A legtöbb magyar darab az abszolutizmus korában került előadásra: így Szigligeti Ede Szökött katonája, Rabja, Két pisztoly, Csikósa, Liliomfija; Gaál József Peleskei notáriusa; Szigeti József Violája, Vén Bakan-csosa. A bécsi udvari színház 1877-ig ridegen elzárkózott a magyar dráma-irodalom termékei elől, de 1877-ben előadták Dóczy Lajos Csók c. vígjátékát; ez a darab 1902-ig állandóan műsoron maradt. A Carltheater előadta Csepreghy Ferenc Strogoff Mihályát, a Ringtheater Tóth E. Falu rosszá-ját, a Theater a. d. Wien Jókai Aranyember-ét, a Burgtheater Jókai Könyves Kálmán-ját, Dóczy Lajos Az utolsó szerelem c. történeti vígjátékát és Murai Károly Huszárszerelem c. vígjátékát; majd színre került Az ember tragédiája, ez állandóan lekötötte a bécsi közönség érdeklődését. A pesti Nemzeti Színház színészei vendégszereplésének hatása alatt a bécsi színházak igazgatói a magyar drámairodalom termékeivel akarták műsorukat felfrissíteni. Így került előadásra a Carltheaterben Csiky Gergely Cifra nyomorúság (1892) és Nagymamája, majd Gabányi Árpád Apósok c. vígjátéka. A Theater a. d. Wienben játszották Gerő Károly Próbaházasságát (1894), a Volkstheaterben Karczag Vilmos Lemondását. Csepreghy népszínműve A piros bugyelláris két színházban is színre került.

Vajda Péter erkölcsi beszédei. Levéltári tanulmányok alapján kiadta, bevezetésekkel és jegyzetekkel ellátta Kemény Gábor. Budapest, 1931. 288 l. Kiadta a szarvasi öregdiákok szövetsége.

A kötet Vajda Péter kiadatlan „tanszéki beszédeinek” gyűjteménye Kemény Gábor Vajda-tanulmányával. Az előszóban Raffay Sándor evangélikus püspök rámutat az 1840-es évek érdemes írójának szarvasi munkásságára: Vajda Péter csak három évig tanárkodott Szarvason, de szellemének bélyegét

rányomta iskolájára. Újító szellemű férfiú volt, demokrata irányú, ébresztő erejű. Szabad felfogásáért a magyar királyi helytartótanács vizsgálatot indított ellene.

Világirodalmi Lexikon. Szerkesztette Décsi Lajos. I. köt. Budapest, 1930. 8 és 568 l. Studium-kiadás.

A nagyszabású lexikon felöleli az egész világirodalmat, közli a külföldi nemzetek nevesebb íróinak életrajzát, ismerteti a fontosabb szépirodalmi munkák tartalmát, megvilágítja az irodalomtörténettel kapcsolatosan előforduló esztétikai, poétikai, retorikai, stilisztikai fogalmakat. A bibliografiai tájékoztatásra mindenütt nagy gondot fordít, hogy ezzel is megkönnyítse a további kutatást. A szerkesztő elsőrangú szakemberek társaságában végezte nehéz feladatát. A magyar irodalomtörténet művelői közül a következők vettek részt ebben a munkában: Bajza József, Bitay Árpád, Bleyer Jakab, Galamb Sándor, Hankiss János, Huszti József, Imre Sándor, Koszó János, Petz Gedeon, Pintér Jenő, Radó Antal, Solymossy Sándor, Téglás Béla, Vajthó László, Zlinszky Aladár, Zolnai Béla. „Lexikonunk — írja a szerkesztő — különös figyelmet fordított a külföldi irodalom fordításaira, magyar vonatkozásaira és a magyar irodalomra tett hatásaira, valamint a bibliográfiában a magyar szerzők műveire és közleményeire. De a magyar irodalmat, a magyar költők és tudósok életrajzát ki kellett rekeszteni tárgykörünkből, mivel erről a Studium könyvkiadó részvénytársaság kiadásában megjelent Magyar Irodalmi Lexikon a közönségnek ugyanis rendelkezésére áll.“

FOLYÓIRATOK SZEMLÉJE.

Magyar irodalomtörténeti vonatkozású cikkek.

A Szent István Akadémia Értesítője. 1930. évf. Perényi József: *A „Boldogasszony anyánk“ kora és szerzője.* (A Sz. István-akadémiában 1927 dec. 2-án tartott előadás.) A szerző megállapítása szerint a „Boldogasszony anyánk“ kezdetű, eddig XVII. századbelinek tartott kath. egyházi éneket Szentmihályi Mihály (szül. 1724) egri kanonok írta, s először Egyházi énekeskönyv c. 737 lapra terjedő és 948 éneket tartalmazó munkájában 1797-ben, Egerben adta ki.

Akadémiai Értesítő. — 1931. évf. 1—4. sz. Berzeviczy Albert: *A százéves Akadémia.* A M. T. Akadémia történetének s szervezetének ismertetése az alapítás százéves fordulója alkalmából. — U. a. *Kisfaludy Károly halálának századik évfordulója alkalmából.* Ünnepi megemlékezés. — Császár Elemér: *Jelentés a Weisz Fülöp jutalomról.* Az erre illetékes bizottság számbavéve az 1925—1929. évkörré eső költői termést: a jutalomra Harsányi Kálmán „munkáit“ találta legérdemesebbnek.

Budapesti Szemle. — 1931. évf., 1. sz. Marczali Henrik: *Gr. Széchenyi Ferenc utazása Angliában.* (I.) Széchenyi István gr. atyja 1878-ben, neje és titkára kíséretében Angliába utazott. Ez útról igen terjedelmes, sok részletre kiterjedő naplót vezetett, melyet többször is átdolgozott, hogy az mint „protocollum“ lehetőleg teljes legyen. Emellett az angol élet és jellem megismerése volt főcélja s erről több németnyelvű értekezésben számol be. (Közülök e cikk a „Megjegyzések Angliáról“ s az Észrevételek címűt ismerteti.) — Császár Elemér: *Szendrey Júlia.* Hosszabb tanulmány a Petőfiné személyével kapcsolatos vitás kérdésekről. (A Mikes-féle Szendrey Júlia c. könyv megjelenése alkalmából). E szerint: 1. nem igaz, hogy Szendrey Júlia hiúságból és számításból lett Petőfi felesége; 2. nem igaz, hogy férjét behajszolta a nyilvános szereplésbe, a forradalmi mozgalmakba, szenvedélyes, szélsőséges tettekbe. Júlia, a hitves nemcsak méltó volt Petőfihez, hanem az az asszony volt, akire Petőfinék szüksége volt; 3. A második házasságot illető mende-mondákra nézve az igazság az, hogy Júlia, mikor letette az özvegyi fátyolt, nemcsak Petőfiné szünt meg lenni, hanem megszünt érdekelni a tudományt is. Elérkezett az ideje, hogy az irodalomban többé ne essék szó Horvát Árpádnéről, csak Szendrey Juliáról és Petőfi Juliskájáról. — 2. sz. Marczali Henrik: *Gr. Széchenyi Ferenc utazása Angliában.* Az 1787-ből származó napló befejező részének ismertetése. (Érdekes, hogy az iratokban csak e három magyar szó fordul elő: „Édes, drága anyácskám!) — Bajza József: *Szerb költők magyarul.* Vaj-

dasági magyar, horvát és szerb kritikusok észrevételei a szerzőnek szerb költők magyar fordításait ismertető tanulmányára. — Berzeviczy Albert: *Kisfaludy Károly emléke*. Elnöki megnyitó beszéd a M. T. Akadémia centenáris ünnepén. — Voinovich Géza. *Kisfaludy Károly*. Megemlékezés a jeles íróról, halála százéves fordulójában a M. T. Akadémiában. — 3. sz. Berzeviczy Albert: *Kazinczy éve*. Kazinczy munkája egyértelmű volt veszendőnek indult nyelvünk megmentésével. Az ő emlékének kultusza az engesztelő igazságszolgáltatás műve is. — Ravasz László: *A lélek embere*. Emlékezés Prohászka Ottokárra. — Áprily Lajos: *Bajza József emlékezete*. Utalás a Bajza és Petőfi költészete közti szellemi kapcsolatra. — 4. sz. Rubinyi Mózes: *Tóth Kálmán (1831—1931.)* Rövid, összefoglaló írói arckép. — Havas István: *Tóth Kálmán emlékezete*. Centenáris megemlékezés a költőről a Petőfi-társaság ünnepi lakomáján. — 5. sz. Kéky Lajos: *A mult esztendő magyar drámairodalma*. Jelentés a M. T. Akadémia 1931. évi Vojnitsérmének odaítélése tárgyában. A bizottság javaslata szerint a kitüntetésre Hunyady Sándor Feketeszarú cseresznye c. 3 felv. színjátéka érdemes. — 6. sz. Herczeg Ferenc: *Gr. Széchenyi István és a „Világ“*. Széchenyi a jövőbe látó államférfiak közé tartozik. Nem egy jóslata megdöbbentő módon beteljesült. — Fáy Ilona: *Alkonyat*. Regény Berzsenyi Dánielről. — Császár Elemér: *Faj és felekezet a Felújulás korának irodalmában*. Farkas Gyula: A magyar romantika c. könyvének tanulmányzerű bírálata. — 7. sz. Takáts Sándor: *Harc az opera-előadások ellen a régi Nemzeti Színházban*. Hosszabb értekezés a címben írt tárgyról, különös tekintettel Schodelné Klein Rózsi, híres operaénekesnő szerepére. — Fáy Ilona: *Alkonyat*. Regény Berzsenyi Dánielről (folyt.). — Farkas Gyula: *A magyar romantika megoldatlan problémái*. Válasz Császár Elemérnek a szerző (A magyar romantika c.) könyvéről írt bírálatára. — 8. sz. Vargha Damján: *Szent Imre-problémák (I.)*. A kódexirodalom körébe vágó hosszabb tanulmány. — Olay Ferenc: *Sayous Ede levelezéséből*. Adatközlés. — Császár Elemér: *A százeves Csongor és Tünde*. Alkalmi felolvasás. — Hankiss János: *Az első nemzetközi irodalomtörténeti kongresszus*. Az 1931. év májusában tartott irodalomtudományi kongresszus előadásainak rövid ismertetése. — Császár Elemér: *Válasz Farkas Gyulának*. Felelet Farkas Gyulának a BSz. 1931. ápr. számában megjelent észrevételére. — Fáy Ilona: *Alkonyat*. Regény Berzsenyi Dánielről (folyt.).

Debreceni Szemle. — 1930. évf. 7. sz. Hankiss János: *A XVIII. század a magyar irodalomban*. A tárgyra vonatkozó újabb irodalom figyelemrevételével készült áttekintés. — Kardos Albert: *Kazinczy fogsága naplója — forradalmi szolgálatban*. Kazinczy fogsága naplója először Vahot Imrénnek 1848. évi Országgyűlési emlék c. kiadványában jelent meg. E mű tartalmával függnek össze azok a jegyzetek, melyeket Kazinczy Szirmay Antalnak *Historia conspirationis Martinoviciana* c. munkájához csatolt s amelyeket Szirmay művével együtt 1918-ban újból kiadott Braun Soma ily címen: „Az első magyar köztársasági forradalom 1795 május 20“. — 9. sz. Tabéry Géza: *Követség Erdélyből*. (Részletek a szerzőnek az erdélyi irodalom állapotát ismertető, — 1930 október havában, — Debrecenben tartott előadásából.) A Szépműves Céh megindulásával kezdődött el az erdélyi regényirodalom termékeny korszaka; az írók anyagi érdekeinek gondozását pedig a Kemény János báró marosvégi kastélyában megalakult Erdélyi Helikon vette pártfo-

gásába. — Kardos Albert: *Csokonainak babér, Kazinczynek borostyán*. Kazinczy kifogásolta, hogy Csokonai versében a „laurus“ magyar nevéül a „babér“-t használta, szerinte a latin növénynev magyar megfelelője: borostyán. E vitával függött össze Csokonainak „Ertekezés a baberről vagy A babér apológiája“ c. elveszett dolgozata. Jávorka Sándor újabban megjelent Magyar Flórája szerint: a babérfa = Laurus, a borostyán = Hedera; de u. itt olvasható az a megjegyzés is, hogy a babért régen borostyánnak is hívták. — Brachfeld Olivér: *Magyar keresztetek egy spanyol lovagregényben*; u. a.: *Magyarországi lovagjáték egy portugál balladában*. Adatközlés. — 1931. évf. 1. sz. Kardos Albert *Csokonai stremlékei*. A címben írt tétel ismertetészerű tárgyalása. — Brachfeld Olivér: *Irodalomtörténet és pszichoanalízis*. A pszichoanalízis kortünet. Divatbáhozója: Freud; találmánya: az homoszexu. — 3. sz. Molnár József: *Jókai második párizsi útja*. Jókai 1900 május 28-tól június 14-ig tartózkodott a világiállítás alkalmából Párizsban s ott meleg ünneplésben volt része. — Dömötör Sándor: *Vörösmarty, a mese és Jókai*. Vörösmarty A kecskebőr c. novellájának egyes motívumai egyeznek Jókai Csalóka Péterének kalandjaival. — Hungarus Viator: *Magyar vonatkozású könyvek a francia könyvtárban*. Adatközlés.

Deutsch-Ungarische Heimatsblätter. — 1931. évf. 1. sz. Johann Koszó: *Ungarische Romantik*. Farkas Gyula. A magyar romantika c. könyvének ismertetése. — Josef Trostler: *Ungarns Eintritt in das Literarhistorische Bewusstsein Deutschlands* (folyt.). A nyugati köztudatban a magyarság eleinte gyűlölet tárgya. Később keresztény-hősi erényeiért megkedvelik, a XVI—XVII. századtól kezdve szellemi életét is fölfedezik. — Fritz Valjavec: *Zwei Briefe von G. H. Pertz an Stephan Horváth*. Pertz György Henrik német történétíró (1795—1876.) két német nyelvű levele Horváth István magyar történétíróhoz: 1821-ből és 1825-ből.

Egyetemes Philologiai Közlöny. — 1931. évf., 1—4 sz. Tolnai Vilmos: *Adatok Széchenyi és Arany viszonyához*. Érdekes egybevetések Arany Széchenyi-ódájának és Vojtinájának forrásaira nézve.

Erdélyi Helikon. — 1930. évf., 8. z. Németh Andor: *Ady örök fiatalsága*. Ady fiatalsága überfiatalság, következetesen végiggondolt és nagy művészi erővel megvalósított magatartás. — Szász Endre: *Erdélyi színjátszás*. A jövő iránya az erdélyi színeszetet illetőleg: a kevesebb, de jobb színház. — Sziklay Ferenc: *A magyar színjátszás Csehszlovákiában*. Leszállított színvonallal s a Színpártoló Egyesület anyagi támogatásával valahogy még teng-leng a magyar színeszet Csehszlovákiában, hogy meddig, azt nem lehet tudni, mert a gazdasági válság egyre krónikusabb jelleget ölt. — R. Nagy András: *A magyar színjátszás Jugoszláviában*. Körülbelül másfél esztendeje annak, hogy a hatóságok nem engedélyezik a magyar szót a műkedvelő színpadokon, így tehát nemcsak a hivatásos magyar színjátszás, hanem a magyar műkedvelés is megszűntnek tekinthető a Délszláv Királyságban. — Schöpflin Aladár: *A budapesti színház helyzete*. A budapesti színházban bajok vannak, de ezek nem érintik az intézmény ütőereit. Maga az intézmény egészséges. Színházak megbukhatnak, a színház megmarad. — Szász Endre: *Emlékezés Török Gyulá-*

ról. Pillantás a világháborúelőtti Kolozsvár irodalmi életére. — 10. sz. Deida Jenő: *Szaboleska Mihály*. Neorológ. — 1931. évf., 4. sz. Kovács László: *Ambrus Zoltán*. Bár pompás regényei és elbeszélései vannak, mégis kimondottan kritikai szellem. Irodalmi ideáljai: Flaubert és Maupassant. Ambrus „franciásságának“ nagy hatása volt a magyar irodalomban.

Erdélyi Múzeum. — 1930. évf., 10—12. sz. Gróf Teleki Domokos: *A marosvásárhelyi Teleki-könyvtár története*. Gróf Teleki Sámuel (1739—1822), egykori erdélyi kancellár 1811-ben kelt végrendeletéből megállapítható, hogy a tőle alapított marosvásárhelyi Teleki-könyvtárt — halála után — „jogi személy“-nek óhajtotta tekintetni. Sajnos, az alapító leszármazói, kik egyben a könyvtár kúrátorai is voltak, másképp fogták fel a dolgot. Ebből hosszú per keletkezett, amely 1885-ben az alapítvány jogi természetét illetőleg kedvezőtlen döntéssel végződött. Később gróf Teleki Sámuel v. b. t. t., 1913-ban közjegyzői okiratba foglalt alapító levelével új jogi személyt létesített „Gróf Teleki Sámuel volt erdélyi kancellár és dédunokája, gróf Teleki Sámuel v. b. t. t., gróf Teleki-könyvtár alapítványa“ címen. A jogi személyekre vonatkozó és ma érvényben lévő törvény alapján a marosvásárhelyi törvényszék 1925. január 17-én kelt végzésében elrendeli a Teleki-könyvtár-alapítványnak a jogi személyek lajstromába való bejegyzését. — Hofbauer László: *A Remény című zsebkönyv története* (1839—41). Megállapítható, hogy a Remény c. zsebkönyv költői, főleg Kriza és Szentiváni, még Petőfi fellépése előtt eltaláltak a népdalok igazi természetes hangját; továbbá, hogy hatása Gyulai Pál lírájában is meglátszik. Mellesleg megjegyezve Gyulai anyai nagybátyja Hajós János is dolgozott a Remény-be. [A cikk a zsebkönyv munkatársainak álneveit is megfejti.] — Szigethy Béla: *Rovásírás a bögözi freskón*. A bögözi (udvarhelymegyei) református templom falfestményén egy 1530-ból származó rovásírásos sor látható. Megfejtője szerint talán az alsó képsor renoválójának nevét („Atyai István“) jelenti. — Szabó T. Attila: *Balogh Józsi balladájának változatai*. Adatközlés. — Rajka László: *A német „Liliomfi“ közrejtője*. Jókai egy adata szerint Nestroy bécsi színingazgatónak (aki Umsonst c. darabjában Liliomfit plagizálta) állítólag „bizonyos K. magyar táncos adta át (Szigligeti darabját) mint francia fordítmányt“. — Ferenczi Miklós: *Az erdélyi magyar irodalom bibliográfiája (1929. év)*. Részletes könyvészeti egybeállítás. — 1931. évf., 1. sz. Gyalui Farkas: *A Döbrentei-pályázat és a Bánk bán*. Se Ferenczi Zoltának, se másnak nincs joga azért, mert a költő Katona elküldte 1814-ben valami úton a messze Kolozsvárra szánt kéziratát, annak megérkezését oly kétségtelennek tartani, hogy ez alapon a bíráló bizottságot éles megróvásnak tegye ki. — Rajka László: *Jókai: „Török világ Magyarországon“ c. regénye*. Részletes elemzés alapján megállapítható, hogy Jókai „lényeges eseményt nem változtatott meg“, történelmi forrásait kellő tiszteletben tartotta, sőt Csereit talán túlságos híven is követte. Hibája azonban, hogy a Törökvilág... egy cím alatt két regényt tartalmaz; az egyik erdélyi előzményekkel együtt a havasalföldi fejedelemsné története, a másik Béli Pálé. — Nagy Géza: *A legújabb Bethlen-irodalom*. A címben írt tétel kritikai áttekintése különös tekintettel a Szeffü—Rugonfalvi-vitára. — Kristóf György: *Zsidó, görög és latin gyászversek Bethlen Gábor temetésére*. — Adatközlés. — 4—6. sz. Szabó T. Attila: *Az Erdélyi Múzeum Vadadi Hegedüs-*

kódexe. A Dézsi Lajostól Gaál-kódexnek nevezett XVIII. századi kéziratok könyv ismertetése. Köröspataki János Erdélynek és Magyarországnak szörnyű romlásáról... c. történetjének és a „Kolozsvár szabadulásáért való hálaadó ének”-nek közlése. — Gianola Albert: *Marsigli Ferdinánd és Erdély.* Ertekezésszerű, összefoglaló dolgozat a jeles tudós halálának kétszázéves fordulója alkalmából. [Olaszból fordította: Gauder Andor.] — Kántor Lajos: *Hidvégi gróf Mikó Imre szózata 1856-ban.* Az Erdélyi Múzeum megalakulása érdekében fontos buzdító irat szövegének második teljes kiadása. — Csúry Bálint: *Adatok Kalmár György életéhez.* — Hofbauer László: *Szilágyi Ferenc szerepe Szentiváni Mihály életében.* Adatközlés.

Etnographia. — 1930. évf. 3—4. sz. Kerényi Károly. *A csodaszarvas az Ezeregynap-ban.* Az arab Ezeregyéjjel versenyez, ha nem is gazdagságban, közvetlen emberi érdekességben a perzsa Ezeregynap. Az itt előforduló szarvasmese lehetővé tette, hogy ennek az útját kövessük Középkézsiából Nyugat-európába. Ezzel talán fény derül egy másik mítikus mese-motívum vándorlására is, amelyet a magyarság ősvallásával hozott magával Keletről, s amely ugyancsak eljutott a szélső nyugati lovagepika körébe. Az idetartozó vizsgálatból kitűnik, hogy a szarvasmondát nem tekinthetjük kizárólagosan magyar eredetmondának. Bizonyára nem egy nép vallotta magáénak éppen Irán tőszomszédságában, ahonnan az út mindig nyitva állt Perzsiába. A keresztény-magyar elbeszélés pogány eredete megállapítható abból is, hogy egy bizonyos ponton csak az Ezeregynap és az eredetmonda egyeznek, a legenda: nem. Az összehasonlítás arról is meggyőzhet, hogy a magyar szarvasmonda — az 5 évi tartózkodás s a nőrablás nélkül tekintve — nem irodalmi kompiláció eredménye, hanem csak ezekkel egyesítve lett azzá. Ennek a kompilációnak célja is nyilvánvaló: a totemisztikus leszármazás helyett a tisztán emberi néprokonságok szempontjait viszi be a nőrablás motívumául az eredetmondába. Lehet, hogy a XI. századi Gesta Ungarorum írója volt az, aki a totemisztikus eredetmondát keresztény szempontból megtisztította s a nőrablás emberi motívumával egyesítette. — Heller Bernát: *Mikszáth, Barrios: A mese és a legenda.* Az a tréfás mese, mellyel Mikszáthnál Szlámcsik homonnai fiskális Kozsibrovcszky grófot az emberi élet szakairól kioktatja, nem a magyar író egyéni leleménye, hanem két évezred óta kimutatható, Babrios és Simon ben Eleázár történelmi szerzői nevéhez is fűződő, mindkettőjüknél valószínűleg jóval régebbi hagyományban gyökerezik. — Köhler Aladár: *Szápáry Péter mondája* (II. és bef. közl.). A Szápáry-monda alapjában magyar tárgyú alkotás és irodalmi megjelenésében a magyarországi németnyelvű irodalom egyik legszebb novellája. — 1931. évf. 1. sz. Rapaics Rajmund: *A magyar virágnyelv.* A múlt században egész Európában nagy kelteje volt a virágnyelvnek; bizonyították ezt a nagy számmal megjelent kis „virágnyelv”-ek. Azonban mivel sem az irodalomtörténet, sem a tudományos irodalom nem méltatta figyelmére, legnagyobb részük nyomtalanul elveszett. A Nemzeti Múzeum birtokában levő első magyar virágnyelv 1852. jelent meg s szerzője Kassay Adolf; terjedelme 52 lap. A virágnyelveken mindenütt kimutatható a költők hatása; a virágnyelvek írói többnyire versekből szedegetik össze virágkulcsukat. A régebbi századoknak is volt virágnyelve, de akkor nem szerelmi, hanem vallási vonatkozású volt. Magyar nyelven Pécsi Lukács írta meg a vallási virágnyelvek könyvét. Német forrás alapján készült munkája 1591-ben, Nagyszombat-

ban jelent meg s címe: „Az keresztyén szűzeknek tisztességes koszorúja, melyben minden ő jószágos erkölcsük az közönséges virágok által kijelentetnek és képezetnek.“ Hogy a virág elnevezés jelképes eredete tovább is nyomozható, mutatja a középkori Mária-kultusz, melyben Máriát neveztek virágnak.

Evangélikus Családi Lap. — 1931. évf. 10—11. sz. Raffay Sándor: *Gyóni Géza* (I.). Ünnepi megemlékezés az orosz fogságban elhunyt magyar költőről. (A költő diákkori öngyilkossági kísérletének hiteles leírása.)

Győri Szemle. — 1930. évf. 7—8. sz. Horváth Konstantin: *Szegedy Róza levelei Kisfaludy Sándorhoz a győri csata idejéből.* (II. és bef. közl.) Németnyelvű adatközlés. — Tolnai Vilmos: *Katona József levele Kisfaludy Károlyhoz* (1820. XII. 7.); Gálos Rezső: *Toldi Ferenc levele Kisfaludy Sándorhoz* (1832. VI. 29.); Timár Kálmán: *Kisfaludy Sándor síremléke.* Adatközlések. — 9—10. sz. Fára József: *Kisfaludy Sándor ifjúkori költeményei;* Gálos Rezső: *Kis János kiadatlan emléksorai;* u. a.: *Kreskay Imre egy verse a Pannonhalmi Enekeskönyvben* (1796). Adatközlések. — 1931. évf. 1—3. sz. Gálos Rezső: *Pázmány Horváth Endre levele és verse Kisfaludy Sándorhoz.* Adatközlés. — Jenei Ferenc: *Győr és a magyar irodalom.* Adatközlés.

Irodalomtörténeti Közlemények. — 1930. évf. 4. sz. Nagy József: *Új elmélet az irodalomtörténetről.* Thienemann Tivadar Irodalomtörténeti alapfogalmak c. munkájának tanulmányserű bírálata. „Thienemann érdeme, hogy ráirányítja figyelmünket arra a körülményre, hogy az irodalmi mű körül egy nagy és gazdag társadalmi, szellemi folyamat alakul ki, amely szerző, mű és közönség kapcsolatában áll. — Timár Kálmán: *Domonkos-rendi magyar kódexek* (II. és bef. közl.). A „valószínűleg“ domonkos-rendi (Krisztina-legenda, Virginia-kódex, Bod-kódex, Thewrewk-kódex), a „vitatott“ domonkos-rendi kódexek (Löweni Mária-siralom, Jordánszky-kódex) és a Ferences kódexekkel érintkező domonkos kódexek (Winkler-k., Példák könyve, Virginia-k., Bod-k., Érsekújvári-kódex) ismertetése. — Romhányi Gyula: *A magyar politikai vígjáték fejlődése* (II., bef. közl.). Az abszolutizmus korának legfigyelemreméltóbb politikai vígjátéka Madách Imrétől a Civilizátor. Ennek főproblémája a Bach-féle öszbirodalom kérdése és a nemzeti politika; a kiegyezés utáni korszak idetartozó nevezetesebb darabjai: Berczik Árpádtól A fertálmágnások, Népszerűség, Bach-huszárok, Protekció, Miniszterválság, Szigligetitől a Kortesnők, Toldy Istvántól a Jó hazafiak, Új emberek, Tóth Kálmántól Nők az alkotmányban és Herczeg Ferenctől Kéz kezét mos. A kiegyezés utáni társadalom szatirikus rajzolását Berczik kezdte meg, az ő gyakorlatában nyugszik is el a műfaj fejlődése. — Perényi József: *Szemere Miklós irodalmi hagyatékából.* (II., bef. közl.) Tóth Endre, Kazinczy Gábor, Egressy Gábor, Gyulai Pál, Komócsy József és Zalár József levelei Szemere Miklóshoz s az utóbbinak egy keltezés nélküli levele Kazinczy Gáborhoz. — Horváth Konstantin: *Verseggy egy ismeretlen bölcselmi költeménye.* Az Irgalmasságról c. hosszabb töredékes vers közlése a zirci kéziratárban levő eredeti szöveg nyomán. — Gálos Rezső: *Kisfaludy Sándor levelei Heckenasthoz.* Németnyelvű levelek könyvkiadás ügyében. — Romhányi Gyula: *Szigligeti kiadatlan népszöveve.* „A pákás“ c. 3 felv. színdarab tartalmi ismertetése a Nemzeti

Múzeumban levő kézirat nyomán. — Brisits Frigyes: *Adalékok Vörösmarty költői munkásságához*. Három töredék (Árpád Zalán ellen; Vigjáték-töredék; a Marót-bán töredéke) közlése a M. T. Akadémia Vörösmarty-kéziratai alapján. — Waldapfel József: *Láng Adám Genová-drámája*. Adatközlés a Nemzeti Színház könyvtárának egyik kéziratából. — Gulyás József: *A legrégebb magyar emlékkönyv*. A sárospataki ref. koll. könyvtárában ránkmaradt Putnoki János, XVII. sz.-beli debreceni prédikátor albuma. A benne olvasható emléksorok nagyrészt 1617—22-ből valók s többnyire latinnyelvű idézetek. — Könyvismertetések. — Kozocsa Sándor: *Irodalomtörténeti repertorium* (1930. első fele). — 1931. évf. 1. sz. Gálos Rezső: *Kisfaludy Sándor ifjúsága*. Kisfaludy Sándor részletes életrajza — az újabban előkerült adatok felhasználásával — 1800-ig. — Csengery János: *Vergilius a magyar költészetben*. (I.) Már a magyar humanisták latin művei is tele vannak vergiliusi mondásokkal, remiszenciákkal és allusztokkal. Vergilius hatása érzik Szigetvár védelmének első latinnyelvű feldolgozásán a XVI. század második feléből való *De capto Sigetho c.* kis eposzon, melynek szerzője Schesaeus Keresztély, magyarországi szász költő. A XVI. században nem volt kedveltebb tárgy a magyar széphistóriáknak, mint a trójai monda. Az első eredeti magyar munka, amely Vergilius hatását tükrözi, Zrinyi M. *Obsidio Szigethianája*. (A szerző ezután számos párhuzam közlésével szemlélteti a hatás fokát.) — Waldapfel József: *Katona József és Veit Weber Tugendspiegele*. (I.) Eddig sem volt ismeretlen, hogy a Bánk bán költője is érdeklődéssel olvasta a lovagkor nálunk is népszerű feltámasztójának, a Veit Weber Minnesänger nevét felhasználó G. Ph. L. Leonhard Wächternek regényeit. Ő maga kétszer is utal rá a Bánk bán 1815-iki kéziratának jegyzeteiben; mind a kétszer Webers Sagen az utalás alakja, közelebbi megjelölés nélkül. E nyomon tovább haladva kitűnt, hogy Katona a Monostori Veronkában Veit Weber Tugendspiegel c. regénye második felének (Sagen der Vorzeit III. Band. 1792. 307—640 l.) meséjét öntötte, magyar földre hozván, drámai formába. A regény Adolf von Dachsburg lovag és Floribella dán királyleány kalandos története. Az elbeszélés sok részletét csaknem változtatás nélkül jeleníti meg Katona, a bennük idézett dialógusfozlányokat is felhasználva. — Tolnai Vilmos: *Madách és Széchenyi*. Az az irodalomtörténeti megállapítás, mely Madách Civilizatorát Széchenyi hatására vezeti vissza, nem helytálló. A Civilizator ugyanis már készen volt, mikor a Blick megjelent. Valójában mind a két mű közvetlen származéka a Rückblicknek, de egymástól teljesen független. — Brisits Frigyes: *Adalékok Vörösmarty Mihály életéhez és munkásságához*. Vörösmarty János levele Gyulai Pálhoz és özv. Vörösmarty Mihálynéhoz. — Marót Károly: *Egy műfogás Arany Jánosnál*. Észrevételek a Toldi estéje 31 versszaka egyik kitételének „Toldi vagy nem Toldi” jelentőségéről. — R. Hoffmann Mária: *Lisznay levelek*. Adatközlés. — Timár Kálmán: *Domonkos-apácák birtokába jutott kódexek*. Valószínű, hogy mind a Czech-, mind a Festetich-kódex Kinizsiné Magyar Benigna halála után, még 1531 előtt a margitszigeti domonkos-apácák kolostorába került. — Szabó T. Attila: *Fiátfalvi György pokolbeli látomása 1626-ból*. Hosszabb, verses mű közlése az Erdélyi Múzeum kéziratárának egy XVIII. sz. végi csonka kéziratot füzete (jelzete: 2679 sz.) nyomán. — Gulyás József: *Egy XVI. századi ének a halálról*. Adatközlés a sárospataki könyvtár kéziratából. — Gálos Rezső: *Horányi Elek levele Pray Györgyhez* (1769. XII. 4.).

— U. a.: *Barcsay Abrahám egy kiadatlan levele.* (1795. IX. 16.). — Waldapfel József: *Biberach és Tibortz neve.* A két név alighanem a Katona korában ismert színpadi hősök neve. — Császár Elemér: *Kazinczy ismeretlen levele* (1821. II. 1.). Eredetije a M. T. Akadémia levéltárában. — Szalay László: *Szász Károly verse Szalay József sírkövére.* — Gulyás József: *Bólyai Farkas ismeretlen levele* (1840. VI. 5.). Egy Rayka nevű úrhoz intézett levél közlése a sárospataki könyvtárban levő eredeti kézirat nyomán. — Zlinszky Aladár és Császár Elemér: *Farkas Gyula; Magyar romantika.* Részletes bírálat. — Könyvismertetések. — Kozocsa Sádor: *Irodalomtörténeti repertorium.* — 2. sz. Viszota Gyula: *Kossuth küzdelme a Budapesti Évilapokért.* Mikor Kossuthnak a Pesti Hirlapban megjelent cikkei a bécsi kormánynak kellemetlenek kezdtek lenni, Landerer, a Pesti Hirlap kiadója azt kívánta Kossuthtól, hogy a hallgatóság fennáll, de alá nem írt szerződés ellenére 1844-től olcsóbban szerkeszse a lapot. Kossuth e miatt 1844 június 30-ra felmondta a szerkesztést s Budapesti Évilapok címen új napilap engedélyezéseért folyamodott. Hosszas huza-vona után 1844 július 7-i kelettel a király úgy döntött, hogy a kérés nem teljesíthető. — Csengery János: *Vergilius a magyar költészetben* (II. és bef. közl.). Vergilius hatása költői irodalmunkban s különösen epikus költészetünk jelentős alkotásain kezdettől fogva szembetűnő. — Waldapfel József: *Katona József és Veit Weber Tugenspiegele.* A Monostori Veronika c. darab az irodalomtörténet számára minden kezdetlegessége s meséjének megmaradt képtelenségei ellenére nagy érték. — Adattár: Viszota Gyula: *Kossuth Lajos levelei a Budapesti Évilapok ügyében* (I.). Levelek Zsedényi Edéhez, gr. Mailáth Antalhoz, Procopius Györgyhöz 1844-ből; Kossuth folyamodványa a királyhoz. — Szücsi József: *Bajza levelei Kiss Sámuelhez* (I.) 1826—7-ből. — Gálos Rezső: *Faludi Ferenc levele Zala vármegyéhez* 1752-ből. — Brisits Frigyes: *Vörösmarty János nemesi oklevele.* 1638 márc. 4. — Gulyás József: *Gyulai Pál ismeretlen levelei* Warga Ferenchez (2), Szinnyi Gerzsonhoz: 1852—1861. — U. a.: Körösi Csoma Sándorra vonatkozó okmányok a pataki főiskolai könyvtár kézírattárában. — U. a.: *Kazinczy Ferenc levelei Rátkai Pálhoz:* 1824—5-ből. — Timár Kálmán: *Szántó Arator István öregkora.* — U. a.: *Toldy Ferenc és Haynald Lajos.* — Major Ervin: *Adalék Verssghy költeményeinek forrásaihoz.* — Szabó T. Attila: *A várfalvi Fodor-Enekeskönyv és két éneke.* — Waldapfel József: *Eckartshausen és Katona.* — Dercze Lajos: *Csengery Antal ifjúkori költeményei.* — Darnay Kálmán: *Arany János levelei.* Szilágyi Sándorhoz: 1851, Kazinczy Gáborhoz: 1861—3, Aigner Lajoshoz 1862—76. — Hegyaljai Kiss Géza: *Jókai ismeretlen két stírata.* (Testvéreinek.) — Könyvismertetések. — Kozocsa Sádor: *Irodalomtörténeti repertorium.* 1930 második fele.

Literatura. Beszámoló a szellemi életről. Supka Géza folyóirata. — 1931. évf., 1—2. sz. Rónay Mária: *Három királyok a Nyulak szigetén.* Krudy Gyula: Szép Ernő és Szomorj Dezső élete a Margitszigeten. A három író csöndes elvonultságban tölti napjait. — Supka Géza: *A két Pekár.* Egybeveti Pekár Gyulának, mint a Petőfi-Társaság elnökének, márciusi közgyűlési beszédét, a régebbi regénycibben jelentkező dekadenciával annak igazolására, hogy Pekár Gyula pályájának elején egészen másként látta a világot, mint ma. — *Az igazi Heckenast.* A híres pesti könyvkiadó egyben az osztrák

rendőrség kéme volt, amint ez a bécsi titkos levéltár adataiból kiderült. — Kemény István: *Magyar írók foglalkozásai a múltban és jelenben*. Egybeállítja az írók polgári foglalkozását. Régebben is, mint ma is, nagyon kevesen éltek meg az irodalomból, a magyar író inkább csak mellékfoglalkozás gyanánt foglalkozott az irodalommal. — 3. sz. Fodor Erzsébet: *Magyar tragédia Bécsben*. Megemlékezés Sámbock Jánosról, születésének 400. évfordulója alkalmából. — Péchy-Horváth Rezső: *Tóth Ede száz aranya a dombóvári állomáson*. Életrajzi adatok Tóth Ederől — Krimszky Géza egykori dombóvári állomásfőnök visszaemlékezései nyomán. — Kállay Miklós: *A magyar szellem a világ katolikus rőnesszanszában*. Balhiedelem, hogy a katolikus irodalom csak az ú. n. „fehér irodalom“ lagymatag cukrosvize lehet, és hogy a katolikus irodalom alaplényegét tekintve optimista. A katolikus író benézhet, sőt betekintést engedhet az élet szédítő szakadékaiba is. — 4. sz. Rónay Mária: *Kazinczy Ferenc* (a XVIII. század-forduló magyar kultúrájának lelke). Alkalmi cikk Kazinczy halálának százéves fordulója alkalmából. — Kállay Miklós: *A mai katolikus magyar irodalom és munkatársai*. (Mécs L., Sík S. és Sárközi Gy. arcképeivel.) Legerősebb a mai katolikus irodalom a lírában; kevesebb és kevésbé jelentős tehetségeket mutathat fel a szépprózában; akárcsak külföldön, nálunk is a katolikus dráma találja meg legnehezebben a színpadi érvényesülés útját.

Magyar Könyvszemle. — 1930. évf., 1—2. sz. Bártfai Szabó László: *Széchenyi, Petőfi és az ellenzéki kör 1848-ban*. Megállapítható, hogy Petőfi és Széchenyi naplóinak, leveleinek hangja, ahol a múlt bűneinek ostorozásáról van szó, legtöbbször csak a szavak rendjében tér el egymástól, a meggyőződés ereje és heve, a haza szeretete és a vágy annak sorsán javítani, mindkettőben azonos. — Waldapfel József: *A hazai hírlap- és folyóiratirodalom történetéhez*. (Adatközlés.) A Magyar Kurír, a Magyar Merkúr s az Ephemerides politico-literariae c. lapokkal kapcsolatos irodalmi mozgalmak ismertetése, egyben Dayka Gábor és Földi János egy-egy eddig ismeretlen versének közlése. — Gulyás Pál: *A magyar könyvtermelés egy esztendeje*. Különböző szempontok szerint csoportosított, érdekes statisztikai adatok az 1928. évi magyar könyvtermelésről. — Tóth László: *Pázmány Péter ismeretlen levele a magyar pálosok reformja érdekében*. Adatközlés a M. N. Múzeum kéziratárában található eredeti szöveg alapján. — Iványi Béla: *Könyvek, könyvtárak, könyvnyomdák Magyarországon*. (III.). A XVI. századi magyar irodalom szempontjából tanulságos adatok közlése. — Asztalos Miklós: *Magyar diákok előadásáról szóló rektori hirdetmények Wittenbergből* (1652—1656). Adatközlés. — Pukánszky Kádár Jolán: *A Todoreszku—Horváth-Könyvtár ismeretlen régi magyar nyomtatványai* (III.). Bibliográfiai leírás. — Zoványi Jenő: *Adatok Szabó László Régi Magyar Könyvtárának III. kötetéhez a debreceni ref. kollégium könyvtárából*.

Magyar Nyelv. — 1930. évf., 9—10. sz. Tolnai Vilmos: *Makaróni nyelv és irodalom*. (II.) A szó igazi értelmében magyar makarónikus irodalomról beszélni nem lehet. Makarónizmus nálunk eleinte csupán szavakban mutatkozik, nem mint az irodalmi kórikum eszköze, hanem komoly szövegben, mint tolmácsa a latinul ki nem fejezhető fogalmaknak. Régi okleveleink,

történeti forrásaink hemzsegnek a latin szövegbe ágyazott magyar szavaktól, gyakran fölveszik a latin grammatika köntösét s így makaróni szavakká válnak. A makarónizmus ideje nálunk főkép a XVIII. század derekától a XIX. század közepéig terjed, az „aureum saeculum latinitatis“, mikor Vas Gereben szerint még a juhászok is latinizáltak. Legtöbbet Szirmay Hungaria in parabolis-ában találunk. Különös, hogy Csokonai, aki kómiikus költeményeiben ugyancsak él a szókeveréssel, makarónikumot nem írt. Arany és Petőfi levelezésében, egyéb bohóság közt, olvasunk egy magyar-angol makaróni levelet (1848. XI. 16.). Nagyobb számú makarónikus vers az önkényuralom korában bukkan föl az irodalomban. Megindítója Jókai, Példájára mások is írtak efféléket az éclapokban. Nagy mestere volt a nyelvhabaráó kómiikumnak Ágai Adolf. (A cikk végül a leggyakoribb makaróni szavak egy kis gyűjteményét közli.) — Pais Dezső: *Glád.* Egy Anonymusnál előforduló személynév magyarázata. — 1931. évf., 3—4. sz. Jakubovich Emil: *A bögözi székely rovásbetűs felirat.* Az udvarhelymegyei bögözi református templom falán 1930-ban fölfedezett székely rovásírásos feliratot nyugodtan olvashatjuk „atya-isten“-nek. Ez a reformáció-előtti korból származó felirat rövidsége dacára is egyike legértékesebb rovásírásos emlékünnknek. — Melich János: *Régi helyesírásunk iu jegyéről.* Nyelvtudományi fejtegetés. — Laziczus Gyula: *A prágai négy nyelvű sóhajítás.* Egy XV. századi magyar szókat tartalmazó szórványemlék. — Timár Kálmán: *A Müncheni-kódex és Widmanstetter.* Adatok a Müncheni-kódex első ismert tulajdonosának életéhez. — Sági István: *Négyesy László.* Ünnepi megemlékezés a jeles tudósról születésének 70 éves fordulója alkalmából. — 5—6. sz. Balogh József: *Mit tudunk a szentistváni Intelmek szerzőjéről?* Az Intelmekben oly irattal van dolgunk, amelynek mintái, eredetei, szerzője idegenek ugyan, azonban a magyar király nagy kezdeményezése nyomán, az ő erkölcsi és szellemi hozzájárulásával jött létre.

Magyar Nyelvőr. — 1931. évf., 3—6. sz. Bebesi István: *Petőfi-nyomok Ady nyelvében.* (I.) Hosszabb nyelvészeti tanulmány a következő címszók szerint: 1. Tagadásos szóösszetételek Petőfinél és Adynál. 2. Összetett határozók Petőfinél és Adynál. 3. Kettős igekötő használata. 4. Fogalomkörjelölő összetételek. 5. Köznyelvbeli összetett szavak tagjainak helycseréje. 6. Jelölt tárgyias összetételek. 7. Igekötős igék továbbképzése. 8. Elvont főnevek... többes számban. — Gárdonyi József: *Hogyan tanult Gárdonyi Géza székelyül?* Gárdonyi Csulak Lajos Magyar Nyelvőrbeli levelének hatása alatt kezdte tanulmányozni a székely tájszólást. — Kardos Albert: *Kegyalak.* Egy, a Mohács o versből ismert szó története.

Magyar Szemle. — 1931. évf., 6. sz. Halász Gábor: *Regényeink társadalomszemlélete.* A nyugati regény módszerbeli átalakulásának, a regényformát bontó, fölényes, ironikus, gondolati játékokat történetbe öltöztető, a realizmuson túlhaladt mai stílusnak, a bonyolult intellektuális játékoknak fiataljainknál nyomát sem találjuk. — 7. sz. Pongrácz Kálmán: *Kisebbségi irodalmunk szelleme.* Az a szakadás, amely ma a kisebbségi és többségi irodalom között mutatkozik, nem subsztanciális, hanem időbeli. Összefüggésben van azzal, hogy művelője a fiatalabb generáció, amely sok elképzelésben már nem tudja magát azonosítani az idősebb csonkaországi szellemmel. Valószínű,

hogy idővel a magyar irodalom egysége újból helyre fog állni. — Asztalos Miklós: *Jókai Mór politikai beszédei*. Jókai minden felszólalása az országgyűlésen a jó ügyet szolgáló ember komoly tanúságtétele volt. Nincs egyetlen lazán szerkesztett vagy zavaros eszmevezetésű beszéd-politikai szónoklatnak 74 darabot tartalmazó két kötetében. Nyelve jólesően olvasható, humora még ma is elevenen hat s pátosza ma is hatásos.

Magyar Zsidó Szemle. — 1930. évf., 7—12. sz. — Zsoldos Jenő: *A biblia, a midrás és a zsidó: Mikes Törökországi Leveleiben*. (II.) A címben írt tétel részletes fejtegetése a következő címszavak szerint: Isten jó; Isten irgalma és kegyelme; Isten áldása; Isten segítsége; Isten vigasztal; Isten mindent lát és mindent tud; Isten megfizet; Isten dicsősége; Az első ember és az asszony; A víz mint bibliai képkiváltó motívum; A sátorlakás bibliai vonatkozásai. — Fürst Aladár: *Magyar írók a bécsi héber sajtóban*. A címben írt tárgy részletes ismertetése a *Die hebräische Publizistik in Wien* (1930) című háromkötetes mű adatai nyomán. — 1931. évf., 1. sz. Naményi Ernő: *Szász Károly egy levele Neumann Edéhez*. (Halas, 1897 szeptember 18.) Adatközlés. — Zsoldos Jenő: *A biblia, a midrás és a zsidó: Mikes Törökországi Leveleiben*. (III.) Az előző két füzetben megkezdett cikk folytatása a következő címszók szerint: Az igaz út és a jó cselekedetek; szenvedés-bűjdosás; ima; házasság; betegség; élet-halál; szeretet-megbocsátás. — 5. sz. Grünwald Miksa: *Magyar vonatkozás a héber nyelvújítás egyik művében*. Adatközlés. — Zsoldos Jenő: *A biblia, a midrás és a zsidó: Mikes Törökországi Leveleiben*. (IV.) Folytatás a következő címszók szerint: A fejedelmek; papok és apostolok; hála és háládatlanság. — Vidor Pál: *A zsidó lélek az irodalomban*. Móricz és Schöppflin, mikor a zsidó motívumokban nem fenyegető idegen elemet, hanem az egyetemes magyar irodalmat színező vonást látnak, komoly lépést tesznek a külső zsidókérdés megoldása felé.

Minerva. — 1930. évf., 8—10. sz. Turóczi-Trostler József: *Az Országokban Való Sok Romlásoknak Okairól*. (Forrástanulmány Magyar István könyvéről.) Magyar ismerte és fölhasználta Johannes Turmair-Aventinusnak (1477—1534), a XVI. század legnagyobb német történeti elbeszélőjének egyik, 1529 táján írt, nyomtatásban 1563-ban megjelent munkáját, melynek már címe is emlékeztet a magyar röpiratra. (... Ursachen unsers der Christen Jammers und noch grösseren Verderbens, wo man die Ursachen nicht abthut...). Egy másik forrására, Erasmusra, maga Magyar utal. Az Hadról És Vitéségről szóló fejezetében, „de még csak nem is sejteti, milyen mértékben függ tőle“. Egyébként itt is oly módon jár el, mint az előbbi művel kapcsolatban; hol szó szerint fordítja Erasmust, hol pedig magyar megfelelőket keres egyik-másik gondolatához. Ezek szerint Magyarinak a magyar erasmisták s így a magyar szellem első „európaizálói“ között van helye. Magyar az egyetlen, aki „paradox egy kézben egyesít erasmista magyar szellemet, de úgy, hogy magyarságán van a nyomaték“. [Azok kedvéért, akik e tanulmány párhuzamos idézetei és utalásai alapján most már plágiumnak tekintenék a szóbanforgó röpiratot, nem árt megjegyezni, hogy Magyar — a címlapon — sajátmaga is jelzi egyéb szerzőktől való függését, ilyenformán: „mostan újonnan irattott és sok bölcs embereknek írásokból szereztetett hasznos könyvecské“.] —

Máté Károly: *A könyv morfológiája.* (Tanulmány a XVI—XVII. századi magyar irodalom történetéhez.) Hosszabb értekezés a magyar könyv formai fejlődéséről a XVI—XVII. században. Megállapítja azokat a tipikus jelenségeket, amelyek a könyvet külső és belső szerkezetében jellemzik; nevezetesen: a címlap kialakulását; az írói alázatosság és önértet formáit, a dedikáció fejlődését, végül a könyvnyomtató és olvasóközönség kapcsolatát a könyvvel. Az érdekes dolgozat arra is felhívja a figyelmet, hogy a könyv külső formájának időnkénti változásaiban a szellemi és tartalmi lényeg változásai tükröződnek. „Az irodalomtörténet eddig nem kísérte figyelemmel a könyv formai sajátosságait, jöllehet az irodalom hordozója a könyv; az ember könyvet olvas, nem irodalmat.“ — Szerb Antal: *Vörösmarty-tanulmányok.* Az a kor, melyből Vörösmarty lélektörténetileg kisarjadt, a preromantika, mintegy kollektíve fölfedezte a realitástól elszakadás és megújódás tehetőségét. Hogy Vörösmartynek egyéni diszpozíciója volt erre az önmagába-térésre, azt nyilvánvalóvá teszi egész költészetének önközéppontú jellege és verseinek indítékai. Ilyen a halál-vágy, vagyis a vágyódás a létezés oly formája után, melyet nem érnek el a külső világ támadásai. Vörösmarty egyéni mithológiájában pedig fölismerhetők a kollektív tudatalatti archaisztikus képzetek. Az idetartozó alkotó tudatállapot emlékei a Tündérvölgy és a Délsziget c. művei. Az előbbi „erotikus“ eposz, mint az alexandriai epillionok, melyekhez Vörösmarty kisebb epizsátit hasonlítani szokták. A heroizmus centralis érzületi helyét a szerelem foglalja el. Az a mód, ahogyan Vörösmarty a Tündérvölgyet leírja, emlékeztet középkori és más misztikusok paradicsomvízióira, melyeket a magyar költő nem ismerhetett. A Tündérvölgnél jelentékenyebb a Délsziget, mely ha elkészült volna, Vörösmarty történetfilozófiáját adta volna. Mert valami efféle a Délsziget: mithosz az emberiség és az egyes ember történetéről, amint a magábavonuló lélek az önmaga mithikus rétegeiben felleli, vízió alakjában elraktározódva az emberiség egész történetét. A Magyarvár és a Rom ismét belülről való költemények. A Rom és a Délsziget a mai ember számára azért oly vonzó, mert ezekben van meg legtisztábban az a valami, amiért Vörösmartyt a magyar irodalom egyik legnagyobbjának tartjuk. — 1931. évf., 1—4. sz. Farkas Gyula: *Táj- é nemzedék-szemlélet a magyar irodalomban.* A nemzedék-szemléletnek a magyar irodalmi fejlődés áttekintésében megvan a jogosultsága, habár csak egy határozott korra vonatkozóan, melyben a nemzedék-megoszlás tudatos. A nemzedékek megértésén át jutunk el a korszellem megértéséhez, a korszellem művészi kifejezését pedig a kor stílusában találjuk meg. Ez a hármas fokozat alkotja egy nemzedék-szemléleten alapuló szellemtörténeti áttekintés három nagy fejezetét. — Kardos Tibor: *A laikus mozgalom magyar bibliája.* A legrégebb magyar bibliafordítás szerzője falusi pap, aki belekerül a kelyhes mozgalomba és végül gyülekezetével együtt kivándorolni kénytelen. Fordítása laikusokat szolgáló evangéliarium, zoltárfordítás, buzdító és vigasztaló olvasmány.

Napkelet. — 1931. évf., 1. sz. Just Béla: *Mécs László.* Mécs László metafizikája: Isten a centrális pont, mely egyensúlyban tartja a körülötte forgó emberéleteket. De az embersorsok külön-külön forognak; mindenki egy külön világ. Mécs Sturm und Drang-korszakában a szerelem állandó, szinte önkínzó probléma, azután jön egy korszak, melyben a primitívsg után vágya-

kozik: távol élni mindenkitől; a végső korszak eszmei tartalma: „Maradok örök vőlegénynek.“ Egész költészetén szinte beteges halálfélelem vonul végig. Sötét, néha vigasztalan pesszimizmus árad verseiből. A szociális problémák iránt való érdeklődése már első verseiben jelentkezik. A nyomor-motívum állandóan felbukkan Mécs verseiben, részint konkrét képekben, részint általánosítva (Szegény emberek). Első kötetéből csaknem teljesen hiányzik a magyar hang; később a magyar vonatkozások egészen újszerű vallási szimbólizmussal szólnak meg. — 4. sz. Mészöly Gedeon: *Az ó-magyar Mária-siralom*. Az első magyar verses emlék szövegének egykorú és mai kiejtés szerinti közlése a hozzátartozó jegyzetekkel. — 5. sz. Rédey Tivadar: *Péterfy Jenő mint dramaturg*. A Nemzeti Színház Szigligeti igazgatóságának műsora és színészete számunkra a Gyulai meg Salamon Ferenc dramaturgiai dolgozatainak két-két kötetében eleven, a Paulay-korra most a Péterfy-bírálatainak gyűjteménye lesz egyik főforrása. — 6. sz. Brisits Frigyes: *A magyar irodalmi műveltség kezdetei*. Horváth János ilyenmű új könyvének tanulmányzerű bírálata. — Kardevan Károly: *Madách-revizió*. „Oly nagyjelentőségű mű magyarázata, mint amilyen Az Ember Tragédiája, nemcsak az irodalom kérdése, hanem közügy is... Talán nem bizzar a gondolat, hogy ankétszerűen kellene vele foglalkozni, mint más közüggyel, elfogadott magyarázatát meg kellene íratni...“ — 8. sz. Halász Gábor: *Kazinczy emlékezete*. (I.) Kazinczy egyéniségének és vezérszerepének tanulmányzerű bemutatása — a jeles író halálának százéves fordulója alkalmából.

Népünk és Nyelvünk. — 1931. évf. 1—3. sz. Szendrey Zsigmond: *A népi felirat-költészetéről*. Verses szövegű ház-, kulacs-, kocsmá-, templom- és szentképfeliratok közlése. — 4—6. sz. Mészöly Gedeon: *Mátyási József és „Kalászkaparék“-ja*. Mátyásinak Kalászkaparék címmel két helyen van kéziratot versgyűjteménye: a M. T. Akadémia és a kecskeméti Ref. Főiskola Könyvtárában. A kézirat legszebb darabja a „Sorsával elégedő Gulyásnak Pásztori Dallja“ (1823). A tanulmány e darabot betűhíven közli és részletesen elemzi s méltatja.

Pannonhalmi Szemle. — 1931. évf. 2. sz. Hein Tádé: *Zilahy Lajos*. Zilahy egyénisége legteljesebben A két fogoly c. regényében nyilatkozik.

Pásztortűz. — 1930. évf. 18. sz. Kovács László: *Ady* (Gallas Nándor plakettjének fényképével). Rövid költői arckép, az „összes versek“ egykötetes kiadásának megjelenése alkalmából. „Ő az ifjúság poétája... bármennyire mondhatják, hogy nem lehet az ifjúság ideálja.“ — 19. sz. Komáromi János: *Valamit — sajátmagamról*. Önéletrajzi adatok. — Vajthó László: *Komáromi János*. A lírikus-epikus Komárominak a szájhagyomány a legfőbb forrása. Komáromi nemesítője a könnyű fajsúlyú szerelmi regénynek: irodalmi ízt ad neki. Rengeteg alakja közül vagy tíz-tizenkettő eredeti alkotás, egészen az övé: gazdagította velük a magyar regény- és novellaköltés galériáját. — Gulyás Károly: *Milyen volt Bolyai János?* Bolyai János fia, az 1911-ben 72-ik életévében levő Dénes arcképének közlése azzal a megjegyzéssel, hogy a szájhagyomány szerint a fiú nagyon hasonlított apjához. — 20. sz. Babits Mihály: *Önmagamról* (képpel). Csevegésszerű vázlatos pályááttekintés. —

Kovács László: *Babits*. Adyt is beleszámítva ő a legbátrabb költő az új magyar irodalomban; saját táborában is harcolnia kellett, sok-sok régi kincs tudatával és védelmével sokfelé kötve volt. Szellemének állandó a bölcséleti érdekeltsege. Ennek bizonyosságai irodalmi tanulmányai. Regényei, műfordításai is értékek. Életmunkájával már a legmagasabbra szállt, de ereje teljében áll ma is. — 21. sz. Szántó György: *Regényvázlat első személyben*. (A szerző arcképével.) A szerző eddigi életének rövid, érdekes pályarajza. — Baktai Ervin: *Kőrösi Csoma Sándor a tibeti lámák közt*. A szerző látogatásának leírása két tibeti kolostorban, hol egykor a neves magyar utazó tartózkodott. — Figyelő: *Madách a világhíresség útján*. Hír arról, hogy Hevesi Sándor ajánlatára a londoni egyetem elhatározta Az ember tragédiája angol nyelven való kiadását. A new-yorki World kritikusanak, Ch. M. Meltzernek műfordításában megjelenő könyv Vajda Pál prózai átültetésén alapul. — Gopcea László: *Gárdonyi és Brassai*. Brassai észrevételei Gárdonyinak hozzáintézet alkalmi versére. — 22. sz. Kosáryné Réz Lola: *Az én élettörténetem*. Tárcaszerű önéletrajz. — 23. sz. Reményik Sándor: *Szabolcska Mihály*. Megemlékezés a költőről halála alkalmából. — Tamási Aron: *Elni és írni*. A szerző visszaemlékezése gyermekkorára. (A szerző otthona képével.) — Horváth Árpád: *Az újjászületett Bánk bán*. (A darab kolozsvári bemutatójának előadott tájékoztató.) Az igazi színháznak mindig azt a többet kell kibontania, produkálnia a daraból, amit az író nemcsak megírt, hanem amit meg is álmodott. — 24. sz. Mécs László: *Önvallomás*. Önjellemző tárcsa. — 25–26. sz. Szász Károly: *Búcsú Erdélytől*. Emlékezés Szász Károly püspökre. — Bartalis János: *Önvallomás — hitvallás*. Önéletrajzi visszapillantás. (Arcképpel.) — 1931. évf. 1. sz. Sik Sándor: *Az én utam*. (A szerző képmásával.) Önéletrajzi adatok. — 2. sz. R. Berde Mária: *Életemről*. Önjellemző sorok. — 6. sz. Nyíró József: *Írás régi dolgokról*. (Arcképpel.) Önéletrajzi jegyzetek. — 11. sz. Hunyady Sándor: *Hová tartozom?* Érdekes önjellemző sorok. — Biró Vencel: *Br. Apor Péter házassága*. A jeles emlékiratíró br. Apor Péter lakodalma Kálnoky Sámuel erdélyi főúr leányával 1699 június 28-án Kolozsvárott ment végbe.

Protestáns Szemle. — 1930. évf. 10. sz. Muraközy Gyula: *Szabolcska Mihály*. Szabolcska költészete sztatikus volt egy dinamikus világban. Nem lehet nála fejlődésről beszélni, mert hiszen amikor megszólalt, kora ujjongva ismerte meg benne önmagát és Szabolcska hű maradt ahhoz a világhoz, mely sem hozzá, sem önmagához nem maradt hűségese. Ady vallásos keresése olyan nyugtalanul bolyong, mint a bibliai ördögös. Mindebből Szabolcskában semmi sincs. Ő a karácsony boldog trubadurja. Szabolcska világa eltűnt. De Szabolcska nagysága éppen az, hogy amennyire egy emberöltőnek ajka és álma volt, éppen annyira lesz egy csomó dalával az időfölötti magyarságnak énekese. — Maróthy Jenő: *Bethlen Gábor tudósai*. Novella. (Főbb szereplői: Bojthy Gáspár, Alsted, Bisterfeld, Ujfalussy Imre, Keresztúry Pál.) — Szegedi István: *Irodalmunk hanyatlása*. Eddig minden anyanyelv, amelyen író írt, a legmagasabb irodalmi teljesség fokán is bizonyos mértékben tájékozódás volt. Ezek a tájékozódások veszedelmesen közelednek a kiegyenlítődéshez. — Trócsányi György: *Szemerei Szemere György* (1863–1930). Színpadi művei közül maradandó értékű a Siralomházban c. dramolett és regényei között ő maga a Ronthó Böszörmény-t tekintette legsikerültebbnek. S ha alko-

tásait utól is éri majd a könyvek fátuma, a magyar úrról és a magyar parasztról készített néhány pompás rajza meg fog maradni s a magyar múltba néző kutatás e kor dzsentrijeinek megítéléséhez hiteles és értékes adalékokat fog találni. — 1931. évf. 1. sz. Karácsony Sándor: *Komáromi János*. Az író életmateriája gyermekkori emlékeivel kezdődik: Szegény parasztfiú, a Tót Lapály szülöttje. Innen hozta remekbe szabott alakjait. De nemcsak kívülről övé ez a világ, övé a szegény ember élete, minden szegényszagával és árvaságával egyetemben. Legértékesebb öröksége: a gyermek hangulatai és látásmódja. A diákélet is mély nyomokat hagyott a lelkén. Néha Achilles sarka: a fordító diákszem. A férfi Komárominak nagyon komoly témái vannak. Robusztusan egészséges világ ez, amelyből hiányzik a család és hűtlenség motívuma. A gyermekei is valósággal ösztönéletet élő kis emberpalánták. Komáromi János a mai magyar élet leggyermekibb alázatosságú és legőszintébb krónikása; az értelmetlen sors értelmét csak gyerekszemmel, diákfilozófiával, szerelmes szívvel lehetett kibetűzni. — Hencze Béla: *Farkas Gyula: A magyar romantika*. Válasz Karácsony Sándornak ugyanezen könyvről a Prot. Szemle 1930. év nov. füzetében megjelent bírálatára. Hencze szerint „Karácsony Sándor kicsinyes és elfogult támadást intéz Farkas Gyula ellen, melyben nemcsak hogy az egész könyv tartalmát, szellemét elveszejtí, de tévedést tévedésre halmoz izgatottságában.“ — Karácsony Sándor: *Válasz Hencze Bélának*. Karácsony 12 pontba foglalva részletesen cáfolja Henczének a Farkas-féle könyv bírálatára tett megjegyzéseit s egyben felel a hozzáintézett kérdésekre. Végső megállapítása szerint: „Farkas Gyula könyve már csak azért sem sikerült, mert nem sikerülhetett“ (t. i. a cikkben előbb kifejtettek értelmében). — 4. ez. Révész Imre: *Irányzatos-e a magyar protestáns történetírás?* A komoly igazságkeresés a történelemben sohasem fajulhat el sem a katolicizmus, sem a protestantizmus tudatos apológiájává. — 5. sz. Karácsony Sándor: *Szabó Pál. Látogatás a Biharugrán élő, újabban feltűnt, földműves-írónál*. — Kéky Lajos: *Jakab Ödön* (1854—1931). Nekrolog.

Századok. — 1930. évf. 9—10. sz. Madzsar Imre: *Szent Imre herceg legendája*. Sz. Imre legendája valószínűleg a XII. sz. második évtizedében keletkezett. Történetéből kitűnik, hogy „az első magyar királyfi nemes alakja eszményi pártfogó gyanánt ott szerepelt annál a nevezetes reformmozgalomnál is, amely az említett időszakban a magyar katolikus egyházat a nyugati fejlődés nyomán újjáalakította és ma is szilárdan fennálló, életképesnek bizonyult vonásokkal gazdagította.“

Széphalom. — 1930. évf., 7—9. sz. Cs. Juhász László: *R. F. Arnold Madáchról*. Robert Franz Arnold a bécsi egyetem ismert nevű tanára 1930 ban a bécsi Goethe-Társaságban tartott előadása során több filozófiai drámával együtt az Ember Tragédiáját is megemlíti és azt mondja, hogy a felsejolt művek csupán a Faust zseniális változatai. Sajnálatos, hogy Arnold, bár 1912-ben hangoztatott hibás bírálatát helyesbítette, még mindig ily hiányosan s egyoldalúan nyilatkozik irodalmunk e jeles alkotásáról. — Zolnai Béla: *Még egyszer: Erdély monológia*. Helyreigazító észrevételek a szerzőnek Erdély monológia című cikkét érintő s a Budapesti Hírlapban megjelent visszhangokra. — Baranyai Zoltán: *Magyar diplomáciai nyelv*. Czákó István Hiva-

talos nyelvhasználat a nemzetközi jogban c. tanulmányát ismertette, a szerző rámutat arra, hogy érdemes és kívánatos volna megírni a magyar diplomáciai nyelv történetét. — 10—12. sz. Zolnai Béla: *Bécsi Biedermeier*. Szakítani minden klasszicizmussal és felhőkben járó romantikával; kibővíteni a művészetnek korlátait a polgári és népi élet befogadására; tükröt tartani a jelenkor elé és figyelmeztője lenni a páthosznélküli, de bájosabb, idillikus élet nyilvánulásainak: ezt a föladatot vállalta az úttörő biedermaier, amelynek megértése közelebb vezet bennünket a század lírai realizmusának legnagyobb költőjéhez, Petőfihez. — 1931. évf., 3—4. sz. Szalay József: *A könyvről és könyvszeretetről*. Granger Jakob, a XVIII. században angol lelkész azt a bibliofil fogást honosította meg, hogy könyveihez még sok, a könyvre vonatkozó képmellékletet is köttetett. Példája követésre talált s rendszerét „grangerizálás”-nak nevezzük. [A szerző saját gyűjteménye alapján érdekes példákat sorol fel az ily módon kezelt magyar művek közül.] — *Böhm Károly önéletrajza*. Adatközlés. — Garázda Péter: *Móricz Zsigmond, Hegedűs Loránt és az irodalmi mendölcsek*. Széjjegyzetek a Hegedűs—Császár—Móricz-vitához. — Boross Mihály: *Kisfaludy Károly szent, mert ember volt*. A szegedi Városi Színházban előadott Költő című dráma szerzőjének reflexiói a darabjáról írt kritika kapcsán.

Theológiai Szemle. — 1929. évf. 4—6. sz. Gulyás József: *Egyháztörténeti háttérű, ismeretlen énekek*. XVII—XVIII. századi prot. vallási vonatkozású versek közlése. — U. a.: *Nagy István, református énekról*. Az 1770—1871-ig élt jeles, hajduböszörményi ref. lelkész életének és munkásságának ismertetése. Allítólag ez volt az a kálvinista pap, aki az ismert adoma szerint Csokonait csapért küldte a szomszédba. — „*Keresztesi József akadémiai utazása a külföldön*” (folyt.). Adatközlés. — 1931. évf. 1—3. sz. Soós Béla: *Mélius Péter Szentháromságána*. Hosszabb hittudományi értekezés. — „*Keresztesi József akadémiai utazása a külföldön*.” (Folyt.) Adatközlés. — 4—6. sz. Gulyás József: *Két ismeretlen vallásos költő*. (Bessenyei Anna és Bessenyei Boldizsár.) Adatközlés. — „*Keresztesi József akadémiai utazása a külföldön*.” (Folyt.) Adatközlés.

Ungarische Jahrbücher. — 1930. évf., 4. sz. Eduard v. Wertheimer: *Marini und Kossuth*. Kastner Jenő ily című, olasz nyelven kiadott könyvének elismerő bírálata. — Dezső v. Keresztúry: *Literaturgeschichtliche Grundbegriffe*. Thienemann Tivadar Irodalomtörténeti alapfogalmak c. munkájának ismertetése és kritikája. — 1931. évf., 1—2. sz. Georg Kristóf: *Die Gestalt Gabriel Bethlens in der zeitgenössischen deutschen Dichtung*. Tanulmány arról, hogy minőnek rajzolja Bethlen Gábor alakját az egykorú német költészet.

Vasárnap. (Arad.) — 1930. évf. 2—3. sz. Alszeghy Zsolt: *A mi költőink*. Harsányi Lajos, Sik Sándor és Mécs László költői arképe. E három katolikus magyar poéta három generáció katolikus lelkének három különböző megnyilatkozását tette művészetté. Harsányi költészetének egén még a háború előtti magyar ég kéksége ragyog. A költő lelke annak a katolikumnak a tükre, amely befelé fordul, amely az egyes ember vallásos megtisztulásán munkál. Sik Sándor költészetén érezzük, hogy ihlető érzéseinek java a század második

tizedének kohójában pattant ki. Mécs László annak az évtizednek a költője, amely telve van a szociális tett nélkülözhetetlenségének tudatával, amely a fájó szeretetet szociális reformra szeretné átváltani. — 23. sz. Fischer Aladár: *Perdöntés a legrégebb magyar bibliafordítás irodalmi pörében*. Újabban előkerült bizonyítékok alapján megállapítható, hogy első bibliafordításunkat a Moldvába menekült Tamás és Bálint készítette (más szóval, hogy a huszita eredet kétségtelen.) — Vándorné Kövér Ilona: *Petőfi-kultusz Kiskőrösön*, Adatok a címben írt tárgyhoz. — 26. sz. Léstyán József: *A Batthyány-könyvtár középkori imádságos könyve*. A Burgundi-kódex néven ismert, szép képekkel díszített, latin kéziratos imádságos könyv népszerű ismertetése (hét miniatúra-képpel). — 1931. évf. 10. sz. Berthe Nándor: *Zilahy Lajos*. (Írói arckép.) Zilahynál nem a külső eseményeken van a fősúly, hanem abban a hatásban, amelyet a helyzetek embereire gyakorolnak.

FIGYELŐ.

Négyesy László ünneplése a Magyar Irodalomtörténeti Társaság 1931. évi közgyűlésén.

A Magyar Irodalomtörténeti Társaság március 14-én tartotta 1931. évi közgyűlését a Magyar Tudományos Akadémia heti üléstermében. Tudományos társaság régen üdvözölhetett olyan előkelő közönséget, mint ez alkalommal a mi Társaságunk. Az a híradás, hogy ezévi közgyűlésünk Négyesy László ünneplésének jegyében folyik, még vidékről is idevonta a tudományos világ előkelőségeit.

Elnökünket lelkes éljenzés és taps fogadta s az ünneplő közönségnek ez a benső együttérzése újból a legnagyobb melegséggel nyilvánult meg, mikor Szász Károly felolvasta megnyitó beszédét. Ezt a nagyhatású szózatot folyóiratunk megnyitó helyén egész terjedelmében közöljük.

A Négyesy-emlékkönyvnek díszesen bekötött példányát Pintér Jenő szerkesztő a következő beszéd kíséretében nyújtotta át az ünneplőknek:

„Húsz esztendővel ezelőtt a magyar irodalomtörténetírók egyik csoportja, az ifjabb nemzedék, megalapította a Magyar Irodalomtörténeti Társaságot. Ez az alapítás akként történt, hogy a még tekintély nélkül való ifjú kutatók odafordultak az irodalomtörténetírás akkori nagy tekintélyeihez. Három férfiú neve halhatatlan betűkkel van beleírva a Magyar Irodalomtörténeti Társaság történetébe: Beöthy Zsolté, Négyesy Lászlóé, Riedl Frigyesé.“

„Méltóságos Urunk mellettünk állt húsz esztendőn keresztül. Előkelő egyéniségével példát adott nekünk arra, milyen magatartást tanúsítsunk egymással szemben; nagyszabású tudományos pályájával pedig megmutatta, milyen utakon haladjunk irodalmunk multjának feltárásában és megítélésében. A Magyar Irodalomtörténeti Társaság vezérének — nyugodtan mondhatom: a magyar irodalomtörténetírók vezérének — a mai napon a tanítványok és tisztelők ajándékával kedveskedünk. Átnyújtunk Méltóságodnak egy emlékkönyvet. Összehordtuk benne szívünk egész szeretetét, lelkünk egész melegségét és az Elnök Úr fényt sugárzó pályájának tudományos méltatását.“

„Sokszor szerkesztettem különböző vállalatokat, de soha kellemesebb feladatom nem volt, mint most. Valósággal megindító, milyen szeretettel és örömmel jöttek a munkatársak ehhez a munkához. Ebből a szeretetből, ebből a Méltóságod személye és pályája iránt való odaadásból is megállapítható, milyen helyet foglal el Méltóságos Urunk a magyar irodalomtörténetírók mai nemzedékében. Ha rövid beszédemet azzal a kívánsággal fejezem be, hogy a Gondviselés árássa el Méltó-

ságotat friss munkaerővel, családi boldogsággal, pályatársainak megbecsülésével még nagyon hosszú időn keresztül, akkor egyúttal némi mutatót is adtam azokból az érzelmekből, amelyek mindnyájunk lelkében élnek. Fogadja Méltóságod szeretettel ezt az emlékkönyvet: a magyar irodalomtörténetírók szerény ajándékát.“

Négyesy László nagyhatású válasza után az egybegyűltek lelkes örömmel ünnepelték a Magyar Irodalomtörténeti Társaság elnökét. Megismétlődött a taps, mikor Baros Gyula felolvasta Négyesy László és a magyar közlélek című mélyenjáró tanulmányát.

A M. T. Akadémiában tartott közgyűlést Négyesy László tiszteletére ünnepi vacsora követte. A közgyűlésen is, a vacsorán is résztvettek a vidéki egyetemek kiküldöttei: Hankiss János, Mitrovics Gyula, Pap Károly (Debrecen); Thienemann Tivadar (Pécs); Sik Sándor, Zolnai Béla (Szeged); Strommer Viktorin (Pannonhalm), azokívül Győrből Gálos Rezső és Kocsis Lénárd választmányi tagok. A vacsorán üdvözlő beszédeket mondott: Brisits Frigyes, Császár Elemér, Pap Károly, Strommer Viktorin, Szóts Gyula, Viszota Gyula. Négyesy László meghatott szavakkal válaszolt a bensőséges ünneplésre.

Elhúnytak.

BARABAS ALBERT hírlapíró, megh. Budapesten 1931 áprilisában.

BENICZKY ÖDÖN v. belügyminiszter, szül. Zólyomban 1878 február 12-én, megh. Budapesten 1931 január 20-án. Az Alkotmány belmunkatársa volt.

BEÖTHY LASZLÓ (szlováni) színházigazgató, szül. Budán 1873 április 13., megh. Budapesten 1931 május 7. Pályáját mint hírlapíró kezdte a Budapesti Hírlapnál. 1898—1900. a Magyar Színház, 1900—1902. a Nemzeti Színház igazgatója volt, azután megalapította a Király Színházat, végül pedig az Unio Színházüzem rt.-ot. Munkái: *Két lány egy legény*. Regény. Bp., 1894. — *Asszonyok a kaszárnýában*. Elbeszélések. U. o., 1897. Színművei: A három Kázmér, Béni bácsi, Kovácsné c. bohózatok és Rákosi Viktor társaságában az Aranylakodalom c. hazafiás alkalmi látványosság.

BOTTYÁN PAL ref. lelkész, megh. Belényesen 1931 júliusában 65. évben. Hosszú ideig szerkesztette a Szatmár c. lapot.

DEAK GEYZA (palágyi) ref. tanár, szül. Palágyon 1871-ben, megh. Sárospatakon 1931 júniusában. Írt egy Szomotor c. költői elbeszélést. Szép-irodalmi munkája: *Rajzok, dalok*. Sárospatak (?), 1908.

DIVALD KORNÉL a M. T. Akadémia lev. és a Sz. István Akadémia r. tagja, szül. Eperjesen 1872-ben, megh. Budapesten 1931 március 24-én. Orvosnak készült, de hallását elveszítvén, hírlapíróvá lett. Majd kinevezték a Múzeumok és Könyvtárak Orsz. Főfelügyelősége régészeti szakmegbízottjává. 1922-ben a M. N. Múzeumhoz került. Műtörténeti cikkein és könyvein kívül Tarczai György néven novellákat és regényeket is írt, főleg az Alkotmány, M. Szemle, Kath. Szemle, Élet hasábjain. Önálló szépirodalmi munkái: *Hétszer özvegy*. Elbeszélések. Miskolc, 1897. — *Török világ Budán*. Bp., 1897. — *Német világ Budán*. U. o., 1898. — *Dönk vitéz Rómában*. (M. Könyvtár 184. sz.) U. o., (1900.) — *Három vándorlegény*. (Munkásfüzetek, 12—13. sz.) U. o., 1901. —

Budai históriák. (Családi regénytár, 28—29.) U. o., 1903. — *Masolino.* (U. o., 33—34. köt.) U. o., 1903. — *Szent Margit legendáskönyve.* U. o., 1904. (1903.) — *A zengő hegy.* (Családi regénytár 40. köt.) U. o., 1904. — *Az eget-
verő hegy.* (Családi regénytár 46. köt.) U. o., 1906. — *Elbeszélések a céhek
világából.* (Iparosok Olvasótára. XIV. 9.) U. o., 1908. — *Zsigmond király
franciái.* (U. o. XVII. 9.) U. o., 1911. — *Apró történetek.* (U. o. XVIII. 6.
és XIX. 9—10.) U. o., 1912/13. — *Öt novella.* U. o., 1913. — *Felvidéki históriák.*
(M. Könyvtár 746.) U. o., 1914. — *A jeruzsálemi özvegy.* (Családi könyvtár
9.) U. o., 1916. — *Magyar legendák.* U. o., 1917. — *Vitus mester álma.*
Regény. U. o., 1918. — *Brentano legszebb versei.* Ford. Sik Sándorral. U. o.,
1922. (1921.) — *Holicsi képeskönyv.* U. o., 1924. (1923.) — *A budai gyár.*
Félmult időkből. U. o. (1928.) — *Margit-legendák.* U. o. (1928.) — *Mikó soly-
már.* Regény. U. o. (1929.) — *Az Arpádház szentjei.* U. o. (1930.)

DOBÓ SÁNDOR ref. tanító. szül. Hajduböszörményben 1864 ápr. 10.,
megh. u. o. 1931 febr. 17. Szépirodalmi tárcái 1886 óta a Szabolcsmegyei Köz-
lönyben és a Hajduböszörmény és Vidékében. 1892 ápr. 1-től haláláig szer-
kesztette a Ref. Tanítók Lapját.

DOMBAY HUGÓ (iváncfalvi) ügyvéd, szül. Nyitraivánkán 1846 ápr. 1.,
megh. u. o. 1931 jún. 1865 óta írt szépirodalmi cikkeket és verseket a Nyitra és
Vidéke, Nyitraamegye, Nyitrai Közlöny, Nyitrai Lapok, Ellenőr, Nefelejts,
Vas. Ujs., Képes Családi Lapok, M. Szemle, Bp. Hírlap, Érsekújvár és Vidéke
stb. c. lapokban. Novellás kötete: *Vasárnapok* Nyitra, 1892.

ERDŐSI DEZSŐ hírlapíró, megh. Budapesten 1931 április 21-én 55
éves korában. Legutóbb a Friss Újság fel. szerkesztője volt. Fiatalabb éveiben
elbeszéléseket is írt. Munkái: *Egy és más.* Versek. Érsekújvár, 1897. — *Emberi
trások.* Elbeszélések. Bp., 1914.

FINTA FERENC ny. gimn. igazgató, szül. Páván (Háromszék vm.)
1858-ban, megh. Ócsán (Pest vm.) 1931 ápr. 1884—1920. az érsekújvári
gimnáziumnál működött. Az aesopusi meséről c. értekezése a gimn. 1885/6.
é. értesítőjében.

FÖLDES ARPAD ügyvéd, szfv. törvényhat. bizottsági tag, szül. Liptó-
szentmiklóson 1866 dec. 2., megh. Budapesten 1931 júniusában. Fiatal korában
hivatásos hírlapíró volt, 1885—92. a Neues Polit. Volksblatt belső munkatársa
volt. Tárcaikat, fővárosi életképeket később is írt különböző lapokban. Néhány
magyar ifjúsági színművét előadta a főv. Vigadóban működött gyermekszínház.

GALAMBOS PÁL dr. jur. ügyvéd, nagybirtokos, megh. Óbecsén 1931
májusában. Joghallgató korában a P. Hírlap munkatársa volt. 1888—1918.
szerkesztette az általa alapított Óbecse és Vidékét.

GERŐ LAJOS hírlapíró, megh. Budapesten 1931 augusztusában 68 éves
korában. A Bp. Hírlap munkatársa volt.

HAJNÓCZI RAJMOND JÓZSEF dr. phil. ny. m. kir. tanfelügyelő, szül.
Derecskén (Bihar vm.) 1854 febr. 18., megh. Lőcsén 1931 május 30-án. 1873
óta működött irodalmilag. Szakcikkekken kívül humoreszkeket s a Nóták,
históriák c. népies füzetes vállalatban névtelenül több tanító irányú elbeszé-
lést is írt. Irodalomtörténeti munkái: *Hajnóczy József élete 1750—1795.*
Győr, 1894. — *Az első lőcsei kalendárium az 1616. évre.* Lőcse, 1909. — *Jókai
Szepesben.* U. o., 1925.

HAJÓS ANTAL mérnök, megh. Budapesten 1931 február 21-én. 1926-tól a Magyarország munkatársa volt.

HEVESSI JENŐ hírlapíró, szül. Szegeden 1863 jún. 1., megh. Budapesten 1931 május 1. 1882 óta fejtett ki irodalmi működést Szombathelyen, Szegeden, Győrött, Budapesten és Székesfehérvárott. Munkái: *Egy csomó altatószer*. Elbeszélések. Szeged, 1890. — *Könyv és mosoly*. U. o., 1892. — *Egy orvos életéből*. Vig regény. Szolnok, 1896. — *A gyomafalvi tiszteletes*. (Képes Családi Lapok Könyvtára) Bp., 1901. — *Az intő*. Monológ. U. o., 1902. — *Az örökösök*. Regény. U. o., 1905.

HORTOBÁGYI AGOST ARPAD ny. kir. tanfelügyelő, szül. Szenicén (Nyitra vm.) 1875 aug. 24., megh. Kaposvárt 1931 júliusban. Számos vidéki lapot és naptárt szerkesztett, melyekbe verseket, elbeszéléseket és színműveket is írt. Önálló szépirodalmi és irodalomtörténeti munkái: *Költmények*. Komárom, 1898. — *Szekszárdi verses emlékek*. Szekszárd, 1921. — *Tárogató lovag*. Regény. Zalaegerszeg, 1923. — *Magyar kalandorok*. U. o., 1923. — *Gránátosi léptek*. U. o., 1924. — *Csobánci diadal*. Regény. U. o., 1924. — *Régi jó diáklét*. U. o., 1924. — *Ott leszünk*. Cserkészszínmű. Kaposvár, 1929. — *Soproni Helikon*. U. o., 1928/31. (2 köt.)

IVAN EDE hírlapíró, megh. Budapesten 1931 januárjában 51 éves korában. Képzőművészeti kritikákat írt.

JAKAB ÖDÖN ny. főreáliskolai tanár, a M. Tud. Akadémia I., a Kisfaludy- és Petőfi-Társaság r. tagja, szül. Vadasdon (Udvarhely vm.) 1854 júl. 26., megh. Budapesten 1931. márc. 4. — 1879—1912. Pancsován, Déván és Budapesten tanított. Első versei 1874-ben jelentek meg a Fővárosi Lapokban. Irodalomtörténeti cikkei közül fontosabbak a Figyelőben (1874. Kazinczy klasszicizmusáról), a Kisfaludy-Társaság Évlapjaiban (1904. Tolnay Lajos), a Budapesti Szemlében (1911. Petőfi) és a Magyar Figyelőben (1917. A lírikus Arany). — Munkái: *Költmények*. Bp., 1880. — *Székely históriák*. U. o., 1884. — *Hangok az ifjúságból*. Versek. U. o., 1886. — *Az Amerikába vándorolt magyarok gyászos története*. (M. Mesemondó. 3.) U. o., 1886. — *Maroszéki történetek*. U. o., 1886. — *Székely nóták*. U. o., 1886. — *A pusztulás útja*. Regény. U. o.; 1888. — *Nyár*. Versek. U. o., 1891. — *Argirus*. Tündérmese 4 énekben. U. o., 1895. (A Nádasdy-díjjal kitüntetve.) — *Falu*. Elbeszélések. U. o., 1896. — *Pásztortüzek*. Versek. U. o., 1896. — *A két imposztor*. Ifj. elb. U. o., 1898. — *Komédiák*. Elb. U. o., 1899. — *Élet*. Elbeszélése. U. o., 1899. — *Szilágyi és Hajmási*. Elb. költemény. U. o., 1899. — *Pihenő*. Elb. U. o., 1904. — *Róza*. Versek. U. o., 1907. — *Őszi virágok*. Versek. U. o., 1910. — *Délibáb*. Elb. U. o., 1913. — *Lafontaine-mesék*. Bp., 1921. — *Estefelé*. Költemények. U. o., 1926. — *Mesélő esték*. Elbeszélések. U. o., 1930. — Színművei: Szegény Radóné. Népszínmű, (bem. Kolozsvárt, 1888), Galambodi Sándor. Népszínmű, (bem. Kolozsvár, 1889), A jövevények. Társ. színmű (bem. budapesti Nemzeti Színház, 1902), A pásztói pap. Tört. dráma (bem. Kolozsvárt, 1913).

KÁLNOKI IZIDOR hírlapíró, szül. Sümegen (Zala vm.) 1863 nov. 10., megh. Budapesten 1930 nov. 28. Eredetileg mérnöknek készült, de 1886-ban hivatásos hírlapíró lett. Az Egyetértés, M. Hírlap, Pesti Napló s végül az Ujság belmunkatársa volt. Álnéve Vulpes. Munkái: *Rossz emberek*. Elbeszélések. Bp., 1894. — *Az ördög biblidja*. U. o., 1905. — *Apa és fia*. Elbeszélések.

lések. U. o., 1911. — *Veronkák szerencséje*. Regény. U. o., 1911. — *Igen Cenci*. Regény. U. o., 1912. — *Apró komédiák*. Színművek. U. o., 1912. — *Füst és hamu*. U. o., 1913. — *Háborús tréfák*. U. o., 1914. — *Ujságíró-iskola*. U. o., 1915. — *Az áldott lelkű Márta asszony*. Regény. U. o., 1917. — *Klárka doktor*. Regény. U. o., 1917. — *A kapitány meséi*. U. o., 1919. — *Dionysios füle*. Regény. U. o., 1919.

KEPES ERNŐ dr. hírlapíró, megh. Budapesten 1931 februárjában, 47 éves korában. Közgazdasági cikkeket írt.

KISTELEKI EDE hírlapíró, szül. Kisteleken (Csongrád vm.) 1861 nov. 26., megh. Budapesten 1931 május 14. — Hírlapírói pályáját Szegeden kezdte Mikszáth Kálmán mellett, aki őt később Budapestre hozta. 1891-ben ismét visszatért Szegedre, ahol előbb a Szegedi Híradó főmunkatársa, majd a Szegedi Napló szerkesztője lett. 1920 óta Budapesten élt csendes visszavonultságban. — Munkái: *Költemények*. Bp., 1888. — *Szabad ég alatt*. Elbeszélések. Szeged, 1894. — *A reporter*. Költői elbeszélés. U. o., 1898. — *Vándorúton*. Elbeszélések. U. o., 1900. — *Könyörgések könyve*. Imák, fohászok. U. o., 1902. — *Feltámadunk*. Versek. U. o., 1903. — *Földön és égen*. Versek. U. o., 1913.

KUNCZ ALADÁR dr. phil. hírlapíró, szül. Aradon 1886-ban, megh. Budapesten 1931 jún. 24. Az 1914—18. világháború kitörése Párizsban érte, ahol a békekötésig volt internálva. Megérkezése után egy ideig a budapesti Fáy András-reálgimnáziumban tanár volt, majd Kolozsvárt telepedett le, ahol megalapította a Helikon c. irodalmi szemlét. — Munkái: *Toldy Ferenc*. Bp., 1907. — *A renaissance*. Írta Gobineau. Ford. Bp., 1921. — *Napoléon*. Írta Taine. Ford. U. o., 1921. — *Virágzó élet*. Írta Anatole France. Ford. U. o., 1923. — *Allamtitok*. Írta Tristan Bernard. Ford. U. o., 1925. — *Parent út*. Írta Guy de Maupassant. Ford. U. o., 1925. — *Fekete kolostor*. Kolozsvár, 1931. (2. kiad. Bp., 1931.)

LOVAS ANTAL hírlapíró, a Temeswarer Zeitung főszerkesztője, megh. Temesvárt 1930 nov. 24-én 58 éves korában.

MAGHY ZOLTAN SANDOR dr., megh. 1930 decemberében 24 éves korában. Versei és novellái a Magyarországon s egyéb lapokban.

MEGYERY ISTVÁN (vasmegyeri) dr., kir. ny. koronaügyészhelyettes, szül. Vas megyeren (Szabolcs vm.) 1859 aug. 13., megh. Budapesten 1931 aug. 17. 1876 óta foglalkozott irodalommal; 1884—94. a Nógrádi Lapok r. munkatársa volt. Esztétikai és szépirodalmi munkái: *Lord Byron*. Életrajz. Bp., 1889. — *Versek és tárcacikkek*. Balassagyarmat, 1893.

ÖLVEDI LÁSZLÓ dr. phil., szül. Érsekújvárt, 1903-ban, megh. Budapesten 1931 június 21-én. Tanulmányait Budapesten, Berlinben és Párizsban végezte. 1928—1930. a párizsi Magyar Egyesület titkára volt. Versei az Új-Auróban, felvidéki, erdélyi és csonkamagyarországi lapokban és folyóiratokban. Kötetei: *Valakit várunk*. Bp., 1922. — *A bányász éneke*. Berlin, 1923. — *A múzsa*. Érsekújvár, 1928.

PALYI EDE dr. hírlapíró, szül. Monostorpályiban (Bihar vm.) 1865 febr. 1., megh. Budapesten 1930 dec. 10. A Magyarország, Magyar Szó, Budapesti Napló, s végül az Est-lapok szerkesztője, illetve belmunkatársa volt. Filozófiai munkái: *Bölcsélet*. Bp., 1903. — *Metafizika*. U. o., 1911. —

A szabad akaratról. U. o., 1911. — *Az eszményi állam törvénykönyve.* U. o., 1920.

PAPAY JÓZSEF, a M. T. Akadémia lev. tagja, egyetemi r. tanár, szül. Nagyigmádon (Komárom vm.) 1873 július 1-én, megh. Debrecenben 1931 június 9-én. Részt vett gróf Zichy Jenő IV. ázsiai expedíciójában és hosszabb időt töltött az osztyjakok között. Munkái: *Reguly Antal emlékezete.* Bp., 1905. — *Nyelvészeti tanulmányutam az északi osztyjakok földjén.* U. o., 1905. — *Osztyjak népköltési gyűjtemény.* U. o., 1905. — *Az osztyjakok földjén.* U. o., 1906. — *Nyelvünk finn-ugor eredetének kérdése Sajnovics és Gyarmathy felléptéig.* Debrecen, 1909. — *Az északi osztyjak nyelvtanulmányok.* Bp., 1910. — *A Reguly-féle osztyjak hősi énekekről.* Bp., 1913. — *A magyar nyelvhasználat története.* U. o., 1922. — *A rokonnépek és nyelvek.* U. o., 1922.

PRÖHLE VILMA dr. phil., vm. levéltárnok, megh. Budapesten 1931 februárjában 32 éves korában. Munkája: *Az ember tragédiája és a Faust.* Bpest, 1929.

REITZ JÁNOS ny. állategészségügyi felügyelő, a Tiszántúli Hírlap volt fel. szerkesztője, megh. Debrecenben, 1931 augusztusában. „A szerző” c. darabjával első díjat nyert az Orsz. Kaméraszínház pályázatán.

RHÉDEY JÁNOS volt m. kir. tanfelügyelő, megh. Budapesten 1931 április 3-án 72 éves korában. Beregszászi tanító korában főmunkatársa volt a Bereg c. lapnak.

SALGÓ HENRIK hírlapíró, megh. Budapesten 1931 március 31-én, 51 éves korában. Az Aradi Közlöny fel. szerkesztője volt.

SCHMITTELY GÉZA (szentirmai) hírlapíró, megh. Budapesten 1931 január 19-én, 71 éves korában. Hírlapírói pályáját Székesfehérvárt kezdte, majd 40 évig a Budapest c. lap belső dolgozótársa volt. Versek is írt a lapokba.

SOMLAY (SÜLYOK) KÁROLY novellairó, szül. Somlósőzlősen (Veszprém vm.) 1863 febr. 16., megh. Budapesten 1930 dec. 19-én. Budapesten és Pécsen hírlapíróskodott, majd a kassai kir. törvényszék irodavezetője lett. Kisebb vidéki színpadokon több egyfelvonásosát játszották. Munkái: *Akvarellek.* Pécs, 1895. (Sulyok K. néven.) — *Menyecskek, lányok.* Bp., 1897. (Sulyok K. néven.) — *Pál testvér.* Regény. (A Képes Hét könyvtára.) U. o. (1912.) — *Pusztai szellő.* U. o., 1914. — *Falu csöndje.* Regény. (Legjobb könyvek.) U. o., 1915. — *Könnyű lelkek.* Elbeszélések. U. o., 1916. — *Pajkos Gyuri esete.* Ifj. mű. U. o., (1916). — *Talizmán.* U. o., 1918. — *Megbékült lelkek.* U. o., (1919). — *Kata néni libát vesz.* Vígj. (Fehér kabaré könyvtár, 3. sz.) U. o., 1920. — *Bálint bá' írni tanul.* (Ifj. színjátékok, 33. sz.) U. o., (1921.) — *Tinike és Tónika.* (Fehér kabaré könyvtár, 5. sz.) U. o., 1921. — *A pataki diák.* Vígj. (U. o., 24. sz.) U. o., 1923. — *A boldogság szigete.* (A Zászlónk diákkönyvtára, 108—112. sz.) U. o., (1925).

THEWREWK ISTVAN (ponori) hírlapíró, szül. Pesten 1863 július 28., megh. Budapesten 1931 márciusában. Az 1870-es évek vége felé lépett a hírlapírói pályára s budapesti, szegedi, aradi, nagyvárad és győri lapokba dolgozott. Szépirodalmi munkái: *Azok a lányok!* Elbeszélések. Bp., 1885. — *Mosolygó kisasszonyok.* U. o., 1886. — *Budapesti élet.* Tárca. U. o., 1887. — *A mamák.* Elbeszélések. U. o., 1889. — *Nincsenek többé leányok!*

Elbeszélések. U. o., 1895. — *Az inggomb.* (Monológok, 59.) U. o., 1896. — *A szerelem iskolája.* U. o., 1897. — *Asszony szeretnék lenni!* (Monológ-könyvtár, 31.) U. o., 1900. — *Az első csók.* (Kabare-könyvtár, 3.) U. o., 1900. — *A cipészapostol.* Elbeszélés. U. o., 1904. — *Férj és agglegény.* (Kabare-kincstár, 6.) U. o., 1909. — *A doktorkisasszony.* Víg monológ. U. o., 1909.

UJFALUSSY GYULA hírlapíró, megh. Debrecenben 1931 június 12-én.

UJVARI PÉTER hírlapíró, szül. Szegeden 1869-ben, megh. Budapesten 1931 január 16-án. — Munkái: *Legendák és krónikák.* Szeged, 1905. — *Az új keresztény.* Regény. Bp., 1919. — *Földanyánk lovagjai.* Regény. U. o., 1914. — *Astarte temploma.* U. o., 1918. — *A tulsó parton.* U. o., 1920. — *A bosszúálló isten.* U. o., 1920. — *A cédrusfa daliája.* Zsidó ifj. regény. U. o., 1921. — *Ember Ádám három élete.* U. o., 1920. — *A fogadalmi kápolna.* (Népkönyvtár, 4.) Bp., é. n.

WERTHEIMER EDE (monori) udv. tanácsos, a M. Tud. Akadémia I. tagja, ny. jogakadémiai tanár, szül. Pesten 1848 június 2-án, megh. Berlinben 1930 december 25-én. — Főbb történeti munkái: *Ausztria és Magyarország a XIX. század első tizedében.* Bpest, 1884–92. (2 köt.). — *Gróf Andrássy Gyula élete és kora.* U. o., 1910–13. (3 köt.).

G. P.

Új könyvek.

Verses kötetek.

Berda József: Irgalmas szegénység. Bp. 1931. 46 l.

Hajnali tüzek. A régi magyar költészet gyöngyei. Szerk.: Endrei Zalán. Bp. 1931. 398 l.

Halhatatlan szerelem. Nagyköltők és nagyfestők művészetének tükrében. A nyolcvanéves Pesti Napló jubileumi ajándéka előfizetőinek. Bp. 1930. 144 l.

Havas István válogatott versei 1891–1931. Bp. 230 l. Singer és Wolfner.

Mai magyar múzsa. Szerk.: Vajthó László. Bp. 1930. 176 l. Könyvbarátok Szövetsége.

Molnár Sándor: Alarc nélkül. Petrozsény. 1931. 64 l.

Molnár Sándor: Erdély országútján. Petrozsény. 1931. 64 l.

Ólbey Irén: Senki szigete. Bp. 1931. 60 l. Singer és Wolfner.

Radnóti Miklós: Újmódi pásztorok éneke. Bp. 1931. 50 l.

Rónai Mihály András versei. Első ének. Fametszetekkel díszítette Reiter László. Bp. 1931. 68 l.

Torbágyi—Novák József Lajos: Attila. Hősköltemény harminc énekben. I. Budapest, 1931. 800 l. A szerző kiadása.

Urbán Eszter: És mentem át a hidon. Bp. 70 l. Genius.

Elbeszélő kötetek.

Babits Mihály: A torony árnyéka. Bp. 248 l. Athenaeum.

Balla Borisz: Niczky-Nővérek. Bp. 1931. 238 l.

- Berde Mária: Földindulás. Két kötet. Bp. 370 l. Athenaeum.
 Budaváry László: A gyémántos karkötő. Bp. 1930. 274 l.
 Földi Mihály: Kádár Anna lelke. Két kötet. Bp. 398 l. Franklin.
 Gy. Czikle Valeria: Három világ. Bp. 1930. 322 l.
 Gyökössy Endre: A gömőri almafák. Bp. 160 l. Singer és Wolfner.
 Hangay Sándor: Azértis! Bp. 192 l.
 Harsányi Zsolt: Életre halálra. René. Bp. 216 l. Franklin.
 Kiss Menyhért: Mézeskalácscsív. Bp. 178 l. Singer és Wolfner.
 Komáromi János: Szép vagy Magyarország. Bp. 196 l. Genius.
 Kuncz Aladár: Fekete kolostor. Feljegyzések a francia internáltságból. Két kötet. 284 és 258 l. Athenaeum.
 Legény Elemér: Krisztushordozó. Regény. Bp. 1931. 222 l. Pesti Hírlap-Könyvek.
 Lengyel Menyhért: A boldog város. Bp. 290 l. Athenaeum.
 Mauks Ernő: Sas és pillangó és egyéb állatmesék. Pécs, 1931. 160 l.
 Nyáry Andor: Az én emberem. Bp. 190 l.
 Nyigri Imre: Megcsúfolt apostolok. Bp. 136 l.
 Pásztor Árpád: A Muzi. Bp. 1930. 180 l.
 Pálosy Éva: Tóbiás. Bp. 48 l. Az Én Ujságom Könyvei.
 Somogyi János: Lehullott a rezgő nyárfa. Bp. 64 l.
 Szalacsy R. Imre: Árnyék, amely elkíséri az embert. Bp. 192 l. Az ifjú nemzedék.
 Szitnyai Zoltán: Aranykarika. Bp. 290 l. Athenaeum.
 Szitnyai Zoltán: Lángoló hegyek. Bp. 266 l. Genius.
 Szudy Elemér: Fekete nappalok, fehér éjszakák. Bp. 216 l. Genius.
 Thury Lajos: A veszedelmes szerelem. Bp. 238 l. Athenaeum.
 Timár József: Az ifjú megfürdött a folyóban. Bp. 170 l.
 Gróf Üchtritz-Amade Emilné: A brigadéros leánya. Bp. 250 l. Genius.
 Vass Erzsébet írásai. Bp. 1931. 104 l.

Színművek.

- Bodrogh Pál: Kisfaludy Sándor. Romantikus játék. Bp. 90 l. Athenaeum.
 Erdélyi Gyula: A parancsnok úr nevenapja. Vidám tábori jelenet egy felvonásban. Bp. 1930. 28 l. Egyetemi Nyomda.
 Madzsar Gusztáv: Parasztvér. Színmű három felvonásban. Bp. 1931. 100 l.
 Marczell Ágoston: Emős álma. Színmű három felvonásban. Bp. 1931. 136 l.
 Sándor Pál: Képmutatók. Víg színmű három felvonásban. Pápa. 1930. 80 l.
 Sik Sándor: A boldog ember inge. Mese hét részben. Illusztrálta Nagy Sándor. Bp. 284 l. Szent István-Társulat.

Tudományos munkák.

- A. M. T. Akadémia elhunyt tagjai fölött tartott emlékezésedek. Bp. 1930. —
 Császár Elemér: Ferenczi Zoltán r. tag emlékezete. 40 l., XX. köt. 16. sz. —
 Illosvay Lajos: Wartha Vince r. tag emlékezete. 40 l., XX. köt. 17. sz. —
 Darkó Jenő: Bury Bagnell János k. tag emlékezete. 36 l. XX. köt., 18. sz. —
 Zimányi Károly: Franzenau Ágoston l. tag emlékezete. 18 l. XX. köt., 19. sz. —
 Gróf Apponyi Albert: Ifj. Gróf

- Andrássy Gyula ig. és r. tag emlékezete. 18 l. XXI. köt., 1. sz. — Hegedüs Loránt: Rákosi Jenő ig. és t. tag emlékezete. 20 l. XXI. köt., 2. sz.
- Gróf Andrássy Gyula műveinek bibliográfiája. Összeállította: Kertész János. Bp. 1930. 8 l.
- Angyal Dávid: Adalékok Bethlen Gábor történetéhez. Bp. 1930. 64 l. Különlenyomat.
- Abrahám Ambrus Andor: Az állattani szervezet őrei a környezetben. Bp. 1931. 42 l.
- Balanyi György: Montecorvinoi János. Bp. 1930. 34 l.
- Battlay Dezső: A képviselőjelölt választójogi felelőssége Angliában. Bp. 1931. 16 l.
- Bárány Gerő: Az eszmények szerepe a nevelésben. Bp. 1930. 20 l. Székfoglaló értekezés. Különlenyomat.
- Bárány Gerő: Königsbergi töredék. 16 l. 22. sz. — Szalay József: A könyvről és a könyvszeretetről. 22 l. 23. sz. — Preszly Lóránd: A szegedi népies írók. 32 l. 24. sz. Széphalmi-Könyvtár. Szeged 1931.
- Benyák Bernát: Joas. Piarista iskolai dráma 1770-ből. Bp. 122 l. Magyar Irodalmi Ritkaságok. Szerk.: Vajthó László. 3. sz. — Károlyi Gáspár: Két könyv. Bp. 110 l. XX. 5. sz.
- Bessenyei György kisebb költeményei. Nyiregyháza. 96 l. A nyiregyházi evang. Kossuth-reálgimnázium Bessenyei-önképzőköre az 1930—31. tanévben.
- Bitay Árpád: Az erdélyi róm. kath. státus gyulafehérvári „Majláth“-főgimnáziumának megalakulása. Arad. 1930. 50 l.
- Bitay Árpád: Isteria Literara Maghiara. Bukarest. 12 l. Különlenyomat.
- Bittenbinder Miklós: A VII. és VIII. osztályú középiskolai tanulók lelki élete. Debrecen. 1931. 12 l. Különlenyomat.
- Bognár Cecil: A normák alkonya. Bp. 1930. 20 l. Szent István-Akadémia.
- Döry Ferenc: Gróf Buttler János házassága. Pécs. 1931. 148 l.
- Entz Géza: Miért pusztulnak ki véglénytenyészetünk? Bp. 1931. 16 l.
- Erdey Ferenc: A XIII. század bölcséletének válsága és Aquinói Szent Tamás. Bp. 1930. 28 l.
- Erdélyi Lajos: Mondattani tanulmányok. Bp. 1930. 88 l.
- Farkas Gyula: A magyar romantika megoldatlan problémái. Bp. 1931. 8 l. Különlenyomat a Budapesti Szemle 1931. évfolyamából.
- Farkas Gyula: Táj- és nemzedékszemlélet a magyar irodalomban. Bp. 1931. 24 l. Különlenyomat a Minerva 1931. évfolyamából.
- Fényes Mór: Szentírásunk kialakulása, eszméi, hatása. Az Izr. Magyar Irodalmi Társulat által első díjjal jutalmazott pályamű. Bp. 1931. 320 l.
- Fornwald József: A tanulók kötelező kísérletei a fizika tanításában. Bp. 1931. 12 l. Különlenyomat a budapesti áll. Berzsényi Dániel-reálgimnázium értesítőjéből.
- Ifj. Gévy-Wolff Nándor: Nemzetközi küzdelem a megrögzött büntetettek ellen. Bp. 63 l. Angyal-Szeminárium Kiadványai.
- Gulyás József: Vázlatok. Sárospatak. 1930. 16 l. Különlenyomat.

- Gulyás Pál: A könyvnyomtatás Magyarországon a XV. és XVI. században. II. füzet. Bp. 1931. 308 l.
- Gyalui Farkas: A Döbrentei-pályázat és a Bánk bán. Kolozsvár. 1931. 16 l. Erdélyi Tudományos Füzetek. 32. sz.
- Gyalui Farkas: Petelei István negyven levele Gyalui Farkashoz. Kolozsvár. 1928. 18 l. Különlenyomat.
- Halmi Bódog: Herczeg Ferenc az író és az ember. Bp. 1931. 116 l. A szerző kiadása.
- Hekler Antal: Antikművészet. Bp. 184 l. Könyvbarátok Szövetsége.
- Hofbauer László: A remény című zsebkönyv története. Kolozsvár. 14 l. Különlenyomat.
- Hornvánszky Gyula: Görög társadalomrajz. Szeged. 1931. 38 l.
- Imre Sándor: Hány éves a szegedi egyetem? Bp. 1931. 4 l. Különlenyomat.
- Incze Gábor: A magyar református imádság a XVI. és XVII. században. Debrecen. 1931. 200 l. Theológiai tanulmányok. 15. sz.
- Jaeger Imre: Négyesy László és a szentesi középiskola. Szentes, 1931. 14 l. Különlenyomat a szentesi áll. Horváth Mihály-reálgymnázium értesítőjéből.
- Jancsó Benedek-Emlékkönyv. Szerkesztette Asztalos Miklós. Bp. 1931. 416 l. Az Erdélyi Férfiak Egyesületének kiadása. Egyetemi Nyomda.
- Kadies Ottokár: A magyar barlangkutatás ősrégészeti eredményei. Bp. 1930. 12 l.
- Kardos Tibor: A laikus mozgalom magyar bibliája. Bp. 1931. 32 l. Különlenyomat a Minervából.
- Kemény Gábor: Vajda Péter erkölcsi beszédei. Bp. 1931. 288 l.
- Kerényi Károly: A csodaszarvas az ezeregynapban. Bp. 1930. 8 l. Különlenyomat.
- Kertész János: Az igazi legitimizmus. Bp. 1930. 16 l.
- Losonczy Zoltán: A magyar nyelv a XIV. század közepétől a XVI. század végéig. Bp. 1931. 22 l.
- Lósy-Schmidt Ede: Hatvani István élete és művei 1718—1786. I. rész. Debrecen. 1931. 218 l.
- Magyar Bálint: A Nemzeti Színház-előtti magyar színészet történetének vázlatja. Bp. 36 l. Athenaeum.
- Máté Károly: A könyv morfológiája. Tanulmány a XVI—XVII. századi magyar irodalom történetéhez. Bp. 1930. 54 l. Minerva-Könyvtár.
- Meszlényi Zoltán: A kánonjogi tanulmányok fontossága. Pécs. 1930. 36 l. Székfoglaló értekezés.
- Méhely Lajos: A turáni lovas. Bp. 1931. 32 l.
- Molnár Kálmán: A jogfolytonosság helyreállításának jogelvi szükségessége és lehetősége. Pécs. 1930. 42 l. Székfoglaló értekezés.
- Olay Ferenc: Csonka-Magyarország hatáiról. Bp. 1930. 38 l. Franklin.
- Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye emlékei. Összegyűjtötte: Rexa Dezső. Bp. 1931. Stádium.
- Pezenhoffer Antal: A gazdasági cselédek fajegzsége. Bp. 1931. 20 l.
- Péterfy Jenő dramaturgiai dolgozatai. 160 l. 2. sz. — Bessenyei György: Egy magyar társaság iránt való jámbor szándék. 46 l. 4. sz. Magyar irodalmi ritkaságok. Szerk.: Vajthó László. Bp. 1931.

- Péterfy Jenő zenekritikái. Bp. 1931. 114 l. Magyar Irodalmi Ritkaságok. Szerk.: Vajthó László: VII. sz.
- Ravasz László: A lélek embere. Emlékezés Prohászka Ottokárról. Bp. 1931. 40 l. Stádium.
- Rédey Tivadar: Kritikai dolgozatok és vázlatok. Bp. 1931. 162 l.
- Rubinyi Mózes: Abrányi Emil. Bp. 1930. 8 l. Különlenyomat.
- Sárkány Loránd: Sajó Sándor. Bp. 1931. 8 l. Különlenyomat a budapesti áll. Szent László-reálgimnázium értesítőjéből.
- Sebess Dénes: Két Magyarország. Az elmúlt század politikai eszményei. Bp. 1931. 258 l. A Könyvbarátok Szövetsége kiadása.
- Staud Géza: Orientalizmus a magyar romantikában. Bp. 1931. 162 l.
- Sulica Szilárd: Román színjátszás. Bp. 1931. 12 l. Különlenyomat.
- B. Szabó László: Széchenyi, Petőfi és az ellenzéki kör 1848-ban. Bp. 1930. 26 l. Szent István-Akadémia.
- Szabó T. Attila: Egy ismert és egy ismeretlen kuruckori ének. Kolozsvár. 1930. 8 l. Különlenyomat az Erdélyi Múzeumból.
- Szabó T. Attila: Az Erdélyi Múzeum Vadadi Hegedüs-kódexe. Kolozsvár, 1931. 28 l. Különlenyomat az Erdélyi Múzeumból.
- Szabó T. Attila: Fiátfalvi György pokolbeli látomása 1626-ból. Bp. 1931. 16 l.
- Szendrey Zsigmond: A népi felirat-költészetéről. Bp. 1931. 10 l. Különlenyomat.
- Szentpétery Imre: Magyar oklevéltan. Bp. 1930. 284 l.
- Szerb Antal: Vörösmarty-tanulmányok. Bp. 1930. 80 l. Minerva-Könyvtár. 31. sz.
- Temesvári Pelbárt műveiből. 160 l. Egyetemi Nyomda. Magyar Irodalmi Ritkaságok. Szerk.: Vajthó László. 6. szám.
- Timár Kálmán: A moldvai husziták és csángók magyar miséje. Kalocsa, 1931. 32 l. A szerző kiadása.
- Tomcsányi Móric: A magyar közjog és jogtörténet téves szemlélete. Bp. 1931. 16 l. Különlenyomat.
- Török Pál: I. Ferdinánd konstantinápolyi békétárgyalásai 1527—1547. Bp. 1930. 112 l. M. T. Akadémia.
- Turóczy-Trostler József: Az országokban való sok romlásnak okairól. Forrástanulmány Magyar István könyvéről. Bp. 1930. 24 l. Minerva-Könyvtár.
- Tüll Alajos: Bertalanffi Pál S. J. Pécs, 1931. 28 l. Különlenyomat a pécsi jézustársasági gimnázium értesítőjéből.
- Valentényi Gáspár: Pedagógia és jogtudomány. Bp. 1930. 38 l. Franklin.
- Vargha Zoltán: Gróf Vigyázó Sándorné báró Podmaniczky Zsuzsánna életrajza. Bp. 1931. 224 l. M. T. Akadémia.
- Világirodalmi Lexikon. Szerk.: Dézsi Lajos. I. kötet. Bp. 568 l. Studium.
- Vöröss József: Bevezetés a fotogrammetriába. Bp. 1931. 52 l. Térképészeti Közlöny. 3. sz.
- Waldapfel József: Katona József — és Veit Weber Tugendspiegele. Két közlemény. Bp. 30 l. Különlenyomat.
- Zsoldos Jenő: A biblia, a midrás és a zsidó Mikes Törökországi Leveleiben. Bp. 1931. 82 l. Különlenyomat a Magyar Zsidó Szemle 1930. és 1931. évfolyamából.

Fordítások.

- Babits Mihály: Oedipus király és egyéb műfordítások. Bp. 246 l. Athenaeum.
 Comenius: Kis beszéd az ékes latinság tanulásáról. Ford.: Gulyás Pál. Bp. 1931. 12 l. Különlenyomat.
 Ernest Thompson Seton: Két kis vadóc. Ford.: Temesi Győző. Bp. 160 l. Franklin.
 Bernard Shaw: A szénásszekér. Politikai burleszk 3 felvonásban. Androkles és az oroszlán. Színháték 3 felvonásban. Ford.: Hevesi Sándor. Bp. 174 l. Athenaeum.
 Franklin W. Dixon: Az óceánrepülő. Ford.: Radványi Kálmán. Bp. 182 l. Révai.
 Michael Farbman: „Pjatiletka.“ Az ötéves terv mai állása. Ford.: Braun Róbert. Bp. 146 l. Genius.
 Újtestamentom vagyis Újszövetség. Ford.: Raffay Sándor. Bp. 1929. Luther-Társaság.
 Sinclair Lewis: Wrenn urunk. Ford.: Benedek Marcell. Bp. 300 l. Athenaeum.

Egyéb könyvek.

- A sárospataki ref. főiskola gimnáziumának angol-internátusa. 24 l.
 Diarium az 1931. esztendőre. Egyetemi Nyomda.
 Diarium. Könyvbarátok Közlönye. 1931. 1—2. sz. 48 l. Egyetemi Nyomda.
 Gáthy István: A munka társadalma. Bp. 426 l. Genius.
 Hantos Ferenc: Jegyzetek néhány bölcseleti életrajzából. 16 l.
 Hekler Antal és Bónisné Wallon Emma: Művészettörténet a leányliceumok és leánykollégiumok V. osztálya számára. I. rész. Bp. 112 l.
 Homonnai Imre: Inhaltsangaben Deutscher Dichtungen. Második kiadás. Bp. 1930. 144 l. Légrády-nyomda.
 Ismerjük meg Budapestet. Szerk.: Mikulich Károly és ifj. Pataki Mihály. Bp. 1931. 32 l.
 Istentiszteleti rendtartás a magyar református egyház számára. Bp. 1930. 312 l.
 Korpás Ferenc: Hogyan lehet helyesen és jól tanulni? Bp. 1931. 23 l.
 Kovaltsik Sándor: Utazásaim. Külföldi élményeim. Budapest, 1931. 94 l.
 Madzsar Gusztáv: Letűnt idők. Bp. 1931. 104 l.
 Magyar rajzolóművészek. Bp. 1930. 168 l. Könyvbarátok Szövetsége.
 Mende Jenő: A kezdő fizikus. Bp. 248 l. Athenaeum.
 Milotay István: Az ismeretlen Magyarország. Bp. 222 l. Genius.
 Mohr Győző: Fogalmazástan. Bp. 1930. 310 l.
 Pécsi Egyetemi Szent Imre-Emlék. Pécs. 48 l.
 Puder Sándor: Allapota kielégítő... Bp. 138 l. Genius.
 Schmidt Attila: Mai magyar arccélek. I. köt. Bp. 1931. 108 l.
 Skultéty József: Még egyszer a volt Felső-Magyarországról. Turóc-Szent-Márton. 1931. 34 l.
 Szegénygondozás az egri norma. Különlenyomat Cepely György és Oslay Oswald cikkeiből. Bp. 1931. 32 l.
 Szentgyörgyi Ede: Német nyelvtanfolyam rádión. Második kiadás. Bp. 94 l.
 Torday Lajos: A középiskolai tanár feladata és munkája. Bp. 1931. 20 l.

Történelem a világháború után. Szerkeszti Vaska Géza. Első füzet: Spanyolország. Írta Vaska Géza. 32 l. Második füzet: Nagybritannia. 40 l. Írta Máthé Elek. Budapest, 1931.

Társasági ügyek.

Jegyzőkönyv

a Magyar Irodalomtörténeti Társaságnak 1929. évi március hó 9-én tartott felolvasó üléséről.

Elnök: Szász Károly. Felolvastak: Perényi József: Szemere György művei és Nagy Sándor: Arany Toldi-kompozíciójának kialakulása címmel. A felolvasó ülést választmányi ülés követte.

Jegyzőkönyv

a Magyar Irodalomtörténeti Társaságnak 1931 március 14-én tartott közgyűléséről.

A közgyűlés Négyesy László elnök hetvenedik születése napja ünnepségének jegyében igen előkelő és nagyszámú közönség jelenlétében folyt le.

Szász Károly elnök megnyitó beszéde után Pintér Jenő a Társaság nevében köszöntötte Elnökét.

Négyesy László mélyen megindult lélekkel mondott köszönetet a Társaság figyelméért. A szeretet sugárzó fényét látja ragyogni az ünneplésben. A Négyesy-émlékkönyvet meghatva veszi át. S bár nagy megnyugvására szolgál, hogy a munkásságát állandóan ihlető nemzeti szellem sorsa az őt követő nemzedék kezében is biztosítva van, úgy szeretné, hogy még ezután is sokat dolgozhatnak ez eszmény szolgálatában.

Ezután Baros Gyula olvasta fel Négyesy László és a magyar közlélek c. tanulmányát.

Alszeghy Zsolt gondos jelentésben számolt be a Társaság egyévi működéséről.

Perényi József a számvizsgáló-bizottság nevében tett jelentést a pénztár állapotáról, melyet minden tekintetben rendben talált. Indítványára a Társaság Oberle József pénztárosnak a felmentést megadta s buzgó működéséért elismerését fejezte ki.

A választmányi tagsort a közgyűlés változatlanul elfogadta.

Ellenőri jelentés az 1930. évről.

I. Alulírt napon megvizsgáltam az 1930. január hó 1-től december hó 31-ig terjedő számadásokat. (A Pénztári Könyvet, a Zárszámadást és a Vagyonmérleget.) Azt találtam, hogy 1930. évi december hó 31-én a bevételek összege: 8010 pengő 63 fillér és a kiadások összege: 8010 pengő 63 fillér.

II. A Magyar Irodalomtörténeti Társaság vagyona 1930. évi december hó 31-én 2210 pengő 28 fillér. Ebből alapító tagdíjak: 786 pengő 28 fillér (mégpedig: készpénzben 773 pengő 40 fillér, hadikölcsönben 12 pengő 88 fillér); tagdíjhátralék: 832 pengő; előfizetési díj-hátralék: 592 pengő.

III. A számadások részletes megvizsgálásából meggyőződtem arról, hogy a pénztár kezelése pontos és lelkiismeretes. Javaslom, hogy a közgyűlés Oberle József pénztáros úrnak az 1930 január 1-től december 31-ig terjedő időre a fölmentést adja meg és működéséért fejezze ki köszönetét.

Budapest, 1930 március hó

Perényi József.

Inhalt. N. 1—4. Ein Négyesy-Gedenkbuch. Die Ungarische Literarhistorische Gesellschaft feierte jüngst den siebenzigsten Geburtstag ihres hochverdienten Präsidenten, des ausgezeichneten Literarhistorikers, Prof. Ladislaus Négyesy. Aus Anlass dieser Feier gab die Gesellschaft ein Gedenkbuch von reichem und gediegem Inhalte heraus, das von Eugen Pintér redigiert wurde. Schon die Titel der einzelnen Artikel bezeugen die eingehende Sorgfalt, mit der die Mitarbeiter des Buches die halbhundertjährige Wirksamkeit Négyesys würdigten. Nach einer zusammenfassenden Studie Johann Horváths stellt Paul Gulyás die wichtigsten Daten zu Négyesys Biographie zusammen und veröffentlicht ein erschöpfendes Verzeichnis seiner Schriften. Hierauf folgen Abhandlungen grösseren und kleineren Umfanges: Zsolt Alszeghy: Die literarischen Studien Négyesys; Franz Badics: Ladislaus Négyesy als Mittelschulprofessor; Julius Baros: L. N. und die ungarische Volksseele; Stefan Borbély: L. N. und die ungarische Literatur des XIX. Jahrhunderts; Friedrich Brisits: L. Ns Wirksamkeit in Eger (Erlau); Elemér Császár: L. N. als Kritiker; Ernst Császár: L. N. im Dienste der Heranbildung von Mittelschullehrern; Ludwig Dézsi: L. N. und die ungarische Literatur des XVI—XVII. Jahrhunderts; Julius Farkas: L. N. in seinen Beziehungen zu fremdem Schrifttum; Rudolf Gálos: L. N. und die ungarische Literatur des XVIII. Jahrhunderts; Johann Hankiss: L. N. als Universitätsprofessor; Cyrill Horváth: L. N. und die ungarische Verslehre; Ludwig Kéký: L. N. in der Kisfaludy-Gesellschaft; Georg Kristóf: L. N. und die ungarischen urzeitlichen Forschungen; Victor Morvay: L. N. als Redner; Karl Pap: Négyesys und Zsolt Beöthys Freundschaft; Eugen Pintér: L. N. in der Ungarischen Literarhistorischen Gesellschaft; Paul Pitroff: L. N. als Pädagog; Alexander Sajó: L. N. im Ungarischen Mittelschulprofessoren-Verein; Alexander Sik: L. N. und die ungarische Literatur des XX. Jahrhunderts; Karl Szász: L. N. als akademischer Dramenkritiker; Franz Szinnyei: L. N. und die ungarische Literatur des Mittelalters; Wilhelm Tolnay: L. N. als Linguist; Béla Várdai: L. N. in der Sankt-Stephan-Akademie; Julius Vizsota: L. N. in der Ungarischen Akademie der Wissenschaften; Aladár Zlinszky: L. N. als Verfasser von Lehrbüchern; Béla Zolnai: L. N. und seine Schüler in der Mittelschule; Irenaeus Zoltvány: Gedenkzeilen zur Négyesy-Feier. — Sowohl inhaltlich, als äusserlich unterscheidet sich dieses Gedenkbuch von der üblichen Form derartiger Werke: Es bietet nicht eine Reihe wissenschaftlicher Arbeiten, die in gar keinem Zusammenhange mit einander stehen, sondern eine Sammlung von Studien, die sich um einen leitenden, zentralen Gedanken gruppieren. Auch die Universitäts-Buchdruckerei liess es nicht an liebevoller Sorgfalt in der Ausstattung des Buches fehlen, dessen Erscheinen der Ungarischen Literarhistorischen Gesellschaft gewiss viel Anerkennung schaffen wird.

Inhalt. N. 5—8. Karl Szász: Eröffnungsrede gelegentlich der Generalversammlung der Ungarischen Literarhistorischen Gesellschaft im Jahre 1931. Die Rede behandelt eingehend die bedeutenden Erfolge der wissenschaftlichen Wirksamkeit Ladislaus Négyesy, des Präsidenten der Gesellschaft. — Ladislaus Szentgyörgyi: Karl Kisfaludy. Kisfaludy, „der Vater des ungarischen Lustspiels“ starb im Jahre 1831; sein Andenken wird gelegentlich der hundertsten Wiederkehr dieses Tages von der ganzen ungarischen literarischen Welt gefeiert. Der Verfasser dieser Studie behandelt die dichterische Laufbahn des ausgezeichneten Dramatikers aus neuen Gesichtspunkten. — Desider Kerecsényi: Die scenischen Anweisungen Josef Katonas, Auch der Todestag des Dichters des Bánk bán jährt sich im Jahre 1931 zum hundertsten Male. Der Autor befasst sich eingehend mit den scenischen Vorschriften zur Tragödie, da dieselben ein helles Licht auf die Phantasie, aber auch auf die praktische Bühnenkenntnis des Dichters werfen. — Albert Kardos: Zirc und Mohács. Eine Untersuchung über den Einfluss des Kleinen Epos des ungarischen Dichters Andreas Horváth von Pázmánd auf die bekannte Elegie Karl Kisfaludys. — Alexander Zipser: Alexander Petőfis Nationallied und die Czechen. Der Verfasser weist nach, dass ein patriotisches Gedicht des czechisch-slovakischen Dichters Jan Botto, das in czechischen Lesebüchern als Originalschöpfung dargeboten wird, nichts anderes, als eine Übersetzung des berühmten ungarischen Talpra Magyar (Auf, Ungar) ist. — Josef Turóczy-Trostler veröffentlicht — anknüpfend an eine Stelle Stefan Magyaris, des Verfassers von religiösen Streitschriften zu Anfang des XVII. Jahrhunderts — wertvolle Quellenforschungen. — Zu Michael Tompas Gedichten teilt Karl Trencsényi, zu Johann Arany's Poesie Wilhelm Tolnai und Desider Fejérváry bisher unbekannte Daten mit. — Am Schlusse des Heftes sind noch zahlreiche Rezensionen und ein Verzeichnis aller Artikel ungarischer Zeitschriften zu lesen, die in literarhistorischer Beziehung von Interesse sind, sowie ein Bericht über die Négyesy-Feier der Ungarischen Literarhistorischen Gesellschaft.

